

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΦΕΞΗ

Ἐκδομένη ἐκ τῆν Διεύθυνσιν τοῦ Δρος Ἰω. Ζερβού.

ΓΟΥΣΤΑΥΟΥ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΥ ΧΕΡΤΣΒΕΡΓ

Δ. Φ. καὶ καθηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπ. τῆς Χάλλης

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ

ΠΑΥΛΟΥ ΚΑΡΟΛΙΔΟΥ

Καθηγητοῦ τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Ἐθν. Πανεπιστημίῳ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΦΕΞΗ

1916

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΗΣ

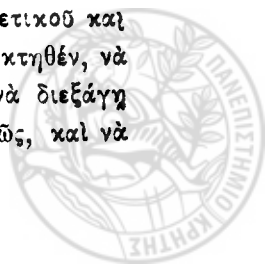
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀρχῇ τοῦ 1822 — Ὁ Κολοκοτρώνης πολιορκεῖ τὰς Πάτρας. — Ὁ Μιαούλης. — Ἡ Κρήτη — Ὁ Ἡλίας Μαυρομιχάλης πίπτει ἐν Κυρῳστῷ. — Τὸ κατὰ τὸ 1822 πολεμικὸν σχέδιον τῶν Τούρκων. — Ἡ ἐν Ναούσῃ ἐπανάστασις καὶ αἱ παρὰ τὸν Σπερχειὸν μάχαι. — Ὁ Ἀβδουλαβουὺδ ὑποτάσσει τὴν νοτιὰν Μακεδονίαν καὶ τὸν Ὀλυμπον. — Ἡ δεινὴ ἔρις τοῦ Ὀδυσσεῶς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν.

Αἱ ἐργασίαι τῆς «Συνελεύσεως τῆς Ἐπιδαύρου» καὶ ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ ὡς πρὸς τὸ Ἐξωτερικὸν ἐσήμαινον ὅτι εἶχε λήξει ἡ περίοδος τῶν μεμονωμένων ἐξεγέρσεων, ἡ περίοδος τῆς κυρίως ἐπαναστάσεως. Οἰασδήποτε πλημμελείας κἂν εἶχεν ὁ «ὄργανικὸς θεσμὸς τῆς Ἐπιδαύρου», ἀληθὲς ἱστορικὸν γεγονός ἦτο ὅτι νῦν πρῶτον, μετὰ τὴν τῶν τελευταίων Παλαιολόγων ἐκ τῆς Πελοποννήτου ὑπὸ τοῦ Μωάμεθ Β' ἐξέλασιν, ὑφίστατο ἐν τῇ χερσονήσῳ ταύτῃ ἐλευθέρᾳ ἀπέναντι τῆς Πύλης Ἑλληνικὴ πολιτεία ἰδίαν ἔχουσα κυβέρνησιν. Νῦν δὲ ἀπέκειτο εἰς τὴν πολιτείαν ταύτην, τὴν γεννηθεῖσαν ἐξ ὠκεανοῦ αἵματος, ἐκ τῆς κολάσεως φλογὸς καὶ πυρός, ὑπὸ τὰς βροντὰς φρικώδους φυλετικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ πολέμου, τὸ βαρὺ ἔργον νὰ ἀσφάλισῃ τὸ κτηθὲν, νὰ δώσῃ εἰς αὐτὸ εἰ δυνατόν μείζονα ἔτι ἔκτασιν, καὶ νὰ διεξάγῃ τὸν νέον πρὸς τὴν Πύλιν πόλεμον εἰ δυνατόν ἐπιθετικῶς, καὶ νὰ

ἀμύνεται κάλλιον διὰ τοῦ ξίφους ἢ διὰ τῆς ἀσπίδος. Ἦτο λίαν καταφανές ὅτι οἱ ἐπικείμενοι νέοι πρὸς τὴν Πύλῃν πόλεμοι ἔφερον ἐξ ἀνάγκης χαρακτηῖρα κυρίως πολέμου ἀμυντικοῦ. Ἐξαιρουμένων τῆς Κρήτης καὶ τῆς περὶ τὸν Ὀλυμπον Μακεδονίας, ἐν αἷς ἡ ἐπανάστασις ἐποιεῖτο καὶ νῦν ἔτι προόδους, ἐν ταῖς ἄλλαις ἐξωτερικαῖς χώραις τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου περὶ τὰ τέλη τοῦ 1821 ἡ ἐπαναστατικὴ φλόξ ἐν μέρει μὲν ἀπεσβέσθη ἐν μέρει δὲ ἐξητμίσθη. Ἐκεῖνο, ὅπερ μέχρι νῦν ἐκτῆσαντο πράγματι οἱ Ἕλληνες, εἶχεν ἐξαγορασθῆ διὰ τεραστίων θυσιῶν. Ἄπειροι ἦσαν αἱ ἀπώλειαι ἀνθρώπων καὶ αἱ κταστροφαὶ περιουσιῶν. Ἀπὸ Πατρῶν μέχρι Κυδωνιῶν καὶ ἀπὸ Συράκου μέχρι Σφακίων φρικῶδες ἔτι νῦν οὐκ ἔρχετο πλῆθος λίαν προσφάτως σεσωρευμένων ἐρειπίων πρότερον ἀνθηρῶν πόλεων καὶ κωμῶν. Καὶ ὅμως νῦν ἀκριβῶς ἔμελλε νὰ φανῆ ἂν ἡ ἀμυντικὴ δύναμις τῶν Ἑλλήνων ἔμελλε ν' ἀποδειχθῆ ἰσχυροτέρα τῆς δεινῆς ἐνεργείας, μεθ' ἧς ἡγωνίζετο ἡ Πύλη νὰ ἐξαγνίσῃ τὴν τιμὴν τῶν δπλων αὐτῆς, νὰ ἐκδικήσῃ τὸ αἷμα τῶν φονευθέντων Μουσουλμάνων, πρὸ πάντων δὲ νὰ ἀποσοθήσῃ ἔτι τὴν ἀπώλειαν ἐνός τῶν σπουδαιοτάτων τμημάτων τοῦ κράτους αὐτῆς. Πᾶσαι αἱ μάχαι καὶ αἱ νίκαι τῶν Ἑλλήνων, τοῦλάχιστον αἱ κατὰ ξηράν, δὲν ὑπερέβαινον ἔτι τὴν γραμμὴν ἐκεῖνην, ἥτις, καθ' ὃν τρόπον νοοῦσι τὰ πράγματα οἱ Εὐρωπῆοι παρατηρηταί, οἱ τότε μὲν ἐκ τῆς ἀνακμήσεως τῶν Ναπολεοντείων, νῦν δὲ ἐκ τῶν παρὰ τὸν Ρῆνον συγκροτηθεισῶν μαχῶν ὀδηγούμενοι ἐν ταῖς κρίσεσιν αὐτῶν, χωρίζει τὰς μεταξὺ τῶν μικρῶν ἀποσπασμάτων συγκροτούμενας «ἀψιμαχίας» ἀπὸ τῶν πραγματικῶν «μαχῶν». Ἄλλὰ νῦν αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους κατέστησαν κατὰ μικρὸν στρατεύσιμοι, οἰκιδήποτε δὲ καὶ ἦσαν αἱ τότε δυσχέριαι αἱ οἰκονομικαὶ τῆς Πύλης, ὧν ἕνεκα μόλις καὶ μετὰ βίας ἠδύνετο αὕτη νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν πλεονας τῶν 100 χιλιάδων τακτικοῦ στρατοῦ, ὅσονδήποτε δὲ καὶ ἐκώλυον τὴν τελεῖν ἀνάπτυξιν τῶν δυνάμεων τῆς Πύλης ὅτε ἐκ τῆς Ρωσίας φόβος καὶ αἱ πρὸς τὴν Περσίαν περιπλοκαὶ καὶ ὅσονδήποτε πανταχοῦ ἀρδῆλος καὶ ἂν καθίστατο ἡ περρακμὴ τῶν γιαντισάρων, ὅμως μεθ' ὅλα ταῦτα ἡ Πύλη, ὡς δύναμις ὀργνωμένη, ἦν τεραστίως

ὑπερτέρα τῶν Ἑλλήνων, ὧν ὁ μὲν ὀργανισμὸς ἦν ἔτι ὅλως ἀρχέ-
τυπος, αἱ δὲ οἰκονομικαὶ δυνάμεις εἰς οὐδένα ὑπέκειντο λογισμὸν.
Ἐμελλε δὲ νῦν νὰ φανερωθῇ ἂν ἡ ἑκτακτος ἀμυντικὴ δύναμις τῆς
χώρας αὐτῶν καὶ ἡ πολεμικὴ ἀρετὴ, ἣν ἐκτήσαντο ἤδη τὰ παλ-
ληκάρια, καὶ ἡ ἐπίμονος καρτερία τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἠδύναντο
νὰ διευθύνωνται καὶ νὰ χρησιμοποιῶνται δεόντως, ἵνα διὰ τῆς
ὁδοῦ ταύτης δυνηθῶσι νὰ ἔχωσιν ἐλπίδας πρὸς διατήρησιν τῆς
ἀνεξαρτησίας, ἣν ἡ «ἐπίσημος» Εὐρώπη οὐδαμῶς ἔτι ἐχαρίζετο
αὐτοῖς.

Τρία ἦσαν τὰ ἔργα τὰ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔτους 1822 ὑπὸ
τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων προδιαγραφόμενα εἰς τὴν νεαρὰν
Ἑλληνικὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν. Τὸ πρῶτον τῶν ἔργων τούτων
ἦτο ἡ ἐκδίωξις τῶν Ὀθωμανῶν ἐκ τῶν θέσεων ἐκείνων, ἃς ἔτι
νῦν διετήρουν πρὸς νότον τοῦ Σπερχειοῦ, ἔχοντες ἐν τῇ Πελοπον-
νήσῳ μὲν τὸ Ναύπλιον, τὴν Κορώνην, τὴν Μεθώνην, τὰς Πάτρας
καὶ τὸ Ρίον, ἐν τῇ Μέσῃ Ἑλλάδι δὲ ἰδίως τὴν Ναύπακτον μετὰ
τοῦ Ἀντιρρίου καὶ τὰς Ἀθήνας μετὰ τῶν φρουρῶν Χαλκίδος καὶ
Καρύστου. Τὸ δεύτερον ἦτο ἡ συγκέντρωσις πάντων τῶν εἰς τὰ
εἰρημένα φρούρια μὴ ἀπασχολουμένων παλληκαρίων, ἵνα οὕτω
ἔνθεν μὲν ἐπισχεθῇ παρὰ τὸ Μακρυνόρος ἢ μετὰ τὸ τέλος τῆς
πολιορκίας τῶν Ἰωαννίνων διαθέσιμος μένουσα δύναμις τοῦ Χουρ-
σίτ, παρασχεθῇ δὲ χεῖρ βοηθείας εἰς τοὺς Σουλιώτας, ἔνθεν δὲ
καταληφθῇ πρὸς ἀνατολὰς ἡ γραμμὴ τῆς Ὀθρουοῦ καὶ καταστῇ
δυνατὴ ἡ προσέγγισις εἰς τὸ ἐκ νέου ἀκμάζον ἐπαναστατικὸν κί-
νημα τοῦ Ὀλύμπου. Τὸ τρίτον τῶν εἰρημένων ἔργων ἦτο ἡ κατὰ
δύναμιν αὐξήσις τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, ἵνα οὕτω
ἔνθεν μὲν, εἰ δυνατόν, καταληφθῇ ἡ σπουδαιότατη Κρήτη, ἔνθεν δὲ
ἀποκλεισθῇ, ὡς δυνατόν, εἰς τὸν Τουρκικὸν στόλον ἢ εἰς τὰς Ἑλ-
ληνικὰς παραλλῆλας ὁδοὺς. Διότι ἕνεκα τῆς ἀθλιωτάτης καταστάσεως
τῶν ἐν τῇ Αἰγικῇ χερσονήσῳ στρατιωτικῶν ὁδῶν καὶ τῆς δυσχε-
ρείας τῆς διατροφῆς τοῦ στρατοῦ τὸ δυνατόν τῆς ὑπὸ τοῦ Ὀθω-
μανικοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς χειρώσεως τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστά-
σεως ἐξηρτάτο κυριώτατα ἐκ τῆς σκοπίμου μετὰ τοῦ Καπου-
τᾶν πασσᾶ συμπράξεως τοῦ στρατοῦ τούτου. Ὡς πρὸς τοῦτο

μικρὰ μόνον ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Θεμιστοκλέους εἶχεν ἐπέλθει μεταβολὴ ἐνταῦθα¹.

Ὅσον λοιπὸν ἀφορᾷ τὸν τρόπον, καθ' ὃν διεξήγον οἱ Ἕλληνες τὸν πόλεμον, ἀνάγκη νὰ ρηθῆ ὅτι ἐγένετο πάντως ἀπόπειρα ἵνα κατὰ πάσας τὰς εἰρηγμένας ἐπόψεις γίνηται τι σύμφωνον πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' ἄτυχῶς οὐδαμοῦ ἢ κεντρικῆ κυβερνήσεως κατώρθωσεν ἵνα μὴν κἄν τῶν πολεμικῶν ἐπιτυχιῶν τοῦ ἀξιολογημένου τούτου ἔτους ἐπιτύχη διὰ τῶν ἰδίων αὐτῆς ἐνεργειῶν καὶ ὅτε ἡ Ἑλλάς περὶ τὰ τέλη τῆς χρονικῆς ταύτης περιόδου τῆς γεμούσης γεγονότων σπουδαίων σχεδὸν ὡς ἐκ θαύματος εὐρέθῃ σεσωσμένη ἀπὸ θανασίμων κινδύνων, τὴν χάριν τῆς σωτηρίας ταύτης ὤφειλεν εἰς στοιχεῖα πάντη ξένα πρὸς τὴν κατ' ὄνομα ὑπερτάτην αὐτῆς διοίκησιν.

Οἱ Ἕλληνες σπουδαίως ἐπελάβοντο αὐθις τῆς κατὰ τὸν ἀρχαῖον αὐτῶν τρόπου πολιορκίας τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν, τῶν παραλίων φρουρῶν Ναυπλίου καὶ τῶν περὶ τὴν θέσιν Κορώνης καὶ Μεθώνης. Οἱ δὲ πρόκριτοι τῆς Πελοποννήσου, ἵνα ἀποκρούσωσι σπουδαίως τὸν κίνδυνον τὸν ἀπειλοῦντα ἔτι νῦν τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ Πατρῶν, ἐπέτρεψαν ἵνα ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὅστις κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον διὰ τοῦ γάμου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Πάνου μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς Μπουμπουλίνης εἶχεν αὐξήσει σπουδαίως τὴν δύναμιν αὐτοῦ, πεμφθῆ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ὡς ἀρχιστράτηγος εἰς τὴν Ἀχαΐαν. Κατὰ τὸν μῆνα Φεβρουάριον εἶχεν ἐπαναληφθῆ μετὰ νέας ζήσεως ἢ πολιορκία τῶν Πατρῶν. Διάφορα στίφη Ἑλλήνων παλληκαριῶν, οἱ Καρυταινῶται ὑπὸ τὸν Πλαπούταν, οἱ Γαστουριῶται ὑπὸ τὸν Κωνστ. Πετμεζᾶν, Τριπολιτσιῶται, Φαναριῶται καὶ Πύργιοι ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην ἐτάχθησαν παρὰ τὸ ἐν Ἀλῆ Ἰσσελεπῆ εἰς ὀκτώωρον ἀπὸ Πατρῶν ἀπόστασιν ἰδρυμένον στρατόπεδον τοῦ ἀρχιστρατήγου. Ἄλλα στίφη ὑπὸ διαφόρους Ἀχαιοὺς καὶ Ἀρκάδας προκρίτους ἀπέκλειον ἐξ ἄλλων θέσεων τὴν ἐχθρικὴν ἀκρόπολιν. Οἱ Τοῦκοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κωλύσωσι

1. Πρὸβλ. καὶ τὰς ἀξιολογητάτας παρατηρήσεις, ἃς ποιεῖται ὁ Jurien de la Gravière (σελ. 109—114) περὶ τῶν πολεμικῶν δυνάμεων καὶ πόρων ἀμφοτέρων τῶν ἐμπολέμων, ἰδίως δὲ τῆς Τουρκίας.

τούς οὕτω συνηγμένους 6300 Ἕλληνας ἐπὶ τοῦ νὰ προελαύνωσι καθ' ἐκάστην περισσότερον πρὸς τὰς Πάτρας σφίγγοντες διηνεκῶς στενωτέρου τὴν περὶ αὐτὰς ἄλυσιν. Ἀλλὰ τότε ἀκριβῶς ἰσχυρά τις ἔξοδος τῶν πολιορκουμένων μετὰ νεαρῶν στρατευμάτων γενομένη ἀπέτρεψε τὸν κίνδυνον τῆς πτώσεως τοῦ φρουρίου.

Ἡ Πύλη κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο λίαν πρωίμως εἶχεν ἐκπέμψει εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θαλάσσας μέρος τοῦ στόλου αὐτῆς. Τελευτώντος τοῦ Ἰανουαρίου ἐξέπλευσεν ἐκ τῶν Δαρδανελλίων ὁ Καπουτάνδευς μετὰ 35 πολεμικῶν πλοίων, ἰκανῶν μεταγωγικῶν καὶ 3—4 χιλιάδων ἀνδρῶν τεταγμένων ὑπὸ τὸν Κικρᾶ-Μεχμέτ πασσᾶν. Καὶ ἡ μὲν ἐλπίς, ἣν εἶχον οἱ Τούρκοι, ὅτι ἡ Ὑδρα, ἥς ἔμπροσθεν ἐφάνη ὁ στόλος τῆ 27)8 Φεβρουαρίου, ἠδύνατο νὰ καταβληθῆ ὑπ' αὐτῶν δι' αἰφνιδίου τολμήματος ἐπιθέσεως βοήθεια τινὸς φιλοτούρκου μερίδος, ἀπεδείχθη ἀπατηλὴ· ἀλλ' ἐξ ἄλλου ἡ Μεθώνη ἐπεσιτίσθη διὰ νωπῆς τροφῆς, ἐπεχειρήθη δὲ καὶ τις ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς ἀσθενῶς μόνου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων κατεχομένης ἀκροπόλεως. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίθεσις αὕτη ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς ἀνδρείας καὶ τῆς ἐτοιμότητος τοῦ πνεύματος, μεθ' ἧς 46 Φιλέλληνες, καταγόμενοι ἐκ διαφόρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης καὶ πρὸ μικροῦ (26 7 Φεβρουαρίου) ἀπὸ Μασσαλίας ἀφικόμενοι εἰς τοῦτο τὸ μέρος τῆς Ἑλλάδος, ἀντέταξαν εἰς τὴν ἐπίθεσιν ταύτην. Οἱ ἄνδρες οὗτοι τεταγμένοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν τοῖς Νοπολεονταίοις πολέμοις γεγηρακότος Βυρτεμβεργίου στρατηγοῦ Νορμάννου Ἐρινφελς, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ εἴκοσιν Ἕλληνας ἀπέκρουσαν ἐπιτυχῶς ἐπίθεσιν τινὰ τοῦ Ἰσμηλ Γιβραλτάρ γενομένην τῆ 30)11 Φεβρουαρίου. Ἐἴτα περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου ὁ στόλος ἀφίκετο πρὸ τῶν Πατρῶν καὶ ἀπεβίβασεν ἐνταῦθα τὰ ὑπὸ τὸν Κικρᾶ-Μεχμέτ πασσᾶν χερσαία στρατεύματα καὶ εἴκοσι πυροβόλα. Εὐθὺς μετ' ὀλίγον, φανέντος τοῦ ἐξ 63 πλοίων συγχειμένου ὑπὸ τὸν νέον Ὑδρατιὸν ναύαρχον Ἀνδρέαν Βῶκον Μιαούλην στόλου, δστις ἐκπλεύσας ἐξ Ὑδρας τῆ 8 Φεβρουαρίου τῆ 16)28 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἠγκυροβόλει ἐν τῷ ὄρμῳ τοῦ Μεσολογγίου, ἐφυγεν ὁ Τουρκικὸς στόλος. Ὁ νέος Ὑδρατιὸς ναύαρχος, ἀνὴρ γιγαντιαίου ἀναστήματος, οὗ τὸ ὄνομα ἔμελλε μετὰ μικρὸν νὰ καταλεχθῆ

ἐν τοῖς τῶν περικλεεστάτων ἀνδρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου, ἦν ναυτικὸς ἀριστος (γεννηθεὶς τῷ 1770). Ὁ θαλάσσιος οὗτος ἥρωσ ἀφελῆς ὢν τοὺς τρόπους καὶ τὸ ἦθος, ὡς ἐκ τῆς μεγάλης φυσικῆς καὶ πνευματικῆς δυνάμεως ἔχων τὴν μόρφωσιν αὐτοῦ μόνον ἐν τῷ βίῳ, ὅστις πρότερον εἶχε καταστήσει αὐτὸν καὶ ἱκανῶς τραχύν, ἔμπλεως πεποιθήσεως σταθερᾶς εἰς τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ, ψυχραίμὸς τε καὶ ἐμφρόνως θαρσαλέος ἐν παντὶ κινδύνῳ, πρὸς τοῦτοις δὲ πιστὸς μένων εἰς τὸ καθήκον μετ' ἀρχαιοτρόπου πρὸς αὐτὸ ἀφοσιώσεως καὶ ἐν ἀκλονήτῳ καρτερία τιμιώτατος, καὶ μεθ' ὄλην τὴν ἐμφρονα προφυλακτικότητα καὶ τὴν ὑφ' ἧς ἐδασανίζετο ἀρθρίτιν ἐτοιμότητα νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ τὴν κινδυνωδεστάτην τῶν ἐπιχειρήσεων, παρίστα ἐν ἑαυτῷ τὸν ἰδεώδη τύπον τοῦ Ὑδραίου ναύτου, ὡς βραδύτερον ὁ Κανάρης τὸ τοῦ Ψαριανοῦ¹. Ὁ Μιαούλης ἤθελε νὰ ἐθίξῃ τοὺς Ἕλληνας νὰ μὴ ἐνεδρεύωσιν ἀπλῶς τοὺς Ὀθωμανοὺς διὰ πυρπολικῶν, ἀλλὰ νὰ ἐπεξέρχωνται κατ' αὐτῶν καὶ ἐν τακτικῇ ναυμαχίᾳ. Διὰ τοῦτο ἐτόλμησε τῇ 20)4 Μαρτίου νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου, καὶ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Παπᾶ (ἐγγὺς τοῦ ἀρχαίου ἀκρωτηρίου Ἀράξου) ἐπῆλθε πεντάωρος διὰ κανονιοβολισμοῦ μάχη, ἥτις ὅμως ἔνεκα τοῦ ταραχώδους τῆς θαλάσσης οὐδὲν ἐπῆνεγκεν ἀποτέλεσμα. Ἐν τοῦτοις οἱ Ὀθωμανοὶ τοσοῦτον ἐφοβήθησαν, ὥστε τὴν νύκτα ἐφυγον εἰς τὸν λιμένα τῆς Ζακύνθου, ἐνθα παρὰ ταῖς οὐδετέραις μὲν, ἀλλὰ τότε λίαν φιλοτούρκοις Βρετανικαῖς ἀρχαῖς τῆς ἀρστής ἔτυχον ὑποδοχῆς. Μετὰ τινὰς δὲ ἡμέρας κατῴρθωσαν νὰ διαλάβωσι τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν ὑπὸ τὸν Καπουτάνβεῦ εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Καὶ ὁ Ἑλληνικὸς δὲ στόλος ἀπέπλευσεν οἰκαδε τὴν 27)11 Μαρτίου μόνον δὲ ὁ Μιαούλης διέμεινεν ἔτι μετὰ ὀκτῶ πλοίων ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Μέσης Ἑλλάδος².

Ὁ δὲ Καρᾶ-Μεχμέτ πασσαὺς ἐπεχείρησε νῦν μετὰ τῶν νεωστὶ εἰς Πάτρας ἀχθέντων, τὸ πλεῖστον ἐξ Ἀσιασῶν ἀπαρτιζομένων

1. Περί Μιαούλη πρβλ. Mendelssohn-Bartholdy, *Gesch. Griechenslands* τόμ. 1, σελ. 253 κφε. Ἰδε καὶ τὴν παρὰ Gordon-Zinkeisen βιογραφίαν τοῦ Μιαούλη, σελ. 440 κφε.

2. Gordon-Zinkeisen σελ. 396—401. Τρικούπη σελ. 164—168. Julien de la Gravière σελ. 197 κφε.

στρατευμάτων, νὰ κατενέγκῃ μέγα τι πλήγμα ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν, εἰ καὶ τὰ στρατεύματα ταῦτα ἐν ταῖς πρώταις μάχαις πολλὰς ὑπέστησαν ἤττας. Καὶ ἤδη ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε προκινήσει τὰς Ἑλληνικὰς φάλαγγας μέχρις ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τῆς πόλεως ἀποστάσεως. Ἄλλ' οἱ Τοῦρκοι ἐνωθέντες μετὰ τῶν ἐν Ἀντιρρίφ καὶ Ρίφ ὁμοφύλων, καὶ μετὰ τῶν Λαλιωτῶν καὶ τῶν Ἀσιανῶν στρατευμάτων ἀποτελέσαντες δύναμιν 8000 ἀνδρῶν ἐποίησαντο τῇ 9ῃ 21 Μαρτίου κρατερὰν ἐξοδὸν καὶ ἐκβαλόντες ἐν ἀρχῇ τοῦς Ἑλληνας ἀφ' ὧν τῶν θέσεων αὐτῶν ἐκλείσαν τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην καὶ τοῦς Καλαβρυτινοὺς ἐν τῷ μοναστηρίῳ γηροκομείῳ. Τότε δὲ διὰ τῆς ἐτοιμότητος, τῆς εὐτολμίας καὶ τῆς στρατηγικῆς ἀρετῆς τοῦ γηραιοῦ Κολοκοτρώνη ἠνωρθώθη αὐτῆς ἡ μάχη καὶ οἱ Τοῦρκοι μετὰ τσοσούτων ἀπωλειῶν ἀπεκρούσθησαν πάλιν εἰς τὰς Πάτρας, ὥστε ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου δὲν ἐτόλμων πλέον νὰ ἐπιχειρήσωσι σπουδαίας ἐξόδους. Νῦν δὲ ἤρξατο καὶ ὁ λοιμὸς ἐπικινδύνως νὰ θερίζῃ τὰς τάξεις αὐτῶν¹.

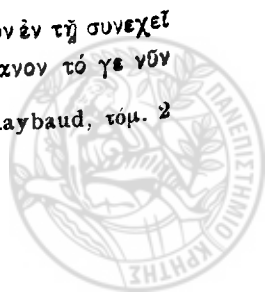
Τὰ γεγονότα ταῦτα ἦσαν λίαν ὠφέλιμα εἰς τὴν ἐν Κορίνθῳ ἐδρεύουσαν νέαν Κυβέρνησιν. Διότι διὰ τὸ νεαρὸν τοῦ πολιτικοῦ τούτου δημιουργήματος, ὅπερ νῦν πρῶτον ἐμελλε νὰ καταβάλλῃ ρίζας ἐν τῇ χώρᾳ, λίαν σπουδαῖον ἦτο νὰ στέφονται πράγματι δι' ἐπιτυχίας πᾶσαι αἱ γινόμεναι ὑπ' αὐτῆς διατάξεις. Ἐν τῷ ἐξωτερικῷ διετῆρει αὐτῆ, τό γε νῦν, ὑπόληψιν τινα καὶ τιμῆν. Ἰδίως δὲ ὁ ὑπερήφανος Χουρσίτ πασσᾶς, ὅστις δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπομείνῃ τὸ εἰς Ἀσιανὸν δεινὸν δνειδὸς τοῦ βλέπειν τὸν γυναικῶνα αὐτοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ ξένη μένοντα, ἠναγκάσθη νὰ διαπραγματευθῇ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν κεντρικὴν κυβέρνησιν περὶ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν γυναικῶν καὶ τῶν ἀνωτέρων αὐτοῦ ἀξιωματικῶν. Αἱ διαπραγματεύσεις ἀρξάμεναι διὰ τῆς μεσιτείας τῶν ἐν Κερκύρᾳ ἀνωτέρων Βρεττανικῶν ἀρχῶν εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα ἵνα περὶ τὰ τέλη Ἀπριλίου 1822 ἀντὶ καταβολῆς 80 χιλιάδων ἰσπανικῶν ταλήρων καὶ ἀπολύσεως πολλῶν ὀνομαστῶν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων (ἐν οἷς τοῦ Κωνσταντίνου Βότσαρη, ἀδελφοῦ τοῦ Μάρκου) ἀπολυθῇ τὸ χαρέμιον τοῦ

1. Πρβλ. Gordon-Zinkeisen σελ. 401 καὶ Τρικούπη σελ. 162—175.

Χουρσίτ (συγκείμενον ἐξ 150 προσώπων) ὡς καὶ ὁ καϊμακάμης καὶ ὁ κεαγιαῖς αὐτοῦ¹. Καὶ οἱ ἐν Κρήτῃ δὲ ἐπαναστάται ἤλθον νῦν εἰς στενὴν συνάφειαν πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν. Ὁ Ἀφεντούλης λίαν ταχέως εἶχε καταστῆ ἀντιδημοτικός παρὰ τοῖς Σφακιανοῖς. Ὡς τὰ παλληκάρια τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος οὕτω καὶ οἱ Κρήτες ἐδυσφόρουν ἐπὶ τῇ αὐστηρᾷ πειθαρχίᾳ, εἰς ἣν ἤθελε νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτοὺς ὁ ἀνὴρ, ὄντες δὲ υπερῆφανοι δὲν ἀνεγνώζον εἰς τοὺς Ἑλληνας τῆς κάτω χώρας τὸ δικαίωμα τοῦ διατάσσειν τὰ κατ' αὐτοὺς κατὰ τὸ δοκοῦν. Ἐπελθούσης δὲ ἕνεκα τῶν τοιούτων ἀντιθέσεων ἔριδος μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ ἱππότου, οὗτος κατ' οὐδένᾳ τρόπῳ ἠδύνατο εἶτε διὰ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ δυνάμεων καὶ πόρων εἶτε διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ τιμῆς καὶ ὑπολήψεως νὰ περιποιήσῃ σεβασμὸν εἰς τὴν θέλησιν αὐτοῦ. Πρὶν ἢ δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἤρξαντο οἱ Σφακιανοὶ νὰ κατηγορῶσιν αὐτοῦ ὡς ζητούντος νὰ καταστήσῃ τὴν Κρήτην ἰδίαν ἡγεμονίαν ὑπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ, ἐπεμψαν δὲ καὶ ἀπεσταλμένους εἰς τὴν Ἐπίδουρον (Πιάδαν) μέλλοντας νὰ καταγγείλωσι τὴν διαγωγὴν τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ Ἰψηλάντου. Ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ συναφείας πρὸς τὴν νέαν κεντρικὴν κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος προῆλθον ὑπὸ τινα ἔποψιν χρησταὶ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῶν Κρητῶν ἐλπίδες. Ἐπειδὴ δηλονότι ὁ Δημήτριος Ἰψηλάντης μετὰ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ἀκροκορίνθου τὸ μὲν σφοδροτάτης ἐνεφορεῖτο ἀγωνακτήσεως ἐναντίον τῆς ἐν Πελοποννήσῳ καταστάσεως πραγμάτων, τὸ δὲ ἕνεκα στιγμιαίας ἀπορίας χρημάτων δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ συγκρατήσῃ τοὺς τακτικούς αὐτοῦ στρατιώτας, ὁ γενναῖος αὐτοῦ ἀξιωματικός, ὁ Βαλέστος ἐκεῖνος, κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1822 μετὰ πολλῶν ἄλλων φιλελλήνων Εὐρωπαίων καὶ 50 τακτικῶν μετέβη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Κρητῶν, καὶ ἀφοῦ ἐσώθη ἐκ τῆς μυχρᾶς ἀσθενείας, ὑφ' ἧς εἶχε προσβληθῆ ἐν τῷ μεταξὺ ἐν τῇ νήσῳ Μήλῳ, ἀφίκετο περὶ τὰ μέσα Μαρτίου μετὰ 300 Σαμιῶν εἰς τὸ Λουτρόν τῆς Κρήτης.

Ἐνῷ δὲ ἐν Κρήτῃ, ὡς θέλομεν δεῖξει βραδύτερον ἐν τῇ συνεχεῖ ἀφηγήσει τῶν πραγμάτων, τὰ τοῦ πολέμου ἐλάμβανον τό γε νῦν

1. Πρβλ. Gordon - Zinkeisen σελ. 403 κφε. καὶ Raybaud, τόμ. 2 σελ. 197 - 202.

τροπήν ἀρκούντως εὐνοϊκὴν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ἐν τοῖς λοικοῖς σημείοις τοῦ εὐρέως θεάτρου τοῦ πολέμου τὰ πράγματα ἐλάμβανον πρωιμώτατα χαρακτῆρα καθιστῶντα κατὰ μικρὸν ἐπισηφάλη τὴν θέσιν τῆς κυβερνήσεως. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ οἱ Ἕλληνας ἔπαθον ἐν Εὐβοίᾳ ἥττην ἐπικισθητοτάτην. Ὡς ἐκ τοῦ σχήματος καὶ τῆς στρατηγικῆς θέσεως τῆς νήσου ταύτης ἐξ ἀνάγκης ἢ ἀσφάλεια τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὑφίστατο τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἐφ' ὅσον ἢ Κάρυστος καὶ ἢ Χαλκὶς εὐρίσκοντο ἐν ταῖς χερσὶν τῶν Ὀθωμανῶν. Διὰ τοῦτο ὀρθότατα καὶ σκοπιμώτατα ἐργαζόμενος ὁ συνετὸς ἐπίσκοπος Νεόφυτος ὁ Καρύστου ἐν ἀρχῇ τοῦ 1822 ἐζήτηι ἐπιμόνως ἵνα γελνη ἢ ἐπιθεσις μετὰ πάσης δυνάμεως ἐν πρώτοις ἐναντίον τῆς Καρύστου, ἣτις ἦτο μὲν τὸ ἀσθενέστερον τῶν δύο ἐν τῇ νήσῳ φρουρίων, ἀλλ' ὑπερῆσπιζετο ὑπὸ τοῦ συνετοῦ καὶ δραστηρίου καὶ ἰσχυροῦ Ὁμῆρ βέη. Τὰ παλληκάρια τῆς νοτίου Εὐβοίας διετέλουν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἀθλητικῶς ρωμαλέου καὶ γενναίου, ἀλλὰ στρατιωτικῶς ὀλίγον μόνον ἐμπείρου Μαυροβουνιώτου κλέφτου, τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Βάσου. Νῦν δὲ οἱ ἐν Ἀλιβερίῳ συναχθέντες κατὰ τόπους προΐστάμενοι τῶν Εὐδοίων ἠτήσαντο ὡς πολέμαρχον τὸν τοῦ γηραίου Πετρόμβεῦ ἐξαιρέτως χρηστὸν καὶ εὐγενῆ πρεσβύτατον υἱὸν Ἡλίου Μαυρομιχάλην, εἰς ὃν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ Κυβέρνησις καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος εἶχον ἀναθέσει τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Διὰ τοῦτο ὁ Ἡλίας μετὰ τοῦ θεοῦ αὐτοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, γέροντος ἀνδρείου καὶ θαυμαστοῦ, ὅστις συνήθιζε νὰ συνάπτῃ τὰς ἀκρας τοῦ πελωρίου αὐτοῦ μύστακος ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς, καὶ μετὰ 600 Μανιατῶν, ἀπῆλθε τῇ 2/14 Ἰανουαρίου 1822 ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Κάλαμον καὶ διαβάς τὸν Εὐδοϊκὸν πορθμὸν ἠνώθη μετὰ τοῦ Βάσου καὶ ἐπῆλθεν ἐν πρώτοις ἀπὸ Μεσοχωρίου ἐναντίον τῆς κώμης Στύρων, ἔνθα μικρὸν τι Τουρκικὸν ἀπόσπασμα εἶχε συναγάγει μεγάλας ποσότητας σίτου. Ἄλλ' εὐθὺς τότε ἐξώρμησεν ἀπὸ Καρύστου μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως ὁ Ὁμῆρ βέης καὶ ἐκδιώξας τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν Στύρων ἐκλείσει τὸν Ἡλίαν μετ' ὀλίγων μόνον ἐκ τῶν συντρόφων αὐτοῦ ἐν τινι ἀνεμομύλῳ. Ὁ γενναῖος νεαρὸς ἦρωσ εὖρε μετ' ὀλίγον τὸν θάνατον (12/24 Ἰανουαρίου) ἐπιχειρή-

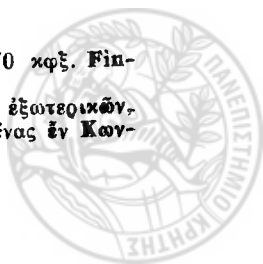
σας νὰ διασπάσῃ μαχόμενος τὴν περικλείουσαν αὐτὸν ζώνην. Ὅτε δὲ μετ' οὐ πολὺ ἀφίκετο ἐξ Ἀττικῆς εἰς Εὐβοίαν ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ 700 παλληκαρίων, ἐν οἷς εὐρίσκοντο καὶ τινες ἄρματωλοι καὶ ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἄνδρου μετὰ πολλῶν νησιωτῶν Ἑλλήνων, οἱ Ἕλληνας ἀνερχόμενοι νῦν εἰς 3000 ἄνδρας ἀνεπέωσαν τὸν πόλεμον καὶ ἀπέκλεισαν νῦν στενωῶς τὴν Κάρυστον. Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς κατέλιπεν αἰφνιδίως περὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ χωρὶς νὰ εἰδοποιήσῃ πρότερον τοὺς λοιποὺς ἐν τῇ νήσῳ Ἕλληνας καὶ δώσῃ αὐτοῖς ἐξηγήσεις περὶ τῆς πράξεως αὐτοῦ ἀπεχώρησεν εἰς Στύρα. Ἐντεῦθεν διὰ Βρυσακίων μετεβίβασεν εἰς Βοιωτίαν τὸ πλείστον μέρος τῆς ἑαυτοῦ φάλαγγος, αὐτὸς δὲ ἐπέστρεψεν εὐθὺς ἀπὸ Στύρων εἰς Λεβάδειαν. Διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Ὀδυσσεῶς ἡ θέσις τῶν παρὰ τὴν Κάρυστον Ἑλλήνων κατέστη δυσχερεστάτη. Ἐπειδὴ δὲ εὐθὺς μετ' ὀλίγον καὶ ὁ ἄνδρειος Ἀγγελῆς εὗρε τὸν θάνατον ἐμπροσθεν τῆς Χαλκίδος, οἱ Ὀθωμανοὶ ἀνεκτήσαντο αὐθις τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν καθ' ἅπασαν τὴν νήσον!

Ἡ αἰφνιδία τοῦ Ὀδυσσεῶς ἀναχώρησις, κυρίως διότι κατὰ τὴν συνθήειαν αὐτοῦ εἰς οὐδένα ἀνεκοίνωσε τοὺς λόγους τῆς πράξεως αὐτοῦ ταύτης, ἀπέβη ὀλεθριωτάτη εἰς τοὺς Εὐβοεῖς. Τῇ ἀληθείᾳ ἢ ἀναχώρησις αὕτη δὲν προήρχeto ἀπὸ διαθέσεων προδοτικῶν, τοῦναντίον δὲ ὁ Ὀδυσσεὺς εἶχεν ἀνακληθῆ νῦν ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἀνάκλησις δ' αὕτη συνεδέετο μετὰ τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπέδιλωκε νῦν ἡ κυβέρνησις ἢ Ἑλληνική, θέλουσα τὸ μὲν ἕνεκα τοῦ ἀπὸ βορρᾶ ἀπειλοῦντος τοῦ Ἑλλήνας κινδύνου νὰ συναγάγῃ παρὰ τὸν Σπερχειὸν τὰς δυνάμεις τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ἐξ ἄλλου δὲ νὰ δώσῃ ὡς δυνατόν χεῖρα βοηθείας εἰς τὴν ἐν Ὀλύμπῳ ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν.

Ἐν Κωνσταντινῶν δὲ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀπὸ 20/1 Νοεμβρίου εἰς τὴν ἐξουσίαν ἀνεληθόντος δραστηριωτάτου καὶ πολεμικωτάτου Ρεῖζ ἐφέντη, τοῦ Μεχμέτ Σαδῖκ ἐφέντη², ἐγίνοντο

1. Τρικοῦπη σελ. 157—164. Gordon-Zinkeisen σελ. 470 καὶ Finlay σελ. 301—305.

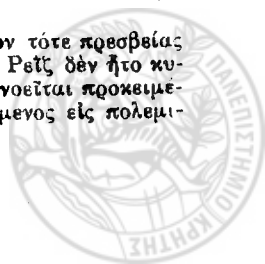
2. Ρεῖζ - ἐφέντης, ὡς γνωστόν, καλεῖται ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, οὗ ἡ δικαιοδοσία περιορίζετο ἀπλῶς εἰς τὰς πρὸς τὰς ξένας ἐν Κων-

μέγισται παρασκευαί πρὸς καθυπόταξιν τῶν Ἑλλήνων, ὧν ἡ χειρῶσις μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐθεωρεῖτο ἀναπόδραστος ὑπὸ πάντων τῶν ἐν τε τῇ Τουρκίᾳ καὶ ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Λονδίνῳ ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Τὸ νέον Ὄθωμανικὸν σχέδιον τῆς στρατείας ἦτο λίαν ἀπλοῦν. Ἐνῶ ὁ Τουρκικὸς στόλος, οὗ ἡ πρώτη ἐπίθεσις δὲν εἶχεν ἀποδοῆ λίαν ἐπιτυχῆς, εἰργάζετο ἵνα καταδαμάσῃ τὰς νήσους καὶ νὰ παρέχῃ τὴν δέουσαν ἀρωγὴν πανταχοῦ εἰς τὰ χερσαία στρατεύματα, ὁ Χουρσιτ παρεσκεύαζε νῦν διπλὴν κατὰ ξηρὰν μεγάλην ἐπίθεσιν. Κατὰ τὸ σχέδιον αὐτοῦ οἱ μὲν Ἀλβανοὶ ἐμελλον νὰ ὑποτάξωσι πρὸς δυσμὰς τοὺς Σουλιώτας καὶ ἀφοῦ καταλάβωσι τὰς περὶ τὸν Ἀχελῶν χώρας, νὰ μεταβῶσιν ἐπὶ τέλους εἰς τὰς Πάτρας· ἐν Θεσσαλίᾳ δὲ ἐξ ἐπιλέκτων στρατευμάτων ἐμελλε νὰ συγκροτηθῇ στρατιὰ προωρισμένη νὰ προσλάσῃ πρὸς τὸν Ἰσθμόν, εἶτα δὲ νὰ τείνῃ χεῖρα βοηθείας εἰς τὸν δυτικὸν στρατὸν καὶ τέλος νὰ ἀποσδέσῃ τὴν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστατικὴν φλόγα.

Τὸ σχέδιον τοῦτο ἦτο μὲν μεγαλοπρεπές, ἀλλὰ καὶ λίαν εὐνόητον, τοιοῦτο δὲ κατέστη καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας. Ἀλλ' ἀτυχῶς οὗτοι ἀπώλεσαν ἐξ ἀρχῆς ἀφρόνως τὰς ἀρίστας πιθανότητας τῆς κατὰ τοῦ σχεδίου τούτου ἐπιτυχοῦς ἐνεργείας. Ἐν πρώτοις ἀκριδῶς καθ' ὃν χρόνον ὁ τοῦ Ἀλῆ ἀγὼν περιέστη εἰς τελείαν ἀπόγνωσιν ἐδίδοτο αὐτοῖς ἡ ποθητὴ εὐκαιρία νὰ δημιουργήσωσι κατὰ τὰ νῦτα τοῦ Χουρσιτ καὶ ἐν ταῖς μεγάλαις τῆς μεταξὺ Θεσσαλονίκης, Λαρίσης καὶ Ἰωαννίνων συγκοινωνίας γραμμαῖς νέον προπύργιον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐναντίον τῶν Ὄθωμανῶν. Ἡ ἐν Ὀλύμπῳ καὶ ἐν τῇ νοτίῳ Μακεδονίᾳ ἐκραγεῖσα ὑπὸ τῶν αὐτόθι Ἑλλήνων ἐπανάστασις, καίπερ ὡς πρὸς τὴν τύχην τῆς Χαλκιδικῆς ἐπελθοῦσα λίαν βραδέως καὶ ἐνεκ τούτου ἀνωφελῆς, ἦτο ἔτι λίαν ἐπίκαιρος εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν πρὸς νότον τοῦ Σπερχειοῦ ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων. Οἱ ἀνέκθεν φοβεροὶ τοῖς Τούρκοις ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμ-

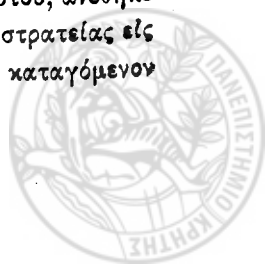
σταντινουπολεὶ πρεσβείας σχέσεις (οἱ Τούρκοι δὲν εἶχον τότε πρεσβείας μονίμους ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς πόλεσι, καὶ διὰ τοῦτο ὁ Ρεῖς δὲν ἦτο κυρίως ὁ διευθύνων τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν, ὡς τοῦτο νοεῖται προκειμένου περὶ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν). οὐδαμῶς ἀναμινύμενος εἰς πολεμικὰς παρασκευάς. Σ. Μ.

που καὶ οἱ Ἕλληνες τῆς χώρας τῆς μέχρι τοῦ κάτω Ἀξίου ἐκτεινομένης μετὰ μακρὰς μόνον ἀναβολὰς καὶ βραδύτητας ἔλαβόν τινα ἀπόφασιν. Ἐνεκα δὲ τῆς τοιαύτης βραδύτητος ἰδίως οἱ ἀρματωλοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἐξησθένησαν τὴν δύναμιν αὐτῶν καὶ χίλιοι ἐξ αὐτῶν διετέλουν ἐν ὑπηρεσίᾳ τῶν Ψαριανῶν. Ἡ ἐπανάστασις δὲ ἐξεργάγη ἀφοῦ ἤδη ὁ πασσᾶς τῆς Θεσσαλονίκης Ἀβδουλαβοῦδ μετὰ τὴν τελείαν καθυπόταξιν τῆς Χαλκιδικῆς ἔρριπτε τὸ βλέμμα ἐπὶ τὴν νοτιᾶν Μακεδονίαν καὶ ἤρξατο νὰ συλλέγῃ ἐνταῦθα ὁμήρους.

Ὅτε ὁ τῆς Ναούσσης ἰσχυρὸς πρόκριτος Ζαφειράκης, ὁ πρότερον φονεὺς γενόμενος τοῦ ἀποστόλου τῆς ἐταιρείας Δημητρίου Ὑπάτρου, διετάχθη νὰ δώσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ ὡς ὁμηρον, ἔμαθε δὲ συγχρόνως ὅτι ὁ πασσᾶς ἤθελε νὰ θέσῃ εἰς τὴν σπουδαίαν ταύτην πόλιν φρουρὰν 500 Ὀθωμανῶν στρατιωτῶν, ἐδράξατο τῶν ὄπλων, ἐκάλεσε δὲ εἰς σύμπραξιν τοὺς φιλικῶς συνδεδεμένους πρὸς αὐτὸν ἀρχηγούς τῶν ἀρματωλῶν τῶν Βοδενῶν καὶ Βερροίας (Καραφερίας) Γάτσον καὶ Καρατάσσον. Νῦν ἐφονεύθησαν αἱ ὀλίγαι μουσουλμανικαὶ οἰκογένειαι τῆς χώρας ταύτης, εἶτα δὲ πανταχοῦ προεκλήθησαν οἱ Χριστιανοὶ νὰ μετάσχῃσι τοῦ ἀρξαμένου ἀγῶνος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐνταῦθα οἰκοῦντες Βούλγαροι ἄγρόται δὲν μετείχον ἐνεργῶς τοῦ κινήματος, πολλαὶ τῶν κωμῶν αὐτῶν ἐκάησαν ὑπὸ τῶν ἀρματωλῶν. Ἀλλὰ εὐρυτέραν ἔκτασιν τό γε νῦν δὲν ἔλαβον αἱ ἐπιτυχφαί τῆς ἐπαναστάσεως· συνετέλεσε δὲ εἰς τοῦτο καὶ τὸ γεγονός, ὅτι καὶ πολλοὶ ὄπλαρχηγοὶ τοῦ Ὀλύμπου ἔνεκα φατριαστικοῦ πνεύματος ἠρνήθησαν τὴν σύμπραξιν αὐτῶν. Ἐν τούτοις οἱ ἐπαναστάται ἐστράφησαν πρὸς τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην, ὅστις δὲν εἶχεν ἔτι τότε παραγκωνισθῆ ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ ἠτήσαντο παρ' αὐτοῦ ἀρχηγόν. Καὶ ὁ Ὑψηλάντης δὲ δὲν ὤκνησε νὰ δώσῃ αὐτοῖς τρία πυροδόλα καὶ νὰ πέμψῃ εἰς Μακεδονίαν τὸν ἐξαιρετὸν Raybaud μετ' ἄλλων τινῶν φιλελλήνων. Ἀλλ' ὁ Ὑψηλάντης, ὁ τσακίς ἀποτυχῶν ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν ἐπιτρόπων αὐτοῦ, ἀνέθηκε καὶ νῦν τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν τῆς Μακεδονικῆς στρατείας εἰς τὸν ὑπασπιστὴν αὐτοῦ Γρηγόριον Σαλλᾶν, Ἕλληνα καταγόμενον

1. Λέγε «Βουλγαρόφωνοι Ἕλληνες». Σ. Μ.

ἀπὸ Νάξου, γεννηθέντα ἐν Βεσσαραβίᾳ, διατελέσαντα δὲ ἀξιωματικὸν ἐν τῷ Ρωσικῷ στρατῷ. Ὁ Σαλλᾶς ἐπέβη πλοίου τῇ 24^ῃ 6 Δεκεμβρίου 1821 κατὰ τὴν παραλίαν τοῦ Ἄργους ἵνα ἀπέλθῃ εἰς Μακεδονίαν, ἀλλ' ἐδείχθη παντελῶς ἀναξιόχρεως. Ἴνα καταστήσῃ τὰ πυροβόλα χρήσιμα εἰς ἐνέργειαν, μετεβίβασεν αὐτὰ εἰς Τήνον.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ Raybaud ἐξετέλει ἐνταῦθα τὸ καθήκον αὐτοῦ μετὰ τῆς συνήθους δραστηριότητος, ὁ Σαλλᾶς κατέτριψεν ἀνωφελῶς τρεῖς ἢ τέσσαρας μῆνας ματαιοδοξῶν καὶ διατρίβων εἰς ἀκίρους διασκεδάσεις εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, οὕτω δέ, ἐξαιρουμένου ἐνὸς Πολωνοῦ, πᾶσα ἡ λοιπὴ αὐτοῦ ἀκολουθία ἐγκατέλιπεν ἀκουσίως ἀρχηγὸν τοσοῦτον ἀσυνειδήτων.

Ἐν τούτοις οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος δὲν ἤθελον νὰ καταλίπωσιν ἀπλῶς εἰς τὴν τύχην αὐτῶν τοὺς νέους ἐν Μακεδονίᾳ προμάχους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Τοῦναντίον ὁ Ἄρειος Πάγος ἀπεφάσισε κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1822, ἀντὶ ἐξακολουθήσεως τοῦ ἐν Εὐδολίᾳ πολέμου νὰ ἐπιχειρήσῃ στρατείαν εἰς Θεσσαλίαν, σκοποῦσαν τὸ μὲν νὰ παρενοχλῇ τὴν ἤδη νῦν ἐπαισθητὴν κατασταθεῖσαν νέων Ὀθωμανικῶν στρατευμάτων ἐν τῇ χώρᾳ συνάθροισιν, τὸ δὲ καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ θάρρος εἰς τοὺς Μακεδόνας Ἕλληνας. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον εἶχεν ἀνακληθῆ ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῆς Καρύστου. Ἄλλ' ἡ συνένωσις τῶν πρὸς τὴν στρατείαν ταύτην ἀναγκαιῶν στρατιωκῶν δυνάμεων ἐγένετο μετὰ πολλῆς περιπέου βραδύτητος. Ἐκ Πελοποννήσου ἀφίκετο ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὅστις κατεχόμενος ὑπὸ ἀηδίας πρὸς τὴν νέαν ἐν Πελοποννήσῳ τῶν πραγμάτων πορείαν ἀπεφάσισε νὰ ὀδηγήσῃ στρατὸν πρὸς βορρᾶν, ἀνερχόμενον μόλις εἰς 700 ἄνδρας τεταγμένους ὑπὸ τὸν Νικήταν καὶ τὸν Παναγιώτην Ζαφειρόπουλον τὸν Μιστριώτην, τὴν διεύθυνσιν δὲ τῆς νομοθετικῆς βουλῆς ἀνέλαβε νῦν, ἀντὶ τοῦ Ὑψηλάντου, ὁ Σωτήριος Χαραλάμπης. Ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις, ἥτις ἀσμένως ἐβλεπε τὸν Ὑψηλάντην ἀπομακρυνόμενον, ἐξωμάλυνεν αὐτῷ τὴν ὁδὸν καὶ εἰργάσθη πολλάκις νὰ διαλύσῃ τὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου διαφοράς. Τοῦτο, ἀληθῶς, δὲν ἦτο εὐκόλον, διότι ὁ Ὑψηλάντης ἐν τῷ ἄφρονι αὐτοῦ πείσματι ἐν τῇ ἐν τῷ Ἰσθμῷ πορείᾳ αὐτοῦ (20/4 Μαρτίου) ἀνε-

- πέτασε τὴν σημαίαν τῆς Ἑταιρείας, μόλις δὲ καὶ μετὰ μόχθου ἐπέσθη νὰ δεχθῆ τὴν νέαν κυανόλευκον Ἑλληνικὴν σημαίαν.
- Ὡσαύτως δὲ μετὰ δυσαρρεσκείας ἔβλεπεν ὁ Ἄρειος Πάγος ὅτι ὁ Ἰψηλάντης μικρὰν μόνον ἠσθάνετο στοργὴν πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς ἀρχῆς ταύτης κατασκευασθέντα ὀργανικὸν θεσμὸν καὶ λίαν ταχέως συνῆψεν οἰκειοτάτας σχέσεις πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς, καὶ μάλιστα πρὸς τὸν Ὀδυσσεά. Ἀλλὰ πηγῇ μεγάλης συμφορᾶς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἄρειος Πάγος δὲν ἐνόει νὰ ρυθμίξῃ ὀρθῶς τὰς πρὸς τοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς χώρας σχέσεις αὐτοῦ. Ἡ ἀπαυστος ζηλοτυπία τῆς ἀρχῆς ταύτης (καὶ ἔτι ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ὑπὲρ ἀγαθῶν καὶ φιλοπατριδῶν ἀνδρῶν τὸ πλεῖστον συγκειμένη) πρὸς τοὺς μετ' αὐτοβουλίας ἐνεργοῦντας στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς δὲν ἐπέτρεπεν αὐτῇ νὰ προσελκύσῃ αὐτοὺς πρὸς ἑαυτὴν καὶ μάλιστα τὸν σπουδαιότατον αὐτῶν, τὸν Ὀδυσσεά, στρέφουσα τὴν τούτου φιλοδοξίαν πρὸς τὸν πόλεμον καὶ καταλείπουσα αὐτόν, εἰ δυνατὸν, ἐλεύθερον καὶ ἀνενόχλητον ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν σχεδίων, ἅτινα ἠδύνατο ν' ἀποδώσιν ὠφέλιμα πρὸς τὸν ὅλον ἀγῶνα.

Ἄφου τέλος οἱ διάφοροι ἀρχηγοὶ συνήγαγον τὰ στρατεύματα αὐτῶν, συνεκρότησαν περὶ τὰ μέσα Μαρτίου συμβούλιον πολεμικὸν ἐν Πράλφ κατὰ τὰς πηγὰς τοῦ Κηφισσοῦ (ἐν τοῖς ὄρισις τῆς ἀρχαίας Δωρίδος) ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἰψηλάντου. Ἐχόντες οἱ ὀπλαρχηγοὶ οὗτοι 7—8000 ἄνδρας, ὧν ἐν τούτοις μόλις 5000 ἦσαν ἀληθεῖς μαχηταί, ἤθελον νὰ ἐνεργήσωσιν ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Σπερχειοῦ συννοοῦντες τὰς ἐνεργείας αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἤθελε νὰ ἐπιτεθῆ ἐναντίον τῆς Λαμίας ὁμοῦ μετὰ τοῦ Νικήτα καὶ τοῦ Ζαφειροπούλου ἔχων πρὸς τοῦτο 3000 μαχητῶν. Ὁ Κοντογιάννης μετὰ 2500 ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Ἀποκοῦρου καὶ Κραβδάρων συνηγμένων ἀνδρῶν ἔμελλε νὰ ἐπιπέσῃ ἐπὶ τὸ Πατρατζίκιον (Νέας Πάτρας), ὁ δὲ Πανουργιάς ἔμελλε νὰ ἐνεργήσῃ μετὰ 1500 ἀνδρῶν ἐναντίον τῶν παρὰ τὸν Σπερχεῖον μεταξὺ Λαμίας καὶ Νέων Πατρῶν κειμένων Κομποτάδων. Ἀτυχῶς ἡ ἐπιχειρήσις αὕτη οὐδὲν ἐπῆνεγκεν ἀποτέλεσμα σπουδαῖον. Ἡ φάλαγξ τοῦ Ὀδυσσεῶς μετέβη ἀληθῶς τῇ 1)13 Ἀπρι-

λίου διὰ θαλάσσης ἀπὸ Λοκρίδος εἰς Λαμίαν διαπλεύσασα τὸν κόλπον τῆς Λαμίας καὶ ἀπέβη εἰς τὴν ξηρὰν παρὰ τὸ Ἐχίνον καὶ τὴν Ἀγίαν Μαρίναν, καὶ ἤρξατο ἀκροβολισμοῦ πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς τῆς Στυλίδος καὶ τῆς Λαμίας, ἐνῶ ὁ Πανουργιάς καταλάμβανε ταυτοχρόνως τοὺς Κομποτάδας καὶ τῇ 2)14 Ἀπριλίου ἐπεχειρεῖ μετὰ τῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν τὴν κατὰ τοῦ Πατρατζικίου ἐπίθεσιν. Ἄλλ' ἐνταῦθα συνέβη ὁμοίον τι πρὸς τὰ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος γενόμενα. Ἀφοῦ δηλονότι μέρος τῆς πόλεως ταύτης κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ πολλὰ οἰκίαι κατεστράφησαν, ἠναγκάσθησαν οὗτοι μετὰ ἕξ ἡμέρας νὰ ἐκκενώσωσι τὴν θέσιν, ἣν δὲν ἠδύναντο ν' ἀποσπάσωσιν ὀλοσχερῶς ἀπὸ τῆς Τουρκικῆς φρουρᾶς. Καὶ ἡ τοῦ Ὀδυσσεὺς δὲ ἐν τῇ Ἀγίᾳ Μαρίνῃ θέσις κατέστη ἀδύνατον νὰ διατηρηθῆ, ἀφοῦ οἱ κατὰ ἀριθμὸν ὑπέρτεροι Ὀθωμανοὶ ἐπὶ τῶν ἐπὶ εὐρείαν ἔκτασιν δεσποζόντων τῆς θέσεως ὑψωμάτων τοῦ Αὐλακίου ἔθεσαν τινα πυροβολοστοιχίαν, ἣν δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀφαιρέσωσιν οἱ Ἕλληνας. Τότε ἀπεφάσισεν ὁ Ὀδυσσεὺς νὰ ἐμβῆ πάλιν εἰς τὰ πλοῖα. Ἄλλ' ἐκ τούτου ὑπὸ σφοδρᾶς κατελήφθησαν ὀργῆς τὰ δύο ἔμπροσθεν τῆς Ἀγίας Μαρίνης ἐπὶ πλοίων παρόντα μέλη τοῦ Ἀρειοῦ Πάγου (οὗτος συνήθιζε νὰ περιοδεύῃ ἀνὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὸν χρόνον δὲ τοῦτον διέμενον ἐν Λεβαδείᾳ τῆς Εὐβοίας ἀπέναντι τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου) ἦσαν δ' οὗτοι ἄνδρες ὀνομαστοὶ (εἰς αὐτῶν ἦτο ὁ Θεσσαλὸς Δρόσος Ματούλης). Οἱ ἄνδρες οὗτοι, ἐξ ἐνὸς ἀναλογιζόμενοι τὰς μεγάλας χάριν τῆς στρατείας ταύτης γενομένας παρασκευάς, ἐξ ἄλλου δὲ φοβούμενοι ὅτι διὰ τῆς μελετωμένης ὑποχωρήσεως ἢ τε Θεσσαλία καὶ ὁ Ὀλυμπος ἐγκατελείποντο ἐντελῶς εἰς τὴν τύχην αὐτῶν, περιήλθον εἰς σφοδρὰς συζητήσεις πρὸς τὸν Ὀδυσσεῆα καὶ εἰς τελείαν ρῆξιν πρὸς αὐτόν. Ἐπίθεσις τις γενομένη ἐκ μέρους τῶν Τούρκων διέκοψε τὴν λογομαχίαν. Καὶ ἡ μὲν τουρκικὴ ἐπίθεσις ἀπεκρούσθη ἐπιτυχῶς. Ἀλλὰ καὶ οὕτως οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο τοῖς Ἕλλησιν ἢ εὐθὺς μετὰ τὴν μάχην ἐπιβιβαζόμενοι διὰ νυκτὸς (15/27 Ἀπριλίου) εἰς τὰ πλοῖα νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὴν Λοκρίδα. Εἶτα παρέταξεν ὁ Ὀδυσσεὺς τὰς φάλαγγας αὐτοῦ ἐγγὺς τῶν Θερμοπυλῶν

ἀπὸ Δρακοσπηλιάς μέχρι Δαδίου τῆς Φωκίδος. Οἱ λοιποὶ ὄπλαρχηγοὶ ἔμειναν ἔτι νῦν ἐν τοῖς ὑπὲρ τὰς Νέας Πάτρας ὄρεσιν. Ἐνισχυθέντες δὲ οὗτοι διὰ τῆς ἀφίξεως τοῦ Νικήτα ἐπετέθησαν περὶ τὰ τέλη Αὐγούστου ἄπαξ ἔτι κατὰ τῆς σπουδαίας πόλεως, ποιησάμενοι νῦν καὶ ἐφοδὸν κατὰ τῆς ἀκροπόλεως, ἀλλ' ἐπελθόντων ἐπὶ τέλους 3000 Ὀθωμικῶν ἀπὸ Ζητουλίου (Λαμίας) ἠναγκάστησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν Οἶτην¹.

Ἄλλ' ἐνῶ ἐν τῷ νότῳ ἐγίνοντο αἱ σπουδαῖα παραγαγοῦσαι ἀποτελέσματα αὐταὶ μάχαι, ἡ ἐπαναστασις ἢ ἐν Μακεδονίᾳ κατεπνίγετο ἐν ὠκεκνῷ αἵματι. Τὸ σχέδιον, ὅπερ εἶχον οἱ ἐπαναστάται, ἵνα κλείοντες τὰς παρὰ τὰς Ἀξιὸν διόδους καὶ καταλαμβάνοντες τὴν Καστορίαν καὶ τὴν περὶ αὐτὴν χώραν, ἔτι δὲ τὴν κοιλάδα τῶν Τεμπῶν, ἐξαρπάζωσι τὴν ἐπικράτειαν αὐτῶν, δὲν ἐξετελέσθη ἕνεκεν ἐλλείψεως περισκέψεως, δραστηριότητος καὶ τῶν πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένων δυνάμεων καὶ πόρων. Καὶ νῦν, ὅτε κατὰ τὰ μέσα Μαΐου 1822 ἄλλοι μὲν Ὀθωμικοὶ ἀπὸ Λαρίσσης ὀρμώμενοι, ὁ δὲ ἀπὸ τῶν μέσων Φεβρουαρίου ἐλευθέρας τὰς χεῖρας ἔχων Ἀβδουλαβοῦδ ἀπὸ 20)1 Ἀπριλίου μετὰ 15 χιλιάδων ἀνδρῶν ἀπὸ Θεσσαλονίκης ἐρχόμενος ἐκινήθησαν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν Ἑλλήνων, ταχέως οὗτοι, ὡς ἦτο ἐπόμενον, ἠττήθησαν. Οἱ Θεσσαλοὶ Τοῦρκοι ἐξεδίωξαν τὴν διὰ τῆς κοιλάδος τῶν Τεμπῶν ὁδόν, ἠρήμωσαν τὴν Πιερίαν καὶ ἤλθον ταχέως εἰς συνάφειαν πρὸς τὰς φάλαγγας τοῦ Ἀβδουλαβοῦδ. Ὁ πασσᾶς τῆς Θεσσαλονίκης εὐθὺς ἐν ἀρχῇ κατέλαβεν ἄνευ ἀντιστάσεως τὴν Βέρροϊαν. Καὶ κατώρθωσαν ἔπειτα ὁ Ζαφειράκις καὶ ὁ Γάτσος νὰ ἐλευθερώσωσι μετὰ τῶν στρατευμάτων αὐτῶν τὸν μετὰ 200 μόνον ἀνδρῶν ἐγκλεισθέντα ἐν τῷ ἐν Δίβρῃ μοναστηρίῳ τῆς Παναγίας Καρατάσον· ἀλλ' ἤδη τῇ 11)23 Ἀπριλ. ὁ Ἀβδουλαβοῦδ ἵστατο μετὰ τῶν 15 χιλιάδων μαχητῶν αὐτοῦ ἔμπροσθεν τῆς Νζούσσης, τοῦ κέντρου δηλονότι τῆς ἐπαναστάσεως, καὶ καταλάμβανεν ἐξ ἐφόδου τὴν θέσιν ταύτην μετὰ κρατερὰν ἀντίστασιν τῶν ἐνταῦθα ἀμυνο-

1. Πρβλ. Gordon-Zinkeisen σελ. 472—475. Τρικούπη σελ. 222—230. Finlay σελ. 341—343.

μένων ἐπαναστατῶν. Καὶ νῦν ἤρξαντο τελούμενοι ἀληθῶς φρικώ-
 δεις ὠμότητες, δι' ὧν οἱ Τούρκοι δεκαπλασίως ἐξεδικήθησαν τοὺς
 Ἕλληνας ἐπὶ τοῖς ἐν Ναβαρίνῳ καὶ Τριπολιτσᾷ ὑπὸ τούτων δια-
 πραχθεῖσι. Πεντακισχίλιοι Ἕλληνες ἐσφάγησαν ἐν τῇ πόλει, οἱ
 λοιποὶ ἐξανδραποδισθέντες ἐπωλήθησαν, καὶ ἡ πόλις μετεβλήθη
 εἰς τέφραν. Καὶ σήμερον ἔτι παρὰ τοῖς ἐπιγόνοις τῶν παθόντων
 τὰ φρικαλέα ταῦτα δεινοπαθήματα ζῆ ἰσχυρῶς ὁ πόθος τῆς αἵμα-
 τηρᾶς ἐκδικήσεως¹. Οἱ τρεῖς ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἀπώλεσαν
 εὐθὺς ὕστερον τὰς μέχρι νῦν διατηρουμένας ὑπ' αὐτῶν τελευταίας αὐ-
 τῶν θέσεις. Ὁ Ζαφειράκις ἐφονεύθη παρὰ τὴν Βέρροικον ἐν τῇ φυγῇ
 ὁμοῦ μετὰ υἱοῦ τινος τοῦ Καρατάσου, ὁ δὲ Γάτσος καὶ ὁ Καρατάσος
 διέφυγον εἰς τὰς παρὰ τὸν Ἀχελῶον χώρας. Ὁ Ἀβδουλαβοῦδ ἐξη-
 κολούθησεν ἔτι ἀκωλύτως τὸ λυσσαλέον αὐτοῦ ἔργον. Ἐκατὸν καὶ
 εἴκοσι κῶμαι κατεκρήσαν ὑπ' αὐτοῦ, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῶν ἐσφά-
 γησαν ἀθρόοι, διεπράχθησαν δὲ φρικώδη κακουργήματα καὶ ἐναν-
 τίον γυναικῶν καὶ παιδῶν. Μετ' ἰδιωζόντως δὲ ἀγρίας λύσσης ἐκα-
 κούργουν οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Θεσσαλονίκης, οἵτινες, κατεχόμενοι ὅλοι
 ὑπὸ σφοδρῶτατης ὁρμῆς νὰ ἐκδικήσωσι τοὺς ἐν Ἑλλάδι σφαγέντας
 ὁμοθρήσκους αὐτῶν, πανταχοῦ κατέρριπτον τοὺς αἰχμαλώτους
 Ἕλληνας διὰ ροπάλων, ἵνα ὕστερον σφάζωσιν αὐτοὺς δίκην κτη-
 νῶν. Εἰς τῶν δημίων τούτων ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ ἐφόνευσεν 64 Ἕλληνας.
 Ἀρξαμένης ἤδη τῆς καταστροφῆς ἀφίκετο τέλος ἐπὶ πλοίου Ψα-
 ριανοῦ τῇ 22)3 Ἀπριλ. καὶ ἀπεβιδάσθη ἐγγυὲς τοῦ ἐν τῇ Ὀλυμπιακῇ
 παραλίᾳ κειμένου Ἐλευθεροχωρίου ὁ Γρηγόριος Σαλλᾶς ἔχων μετ'
 ἑαυτοῦ τὸν Πολωνὸν Λεπτζίνσκυν καὶ τινὰς Ἕλληνας, ἔτι δὲ καὶ τέσ-
 σαρα πυροβόλα. Προελάσας δ' ἔπειτα εἰς τὴν μεσόγειον χώραν κατέ-
 λαβε μὲν τὴν παρὰ Κολινδρὸν Καστανιάν, ἀλλὰ τῇ 29)10 Ἀπριλίου
 προσεδλήθη ὑπὸ 2000 Τούρκων καὶ ἠττηθεὶς ὑπεχώρησεν εἰς Μι-
 λιαν (ἐγγυὲς τοῦ ἀρχαίου Δίου). Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς θέσεως ταύτης ἐξε-
 διώχθησαν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τῇ 2)14 Ἀπριλίου. Ὁ Σαλλᾶς καὶ οἱ
 σύντροφοὶ αὐτοῦ, βοηθούμενοι ὑπὸ πιστῶν ὁδηγῶν, διεσώθησαν φεῦ-

1. Πρβλ. τὴν διήγησιν τὴν ἐν τῷ κατὰ Ἀπρίλιον τοῦ 1877 ἐκδο-
 θέντι βιβλίῳ τοῦ James Baker (Die Türken in Europa), μεταφρα-
 σθῆντι εἰς τὸ Γερμ. ὑπὸ Franzos καὶ Bamberg, ἐν σελ. 78 κφε.

γοντες διὰ τῶν ἑρέων εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐν ἐλευσινοτάτῃ καταστάσει ἀφίκοντο περὶ τὰ τέλη Μαΐου εἰς τὴν Κόρινθον. Ὁ δὲ Ὀλύμπιος ὀπλαρχηγὸς Διαμάντης καὶ μέρος τῶν συντρόφων αὐτοῦ διασώθησαν φυγόντες εἰς πυκνὸν τι παρὰ τὰς Μηλιάς δάσος, ἔνθα αἱ μητέρες ἐν τῇ φοβερωτάτῃ ἀγωνίᾳ, εἰς ἣν περιέστησαν ἕνεκα τῶν καταδιωκόντων αὐτὰς Τούρκων, ἐφόρευον τὰ βρέφη αὐτῶν, ἵνα μὴ προδίδωνται ὑπὸ τοῦ κλαυθμυρισμοῦ τούτων. Ἔτι φρικωδεστέρα ἦτο, ἡ τύχη τῶν γυναικῶν τῶν Μακεδόνων ὀπλαρχηγῶν διότι, ἀφοῦ ὁ Ἀβδουλαβοῦδ τῆ 25)7 Μαΐου ἐπέστρεψεν εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, ὁ καὶ νῦν πάλιν ὡς κρότερον κατασταθεὶς κῶων ὠμηστῆς ἀπολελυμένος παντὸς δεσμοῦ, οὐ μόνον ἐφόρευσε πλῆθος αἰχμαλώτων ἀνδρῶν καὶ αὐτοὺς τοὺς παντελῶς ἀθύτους δμήρους τοῦ Ἄθωνος, ἀλλ' ἠθέλε καὶ τὰς γυναῖκας τῶν τριῶν ὀπλαρχηγῶν νὰ ἐξαναγκάσῃ διὰ φρικτῶν ἀπειλῶν ν' ἀσπασθῶσι τὸ Ἰσλάμ. Μόνη ἡ τοῦ Γάτσου γυνὴ ἀπὸ φόβον βασιάνων ἐνέδωκεν εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην ἡ δὲ τοῦ Ζαφειράκι καὶ ἡ τοῦ Καρατάσου ἀρνηθεῖσαι εὐσταθῶς ἐβασανίσθησαν αἰσχυρῶς μέχρι θανάτου πρὸ τοῦ μεγάρου τοῦ διοικητηρίου, ἀφοῦ μέχρι λαιμοῦ ἐνεδλήθησαν εἰς σάκκουσ πλήρεις μυῶν καὶ γαλῶν, ἡ δὲ τοῦ Καρατάσου καὶ εἰς σάκκον πλήρη ὄφρων¹. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὀπλαρχηγὸς Καρατάσος οὐδέποτε ἀπὸ τοῦδε ἔδωκε συγγνώμην εἰς Μωαμεθανόν. Ὁ Διαμάντης ἀνέλαβε βραδύτερον τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐν τῇ βορείᾳ Εὐδοίᾳ ἐπαναστατῶν, οἱ δὲ Ὀλύμπιοι οἱ ἀποφασίσαντες νὰ ἐξακολουθήσωσι τὸν πόλεμον ἐγκατεστάθησαν ἐν ταῖς νήσοις Σκιάθῳ καὶ Σκοπέλῳ².

Ἐνφ δὲ οὕτως ὁ Ἀβδουλαβοῦδ ἤνοιγεν αὐθις τοῖς Τούρκοις τὴν ἀπὸ Θεσσαλονίκης εἰς Λάρισσαν ὁδόν, αὐτοὶ οἱ Ἕλληνας διὰ τῶν λαθῶν καὶ κακουργημάτων αὐτῶν διήνοιγον εἰς τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ ἐκ νέου συναθροιζόμενον Τουρκικὸν στρατὸν τὴν εἰς Κόρινθον ὁδόν. Ὁ Ἄρσιος Πάγος τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν

1. Ἴδε Τρικ. τόμ. 2 σελ. 174: «... Αἱ δύο ἄλλαι μὴ ἀλλάξοπιστήσασαι προσηλώθησαν ἀπέναντι ἀλλήλων ὄρθαι ἐπὶ τοῦ τοίχου μιᾶς τῶν αἰθουσῶν τοῦ παλατίου τοῦ θηριώδους βεζίρου καὶ ἀπέθανον πολυειδῶς βασανιζόμεναι». Σ. Μ.

2. Πρὸβλ. Rouqueville, τόμ. 3 σελ. 374—386. Raybaud, τόμ. 3 σελ. 1—140, 186 κφε. Gordon-Zinkeisen σελ. 466—470. Τρικοῦπη σελ. 179—187 (168—178). Finlay σελ. 254—256.

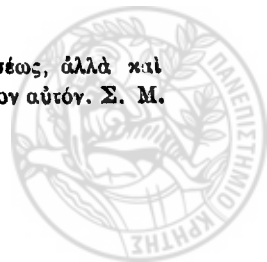
ἀπὸ τῆς Ἀγίας Μαρίνης ἀποχώρησιν τοῦ Ὀδυσσεώς κτείχετο ὑπὸ σφοδρᾶς πρὸς τοῦτον ἀποστροφῆς, πολλὰ δὲ τῶν μελῶν αὐτοῦ δὲν ἔπαυον νὰ δίδωσι σφοδρὰν ἄμυ καὶ ἄκαιρον ἔκφρασιν εἰς τὴν τοιαύτην αὐτῶν πρὸς τὸν ἄνδρα ἀποστροφῆν. Διὰ τοῦτο, ὅτε ὁ ὀπλαρχηγὸς οὗτος ἐπεμψεν ἀπὸ Δαδίου τῇ 16)28 Ἀπριλίου, μετὰ δολίου σκοποῦ, τὴν παραίτησιν αὐτοῦ (ἀπλῶς ἴνα, ὡς ἐννοεῖται οἴκοθεν, διαθέσῃ δυσμενῶς ἐναντίον τῶν πολιτικῶν ἀρχῶν τοὺς εἰς αὐτὸν εὐμενῶς ἔχοντας ὀπλαρχηγούς καὶ τὰ παλληκάρια), ὁ Ἄρειος Πάγος διέπραξε τὴν ἀφροσύνην νὰ δεχθῇ τὴν παραίτησιν ταύτην. Ἡ πράξις αὕτη ἦτο μέγα σφάλμα. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς, κατὰ τὴν περὶ αὐτοῦ κρίσιν τῶν συγχρόνων, ἦτο ἐν τοῖς μεγάλοις Ἑλληνικῶν ὀπλαρχηγοῖς ὁ ἰδιοτελέστατος καὶ ὁ ἤκιστα πάντων ἐμφορούμενος τῆς φλογὸς τῆς ἐθνικῆς ἐξάρσεως. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν εἶχεν ἔτι ποιῆσαι διάδημα δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς παράδειξις καθήκοντος. Ἦτο δὲ ἀκριβῶς ἀπαραίτητος πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἀπειλουμένης φοβερᾶς τουρκικῆς εἰσβολῆς. Εἶναι ἀληθέστατον ὅτι ἡ τε φιλαρχία καὶ ἡ στρατιωτικὴ ὑπερφία αὐτοῦ οὐχὶ ἀσμένως ὑπετάσσοντο εἰς τὴν κεντρικὴν κυβερνήσιν, ἔτι δὲ ὀλιγώτερον εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον. Ἄλλ' ἀφ' οὗ ὁ Ἄρειος Πάγος οὐδεμίαν ἐκέκτητο δύναμιν μήτε διὰ τῆς βίας νὰ διατηρήσῃ αὐτὸν μήτε καὶ ὡς στρατηλάτην ν' ἀντικαταστήσῃ δι' ἑτέρου, διὰ τοῦτο οἱ ἐν Λειβάθῃ ἄρχοντες (Ἀρειοπαγίται), οἱ μὴ ἐννοοῦντες νὰ προσελκύσωσιν αὐτὸν ἐπιτηδείως, δὲν ἠδύναντο τῇ ἀληθείᾳ νὰ πράξωσι τι χεῖρον ἢ ὅ,τι ἤρξαντο νῦν νὰ πράξωσιν. Ἐνῶ δηλονότι ὁ ἄγριος ὀπλαρχηγὸς ἐπκνήρχετο νῦν ὀλιγῶς εἰς τὰς φαύλας ἀναμνήσεις τῆς ἐν Ἰωαννίνοις στρατιωτικῆς αὐτοῦ σχολῆς καὶ δολίως ἐξηρέθειε κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου τὸν στρατὸν, ὃν δὲν κτελίπεν, αὐτὸς ὁ Ἄρειος Πάγος ἀπὸ τῶν μέσων Ἀπριλίου ἐξήτει παρὰ τῆς ἐν Κορίνθῳ κυβερνήσεως ἴνα πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ Ὀδυσσεώς πέμψῃ ὡς ἀρχιστράτηγον εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα τὸν ἐν τῇ Ἀγγλικῇ ὑπηρεσίᾳ παιδευθέντα Σουλιώτην Χρῆστον Παλάσκην. Ἄλλ' ὁ Ἄρειος Πάγος ἤξιόν καὶ τὴν διὰ τοῦ Γιατράκου ἀντικατάστασιν τοῦ τότε ἐν Δαδίῳ παρὰ τοῦ Ὀδυσσεῖ διατρίβοντος καὶ ἔνεκα τῆς πρὸς τοῦτον φιλίας ὑπό-

πτου εἰς τὸν Ἄρειον Πάγον καθισταμένου Δημητρίου Ὑψηλάντου.

Ἄλλ' ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις ἐνήργησε μετὰ μείζονος φρονήσεως καὶ ἔπεμψε μὲν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα τὸν Παλάσκαν, ἀρχαῖον ὁμογενεῖς τοῦ Ὀδυσσεὺς, καὶ τὸν Ἀλέξιον Νοῦτσον ἐκεῖνον τὸν ἐκ Ζαγορίου, ὅστις ἦτο ἀρχαῖος φίλος τοῦ Ὀδυσσεὺς, σώσας μάλιστα τὴν ζωὴν αὐτοῦ, κινδυνεύσαντος ν' ἀπολέσῃ αὐτὴν ἐν τινὶ ἐκρήξει τῆς ὀργῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ· ἀλλ' ἀπλῶς ἵνα οὗτοι ἐνεργήσωσιν ὑπὲρ τῆς διαλλαγῆς τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ τοῦ Ἄρειου Πάγου. Περὶ τὰς ἀρχὰς δὲ Μαΐου ἐγένετό τις καὶ ἐν Λεδαδαῖα συνέντευξις καὶ τὸ ἔργον τῆς εἰρηνεύσεως ἐφαίνετο κατευδόμενον. Ἀλλὰ δὲν εἶχον ἔτι ἐξομαλυνθῆ πάσαι αἱ δυσχέρειαι κατὰ τὴν τούτων ἐπιστροφὴν, ὅτε ἀναφορὰ τις τῶν στρατιωτικῶν ἀντιπάλων τοῦ Ὀδυσσεὺς καὶ τοῦ Ὑψηλάντου ἐγένετο αἰτία νὰ ἀπατηθῇ ἡ κυβέρνησις ὡς πρὸς τὸ ἀληθὲς φρόνημα τῶν στρατευμάτων τοῦ Ὀδυσσεὺς. Διὰ τοῦτο ἔπεμψεν αὐτὴ αὖθις εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα τὸν Παλάσκαν καὶ τὸν Νοῦτσον, ἀλλὰ νῦν μετὰ τῆς διαταγῆς ἵνα ὁ Παλάσκας λάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ, ἔχων παρ' ἑαυτῶ τὸν Νοῦτσον ὡς πολιτικὸν ἀντιπρόσωπον τῆς κυβερνήσεως, καὶ ὁ μὲν Ὑψηλάντης νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς νὰ μεταβῇ εἰς Κόρινθον ἵνα δώσῃ λόγον τῶν πράξεων αὐτοῦ. Ὁ Ὀδυσσεὺς ἔμαθε λίαν ταχέως ταῦτα πάντα. Ἐπειδὴ δὲ μάλιστα ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν Κωλέττης ἀπὸ τῶν Ἰωαννίνων ἤδη ἦν ἀρχαῖος προσωπικὸς αὐτοῦ ἐχθρὸς, ἐνόμισεν ὅτι συνώμοσαν πάντες ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, καὶ ἐνήργησε νῦν ὡς ἀρχαῖος Ἀλβανὸς καὶ μαθητῆς τοῦ τίγρεως τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Παλάσκας καὶ ὁ Νοῦτσος κατέλιπον τῇ 14) 26 Μαΐου τὴν Κόρινθον μετὰ 50 στρατιωτῶν καὶ ἐπορεύθησαν ἐν πρώτοις εἰς Βελίτσαν (τὴν ἀρχαίαν Τιθορέαν) τῆς Φωκίδος, ἐνθα ἦτο ὁ Ὑψηλάντης, εἰς ὃν ἐκόμισαν τὴν περὶ ἐπιστροφῆς διαταγὴν. Ἀντὶ δὲ νὰ μεταδώσι πρῶτον εἰς τὸν παρὰ τὰς Νέας Πάτρας στρατὸν καὶ νὰ λάβωσιν ἐνταῦθα ἰσχυρὰν μεθ' ἑαυτῶν φρουράν, μετέβησαν ἀπατηθέντες περὶ τοῦ φρονήματος τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὀδυσσεὺς ἀπ' εὐθείας εἰς Δρακοσπηλιάν, ἐνθα ἀφίκοντο τῇ 25,6 Ἰουνίου. Καὶ ἐνταῦθα ἐπετέθη κατ' αὐτῶν ὁ

Ὀδυσσεὺς μετὰ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ἐγκλεισθῶσι μετὰ τῶν ἀκολούθων αὐτῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου. Ἀφοῦ δ' ἐπὶ τέλους πρεδῶθησαν εἰς τὸν Ὀδυσσεύα, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδῶσιν αὐτῷ καὶ τὰς αἰετοκόμους διαταγὰς. Τότε δ' Ὀδυσσεὺς ἠρέθισε μέχρι μανίας τὰ παλληκάρια αὐτοῦ ἐναντίον τῶν ἀπεσταλμένων τῆς κυβερνήσεως, καὶ ἀπεχώρησε παραδοὺς αὐτοὺς εἰς τὰ παλληκάρια, αἵτινα ἐφόνευσαν αὐτούς. Τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο ἐξήγειρε φρίκην δεινὴν παρὰ τοῖς ἀντιπάλοις τοῦ Ὀδυσσεύος, ὧν πολλοὶ ἐζήτησαν καταφύγιον παρὰ τῷ Ὑψηλάντῃ, ὅστις διὰ Διστόμου ἐπέστρεφεν εἰς Πελοπόννησον. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἄρειος Πάγος ἀπήτησε νῦν (1/13 Ἰουνίου) παρὰ τῆς ἐν Κορίνθῳ Κυβερνήσεως νὰ ἐνεργήσῃ βίβλως κατὰ τοῦ Ὀδυσσεύος· ἀλλ' οὐδὲν ἦτο δυνατόν νὰ κατορθωθῇ. Καὶ διέταξε μὲν ἡ Κυβέρνησις, ἥτις κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον (ἐν μέρει ἕνεκα λόγων πολιτικῶν, ἐν μέρει ἕνεκα τοῦ κατὰ τὸ θέρος νοσώδους κλίματος τῆς Κορίνθου) εἶχε μεταδῆ εἰς Ἄργος, ν' ἀνυλάβῃ ὁ Γούρας τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπεκήρυξε (3/15 Ἰουνίου) 5000 γρόσια διὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ εἰς αὐτὴν ἀσεβήσαντος ἀνδρός, καθ' οὗ συγχρόνως ὁ ἐπίσκοπος Ἀνδρούτης ἐξέδωκεν ἀφορισμὸν ἐκκλησιαστικόν¹. Ἀλλ' ὁ Γούρας ἠρνήθη ἐν Λεβαδείᾳ νὰ λάβῃ τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ. Οὐδὲν ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ Ὀδυσσεύος, ὅστις μαινόμενος ἀπὸ ὀργῆς ἀπεχώρησε νῦν μετὰ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ εἰς τὸν Παρνασσόν. Ὁ παρὰ τὸ Πατρατζίκιον στρατὸς διεσκοπίσθη νῦν καὶ ἡ θέσις τῶν πραγμάτων ἐν Λεβαδείᾳ κατέστη τοσοῦτον ἀπεγνωσμένη, ὥστε ἐπὶ τέλους τὸ Βουλευτικὸν ἐζήτησε (24/6 Ἰουλίου) παρὰ τῇ Κυβερνήσει νὰ δοθῇ χάρις εἰς τὸν Ὀδυσσεύα, νὰ διαταχθῇ δὲ ὁ Ἄρειος Πάγος νὰ μὴ ἐκτελέσῃ τὰς ἐναντίον τοῦ στρατηλάτου ληφθείσας ἀποφάσεις. Τοσοῦτον ἀθλίως καὶ κακῶς εἶχον τὰ πράγματα καθ' ὃν χρόνον (τῇ 29/11 Ἰουλίου) ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ μέγας Τουρκικὸς στρατὸς διέβη τὸν Σπερχειόν.

1. Ὁ ἀφορισμὸς ἐξεδόθη οὐ μόνον κατὰ τοῦ Ὀδυσσεύος, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατιωτῶν, ἃν οὗτοι δὲν ἐγκατέλειπον αὐτόν. Σ. Μ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἡ Χίος προσάγεται εἰς τὴν ἐπανάστασιν ὑπὸ τῶν Σαμίων. — Ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κυριεύεται αὐθις καὶ φρικωδῶς κακοποιεῖται. — Ἐκδικητικὴ στρατεία τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου καὶ ἐνδοξον κατόρθωμα τοῦ Κανάρη. — Ἡ δυσχερὴς θέσις τῶν Σουλιωτῶν. — Ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τῶν τακτικῶν καὶ τῶν Φιλελλήνων πορεύεται εἰς Ἡπειρον. — Ὁ Γῶγος Βακόλας. — Ἦττα τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὸ Πέτα. — Ἡ εἰς τοὺς Ἑλληνας παράδοσις τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ αἱ παρακολουθήσασαι αἱματηραὶ σκηναί. — Ἡ ἐν Ναυπλίῳ κατάστασις.

Ἐνῶ δὲ οὕτως ἡ μεγάλη τῶν Ὀθωμανῶν ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος στρατεία κατευωδουτο διὰ τῶν Ἑλλήνων αὐτῶν κατὰ τρόπον ὀλεθριώτατον τούτοις, ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἀπωτάταις πλευραῖς τοῦ ἀκρότατα ἐκτεινομένου θεάτρου τοῦ πολέμου ἐτελοῦντο δύο μεγάλαι καταστροφαί, ἐξεγείρουσαι ἀμφοτέραι, κατὰ διάφορον ἑκατέρα τρόπον, τὴν ἰσχυροτάτην συμπάθειαν τῆς Εὐρώπης, καὶ ὧν ἀκριβῶς ἕνεκα τὰ ἐν Λεβαδείᾳ πράγματα ἠδύναντο νὰ καταντήσωσιν εἰς ἐπικίνδυνον διάλυσιν. Αἱ δύο αὗται καταστροφαὶ ἦσαν ἡ καταστροφή τῶν Ἑλλήνων τῆς Χίου καὶ ἡ πρὸ τῶν πυλῶν τῆς Ἄρτης καταστροφή τῶν Φιλελλήνων.

Ὁδσιωδέστατον μέρος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει σχεδιασθέντος προγράμματος τῆς στρατείας τοῦ 1822 ἦτο ἡ ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει ἐνέργεια τοῦ Τουρκικοῦ στόλου. Ὅσῳ ὀλιγώτερον ἡ προφυλακὴ τοῦ στόλου τούτου εἶχε διαπράξει ὑπὸ τὸν Καπουτάμβει ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους, τοσοῦτῃ μείζον ἐμελλε νῦν νὰ κατορθώσῃ ἡ ὑπὸ τὸν Καπουτὰν πασσᾶν Καρᾶ-Ἀλῆν κυρίᾳ δύναμις αὐτοῦ. Ὅτι δὲ καὶ αὕτη δὲν ἠδυνήθη νὰ κατορθώσῃ τι, τὴν τοιαύτην ἔκβασιν τῆς κατὰ θάλασσαν ἐνεργείας τῶν Τούρκων ἐπέτυχον οἱ Ἕλληνες διὰ φρικώδους τινὸς καταστροφῆς. Διότι ὁ μέγας στόλος ἐκωλύθη νὰ ἐνεργήσῃ τι ἐν ταῖς δυτικαῖς Ἑλληνικαῖς θαλάσσαις ἀκριβῶς ἕνεκα τῆς ἀνάγκης, ἐν ἧ εὐρέθη, ν' ἀνακτήσῃται τὴν εἰς τὸν

Σουλτάνον καὶ τὰς γυναῖκας τοῦ χαρμελίου ἄυτοῦ πολύτιμον νῆσον Χίον, ἦν ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ ἐκινδύνευον ν' ἀπολέσωσιν οὗτοι. Οἱ Ἕλληνας τῆς νήσου ταύτης ἕνεκα τῆς τε ἀτυχοῦς αὐτῶν θέσεως καὶ τοῦ κινδύνου τοῦ φοβεροῦ, ὑφ' οὗ ἀκριβῶς ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐξεγέρσεως ἠπειλοῦντο, εἶχον ἀποφύγει μέχρι νῦν πᾶσαν εἰς τὸν πόλεμον συμμετοχὴν, ἐγκρινομένης τῆς τοιαύτης πολιτείας αὐτῶν καθ' ὀλοκληρίαν ὑπὸ τῶν συνετῶν ἀρχηγῶν τῶν γενναίων αὐτῶν γειτόνων Ψαριανῶν. Μόνη δὲ ἡ κακοῦργος ἀφροσύνη τῶν Σαμίων μετεδίδασεν εἰς τὴν νῆσον ταύτην τὴν ἀνταρσίαν. Μετὰ τὴν ἀτυχῆ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος γενομένην πρὸς ἐπανάστασιν ἀπόπειραν τοῦ ναυάρχου Τομπάζη ἡ Πύλη ἀφώπλισε τοὺς χριστιανοὺς τῆς Χίου, ἔνθα 6000 μόνον ὑπῆρχον Ὀθωμανοί, εἶχε δὲ περιορίσει ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς πρωτεύουσας ὡς ὀμήρους τὸν ἀρχιεπίσκοπον Πλάτωνα μετὰ 70 ἐπιφανῶν Ἑλλήνων κτοίκων πρὸς τούτοις εἶχεν ἐνισχύσει τὰ ἐν τῇ νήσῳ ὄχυράματα φροντίσασα καὶ περὶ ἐφοδίων καὶ τροφῶν, ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1822, προαισθανομένη ἤδη τὸν ἀπειλοῦντα κίνδυνον, εἶχεν ἐνισχύσει τὴν φρουρὰν διὰ νέων στρατευμάτων, ἦτοι διὰ Τούρκων ἐθελοντῶν ὀπλιτῶν δεινῶς φανατικῶν, οἵτινες ἔκτοτε ἤδη εἶχον καταστῆ ἀγληρότατοι εἰς τοὺς Χίους. Τὴν διοίκησιν τῆς νήσου ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ 1822 εἶχε λάβει ὁ ἐνεργὸς καὶ δραστήριος Βεχίπ πασσάς, ὅστις τό γε νῦν συνεκράτει τοὺς ἐθελοντὰς τούτους διὰ χρημάτων πολλῶν, ἅτινα ὑπεχρεοῦντο νὰ εἰσφέρωσιν οἱ Χίοι. Ὑπεχρεώθησαν δὲ οὗτοι νὰ πέμψωσι καὶ τρεῖς ὀμήρους εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ἄλλ' ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης κατὰ τὸν χρόνον ἐτι τῆς ἀρχιστρατηγίας αὐτοῦ, κατὰ φθινόπωρον δηλονότι τοῦ 1821, ἐν κακῇ τινι ὥρᾳ εἶχε δώσει αὐτεξούσιον ἀρχὴν εἰς τὸν ἐν Ὁδησσῷ Χιον ἔμπορον καὶ ἀπόστολον τῆς Ἑταιρείας Ἰωάννην Ράλλην, ἵνα μεταβαίνων εἰς Σάμον συνεννοηθῆ μετὰ τοῦ ἐκεῖ ἀρχιστρατηγικοῦ Λυκούργου Λογοθέτου περὶ ἐπαναστάσεως τῆς Χίου. Ἄλλ' ὁ

1. Τῆς νήσου τὰς προσόδους ἐνέμοντο κατὰ μέγα μέρος (τὰς τῶν μαστιχοφόρων χωρίων) εὐχὴ κυρίως αἱ γυναῖκες τοῦ χαρμελίου (αἱ γυναῖκες δηλονότι τοῦ Σουλτάνου), ἀλλ' αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ. Ν. Μ.

Ράλλης εἶχε πεισθῆ ταχέως ὅτι οὔτε ὁ χρόνος ἦτο κατάλληλος πρὸς ἐπανάστασιν οὔτε τὸ πρᾶγμα ἦτο ἔτι ὄριμον. Αὐτὸς δ' Ὑψηλάντης, ἐννοῶν καλῶς ὅτι ἡ νέα ἐν Ἐπιδαύρῳ συγκροτούμενη κεντρικὴ ἀρχὴ τῆς Ἑλλάδος δυσκόλως θὰ συνήνει ἢ καὶ ὅτι οὐδὲ θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηρίξῃ ἐπαρκῶς οἰανδήποτε ἐναντίον τῆς Χίου ἐπίθεσιν, ἔγραψε τῇ 21)2 Ἰανουαρίου εἰς τὸν Λυκούργον τῆς Σάμου ὅτι ἦτο φρόνιμον ν' ἀναδληθῆ ἢ ἐπιχειρήσῃ. Ἄλλ' ὁ Λυκούργος ἀνέδραλε τὸ πρᾶγμα ἀπλῶς μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἐνόμιζεν ὅτι ἦτο ἐπαρκῶς παρεσκευασμένος πρὸς τοῦτο. Τὸ στρατηγικὸν αὐτοῦ, προσκοπιούμενου ὅτι παρεσκευάζετο ἵνα στρατεύσῃ ἐναντίον τῆς Νέας Ἐρέσου, δὲν ἠπάτησε τοὺς Τούρκους. Συνενοηθεὶς δὲ ἀπλῶς μετ' ὀλίγων ἀσημάντων Χίων προσωρμίσθη τῇ 10)12 Μαρτίου εἰς Κουτάρι μετὰ 2500 ἀνδρῶν. Ἡ τοιαύτη ἐνέργεια τοῦ Λυκούργου ἦτο κατάφωρος ἀφροσύνη. Διότι ἕνεκα τῆς γειτνιασεως τῆς Ἀσιατικῆς παραλλίας ἐπίθεσις ἐναντίον τοῦ δυσπορθήτου φρουρίου τῆς Χίου καὶ ἐν καιρῷ ἔτι χειμῶνος ἦτο λίαν ἐπικίνδυνον, ἂν μὴ ὁ στόλος ὁ Ἑλληνικὸς ἐδέσποξε τῆς θαλάσσης. Νῦν δὲ ὁ Λυκούργος οὔτε μετὰ τῆς κεντρικῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως οὔτε μετὰ τῶν ναυτικῶν νήσων εἶχεν ἔλθει εἰς οἰανδήποτε συνεννόησιν καὶ ταῦτα καθ' ὃν χρόνον ὁ τοῦ κυρίου Τουρκικοῦ στόλου ἔκπλους ἦτο ἐπιχειρούμενος καὶ ἐν βραχεί προσδόκιμος, καὶ τοῦτο κάλλιστα ἠδύνατο νὰ γινώσκῃ ὁ Λυκούργος. Καὶ πάντα δὲ τὰ λοιπὰ νῦν ἔργα τοῦ Σαμίου στρατηγοῦ, τοῦ ἀπολέσαντος ἐν Χίῳ ὀλοσχερῶς τὴν μέχρι νῦν ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πτερύδι κτηθείσαν φήμην αὐτοῦ, ἦσαν ἀνάλογα πρὸς τὴν ἀφρονα ἀρχὴν τοῦ κινήματος. Οἱ Ὀθωμανοί, οἵτινες ἐν ἀρχῇ ὑπερετίμων τὴν τοῦ Λυκούργου δύναμιν, μετὰ μικρὰν ἀψιμαχίαν ὑπεχώρησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν τῆς πρωτεύουσῃς. Ἐκ τούτου δὲ ἡ κάτω πόλις περιήλθεν ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Σαμίων, οἵτινες νῦν μετ' ἀγρίας βιναυσότητος κατέστρεψαν τὸ τελωνεῖον καὶ ἐλεηλάτησαν καὶ ἐνέπρηξαν τουρκικὰς τινὰς οἰκίας καὶ τεμένη μωαμεθανικά. Καὶ νῦν συνέρρεον μὲν ἄθροοι ἐκ τῆς νήσου εἰς ἀγρότα εἰς τὴν πόλιν ἄλλ' ὁ Λυκούργος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπωφεληθῆ στρατιωτικῶς τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων. Ἐγκαταστήσας τὸ στρατη-

γεγονότος ἐν τῇ ἀρχιεπισκοπείῳ ἐφέρετο ἐνταῦθα ὡς ἡγεμόν, ἀπολύων τῆς θέσεως αὐτῶν τοὺς τέως δημογέροντας καὶ διορίζων ἐπιτροπεῖαν ἐπαναστατικὴν ἐξ ἑπτὰ ἐφόρων, διατάσσων δὲ τὸν φόνον (τοῦλάχιστον ἐν ἀρχῇ) σχεδὸν πάντων τῶν ἐν τῇ νήσῳ συλληφθέντων Τούρκων αἰχμαλώτων (ὀλιγαριθμῶν πάντως ἀνθρώπων), ἐξ ἄλλου δὲ ἀναγκάζων τοὺς εὐπόρους τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἔνεκεν τῶν ὑπὸ τῶν Σαμιῶν παλληκαριῶν προκτομένων ἀτακτημάτων ἤθελον νὰ ἐγκταλίπωσι τὴν πόλιν, νὰ ἐξαγοράζωσι διὰ βρέων χρηματικῶν ποινῶν τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῶν. Ἡ δὲ τῆς ἀκροπόλεως πολιορκία ἐνηργεῖτο μετὰ πολλῆς μὲν ζωηρότητος, ἀλλ' ἄνευ στρατιωτικῆς δεξιότητος, ἄνευ σθένους καὶ ἐπιτυχίας. Ἀτυχῶς δὲ καὶ ἐκ μέρους τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων οὐδεμίαν νῦν ἤλθε βοήθεια εἰς τοὺς Χίους. Καὶ μετέθι μὲν εἰς Κόρινθον ἐπιτροπεῖα τις ἐφόρων, ἔχουσα ἀρχηγὸν τὸν ἐν Γερμανίᾳ παιδευθέντα ἀξιόλογον Γλαράκη, ἀλλ' οὐδὲν ἄλλο παρὰ τῆς αὐτόθι κυβερνήσεως παρέλαβεν, ἢ ὀλίγα πυροβόλα καὶ τινὰς πυροβολητὰς καὶ ὀλίγους φιλέλληνας, οἵτινες ἀφίκοντο εἰς τὰ Ψαρὰ ἀφοῦ εἰχον λήξει τὰ πάντα ἐν Χίῳ. Αὐτοὶ δὲ οἱ Χίοι ἐναύλωσαν Ψαριανά τινα πολεμικὰ πλοῖα πρὸς ἐπιτήρησιν τοῦ πορθμοῦ τοῦ Τσεσμέ. Ἄλλ' ὁ στόλος ὁ Ἑλληνικὸς, ὁ ἀπαραίτητος πρὸς τελείαν κατάληψιν τῆς νήσου καὶ ἀπολύτως ἀναγκαστικὸς πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, δὲν ἐφάνη. Καθ' ἃ Γάλλος τις ναύαρχος ἀναφέρει, αἰτία τῆς τοιαύτης ἀπραξίας τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου φαίνεται ὅτι ἦτο στιγμιαία τις μεγάλη ἀθυμία τῶν Ἑλλήνων ναυτῶν, προσελθούσα ἐκ τινος ἀτυχοῦς κατὰ Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον γενομένης στρατείας, καθ' ἣν τὸ ναυτικὸν αὐτῶν οὐδεμίαν ἠδυνήθη νὰ ἐπενέγκῃ ἄξιαν λόγου ζημίαν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς^{1, 2}.

Ὅπως δὲ οὐδὲν πλοῖον μετὰ σημαίας Ἑλληνικῆς εὐρίσκετο παρὰ τὴν Χίον καθ' ὃν χρόνον, ἀφοῦ ἤδη ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ Πύλη ἐν τῇ αἰσχυρᾷ φιλεκδικῇ μανίᾳ αὐτῆς ἐθανάτωσε τοὺς τρεῖς ὁμήρους καὶ 60 ἐμπόρους Χίους, κατέπλευσεν εἰς

1. Jurien de la Graviere σελ. 198 κφε.
2. Κατὰ Τρικούπη (σελ. 199) τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα ἐβράδυναν νὰ πλεύσωσι δι' Ἑλλήσπιν πόρων. Σ. Μ.

τόν λιμένα τῆς Χίου ὁ Καρᾶ-Ἀλῆς τῆ 30)11 Ἀπριλίου μετὰ 46 πλοίων καὶ ἀποβατικοῦ στρατοῦ 7000 ἀνδρῶν. Πλοιάριόν τι τουρκικὸν κατεστράφη εὐθὺς μετὰ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ὑπὸ τὰ δπλα τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὅτε κατὰ τὴν νύκτα ἐκανονιοβολήθη ἡ πόλις καὶ τὴν ἐπαύριον ἐξοδός τις τῆς ἐν τῇ ἀκροπόλει φρουρᾶς ὑπεστήριξε τὴν πρὸς νότον τῆς πόλεως ἀπόδρασιν τῶν 7000 ἀνδρῶν, τότε εἰ Ἑλληνας ὑπεχώρησαν ταχέως εἰς τὰ ἔνδον τῆς νήσου. Ἡ λαμπρὰ πόλις καὶ αἱ πλησιάζτατα κείμενα κῶμαι ἐληλατήθησαν καὶ ἐνεπρήσθησαν. Οἱ ἄγριοι μουσουλμάνοι ἐθελονταὶ ἔσφαζον τότε πάντα χριστιανὸν μὴ δυνάμενον νὰ φύγη ἢ νὰ διασωθῆ εἰς τὰ προξενεῖα. Ἀλλὰ νῦν διεπεραιώθησαν εἰς τὴν νῆσον ἀπὸ τῆς Ἀσιατικῆς παραλίας αἱ γεωστὶ στρατολογηθεῖσαι ἐνταῦθα χιλιάδες ἀγρίων, τὸ πλεῖστον ἀπὸ ὄχλου συρφετοῦ συγκειμένων, φανατικῶν Ἀνατολιτῶν Μουσουλμάνων, ὑπὸ διψῆς ἀγρίας αἵματος καὶ ἀρπαγῆς καταχομένων. Ἐν μόνον μέρος τούτων, ἀποτελοῦν τάγμα συγκειμενον καθρῶς ἀπὸ Ἴμαμῶν¹, εἶχε σπεύσει εἰς τὰς σημάδας ἐμφορούμενον ἀκραιφνοῦς ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Τρεῖς ἡμέρας δὲ μετὰ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἐξέλασιν τῶν Σαμίων ἤρξατο (2'14 Ἀπριλίου) ἡ ἐπίθεσις ἐναντίον τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ. 3000 Χιοὶ πάσης ἡλικίας καὶ παντὸς φύλου κατεκόπησαν μεληδόν. Οὐχὶ ἄλλως συνέβη καὶ ἐν τῇ κώμῃ, Ἄγιφ Γεωργίφ, ἐνθα μόνος ὁ Λυκοβργος μετὰ τῶν Σαμίων ἀπαξέτι ἀντέταξεν ἀντίστασιν βραχείαν, καταλιπὼν ἔπειτα ἐπὶ τινων Ψαριανῶν πλοίων τὴν ἔνεκα τῆς ἐγκληματικῆς αὐτοῦ ἀφροσύνης καταστραφεῖσαν νῆσον.

Ἐν τούτοις τὸ ποτήριον τὸ πλήρες Τουρκικῆς θηριωδίας ἐξεχύθη ὀλίγον τι βραδύτερον ἐφ' ἄπασαν τὴν νῆσον. Ὁ Καρᾶ-Ἀλῆς διὰ τοῦ Αὐστριακοῦ προξένου Στεῖποδιτς καὶ διὰ τοῦ Γάλλου προξενικοῦ πράκτορος Διζῶν (Digeon) ἐκήρυσσε τῆ 5) 17 Ἀπριλίου πανταχοῦ ὅτι ἐδίδοτο ἀμνηστία. Ἀλλὰ τότε πᾶς ὁ παραδίδων τὰ δπλα καὶ μὴ προτιμῶν νὰ φύγη ἐπὶ Ψαριανῶν, Τηνιακῶν καὶ Μυκωνίων πλοίων, ἅτινα ἐφαίνοντο εἰς τοὺς διαφόρους λιμένας

1. Οὕτω κολουῦνται οἱ λόγιοι θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν κοινοτήτων οἱ ἐπιτελοῦντες καὶ ἔργον διδασκάλου, οἱ καὶ ἐν τοῖς ἐκτετηροῖς οἰκίαις τελοῦντες τὰς δημοσίας δεήσεις. Σ. Μ.

τῆς νήσου, περιέπιπτεν εἰς φρικώδη τύχην. Εἶναι ἐπὶ τέλους ἀδιάφορον ἂν ὁ Καρᾶ - Ἄλῃς ἐνήργησε μετὰ βεβουλευμένης αἰσχροῦς ἀπιστίας ἢ δὲν εἶχε τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἰσχυρὰν θέλησιν νὰ δαμάσῃ τὴν αἰμοδιψῆ ὄρμην τῶν ἐξ Ἀνατολιτῶν Μωαμεθανῶν συγκειμένων στιφῶν, τῶν ὑπὸ τῶν δερβισῶν ἰ αὐτῶν ἀπαύστως ἐκ νέου φανατιζομένων. Ὅπωςδὴποτε, ἐξαιρουμένων τῶν Καθολικῶν Χίων καὶ τῶν εἰς τὸ χαρέμιον τοῦ Σουλτάνου ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα ἔχουσῶν μαστιχοφόρων κωμῶν, οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Χίου ὑπέστησαν τύχην τριπλασίως χείρονα ἐκείνης, ἣν εἶχεν ὑποστῆποτε ἐν ὁμοίαις περιστάσεσιν ἢ ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Σουλουσῶντος ὑπὸ τῶν Περσῶν φόνου καὶ καταστροφῆς πληρωθεῖσα Σάμος. Οἱ εἰς 30 χιλιάδας ἀριθμούμενοι Ἀσιανοὶ δῆμιοι ἐξηκολούθησαν ἐπὶ ἑβδομάδας τὴν αἰσχροῦς ἀνθρωποθυσίαν, ἣτις εὗρισκεν ὄριον μόνον ὅτε ἀπηύδων οἱ σφαγεῖς ἢ καταλαμβάνοντο ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας τοῦ νὰ συλλαμβάνωσι διὰ τὴν τῶν δούλων ἀγορὰν τὰ εὐγενῆ Ἑλληνικὰ θηράματα.

Πάντες οἱ σύγχρονοι οἱ ἀτυχήσαντες νὰ ὦσιν αὐτόπται τοῦ ὀλέθρου τοῦ ἐνσκήψαντος τότε εἰς τὴν Χίον λαλοῦσι μετὰ φρίκης περὶ τῶν χρόνων τούτων καὶ ἐν ζοφερωτάτοις περιγράφουσι χρώμασι τὰς φοβερωτάτας σκηνάς τοῦ φόνου, τῆς φρίκης καὶ τῆς παντοίας φαυλότητος, αἵτινα ἐξειλίχθησαν ἐνταῦθα, καὶ τῶν δεινότητων περιπετειῶν τῆς τύχης, αἵτινες κατέλαβον ἀναριθμήτους οἰκογενεῖας Χιακάς. Καὶ ὅσοι δὲ ἐσώθησαν καὶ πολλὰ μὲν ἔπαθον εὐθύς δεινά, πολλὰ δὲ ἔμελλον εἶτι νὰ ὑπομείνωσιν ἕτερον. Καὶ ἐν μέσῳ τῆς φοβερᾶς δυστυχίας οὐ μόνον ναθαὶ τινες τῶν Ἑλληνικῶν εἶτι πλοίων ἐζήτησαν χρηματικὴν ἀμοιβὴν πρὸς διάσωσιν τῶν φευγόντων, ἀλλὰ καὶ προξενεῖά τινα, καθ' ἣ λέγεται, ἔποιουν τὸ αὐτὸ ἀνοσιούργημα· λέγεται μάλιστα ὅτι πρόξενός τις παρέσχε τὴν προστασίαν αὐτοῦ εἰς πολλὰς Ἑλληνίδας ἐπὶ τῇ τιμῇ τῆς τιμῆς αὐτῶν. Πλείστοι αἰχμάλωτοι ἐφονεύθησαν ὡσαύτως, ὡς νοεῖται οἰκοθεν, ὑπὸ τοῦ Καρᾶ-Ἄλῃ (ἐφονεύθησαν δὲ πρὸς τούτοις τῇ 24)6 Μαΐου οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει

1. Οὕτω καλοῦνται οἱ Μωαμεθανοὶ μονασταὶ· ἢ κυριολεκτικῆ σημασίᾳ τοῦ ὀνόματος εἶναι «πτωχός». Σ. Μ.

τηρούμενοι ὁμηροί· οὗτοι, κατὰ τὰ λεγόμενα, κατ' ἰδιαιτέραν διαταγήν τοῦ Σουλτάνου) καὶ τὰ πτώματα αὐτῶν ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Ὁ ἀνθρώπινος ἐξαφανισμὸς ἐγένετο τότε τεράστιος. Καὶ ὁ μὲν τῶν φονευθέντων ἀριθμὸς ὑπολογίζεται εἰς 23 χιλιάδας, ὁ δὲ τῶν αἰχμαλωτισθέντων, οἵτινες δίκην κτηνῶν ἐμβαλλόμενοι εἰς τὰ πλοῖα, ἀποτελοῦντες ἐλόκληρα φορτώματα πλοίων (φερόμενα ἐν μέρει ἐπὶ Φραγκικῶν καὶ Φραγκολοδαντινικῶν ἐμπορικῶν πλοίων), ἦγοντο εἰς πάσας τὰς ἐν Ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ Βορείᾳ Ἀφρικῇ ἀγορὰς δούλων, θεωρεῖται ἀνερχόμενος εἰς 47 χιλιάδας. Μόνον 5000 Χιοὶ ἀπῆσαν τῆς νήσου κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐπαναστάσεως· λέγεται δὲ ὅτι 15000 μὲν Χιοὶ ἦσαν οἱ σωθέντες (περιλαμβανομένων καὶ τῶν ὑπὸ Σμυρναίων ἐμπόρων ἐξαγορασθέντων), τοσοῦτοι δ' ἄλλοι ὑπελείφθησαν ἐν τῇ νήσῳ.

Ἡ ἐξολόθρευσις τῶν Χίων ἐποίησε πανταχοῦ ἐν Εὐρώπῃ ἐντύπωσιν φοβερὰν. Ἡ δὲ Πύλη λίαν ἀδρῶς ἀπέτισε τὰ ἀνοσιουργήματα ταῦτα. Μεθ' ὅσα δὲ κἄν εἶχον διαπραξέει οἱ Ἕλληγες ἐν τῇ πολέμῳ τούτῳ ἐπονεῖδισα, γῶν ὁμοθυμῶς ὁ κόσμος ἐξήνεγκε τὴν κρίσιν αὐτοῦ ὅτι οἱ Τούρκοι ἦσαν βεβρόχροι καὶ ὅτι ὡς αἰῶνιοι πολέμιοι τοῦ Χριστιανισμοῦ ἔδει νὰ θεωρῶνται καθ' ὁλοκληρίαν ἀνεπίδεκτοι παντὸς ἀνθρωπισμοῦ. Ἡ φωνὴ τῆς συμπαθείας, ἧς πλέον πολλῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν φυλῶν ἦσαν ἄξιοι οἱ Χιοὶ, καὶ ἡ σφοδρὰ ἐξέγερσις τῆς κοινῆς γνώμης δὲν ἔμειναν ἀνετυπώσεως καὶ ἐπ' αὐτοὺς τοὺς ἐν τοῖς κύκλοις τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας ψυχροτάτους πολεμίους τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Καὶ ἐν τοῖς κύκλοις τούτοις ἤρξαντο οἱ ἄνθρωποι ν' ἀμφιδάλλωσιν ἂν μετὰ τοιαύτας φρικαλεότητας ἦτο δυνατόν νὰ συνοικῶσιν ὑπὸ μίαν κυριότητα δύο κατὰ φυλὴν καὶ θρησκείαν ἄλλοτριώτατοι πρὸς ἀλλήλους λαοί. Ὁ δὲ Φιλελληνισμὸς ἐλάμβανεν ἀπὸ τοῦδε ἐν τῇ Εὐρώπῃ μεῖζονα καθ' ἑκάστην ἐπίδοσιν καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἤκουον οἱ ἄνθρωποι, οὐχὶ ἐν Ἑλλάδι μόνον, περὶ τῆς νικηφόρου τιμωρίας, ἣν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἠδυνήθη νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Καρᾶ-Ἀλῆ.

Αἱ ἀπὸ Χίου φρικαλέαι εἰδήσεις βαθύτατα συνεκίνησαν τοὺς κατοίκους τῶν ἐν ἐπαναστάσει δικταλουσῶν Ἑλληνικῶν νήσων

τοῦ Αἰγαίου. Αἱ ναυτικαὶ νῆσοι, φοβούμεναι τὰ μέγιστα περὶ τῆς ἰδίας αὐτῶν ἀσφαλείας καὶ ἔχουσαι πλέον ἀπόφασιν σταθερὰν νὰ ἀντισταθῶσι μέχρις ἐνὸς εἰς πολέμιον οὕτως αἰμοδιψῆ βάρβαρον, οἷος ἦτο ὁ Καρᾶ-Ἀλῆς καὶ οἱ Ἀσιανοὶ δῆμιοι αὐτοῦ, παρεσκευάσαν ὡς δυνατὸν τάχιστα τὰ πλοῖα αὐτῶν πρὸς ἄμυναν καὶ ἐκδίηκσιν. Νῦν ὁ ναύαρχος Μιχοῦλης ὁμοῦ μετὰ τοῦ Ψαριανοῦ Νικολάου Ἀποστόλη καὶ τοῦ Σπετσιώτου Ἀνδρούσου ἐκυβέρνα 58 πολεμικὰ πλοῖα (προσέτι δὲ καὶ ὀκτὼ πυρπολικά), ἅτινα ἐξέπλευσαν ἐπὶ τέλους τῇ 27)9 πρὸς 28)10 Μαΐου ἀπὸ Ψαρῶν. Μετὰ τούτων δὲ ἐστράτευσαν πολλοὶ φιλέλληνες τοῦ ναυτικοῦ καὶ τοῦ πυρβολικοῦ ἀξιωματικοί, ἐν οἷς ἰδίως ὁ ἐξαίρετος Ἕλληνας πλοίαρχος Φράγκ Ἀδνεὺ Χάστιγξ, ἀρξάμενος τότε πλῆσιον τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐνδόξου αὐτοῦ σταδίου. Ἀλλὰ καὶ νῦν πρῆλθεν ἰκάνος χρόνος ἕωσοῦ ὁ στόλος ἐπενέγκῃ σπουδαῖα πλῆγματα κατὰ τῶν πολεμίων. Ἐν πρώτοις ἐπειράθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ εἰσδύσωσιν ἀπὸ νότου εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Χίου· ἀλλ' ἰσχυρὸς βόρειος ἄνεμος εἰς ὀλίγα μόνον πλοῖα ἐπέτρεψε νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως, ἅτινα καὶ ταῦτα πρὸ τοῦ ἰσχυροῦ πυρὸς τοῦ πυρβολικοῦ τῶν πρὸς τὴν Ἀσιατικὴν παραλίαν ἀπομακρυνομένων Τούρκων ἠναγκάσθησαν ν' ἀποχωρήσωσι ταχέως. Εἶτα οἱ Ἕλληνες περιέπλεον ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας τὰ παράλια τῆς Χίου, παραλαμβάνοντες εἰς τὸν στόλον αὐτῶν πολλοὺς ἔτι σωτηριᾶν ζητοῦντας φυγάδας νησιώτας. Τέλος δὲ ἐπειράθησαν αὐθις, νῦν ὀρμώμενοι ἀπὸ βορρᾶ, νὰ συγκροτήσωσι τοῖς Ὀθωμανικοῖς πλοίοις φανερὰν μάχην· ἀλλὰ καὶ ἡ ἀπόπειρα αὕτη ἢ ἀρξάμενη τῇ 19)21 Μαΐου οὐδὲν ἐπήνεγκεν ἀποτέλεσμα. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἀντεπεξῆλθον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας διήρκεσε κανονιοβολισμὸς οὐδὲν ἐπενεγκῶν ἀποτέλεσμα, ἔνεκα δὲ τῆς ἐν τῇ θαλάσῃ ἐπικρατούσης ταραχῆς οὐδὲν πυρπολικὸν ἠδυνήθησαν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐκπέμψωσιν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ. Μετὰ βαρείας ἀθυμίας ἐπέστρεψαν τότε εἰς τὰ Ψαρά. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ Ὀθωμανοὶ ἐν τῷ λιμένι τῆς Χίου ἐτέλουν ἀταράχως τὴν ἑορτὴν τοῦ Ραμαζανίου, οἱ Ἕλληνες πλοίαρχοι συνεφώνησαν ἵνα ἀποπειραθῶσιν ἅπαξ ἔτι μετὰ μεγάλης σοδαρότητος ἐπιθέσιν διὰ τῶν πυρπολικῶν. Ὁ καιρὸς ἐπέβαλλε

ταχύτητα καταπέλγουσαν, διότι ὁ Καπουτάν πασσᾶς ἀνέμενε τὴν ἀφιξίν Αἰγυπτιακοῦ στόλου, ἀσχολουμένου μέχρι νῦν εἰς μεταβίβασιν Αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων εἰς Κρήτην. Καὶ νῦν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς τολμηρᾶς ἐπιχειρήσεως προσήνεγκεν ἑαυτὸν νεαρὸς τις ναύτης Ψαριανός, ὅστις μέχρι νῦν μόνον εἰς τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ Ψαριανοὺς ἦτο γνωστός ὡς ἥρωας, ἀπὸ τοῦ νῦν δὲ ἔμελλε νὰ περιποιήσῃ ἑαυτῷ ὄνομα περιφανές. Ἦτο δ' οὗτος ὁ νεαρὸς Κωνσταντῖνος Κανάρης (γεννηθεὶς τῇ 1790)¹, μίᾳ τῶν ἀγνωτέρων μορφῶν τοῦ πολέμου τούτου, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου μέχρι τοῦ κατὰ τὰς ἡμέρας ἡμῶν ἐπελθόντος θανάτου αὐτοῦ ἐγκωμιαζόμενος ὡς ὁ εὐγενέστατος παλαίμαχος τῆς πολλᾶς ἐλπίδας παρεχούσης ταύτης περιόδου, κατὰ τρόπον σπάνιον ἐλεύθερος πάσης ἰδιοτελείας ἐν τῇ παιδιῶδει αὐτοῦ μετριοφροσύνη καὶ αὐστηρᾷ πρὸς τὸ καθήκον ἀφοσιώσει, οὐδ' ἄπαξ ὑπὸ κενοδοξίας καταληφθεὶς. Ὁ Κανάρης, μικρὸς ὢν τὸ δέμας, ὄψιν ἔχων ἐξωτερικὴν οὐχὶ καταπλήττουσαν, περισταλλόμενος ἐν τοῖς ἐξωτερικοῖς τρόποις αὐτοῦ, ἀλλ' ὢν ψυχῇ ἀληθῶς ἥρωική, ἀνέλαβε τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ τολμήματος ἐκ μέρους τῶν Ψαρῶν, ἐκ μέρους δὲ τῆς Ἰδρας ἐξέλεξεν ὁ Μισοῦλης τὸν Ἀ. Πιπίνον. Οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἐξέλεξαν ὡς ἀκολούθους αὐτῶν 42 τολμητῆας ἐθέλοντάς καὶ, ἀφοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ψαρῶν μετέλαβον τῶν Ἀχράντων Μυστηρίων, ἐπέβησαν τῇ 6)18 Ἰουνίου πλοίων οὐδετέρων φερόντων σημαίαν, ἅμα ἐξεγερθέντος τοῦ βορείου ἀνέμου. Οἱ περὶ τὸν Κανάρην καὶ τὸν Πιπίνον ἐθεώρουν ἀναγκαῖον καὶ κατ'ἀλλήλον νὰ ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὴν ἐπομένην νύκτα, καθ' ἣν ὁ Καπουτάν πασσᾶς καὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἐν ὄργλοις ἐορταστικοῖς εὐθύμοις ἐώρταζον τὴν λήξιν τοῦ μηνὸς τῆς νηστείας καὶ τὴν προσεγγίζουσαν ἀνατολὴν τῆς ἐορτῆς τοῦ Βαϊραμίου. Ὡς πρὸς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀποτυχίας εἶχον οἱ Ἕλληνες παρασκευασθῆναι ἀποθάνωσι.

Τὰ δύο πυρπολικά ἀφίκοντο αἰσίως καὶ ἀπαρατήρητα εἰς τὸ ἀκρωτήριον Καραμπουργοῦ (Μέλαιναν Ἀκραν) καὶ ἀφοῦ παρα-

1. Ὁ Κανάρης ἀπέθανεν, ὡς γνωστόν, τῇ 2 Σεπτεμβρίου 1877, ὅτε συνέγραφε ταῦτα ὁ συγγραφεύς. Σ. Μ.

πλεύσαντα τὰς Ἀγνούσας νήσους εἰσῆλθον εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Χίου προσήγγισαν βορειόθεν πλέοντα, περὶ δυσμᾶς ἡλίου, εἰς τὸν ἐχθρικὸν στόλον καὶ ἐκρύβησαν ὑπὸ τὴν ξηράν. Γενομένης δὲ σκοτίας καὶ τῆς νυκτὸς ἐπελθούσης ζοφώδους καὶ ἀσελήνου, ἀμφοτέρω τὰ βροτολοιοῖγὰ ἐλληνικὰ βρῖκια εἰσέδυσαν μετὰ προσοχῆς διὰ μέσου τῶν τουρκικῶν φυλακίδων νεῶν καὶ περὶ τὸ μεσονύκτιον (τῆς 6/18 πρὸς 7/19 Ἰουνίου) ἦλθον παρὰ τὴν ναυαρχίδα καὶ τὸ πλοῖον Ριαλλάβεϋ', ἅπερ ἀμφοτέρω ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν ἰστῶν μέχρι τῆς τοῦ ὕδατος ἐπιφανείας ἦσαν ἐστολισμένα μετὰ σημαίων καὶ ποικίλων λαμπτήρων καὶ ἐξέπεμπον ἤχον θορυδῶδους μουσικῆς, καθιστάμενα ἐκ τούτων φανερὰ εἰς μεγάλην ἀπόστασιν. Κατὰ πρῶτον ὁ Πιπῖνος, φερόμενος ὑπὸ τῆς πνεύσεως ἀπογείου αὔρας πρὸς τὸ πλοῖον τοῦ ἀντιναυάρχου, ἐκόλλησε πρὸς αὐτὸ τὸ πυρπολικόν, ἀλλὰ ἀνῆψε τὴν θρυαλλίδα μίαν στιγμὴν ἐνωρίτερον τοῦ θέοντος· διότι, πρὶν ἢ τὸ ἐχθρικὸν πλοῖον καθολοκληρίαν καταληφθῆ ὑπὸ φλογός, ἀπέσπασεν αὐθις ὁ ἄνεμος τὸ πυρπολικόν καὶ ἔρριψεν αὐτὸ εἰς τὸ μέσον τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, ἐνθα τρόμον μᾶλλον ἢ ζημίαν ἐπέφερεν εἰς τὰ πλοῖα. Ἄλλ' ὁ Κανάρης προέβη εἰς τὸ ἔργον μετὰ σπανιωτάτης εὐτολμίας. Ἐκόλλησε τὸ πλοῖον αὐτοῦ ἀσφαλῶς εἰς τὸ τοῦ Καρᾶ-Ἀλῆ, ἀφοῦ ἐνέπηξε τὸν καμπτήρα τοῦ πυρπολικοῦ εἰς θυρίδα τινὰ ἀνοικτήν, οὕτω δὲ τὸ βρῖκιον προσηριμόσθη στερεῶς πόδας τινὰς ὀπισθεν τῆς δοκοῦ τοῦ καρχηδίου εἰς τὴν γιγάντιον ναυαρχίδα, ἐν ἣ, περιλαμβανομένων τῶν εἰς τὴν ἑορτὴν προσκεκλημένων πλοιαρχῶν τοῦ στόλου καὶ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ χερσαίου στρατοῦ καὶ πλήθους Χίων αἰχμαλώτων, εὐρίσκοντο 3000 περίπου ἄνθρωποι. Ὁ Κανάρης ἀνῆψε τὸ πυρπολικόν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ χειρὶ, εἶτα δὲ εἰσεπήδησεν εἰς τὸ ἐφόλιον, ἐνθα ἦσαν οἱ σύντροφοι αὐτοῦ. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐφολλίου ὑπῆρχεν ἄγγελον πλήρες πυρτίδος, δι' ἧς οἱ τολμηροὶ Ψαριανοὶ ἐν τῇ χειρίστῃ περιπτώσει ἤθελον ν' ἀνατιναχθῶσιν εἰς τὸν ἀέρα. Ἀλλὰ διέφυγον ἀρκούντως θαυμαστῶς ἅπαντες τὸν ὄλεθρον, ὃν εἶχον παρασκευάσει εἰς ἐαυτούς. Αἱ φλόγες τοῦ πυρπολικοῦ μετεδόθησαν

1. Τὴν ἀντιναυαρχίδα. Ριαλλάβεϋ εἶναι ὁ ἀντιναύαρχος. Σ. Μ.

Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασεως, Τόμος Β'.

ταχέως εἰς τὸ πλοῖον τοῦ Καρᾶ-Ἀλῆ μετ' ὀλίγον ἐκάησαν τὰ ἱστία καὶ τὰ σκευή τοῦ πλοίου, ἡ δ' ἀπόγειος αὔρα ὤθησε τὸ πῦρ πρὸς τὸν μέγαν ἱστόν. Τὸ φοβερὸν πλοῖον δὲν ἦτο δυνατὸν πλέον νὰ σωθῆ. Διότι, τῶν ἐκ τῆς φλογὸς πυρακτωθέντων κωνοίων ἀφ' ἐαυτῶν ἐκπυρσοκροτησάντων, τὰ πληρώματα τῶν ἄλλων πλοίων δὲν ἠδύναντο νὰ πλησιάσωσι πρὸς τὴν καιομένην ναυαρχίδα. Αἱ δὲ λέμβοι, ἐν αἷς οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς ναυαρχίδος ἐζήτουν τὴν σωτηρίαν αὐτῶν, ὑπερπληρωθεῖσαι ἐκ τῆς σπουδῆς τῶν σωτηρίαν ζητούτων, ἀνετράπησαν αὐτανδροί. Αὐτὸς ὁ Καρᾶ-Ἀλῆς φεύγων εἰς τὴν παραλίαν ἐτρέθη θνασίμως ὑπὸ τῆς πτώσεως ἱστοῦ καιομένου καὶ ἐξέπνευσεν ἐν τῇ αὐτῇ ἐκεῖνῳ τόπῳ, ἐνθα ἐσχάτως εἶχον φονευθῆ κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ οἱ Ἑλληνας ὁμηροὶ. Μετὰ μίαν ὥραν ἀνεφλέγη ἡ πυριτιδαποθήκη τῆς ναυαρχίδος, ἥτις ἐξετινάχθη νῦν εἰς τὸν ἀέρα· μόλις 180 ἄνδρες ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ διέφυγον τὸν θάνατον.

Ὁ Κανάρης καὶ οἱ σύντροφοὶ αὐτοῦ, μετὰ τοῦ ἀρχαίου Βυζαντιακοῦ ἀλαλαγμοῦ: «Ὁ σταυρὸς νικά», κατέλιπον τὸ μέρος ἐνθα ὄρμουν οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ διεσώθησαν εἰς δύο κατὰ τὴν βορείαν ἄνοδον τοῦ πορθμοῦ τῆς Χίου παραπλέοντα Ψαριανὰ πολεμικὰ πλοῖα, ὃ δὲ Πιπίνος διεσώθη εἰς δύο παρὰ τὸ Βενέτικον Ὑδραϊκά, καὶ κατέπλευσαν εὐθὺς εἰς Ψαρά, ἐνθα ὁ λαὸς μετὰ ἐνθουσιωδῶν εὐφημιῶν ἐχαιρέτισε τοὺς ἄνδρας, οἵτινες μετέβησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἵνα προσεγγέκωσιν εὐχαριστίαν εἰς τὸν Ὑψιστον. Τὰ ἐπακόλουθα τῆς τολμηρᾶς πράξεως τοῦ Κανάρη, τῆς μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ ἑορτασθείσης ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ φιλελληνικῇ Εὐρώπῃ, ἦσαν λίαν σπουδαία. Ταῦτα κατὰ μέρος ἐπήνεγκον ἀτυχῶς νέας εἰς τοὺς Ἑλληνας συμφοράς· διότι ἡ τίγρις μανία τῶν ἐν Χίφ Ἀσιανῶν δημίων, οἵτινες ἐζήτουν νῦν τὴν ἐκδίκησιν αὐτῶν ἐν τοῖς ἀόπλοις θύμασιν, ἐπέπεσε νῦν ἐπὶ τὰς μαστιχοφόρους κόμας¹, ὧν μέχρι νῦν εἶχον φεισθῆ οἱ δῆμιοι οὗτοι. Πῦρ καὶ μάχαιρα κατέστρεψαν [αὐτὰς νῦν παντελῶς

1. Προβλ. Νεφουλοῦ σελ. 93—99. Rouqueville σελ. 315—352. Gordon-Zinkeisen σελ. 417—430. Raybaud τόμ. 2, σελ. 208—221. Finlay σελ. 306—315. Gervinus σελ. 307—312. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 249—253. Τρικοῦπη σελ. 187—205 (189—199). v. Prokesch-Osten τόμ. 1, σελ. 148 καὶ Jurien de la Gravière σελ. 200.

καὶ ἐκ τῶν 120000 Χίων, τῶν οἰκούντων κατὰ τὸ 1821 τὴν Χίον, κατὰ Αὐγούστου τοῦ 1822 ὑπῆρχον ἐν τῇ νήσῳ μόνον 1800 χριστιανοί. Ἄλλ' ἐξ ἄλλου οἱ Ὀθωμανοὶ οἱ ἐν τῷ στόλῳ ὑπὸ τοιούτου κατελήφθησαν τρόμου, ὥστε ἐπέστρεψαν εὐθὺς εἰς τὸν Ἑλλησπόντον (ἐνθα ἀφίκοντο τῇ 20 Ἰουλίου), χωρὶς νὰ ἐπιχειρήσωσι τινα ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν Ψαρῶν ἢ καὶ ἐναντίον τῆς Σάμου, ἧς οἱ πολῖται ἐν τῇ δικαίᾳ ἀγανακτήσει αὐτῶν καθήρεσαν τότε τὸν δεινῶς ταπεινωθέντα Λυκοβργὸν αὐτῶν τῆς ἀρχηγίας καὶ προσωρινῶς ἐξώρισαν αὐτὸν τῆς νήσου αὐτῶν. Ἐνεκκ τῶν ἐν Χίῳ γινομένων μεγάλᾳ στίφῃ Ἀσιατῶν Ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, ἅτινα ἔμελλον νὰ μεταχθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκρατήθησαν διαρκῶς ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἡ δὲ τολμηρὰ πράξις τοῦ Κανάρη ἠσφάλισεν αὐθις τό γε νῦν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὸ κράτος τῆς θαλάσσης, ἐμπνέουσα τοῖς Ὀθωμανοῖς στολάρχοις τρόμον ἀποτελεσματικόν, ὅστις κατὰ τὴν στρατείαν τῶν Ὀθωμανῶν, τὴν γενομένην κατὰ τὸ θέρος τοῦτο ἐναντίον τῆς Πελοποννήσου, ἀπεδείχθη ὠφελιμώτατος τοῖς Ἕλλησιν. Οὐχ' ἦττον ἀνὴρ φιλέλλην τοσοῦτον διορατικὸς, οἷος ἦν ὁ Χάστιγξ, ἐνδοεῖ ὅτι, ἵνα οἱ Ἕλληνες ἔχωσι κατὰ θάλασσαν ἀποτελεσματικὰ καὶ μόνιμα πλεονεκτήματα, δεῖ νὰ μεταβάλωσι καθ' ὀλοκληρίαν τὸ σύστημα τοῦ κατὰ θάλασσαν πολεμεῖν. Ἡ ἔλλειψις πειθορχίας ὑπὸ τὴν ὑψηλότεραν ἔννοιαν τοῦ ὀνόματος καὶ ἐφοδίων πυροβολικοῦ καὶ δεξιότητος περὶ τὸν χειρισμὸν τὴν ναυτικὴν ἐνέργειαν τῶν Ἑλλήνων καθίστα λίαν συχνῶς ἀδράνειαν, καὶ αὐτὰ δὲ τὰ πυρπολικά ἀπεδείκνυντο ἀμφιβόλου μόνον ἀξίας, ἂν μὴ ὁ πυρπολητὴς ἦτο ἥρωσ οἷος ὁ Κανάρης. Ἀλλὰ πολὺς ἔτι παρήλθε χρόνος μεχρισοῦ ἐπικρατήσῃ πράγματι παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ μέχρι τινὸς πραγματωθῆ ἡ γνώμη τοῦ Χάστιγξ περὶ προμηθείας ἀτμοκινήτων πολεμικῶν πλοίων μετὰ βαρυτέρων πυροβόλων¹.

Ἡ φοβερὰ καταστροφή τῆς Χίου εὔρε μέχρι τινὸς ἀντίρρο-

1. Πρβλ. Νερούλ. σελ. 90—102. Pouqueville σελ. 353—374. Τρικ. σελ. 205—210 (200—204). Ὀρλανδ. σελ. 258—270. Gordon-Zinkeisen σελ. 431—439. Gervinus σελ. 313—317. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 253—257. Finlay σελ. 315—321. Jurien de la Gravière σελ. 201 κφξ. v. Prokesch-Osten σελ. 155 κφξ.

πον, τοῦλάχιστον στρατιωτικῶς, ἐν τῷ νικηφόρῳ ἔργῳ τοῦ Κανάρη. Ἀτυχῶς ἐν τῷ μεταξὺ ὁ πρόεδρος Μαυροκορδάτος εἶχε περασυρθῆ εἰς βαρὺ πολιτικὸν σφάλμα, ὅπερ καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐπάνορθώσῃ διὰ στρατιωτικῆς ἐπιτυχίας. Ὁ Πρόεδρος ἀπέβλεπε μετὰ δυσθύμου φροντίδος πρὸς τὴν ἐπιζήμιον θέσιν, εἰς ἣν μετὰ τὴν πτώσιν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἰωαννίνων καὶ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλῆ εἶχε περιέλθει τὸ βορειοδυτικὸν ὄριον τοῦ θεάτρου τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Κατὰ τὸ μέρος τοῦτο τὸ ἀμυντικὸν σύστημα τῶν Σουλιωτῶν ἀπετέλει τὸ τελευταῖον πέραν τοῦ Μακρυνόρου προπύργιον τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ στρατιωτικὴ θέσις τῶν ἀνδρείων τούτων πολεμιστῶν καθίστατο κατὰ μικρὸν διηνεκῶς μᾶλλον δυσχερῆς. Ὅτε δὲ μετὰ τὸν τοῦ Ἀλῆ ὄλεθρον κύριον μέλημα τοῦ Χουρσίτ πασσᾶ κατέστη νὰ ὀργανώσῃ τὴν μεγάλην διπλὴν ἐνθεν τε κἀκεῖθεν τῆς Πίνδου ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἐπίθεσιν, ἐπειράθη ὁ πασσᾶς οὗτος ἐν ἀρχῇ νὰ πείσῃ τοὺς ἀνδρείους Σουλιώτας νὰ παύσωσι τὰς πρὸς τοὺς Ἑλληνας σχέσεις, παρέχων αὐτοῖς ὡς ἀντάλλαγμα ἀμνηστειαν, τὴν διατήρησιν τῶν κτήσεων αὐτῶν, προθυμούμενος δὲ νὰ διαπραγματευθῆ καὶ περὶ τῶν λοιπῶν αὐτῶν ἀξιώσεων. Ἄλλ' οἱ Σουλιῶται, μένοντες πιστοὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ γινώσκοντες πολὺ καλῶς τὰς πολιτικὰς συνηθείας τῆς Πύλης, ἀπήντησαν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ ἐπανάστασις τῶν Ἑλλήνων προήλθεν ἐκ τῶν ραδιουργιῶν τοῦ Ἀλῆ, διὰ τοῦτο ἀμνηστειὰ ἔπρεπε νὰ δοθῆ καὶ εἰς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἂν μὲν τὴν ἀμνηστειαν ταύτην ἐδέχοντο οἱ Ἑλληνες, θὰ ἦσαν τότε πρόθυμοι καὶ οἱ Σουλιῶται νὰ δεχθῶσιν αὐτήν· ἀλλ' ἐν ἐναντίῳ περιπτώσει προετίμων μᾶλλον ν' ἀποθάνωσιν ἢ ν' ἀτιμάσωσι τὸ ὄνομα αὐτῶν δι' ἀπιστίας ἀποχωριζόμενοι ἀπὸ τῶν ὁμοδόξων ὁμίχμων αὐτῶν. Τότε ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος ἀπεφάσισε νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς Σουλιώτας πρὶν ἢ ἄρξηται τοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων πολέμου. Πέραν λίαν ταχέως δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ τὸ πρᾶγμα, ὡς νοεῖται εὐκόλως. Διότι ἐξ ἐνός μὲν μετὰ τὰς ταλαιπωρίας καὶ τὰς μεγάλας ζημίας τοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ πολέμου ἦτο ἀνάγκη ν' ἀναδιοργανωθῆ καθ' ὁλοκληρίαν ὁ στρατός, ἐξ ἄλλου δὲ αὐτός ὁ Χουρσίτ ἀνέβαλλεν οἰανδῆποτε μεγάλην ἐπι-

χειρητιν πολεμικὴν μεχρισοῦ αἰ ἐν Κορίνθῳ περὶ ἀνταλλαγῆς αἰχμαλώτων γινόμεναι διαπραγματεύσεις λήξωσιν εἰς εὐχάριστον ἀποτέλεσμα. Ὅτε δὲ τέλος οἱ Τουρκαλβανοὶ μισθοφόροι, οἱ ἀθρόοι νῦν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀρχηγῶν διὰ τῶν κυριευθέντων θησαυρῶν τοῦ Ἄλῃ χάριν τῆς στρατείας τοῦ ἔτους τούτου στρατολογηθέντες, ἔλαβον τὴν διαταγὴν νὰ βαδίσωσι κατὰ τοῦ Σουλίου (ἐν ἀρχῇ τοῦ Μαΐου), οἱ τῶν Ἄλβανῶν μισθοφόρων τούτων ἀρχηγοί, ὁρμώμενοι τὸ μὲν ἀπὸ τῆς ὑπολειπομένης ἔτι αὐτοῖς πρὸς τοὺς Σουλιώτας ὡς πρὸς ὁμοφύλους Ἄλβανοὺς συμπαθείας, τὸ δὲ καὶ φοβούμενοι τὴν τῶν Σουλιωτῶν ἀνδρείαν, ἐπειράθησαν ἄπαξ ἔτι νὰ μεσιτεύσωσι πρὸς αὐτοὺς ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι αὐταὶ ἀπέδησαν μάταιαι. Ὅτε οἱ Τουρκαλβανοὶ οὗτοι ἀρχηγοὶ συνήλθον ἐν Δερβιτζιάνῃ (τῇ κειμένη μετὰ τοῦ Βαριάδου καὶ Σουλίου, εἰς ἕξ ὥρων ἀπὸ Σουλίου ἀπόστασιν) εἰς συνέντευξιν μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἀνδρείου ὀρεινοῦ λαοῦ καὶ παρέστησαν αὐτοῖς ὅτι ἐξηκολούθουντες τὸν πόλεμον ἔμελλον ν' ἀπολέσωσι καὶ πατρίδα καὶ γυναῖκας καὶ παῖδας μέλλοντες ν' ἀπχθῶσιν εἰς δουλείαν, εὔρον αὐτοὺς ἐμμένοντας ἀμετατρέπτως ἐν τοῖς βουλεύμασιν αὐτῶν. Ὁ Σουλιώτης μάλιστα πολέμυχος ἐλάλησε τὸν φοβερόν λόγον: «Αἱ ἡμέτεραι γυναῖκες καὶ πνίξες οὐδέποτε δύνανται ν' ἀπχθῶσιν εἰς δουλείαν, διότι, ἂν τὸ Σοῦλι καταληφθῇ ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἡμεῖς αὐτοὶ φονεύομεν αὐτούς».

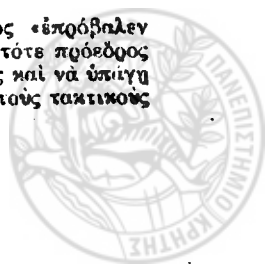
Ὅτω λοιπὸν ἡ τῶν πραγμάτων κρίσις ἀφέθη εἰς τὰ ὄπλα. Ὁ Χουρσίτ πρὸς πρὸς προήλασεν ἐναντίον τοῦ Σουλίου μετὰ ἰσχυροῦ καὶ ἀξιωμαχοῦ πυροβολικοῦ καὶ 14 μέχρι 17 χιλιάδων ἀνδρῶν, τὸ πλεῖστον Ἄλβανικῶν στρατευμάτων ἐπιλέκτων, τεταγμένων ὑπὸ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη, Ταχίρ-Ἀββᾶν, Ἐλμάς-βεῦ καὶ Ἄγον Βεσσιάρη. Οἱ Σουλιῶται ἀποτελοῦντες στρατὸν 4000 ἀνδρῶν (ὡν ὅμως μόνον τὸ ἕκτον ἀνήκεν εἰς τὴν κυρίως Σουλιωτικὴν φυλὴν) ἔμνον ἐν τοῖς ὄχυρώμασιν δι' ὧν εἶχον ὄχυρῶσαι τὰς σπουδαίας θέσεις τὰς δεσποζούσας τῆς εἰς Κιάφαν ὁδοῦ. Τῇ 15)27 Μαΐου ἡ τοῦ Χουρσίτ προφυλακὴ ἐφάνη πρὸ τῶν θέσεων Ἀγίου Νικολάου, Ζαβρούχου καὶ Μομάκου, εἰς αἷ ἦσαν διηρημένοι αἱ

ἐπίλεκτοι Σουλιωτικὴ φάλαγγες. Τῇ 16)28 Μχτου τὰ μουσουλμανικὰ στίφη ἀγόμενα ὑπὸ τῶν τοῦ Χουρσίτ ὑποστρατήγων ἐν τρισὶ φάλαγγιν ἤρξαντο τῆς ἐπιθέσεως ἀπὸ βορρᾶ, δυσμῶν καὶ νότου. Νῦν ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος, ἕνεκα τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς τῶν Τουρκαλδανῶν, ἡ ἡρωικὴ ἀνδρεία τῶν Σουλιωτῶν ἐμεινεν ἀκαρπος, καὶ ἠναγκάσθησαν οὔτε νὰ ἐκκενώσωσι μετὰ ἰσχυρὰν πάλιν τὰς τρεῖς κυρίας αὐτῶν θέσεις, καὶ ἡ κόμη δὲ αὐτῆ Σούλιον ἔπεσεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν πολεμίων. Καὶ αὐτὴν δὲ τὴν ἐπὶ τῆς ράχεως Κοῦγκι θέσιν, ἐνθα ἦτο ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δωνάτου, τὴν ὑπερασπιζομένην ἐπιτυχῶς ὑπὸ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Δράκου μετὰ 52 μόνον ἀνδρῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ καταλίπωσιν οἱ Σουλιῶται, διότι κύριον μέλημα τούτων ἦτο νῦν νὰ διατηρήσωσι, μαχόμενοι μετὰ συμπασης τῆς δυνάμεως αὐτῶν, τὸ τελευταῖον αὐτῶν καὶ κυριώτατον φρούριον, ἦτοι τὴν Κιάφαν, περιλαμβανομένης καὶ τῆς θέσεως Χωνίας, ὅθεν ὑδρεύοντο, καὶ τῆς ἀπὸ Κιάφας $\frac{3}{4}$ τῆς ὄρας ἀπεχούσης θέσεως Ἀβαρίκου. Ἐναντίον τῶν θέσεων τούτων οὐδὲν τό γε νῦν κτώρθωσαν σπουδαῖον οἱ πολέμιοι. Τέλος δὲ ἀφίκετο εἰς τὸ ἐν Σουλίφ στρατόπεδον ὁ Χουρσίτ, σφόδρα ἀσχολούμενος τότε εἰς τὸ ἔργον τῆς συγκροτήσεως τοῦ Θεσσαλικοῦ στρατοῦ, καὶ διέταξε γενικὴν ἐφεσθον τῇ 17)29 Ἰουνίου. Ἀλλὰ νῦν ἀπέτυχον πᾶσαι αἱ τῶν Μωαμεθανῶν ἐνέργειαι ἀπέναντι τῆς ἀνδρείας ἣν ἀντέταξαν οἱ ὑπὸ τὸν Νότην Βότσαρην καὶ Δράκον καλῶς διοικούμενοι Σουλιῶται καὶ τοῦ καταστρεπτικοῦ πυρὸς τῶν ὀπλων αὐτῶν καὶ τῶν κατὰ τῶν πολεμίων κυλιόμενων ὑπὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν ὀγκολίθων, καὶ ἡ τοῦ ἀρχιστρατήγου ἐπιχειρησις ἀπέληξεν εἰς βαρείαν ἦτταν. Οἱ ἐπιδρομαὶ ἐξεκένωσαν τὸ ὄροπέδιον τῶν Σουλιωτῶν, ὁ δὲ Χουρσίτ ἔσπευσεν εἰς Λάρισσον καταλείπων τὸν Σουλιωτικὸν πόλεμον εἰς τὸν Ὅμηρ Βριώνην, ὅστις ἐξήτει νῦν, κατὰ τὴν ἀρχαίαν πολεμικὴν μέθοδον τοῦ Ἀλῆ, νὰ καταβάλλῃ τὴν τῶν Σουλιωτῶν ἀντίστασιν δι' ἰσχυροῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Βαριάδου¹.

1. Πρβλ. Τρικούπη σελ. 233—239 (244—251). Gervinus σελ. 351 κφξ. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 259 κφξ.

Καθ' ὃν λοιπὸν χρόνον ἐγίνοντο αἱ εἰρημέναι περὶ τὴν Κιάφην μάχαι ὁ Μαυροκορδάτος ἐποιεῖτο μεγάλας παρασκευάς, ἵνα ἐλευθρώσῃ τοὺς Σουλιώτας διὰ ἰσχυρᾶς τινας κατὰ τῶν πολεμίων κινήσεως. Ἡ κεντρικὴ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἀπέδιδεν εὐλόγως μεγίστην ἀξίαν εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῶν νοτιοδυτικῶν ὁρίων τῶν μέχρι νῦν ἐλευθερωθέντων τμημάτων τῆς Ἑλλάδος. Ἄλλ' ἀτυχῶς ἔνθεν μὲν ἡ κυβέρνησις αὕτη εἶχε βραδύνει λίαν τὴν ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν ζητηθεῖσαν εἰς Ἡπειρον ἀποστολὴν πλοίων, τροφῶν καὶ ἐφοδίων πολεμικῶν παρημελήθη δὲ καὶ ἡ εἰς Πελοπόννησον μεταγωγὴ τῶν δυναμένων ἐκ τῶν Σουλιωτῶν νὰ μετέχωσι τοῦ πολέμου. Ἀκριβῶς δὲ ἔνεκα τῆς μικρᾶς διαρκείας τοῦ κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασσα. πολέμου τῆς Πύλης οἱ περὶ τὴν Κυβέρνησιν ἐπήροντο λίαν ἀκρίτως ὑπὸ ἐλπίδων ἀβεβαίων. Ἐξ ἄλλου ἡ κεντρικὴ κυβέρνησις ἔνεκα τῆς διτηνεοῦς πανιχρότητος τῶν δυνάμεων καὶ πόρων αὐτῆς περιεσπᾶτο σφοδρὰ ὑπὸ τῶν πολλαπλῶν ἀναγκῶν τοῦ εὐρυτάτου θεάτρου τοῦ πολέμου. Μεθ' ὅλα ταῦτα τὸν συνετὸν πρόεδρον δὲν ἐλάνθανεν ὁ περὶ ζωῆς κίνδυνος ὑπ' οὗ ἠπειλεῖτο νῦν ἡ Ἑλλάς ἐκ τῆς ἀνδεχομένης πτώσεως τοῦ Σουλίου. Διὰ τοῦτο, ὅτε τὰ τῶν Μωαμεθανῶν ὄπλα ἐκινήθησαν σοβαρῶς ἐναντίον τῶν Σουλιωτῶν, ἀπεφάσισεν αὐτὸς οὗτος νὰ ἐλθῃ εἰς βοήθειαν τῶν Σουλιωτῶν¹. Ἄλλ' οὕτω διέπραξεν ὁ Μαυροκορδάτος σφάλμα ἐλεύθριον. Εἶναι ἀναμφισβήτητον βεβαίως ὅτι τὸ πρῶτον αὐτοῦ καθήκειν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἦτο ὡς ἀνώτατος διοικητῆς τῆς Ἑλλάδος καθ' ὅλον τὸν χρόνον τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ νὰ μένῃ ἐν ἡ ἐτάχθη θέσει οἰκῶν ἐν Κορίνθῳ ἢ ἐν Ἀργαί. Ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν ἡ Ἑλλάς οὔτε ταχυδρομεῖα εἶχεν, οὔτε ὁδοὺς ἀμχιτοῦς, οὔτε ἀτμέπλοια, οὔτε τηλεγραφικὰς γραμμὰς, ἦτο ἀδύνακτον νὰ διευθύνῃ τις ἀπὸ στρατοπέδου τινὸς παρὰ τὸν κόλπον τῆς Ἀρτης τὴν κυβέρνησιν τῆς ὑπὲρ τὸ ἡμῖσι εἰς ἀναρχίαν περιελθούσης Ἑλλάδος, ἀφοῦ μάλιστα μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τῆς κεντρικῆς κυβερνή-

1. Ὁ Κολοματρῶνης λέγει (σελ. 16) ὅτι αὐτὸς πρῶτος ἐπρόβλεπεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ ὑπάγῃ ὁ Μαυροκορδάτος, ὅπου ἦτο τότε πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, νὰ πάρῃ 1000 τραπεζικοὺς καὶ Φιλέλληνας καὶ νὰ ὑπάρῃ εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα. Ἐἶσι ὁ Μαυροκορδάτος ἐπῆρς τοὺς τακτικοὺς κτλ. » Σ. Μ.

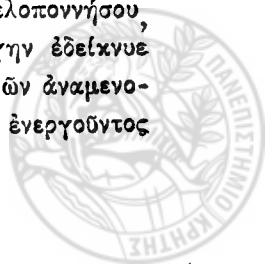
σεως οὐδεις ὑπῆρχε δυνάμενος ὡς πολιτικός ν' ἀναπληρώσῃ ὀπωσδήποτε τὸν πρίγκιπα. Ἄλλως τε ὁ Μυροκορδάτος δὲν ἦτο καὶ ἀνὴρ ἔχων ἰκανότητα στρατιωτικὴν. Βεβαίως ἐπιτυχία τις ἐν Ἠπειρῷ δι' αὐτοῦ ἐπιτυγχανομένη ἤθελεν ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐμπεδῶται τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, ἐπανορθοῦσα πιθανῶς καὶ τὸ σφάλμα, ὅπερ διέπραξεν ὡς πρόεδρος, καὶ νὰ παράσῃ οὕτως εἰς τὴν προεδρείαν τῆς κυβερνήσεως νέαν σπουδαιότητα καθ' ὃν χρόνον τὰ πάντα ἐξηρτῶντο ἀπὸ ἐπιτυχιῶν. Ἄντι τούτου δμως ἡ Κυβέρνησις ἔνεκεν τῆς ἀπὸ Κορίνθου ἀπομακρύνσεως αὐτοῦ ἀφήρει πράγματι ἀπὸ τῆς κυβερνήσεως πᾶν ἔρεισμα πολιτικὸν καὶ ἐγένετο ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ἔνθεν μὲν αὐτόπτης μάτρως, ἔνθεν δὲ ἀφορμὴ θλιβερωτάτης καταστροφῆς.

Ὁ Μυροκορδάτος μετὰ τὴν ἀπὸ Κορίνθου ἀποχώρησιν τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου εἰργάζετο μετὰ ζήλου ἵνα σχηματίσῃ στελέχη τακτικοῦ στρατοῦ. Τὸ ὑπὸ τοῦ Βαλέστου σχηματισθὲν καὶ ἀσκηθὲν τάγμα διετέλει νῦν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Πεδεμοντινοῦ Ταρέλλα· τὸ τάγμα δὲ τοῦτο, καίπερ 350 μόνους περιλαμβάνον ἀνδρας, ἐκαλεῖτο τὸ «πρῶτον Ἑλληνικὸν πεζικὸν σύνταγμα». Πρὸς τούτοις ἐν Κορίνθῳ ὑπῆρχε φάλαγξ εὐρωπαϊκῶς ὀργανωμένη, ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Πικῆ, καὶ μέγα πλῆθος Εὐρωπαϊῶν Φιλελλήνων, τὸ πλεῖστον πρῶτην ἀξιωματικὴν ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Εὐρώπης καταγομένων, ὧν ἡ συρροή ἐξηκολούθει ἔτι ἐπὶ πολὺν χρόνον, εἰ καὶ δυσχερέστατον αὐτοῖς καθίστατο νὰ περιποιῶσιν ἑαυτοῖς δύνανται καὶ νὰ καταστῶσιν ὠφέλιμοι τοῖς Ἑλλησιν ἐν χώρᾳ τὸ πλεῖστον ἔτι ἡμιδουλοῦσιν, ἔνθα ἦτο πολλὰ χῶς ἐπαίσθητόν τὸ ἐναντίον τῶν ξένων καὶ Φράγκων τῶν ἐγχωρίων Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν μίτος. Τότε δὲ εἰργάζετο ἰδίως ὁ στρατηγὸς Νορμάννος, εὐρισκόμενος παρὰ τῷ Μυροκορδάτῳ, ἵνα σχηματίσῃ τάγμα φιλελληνικὸν συγκείμενον ἐκ Πολωνῶν καὶ Γάλλων. Τὸ ἔθνικὸν μίτος τὸ μεταξὺ Γερμανῶν καὶ Γάλλων, οἷς (Γάλλοις) ὁ Πρόεδρος ἐφάνετο ἐν μέρει μεγάλην δεικνύων εὐνοίαν, ἔτι θε ἡ γλισχρότης τῶν δυνάμεων καὶ τῶν πόρων ἐπέδρων λίαν ἐπιβλαβῶς ἐπὶ τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτε τὸ τάγμα ἰδρύθη τῇ 6)18 Μαΐου ἐν πάσῃ ἐπισημότητι, συνίστατο ἐξ 128 μόνων ἀνδρῶν. Ὁ γνω-

στὸς ἡμῖν Ἴταλὸς θερμοκέφαλος Δάνια ἦν ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματος· καὶ ὁ μὲν Πολωνὸς Μιττέδσκης διώκει τὸν πρῶτον λόχον (τὸν συγκείμενον ἀπὸ Πολωνῶν καὶ Γερμανῶν), ὁ δὲ Ἑλβετὸς Σεβαλιέ (Chevalier) διώκει τὸν δεύτερον λόχον (τὸν συγκείμενον ἀπὸ Γάλλων καὶ Ἴταλῶν). Ὁ Μαυροκορδατὸς ἀνελάμβανε τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὄλου στρατοῦ ὡς ἀρχιστράτηγος, ὁ δὲ στρατηγὸς Νορμάννος εἰργάζετο ἐν τῷ ἐπιτελείῳ ὡς ἀντιστράτηγος.

Ὁ Μαυροκορδατὸς κατεχόμενος ὑπὸ τῆς ἐλπίδος τὸ μὲν διέμελλε νὰ προσέλθωσιν ἐπικουροὶ ἐκ Λακωνίας καὶ ἐκ τοῦ παρὰ τὰς Πάτρας στρατοῦ, ἐξ ἄλλου δὲ διὰ τὴν ἡδύνατον νὰ συναγάγῃ περὶ ἑαυτὸν ἀθρόους τοὺς ἀρμυτωλοὺς, ἔλαβε παρὰ τοῦ Βουλευτικοῦ τὴν ἀδειαν ν' ἀπέλθῃ ἐπὶ δύο μῆνας εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα ὡς γενικὸς διοικητὴς καὶ ἀνώτατος ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ. Τῇ 7)19 ἀνεχώρησαν ἀπὸ Κορίνθου οἱ τακτικοὶ καὶ οἱ Ἴόνιοι, τῇ δὲ 8)20 Μαΐου οἱ Φιλέλληγες, καὶ μετέβησαν διὰ τῆς Ἀχαΐας εἰς τὸ στρατόπεδον τὸ πρὸ τῶν Πατρῶν. Ἐντεῦθεν τὰ στρατεύματα ταῦτα διέβησαν ἐπὶ 6 πλοίων πολεμικῶν εἰς Μεσολόγγιον, ὅθεν ἐμελλον νὰ ἀρξωνται πᾶσαι αἱ περαιτέρω ἐπιχειρήσεις. Ἐνταῦθα ἀφίκοντο καὶ 300 Πελοποννήσιοι ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρῶνην καὶ 700 Μυκιάται καὶ ἠνωθήσων μετὰ τοῦ ἄλλου στρατοῦ. Ἀφοῦ τῇ 22)3 καὶ 23)4 Ἰουνίου συνηνώθησαν πάντα ταῦτα τὰ στρατεύματα, ὁ Μαυροκορδατὸς ἡγεῖτο στρατοῦ 4000 μυχῆτων. Κατ' ἐπίμονον δὲ παράκλησιν τοῦ Σουλιώτου Μάρκου Βότσαρη, περιγράφαντος τὴν κινδυνώδη θέσιν, ἐν ἣ διατέλουν οἱ συμπολιταὶ αὐτοῦ, καὶ ζητούντος ταχεῖαν βοήθειαν, ἔσπευσεν ὁ Πρόεδρος νὰ πέμψῃ κατὰ θάλασσαν 920 Μανιάτας ὑπὸ τὸν γενναῖον Κυριακούλην Μαυρομιχάλην εἰς τὸ ἐπτὰ ὥρας πρὸς νότον τῆς Κιάφας κείμενον Φανάριον. Ἡ ἐξοσθένησις αὕτη τοῦ στρατοῦ ἦτο δεινὸν σφάλμα, ἀφοῦ αἱ τοῦ Προέδρου ἐλπίδες περὶ ἀφίξεως ἄλλων ἰσχυρῶν ἐπικουριῶν ἀπεδείχθησαν φροῦδαί. Ὁ σκοπὸς τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, ζητούσης νὰ πέμψῃ αὐτῷ ἰσχυρὰν ἐπικουρίαν ἐκ Πελοποννήσου, ἀπέτυχεν, διότι ὁ γηραιὸς Κολοκοτρῶνης ἰδίως ὀλίγην ἐδείκνυεν διαθέσιν νὰ καταστήσῃ ἀμφίβολον τὴν πρὸ τῶν Πατρῶν ἀναμενομένην ἐπιτυχίαν διὰ τῆς ἐλαττώσεως τοῦ ἐνταῦθα ἐνεργούντος

στρατοῦ. Ἐτι δὲ χειρόν ἦτο ὅτι αἱ προζδοκώμεναι ἐκ τῶν περὶ τὸν Ἀχελῷον χωρῶν πολυπληθεῖς ἐπικουρίαι παλληκαρίων δὲν ἤλθον. Παρὰ τισι τῶν ἀνθρώπων τούτων οὐδαὶς ἐπεκράτει ἀνθουσιασμός ὑπὲρ τῶν Σουλιωτῶν· πολλοὶ δὲ ἀρχηγοὶ ἀρματωλῶν δὲν εἶχον πλέον πολλὴν πίστιν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς κατὰ τῆς Πύλης ἐπαναστάσεως καὶ ἐντεῦθεν ἐτήρουν ἀμφίβολον ἐπιφυλακτικότητά· ἄλλοι δὲ πάλιν δὲν ἠδύονκτο ἔτι νὰ παύσωσιν ἀντιπαθούντες πρὸς τὰ Φραγκικὰ ἐπικουρικὰ στρατεύματα καὶ πρὸς τοὺς Φραγκικοὺς τρόπους τοῦ Προέδρου καὶ κατὰ τῆς ἐπιζητουμένης εἰσαγωγῆς Εὐρωπαϊκῆς πειθαρχίας καὶ τακτικῆς. Οὐκ ὀλίγα δὲ παλληκάρια ἕνεκα τοῦ ἀρχετύπου χαρακτῆρος τοῦ Ἑλληνικοῦ τότε στρατιωτικοῦ συστήματος ἀπεμικρύνοντο τῆς ἐκστρατείας κωλυόμενα ὑπὸ τῶν ἐργασιῶν τῆς προεργιζούσης συγκομιδῆς, ὡς τοῦτο συνέβη πολλάκις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ παραδόξου τούτου πολέμου. Ὅπως δὲ ἀριθμὸς τῶν ἀρματωλῶν τῶν προσελθόντων ἐπὶ τέλους ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ ἐν Ἀκαρνανίᾳ εἰς τὸν Πρόεδρον δὲν ἦτο μέγας.

Ὁ μικρὸς στρατὸς ἐκίνησε τῇ 4)16 Ἰουνίου ἀπὸ Μεσολογγίου καὶ διέβη παρὰ τὸ Λεπενὸν (ἐγγὺς τῶν ἐρειπίων τῆς Στρατοῦ) τὸν Ἀχελῷον, καὶ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἀνεπαύθη παρὰ τὴν λίμνην Δάσπι, ἔνθα παρέλαθε μεθ' ἐαυτοῦ καὶ τινεὶ ἀρματωλοὺς ἐνταῦθα δ' ἀτυχῶς ἐγένοντο καὶ μονομαχίαι αἱματηραὶ μεταξὺ Γερμανῶν καὶ Γάλλων φιλελλήνων. Εἶτα ὁ πρόεδρος διὰ μικροῦ ὑπὸ τοῦ Κόρσου Πισσάνου διοικουμένου στολίσκου διεβίβασε τὸ πυροβολικὸν καὶ τὰς ἀποσκευὰς ἀπὸ Κερδασαρά διὰ τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης εἰς Κόπραιναν. Τὸ πεζικὸν ὠδεύσε διὰ δυσχερῶν ὁδῶν διὰ Βάλτου καὶ Μικρυνέρου. Τέλος τῇ 10)22 Ἰουνίου συνήχθη ὁ στρατὸς ἐν Κομποτίῳ συγκεντρωμένος ἀπλῶς ἀπὸ 3000 ἀνδρῶν.

Ἐνταῦθα εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὁ στρατηγὸς Νορμάννος ἤρατο λαμπρὰν ἐπιτυχίαν ἀποκρούσας λαμπρῶς μετὰ Γερμανῶν φιλελλήνων, τοῦ συντάγματος Ταρέλλα καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Μάρκον Βότσαρην Σουλιωτῶν τὴν ἐπίθεσιν Τουρκικοῦ τινος ἐξ Ἄρτης ἐξαρμῶντος ἱππικοῦ συντάγματος. Ἀτυχῶς οὐδεμίαν ἐναντίον τῆς Ἄρτης ἐπίθεσιν ἐπηκολούθησε τῇ νίκῃ ταύτῃ. Ἀλλὰ συνεκροτήθη πολεμικὸν συμ-

δούλιον, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Σουλιωτῶν ἐγένετο σκίψις ἵνα ἔξοδος ἐπιχειρουμένη ὑπὸ τούτων ἀπὸ Κιάφας ὑποστηριχθῆ διὰ τινος ἐπιθέσεως κατὰ τῶν πολεμίων, δι' ἣν ὁ στρατὸς ἦτο λίαν σμικρὸς. Ἐνῶ δὲ οἱ Ὄθωμνοὶ ἠδύναντο νὰ ἐνισχύσωσι τὴν φρουρὰν τῆς Ἄρτης καὶ νὰ καταστρέψωσι τὸν στολίσκον τοῦ Πασσάνου, οἱ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ πολέμαρχοι διήρσαν τὸν μικρὸν αὐτῶν στρατόν. Καὶ ἡ μὲν Μάρκος Βότσαρης μετὰ 300 μόνον ἀνδρῶν προεχώρησεν (21/3 Ἰουλίου) ἀπ' εὐθείας διὰ τῶν Πέντε πηγαδίων εἰς τὸ Σούλι, ἐν τῷ Κομποτίῳ δέ, ὅπερ ἦν θέσις λίαν σπουδαία ἐν περιπτώσει τῆς εἰς Μικρυνόρος ὑποχωρήσεως, ἔμειναν 150 μόνον μαχηταί· ὁ δὲ Νορμάννος μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως μετέβη (22/4 Ἰουλίου) εἰς Πέτρα, ὁ δὲ Μυροκοροδάτος διέπραξε τὸ σοβαρὸν λάθος νὰ μεταβῆ μετὰ μέρος τῶν Ἑλλήνων (ἰδίως Πελοποννησίων) εἰς τὴν ἐξ ὥρας νοτιανατολικῶς τοῦ Πέτρα κειμένην Λαγκάδαν τοῦ Μικρυνόρους, ἵνα φροντίξῃ ἐνταῦθα περὶ τῆς δυσχερεστάτης πάντως τροφοδοτήσεως τοῦ στρατοῦ.

Ἡ ἐν Πέτρᾳ στρατοπέδευσις ἢ γενομένη χάριν τῆς ἐπιτηρήσεως τῶν ἐν Ἄρτῃ Ὄθωμανῶν ἦτο θράσος στρατιωτικόν. Ἡ θέσις μίαν μόνην ὥραν ἀπέχετο τῆς Ἄρτης, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καταλήψις τοιαύτης θέσεως προὔκάλει ἀνεγκλίως τὴν τῶν Τούρκων ἐπιθεσιν. Κάκιστα δὲ ποιοῦντες οἱ ἡγέται τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἔδοσαν ἐμπιστοσύνην εἰς τὸν ὄπλαρχηγὸν Γῶγον Βακόλαν καὶ εἰς τὰ χίλια παλληκάρια αὐτοῦ. Ὁ γενναῖος οὗτος καὶ περὶ τὰ πολεμικὰ ἔμπειρος ἀνὴρ ἦτο ἐν τῷ βάθει τῆς ψυχῆς αὐτοῦ σφοδρὸς ἐχθρὸς τῶν Σουλιωτῶν καὶ τῶν φιλελλήνων ἐπιζῆσεν δὲ νῦν διπλοῦν παίγνιον, κινδυνωδέστατον ἐν τῇ θέσει, ἣν ἐλάμβανε μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων. Ὁ Γῶγος μηδὲν ἔλαυνόμενος ὑπὸ τῆς ἰδέας ὑψηλοτέρου ἔθνικοῦ διαφέροντος, ἀποβλέπων δ' ἀπλῶς εἰς τὴν δικτῆρησιν τῆς ἰσχυρᾶς αὐτοῦ θέσεως ὡς ὄπλαρχηγος ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, μὴ ἔχων πλέον πεποιθήσιν ἐπὶ τὴν τύχην τῶν Ἑλλήνων, διετήρει ἀπὸ τινος χρόνου ἀνταπόκρισιν μεταξὺ τῶν ἐν Ἄρτῃ Τούρκων, τοῦθ' ὅπερ δὲν ἐκώλυεν αὐτὸν νὰ πωλήσῃ εἰς τοὺς Ἑλληνας τὰ ὑπὸ τῶν Τούρκων δοθέντα αὐτῷ ἐπιτήδεια καὶ ν' ἀναγνωρίσῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Μυροκοροδάτου.

Ἐν τῇ ἀμφιβόλῃ αὐτοῦ στάσει ἐσκόπει προφανῶς νὰ προτχωρήσῃ ἐν τῇ στιγμῇ τῆς κρίσεως ἐγκλίρως εἰς ἐκείνην τὴν μερίδα, εἰς ἣν ἤθελε τραπῆ ἢ τοῦ πολέμου τύχη. Ἀποτέλεσμα δὲ τῆς τοῦ Γώγου μετὰ τῶν Τούρκων ἀνταποκρίσεως θεωρεῖται τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Μάρκος Βότσαρης, ὅστις μάτην ἀνέμενε τὴν μετὰ 800 ἄρματωλῶν προσέλευσιν τοῦ Βαρνακιώτου, ἐν τῇ εἰς Σοῦλι πορείᾳ αὐτοῦ εὗρέθη μετὰ δύο ἰσχυρῶν ἐχθρικῶν μοιρῶν καὶ μετὰ πολλῆς δυσκολίας καὶ μετὰ τὴν σφοδρὰν, πολλὰς ἐπενεγκοῦσαν αὐτῷ ζημίας μάχην τῆς Πλάκας, ἠδυνήθη νὰ ἐκδιᾶσῃ διὰ τῶν ὄπλων τὴν ὑποχώρησιν, ἐξ ἄλλου δὲ τὸ σχέδιον, ὃπερ εἶχεν ὁ Γῶγος ν' ἀπομακρύνῃ ἐπὶ στιγμὴν τοὺς Φιλέλληνας ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Πέτα καὶ ἐν τῇ τούτων ἀπουσίᾳ νὰ καταστήσῃ πιθανὴν τὴν ἐπιτυχίαν τῆς τῶν Τούρκων ἐπιθέσεως, τὸ σχέδιον, λέγομεν, τοῦτο ἐμπασιώθη ἀπλῶς ἔνεκεν αἰτίων ἀνεξεκρήτων τῆς θελήσεως καὶ δυνάμεως τοῦ Γώγου.

Ὅπως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἀναγκαῖον ἦτο νὰ ἐγκαταλειφθῆ ἡ θέσις Πέτα ἄλλὰ νῦν μεγίστης ζημίας αἰτία ἐγένετο ἡ ἀπουσία τοῦ Μαυροκορδάτου. Ὁ στρατηγὸς Νορμάννος δὲν ἤθελε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν θέσιν ἄνευ ρητῆς διαταγῆς τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἀλλὰ καὶ οἱ Φιλέλληνες ἐμμένοντες ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ αὐτῶν μεθόδῳ τοῦ πολεμεῖν δὲν ἤθελον νὰ ἐγείρῃσι προμαχῶνας (ταμπούρια) κατὰ τὸν τρόπον τοῦ πολεμεῖν τῶν παλληκαρίων μόνῃ ἢ τοῦ προέδρου παρουσία ἤθελε πιθανῶς ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἐπενέγκει θεραπείαν τινὰ τῶν πραγμάτων. Ἀλλὰ τὸ χειριστὸν ἦτο ὅτι ἡ Εὐρωπαϊκὴ ὑπερηφάνεια τῶν Φιλελλήνων καὶ τῶν τακτικῶν ἐπέμενε εἰς τὴν διατήρησιν παρατάξεως τοσοῦτον κινδυνώδους ἐν τῇ παρουσίᾳ περιστάσει. Οἱ δισχιλίοι περίπου παρὰ τὸ Πέτα παρατεταγμέσοι ἄνδρες ἦσαν οὕτω διηρημένοι, ὥστε σειρὰ λόφων χαμηλῶν εὐπρόσοδος, 300 ὄργυιῶν ἔχουσα μῆκος δυτικῶς τοῦ Πέτα, κατεῖχετο ὑπὸ τῶν τακτικῶν στρατευμάτων. Ὁ Ταρέλλας κατεῖχε μετὰ δύο κανονίων τὸ μέσον, οἱ Ἴόνιοι τὴν δεξιάν, οἱ Φιλέλληνες τὴν ἀριστερὰν πλευράν. Ἀνατολικῶς δὲ τοῦ Πέτα, ἐπὶ σημαντικῶς ὑψηλοτέρας καὶ μακροτέρας σειρᾶς λόφων, ἴσταντο τὰ παλληκάρια, δεξιᾷ δὲ Γῶγος, ἐν τῷ

μέσῳ δὲ Βαρνακιώτης καὶ ἀριστερᾷ δὲ Μάρκος Βότσαρης. Οὕτω δὲ κατὰ τρόπον ἐπικίνδυνον ἢ τῆς ἐφεδρείας θέσις εἶχεν ἐμπιστευθῆ ἀκριβῶς εἰς τὸν ἀμφιβόλου χαρακτήρος Γῶγον. Τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς τοιαύτης καταστάσεως τῶν πραγμάτων δὲν ἐδράδουνον.

Ὁ πρίγκιψ Μυροκορδάτος ἐγευματίζε τῇ 4)16 Ἰουλίου ἐν τῇ εἰς ἀπόστασιν μιλίου ἀπὸ Λαγκάδας κειμένη ἐκκλησίᾳ τῆς Εὐαγγελίστρας, εὐρισκόμενος ἐνταῦθα μετὰ τοῦ Θεοδώρου Γρίδα καὶ τοῦ Κανέλλου Δηλιγιάννη καὶ 200 μυχητῶν. Κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην ὁ Γρίδας, στηριζόμενος ἐπὶ τινος παρὰ τοὺς Ἄλβανοὺς ἐπικρατοῦσης δεισιδαίμονος δόξης, ἐκ τῆς μορφῆς τῆς ὤμοπλάτης τοῦ ἐπὶ τῆς τραπέζης αὐτῶν ἐσθιομένου κριοῦ προσφήτευσεν δεινὴν τῶν φίλων αὐτοῦ ἤτιταν. Δὲν προησθάνετο ὅτι ἀκριβῶς ἡ ἡμέρα αὕτη ἔμελλε νὰ σημειωθῆ ἐν τοῖς χρονικοῖς τῆς Ἑλλάδος δι' ἀπωλείας δύο μυχῶν. Ἔτι οὗτοι ἦσαν εἰς τὴν τράπεζαν, ὅτε ἱππεὺς ἀγγελιαφόρος ἐκόμισεν τὴν ἀγγελίαν ὅτι ἐν Πέτρα τὰ πάντα ἦσαν κατεστραμμένα. Οἱ Ὀθωμνοὶ εἶχον λάβει ἐπὶ τέλος ἀκριβῆ γνῶσιν περὶ τῆς σμικρᾶς δυνάμεως τῶν ἐν Πέτρα Ἑλλήνων. Τότε ἐξώρμησαν ἀπὸ Ἄρτης ἐναντίον τοῦ Πέτρα ὁ Ἰσμηλὴν Πλιάσσας πασσᾶς καὶ ὁ νέος δραστήριος διοικητῆς Ἄρτης, εὐνοούμενος ἐν Κωνσταντινουπόλει τοῦ Χοσρέδ, ὁ Γεωργιανὸς ἐξωμότης Μεχμέτ Ρεσίτ πασσᾶς, κατὰ τὴν νύκτα 3)15 πρὸς 4)16 Ἰουλίου ἐν τῷ φωτὶ τῆς πανσελήνου περὶ τὴν δευτέραν ὥραν τῆς πρωῆς μετὰ 6—8 χιλιάδων ἀνδρῶν, ἐνῶ συγχρόνως φάλαγξ ἰσχυρὰ προήλκυεν ἐναντίον τοῦ Κομποτίου. Ὁρθροῦ βθῆος οἱ Μουσουλμάνοι περιέπτυσσον τὴν Ἑλληνικὴν παράταξιν ἀποτελοῦντες σχῆμα ἡμισελήνου. Ἡ κατὰ μέτωπον ἐπίθεσις τῶν Τούρκων ἀπεκρούσθη δις ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ πυρὸς τῶν Φιλελλήνων καὶ τῶν τακτικῶν καὶ ὑπὸ τῶν ρεκτῶν τοῦ Ταρέλλα, καὶ ἤδη ἐκλονεῖτο ἡ ἀριστερὰ αὐτῶν πτέρυξ. Ἄλλ' ἡ σκηνὴ μετεβλήθη αἰφνιδίως. Μοῖρᾶ τις Ἄλβανῶν, κρυπτομένη ὑπὸ τῶν προκειμένων λόφων, μὴ πρᾶκτηρηθεῖσιν ὑπὸ τοῦ Νορμάννου, κατέλαβεν λόφον τινα πρὸς βορρᾶν τῆς Ἑλληνικῆς θέσεως. Ὁ Γῶγος, εἴτε τυχαίως καὶ ἕνεκα τῆς ὁρμῆς τῶν πελληκῶν προῆλθε τοῦτο, εἴτε ἕνεκα λελογισμένης προδοσίας τοῦ Γῶγου αὐτοῦ, ἐπέτρεψε

νὰ διέλθωσιν 80 Ἄλβανοὶ καὶ ἔπειτα ἤρξατο ν' ἀποκρούσῃ τὰ
 ὄπισθεν ὀρμώντα στίφη. Οἱ 80, ὄντες ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτῶν
 ἀμάχητοι, ἀνεπέτασαν ὑπερθεὶν τοῦ Πέτα τὴν σημερινὰν αὐτῶν, καὶ
 εἰς τὸ σύνθημα αὐτῶν δοθείσης ἀπαντήσεως ἐκ τῶν κάτω, ἐπέπε-
 σαν μετὰ βοῆς μεγάλης ἐπὶ τὰ νῶτα τῶν Φιλελλήνων, ἐνφ' ἣ
 κραυγὴ «προδοσία» καὶ τρόμος πανικός διεσκόρπισε τὰ Ἑλλη-
 νικὰ παλληκάρια. Κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐνήργησεν ὁ Κιου-
 ταχῆς νέεν τοῦ πεζικοῦ ὑπὸ τοῦ ἱππικοῦ βοηθουμένην ἐπίθεσιν
 ἐναντίον τῶν Φιλελλήνων, οἵτινες ἐτράπησαν νῦν εἰς τὴν κώμην
 Πέτα. Ὁ τραυματισμὸς τοῦ Νορμάννου καὶ ὁ θάνατος τοῦ Τα-
 ρέλλα ἐπήνεγκον τὴν ἀκάθεκτον τροπὴν καὶ ὑποχώρησιν τῶν
 τακτικῶν καὶ τῶν Ἴονίων. Ἄλλ' οἱ Φιλέλληνες, οἵτινες ἠναγκά-
 σθησαν νὰ καθηλώσωσι καὶ τὰ κανόνια αὐτῶν, ἐπολέμησαν ἐπὶ
 πολὺ ἔτι ἥρωικῶς. Ὀλίγοι μόνον τούτων ὀμάδες ὑπεχώρησαν ξι-
 φήρεις εἰς Λαγκάδαν· οἱ δὲ πλεῖστοι εὗρον θάνατον ἥρωικόν, ἐν
 οἷς καὶ ὁ Δάνιας· ὀλίγοι δὲ μόνον συλληφθέντες αἰχμάλωτοι (ἔξαι-
 ρουμένων δύο) ἀπεκεφαλίσθησαν ἐν Ἄρτῃ. Τὴν νίκην ἠγόρα-
 σαν οἱ Ὄθωμοι δι' 600 ἐξ αὐτῶν φονευθέντων ἀνδρῶν. Τετρα-
 κόσιοι ἔπесαν ἐξελίττοι στρατιῶται τῶν Ἑλλήνων (τὰ δύο τρίτα
 τῶν Φιλελλήνων, τὸ ἕμισυ τῶν Ἴονίων καὶ τὸ τρίτον τῶν τακτι-
 κῶν). Ἀφοῦ δὲ ἔπесε καὶ τὸ Κομπότιον, ὁ εἰς φυγὴν τραπὶς
 στρατός, μὴ καταδιωκόμενος ὑπὸ τῶν Τούρκων, μόνον διὰ δυσχε-
 ρῶν πλανώμενος ὁδῶν ἠδυνήθη νὰ ἔλθῃ εἰς Λαγκάδαν· καὶ ὁ
 Γῶγος δέ, οὐτινος οἱ στρατιῶται δὲν ἐφρούρησαν ἐπὶ τέλος οὐδὲ
 τὴν ὑποχώρησιν τῶν Φιλελλήνων, ἀφίκετο μὲν πλησίον τοῦ
 Μαυροκορδάτου, ἀλλὰ βλέπων τὴν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων
 καταστροφὴν μετὰ μικρὸν χρόνον ἐπέστρεφεν εἰς τοὺς Ὄθωμα-
 νούς, καὶ ἔμεινε πιστὸς πρὸς αὐτοὺς μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ἀγῶ-
 νος. Οὐ πολὺ δὲ μετὰ τὴν συμφορὰν τοῦ Πέτα ἠγγέλθη τῷ Προέ-
 δρῳ ὅτι τὴν αὐτὴν ἡμέραν τῆς 4)16 Ἰουλίου τρισχίλιοι Τούρκοι
 ὑπὸ τὸν Μουσταφάδεῦ ἐπέπεσον ἐναντίον τῶν εἰς Φανάριον ἀπο-
 θάντων Μανιατῶν καὶ μετὰ πολὺωρον μάχην, καθ' ἣν ἔπесε καὶ
 αὐτὸς ὁ Τούρκος ἀρχηγός, ἐνίκησαν καὶ ἠνάγκασαν αὐτοὺς ν'

ἀποχωρήσωσιν εἰς Μεσολόγγιον. Ὁ Κυριακούλης Μαυρομιχάλης ἦτο μεταξύ τῶν πεσόντων¹.

Ἡ θέσις τοῦ Προέδρου, ὄν μικρὸν πρὸ τῆς ἤττης τοῦ Πέτρα εἶχεν ἐγκαταλίπει καὶ ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἦν τὰ μάλιστα οἰκτρά. Ἡ στρατεία τῆς Ἠπειροῦ ἀπέτυχεν ὀλοσχερῶς· καὶ οἱ ἀνδρεῖοι Σουλιῶται οὐδεμίαν πλέον νῦν εἶχον ἐλπίδα βοηθείας ἀπὸ τῆς τῶν Τούρκων ἐπιδρομῆς. Ἀλλὰ καὶ τι πλέον τούτων πάντων ἀπώλετο ἐν Πέτρα. Ἡ ὑπερφία τῶν παλληκαριῶν, αἵτινα δὲν ἤθελον νὰ σκεφθῶσι πλέον διτι ὀλίγαι ἑκατοντάδες Φιλελλήνων καὶ τακτικῶν ἐπὶ ὄρας ἀντέστησαν νικηφόροι εἰς τὴν πολλῶν ὑπερτέραν Τουρκικὴν δύναμιν καὶ διτι τῇ ἀληθείᾳ οἱ ἄτκτοι ἦσαν οἱ ἀπολέσαντες τὴν μάχην, ἐξηγέρθη νῦν πρῶτον νικηφόρος ἐναντίον πάσης εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰσαγωγῆς Εὐρωπαϊκῆς τακτικῆς. Ἡ καταστροφή ἡ ἐν Ἠπειρῷ καὶ ἡ εὐθὺς μετὰ ταύτην ἐπελθοῦσα παρὰ τὸ Ἄργος νίκη τοῦ γηραιοῦ Κολοκοτρώνη (ἴδε κατωτέρω) ἔκριναν τὸ γε νῦν τὸ στρατιωτικὸν ζήτημα ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς κλεφτικῆς μεθόδου τοῦ πολεμεῖν. Ἀλλὰ δεινότατα ἐκλονήθη κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἡ πολιτικὴ θέσις τοῦ πρίγκιπος Μαυροκορδάτου. Ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, καθῆκον καὶ τιμὴ ἐδέσμευον αὐτὸν εἰς τὴν ἀπολοσθῆσαν παρὰ τὸν Ἀχελῷον θέσιν αὐτοῦ. Οὕτω δὲ ὁ Πρόεδρος δὲν ἠδύνατο νὰ εὐρίσκηται ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ καθ' ὄν χρόνον ἦτο ἀνάγκη νὰ διερχθῆ ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγῶν μετὰ πάσης πολιτικῆς καὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως ἐναντίον τοῦ Τουρκικοῦ χειμάρρου, ὅστις κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1822 ἀπὸ Θεσσαλίας κστερχόμενος ἐξεχείτο ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα.

Ἦτο λίαν λυπηρὸν διτι ὁ Πρόεδρος εἶχε καταλίπει τὴν ἐν Κορινθῷ θέσιν αὐτοῦ. Ἐὰν κατὰ τὸν μῆνα Ἰούνιον εὐρίσκετο ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ, πιθανῶς τότε ἐν πρώτοις διὰ τῆς ἐνεργείας καὶ τιμιότητος αὐτοῦ τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα ἤθελεν ἀπαλλαγῆ νέας τινὸς κηλίδος, ἐξ ἄλλου δὲ ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ ἐγκλίρως διτι καὶ

1. Προβλ. Gordon-Zinkeisen σελ. 450—463. Raybaud τόμ. 2, σελ. 233—336. Gervinus σελ. 353—361. Finlay σελ. 322—333. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 261—271.

σχεδὸν ἀμόχθως σπουδαιοτάτη τις στρατιωτικὴ ἐπιτυχία πρὶν
 ἢ εἶτι κατακλύσῃσιν τὴν Ἑλλάδα τὰ κύματα τῆς νέας Τουρκικῆς
 εἰσβολῆς. Ἡ πρώτη τῶν περιστάσεων τούτων ἀναφέρεται εἰς τὰ
 τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν. Ταύτης ἡ διατήρησις εἶχε καταστή-
 κατὰ μικρὸν ἀδύνατος τοῖς ἐν αὐτῇ πολιορκουμένοις Ὀθωμανοῖς.
 Οὗτοι ἀπὸ τοῦ χρόνου ἤδη τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐπαναλήψεως
 τῆς πολιορκίας ἰσχυρῶς πιεζόμενοι, μόνην πηγὴν ὑδρεύσεως
 ἔχοντες τὰς ἐν τῇ ἀκροπόλει δεξαμενάς, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ
 1822 ἐπὶ πολλοῦς μῆνας ἀπλῶς πολιορκούμενοι, ἀλλ' ἀπὸ τῶν
 ἀρχῶν Μαρτίου ἰσχυρῶς πυροβολούμενοι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ
 Γάλλου φιλέλληνοσ Βουτιέρου, τέλος δὲ καὶ ὑπὸ ἐπιδημικῶν
 νόσων καὶ λειψυδρίας εἰς ἀπόγνωσιν περιελθόντες, τελευτώντες
 παρεδόθησαν δι' ὁμολογίας τῇ 9)21 Ἰουνίου 1822, ταυτοχρόνως
 δηλονότι πρὸς τὴν ἐν τῷ πορθμῷ τῆς Χίου ἡρωικὴν πράξιν
 τοῦ Κανάρη. Ἐν τῇ ἀκροπόλει ὑπῆρχον τότε 1150 ἄνθρω-
 ποι, ὧν μόνοι οἱ 180 ἦσαν ἀξιόμαχοι· οἱ λοιποὶ ἦσαν γέρον-
 τες, γυναῖκες καὶ παῖδες, τοσοῦτον οἱ πλείστοι ὑπὸ ἀσιτίας καὶ
 νόσων καταπεπονημένοι, ὥστε ἐξήκοντα ἐξ αὐτῶν ἀπέθανον εὐθὺς
 κατὰ τὴν παράδοσιν. Νῦν οἱ Ὀθωμανοὶ παρέδοσαν τὰ δπλα καὶ
 τὰ κανόνια, δὲ οἱ Ἕλληνες κατέλαβον τὴν Ἀκρόπολιν τῇ 10)22
 Ἰουνίου. Ἄλλ' οἱ Ὀθωμανοὶ, οὔτινες κατὰ τὴν συνομολογηθεῖσαν
 σύμβασιν ἔδει νὰ κρατήσωσι μέρος τῆς κινητῆς αὐτῶν περιου-
 σίας, συνετηροῦντο ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐν τοῖς εὐρέσιν οἰκίμασι τῶν
 ἐρειπίων τῆς στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ, τῶν ἀνηκόντων πρότερον εἰς
 τὸν βοεδόδον τῆς πόλεως, μέλλοντες ἀκολούθως ἐπὶ πλοίων οὐδε-
 τέρων, εἰ δυνατόν, νὰ μεταχθῶσιν εἰς Ἀσίαν. Ἀτυχῶς καὶ ἐν-
 ταῦθα ἡ σύμβασις κατὰ μέρος μόνον ἐτηρήθη. Εἶναι ἀληθὲς δι-
 ὃ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν, ἀνὴρ ὧν τίμιος, ἔλαβε παρὰ τῶν προ-
 κρίτων καὶ ὀπλαρχηγῶν δι' ὄρκου ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου δοθέντος
 ὑπόσχεσιν διὰ ἔμελλον νὰ ἐκπληρώσωσι πιστῶς τοὺς ὅρους τῆς
 συμβάσεως. Ἀλλὰ νῦν ἐνθεν μὲν πολὺς παρήλθε χρόνος ἐωσθε
 εὐρεθῶσιν οὐδέτερα πλοία πρὸς μεταβίβασιν τῶν παραδοθέντων,
 διότι οἱ δύο ἐπίτροποι τῆς κεντρικῆς κυβερνήσεως, οἱ ἀνετέθη τὸ
 ἔργον τοῦτο, δὲν ἐπελήφθησαν αὐτοῦ μετὰ τῆς δεούσης ταχύτη-

τος. Ἄλλ' ἐπὶ τούτοις ἤλθεν ὁ ὀλέθριος Ἰούλιος, καθ' ὃν ὁ ἀπὸ 29)11 τοῦ μηνὸς τούτου (Ἰουλίου) ἀπὸ Θεσσαλίας ὁρμήσας στρατός τῶν Ὀθωμανῶν προήλαυεν ἀκάθεκτος εἰς τὴν Μέσσην Ἑλλάδα. Ἐγίνωσκον δὲ οἱ ἐν Ἀθήναις ἀπὸ πολλῶν ἡμερῶν ὅτι ἡ χιονοστιβάς κατεφέρετο ἤδη ἀπὸ Λαμίας πρὸς αὐτούς. Ἀγωνία καὶ μανία κατέλαβον τότε τὰ πνεύματα τοῦ λαοῦ· ἀφικομένων δὲ ἐξ ἄλλου τότε εἰς Ἀθήνας πολλῶν ὑπὸ σφοδρᾶς πικρίας κατεχομένων ἀπὸ Κυθωνιῶν καὶ Χίου φυγάδων καὶ τινῶν Ἑπτνησιῶν Ἑλλήνων ἐρεθιζόντων τὴν φονικὴν ὁρμὴν τοῦ πλήθους, ἀριθμὸς τις ψυχραίμων κακούργων, ἰδίως ὁ ὄπλαρχηγὸς Λέκκας, τραχὺς Ἀλθανὸς τῆς Ἀττικῆς, ἡδυνήθησαν εὐκολώτατα νὰ πείσωσι τὰ παλληκάρια καὶ τὸν ὄχλον πρὸς φόνον τῶν αἰχμαλώτων. Οἱ Εὐρωπαῖοι πρόξενοι, βλέποντες μετὰ φόδου τοὺς πολλοὺς τῇ 12)24 Ἰουλίου ἤδη διαπραχθέντας φόνους, εἶχον παρακαλέσει τότε ἤδη τοὺς ἐν Σύρῳ ἕνα πεμφθῆναι ὡς δυνατόν τάχιστα τὸ πρῶτον ἐκεῖ καταπλέον Εὐρωπαϊκὸν πολεμικὸν πλοῖον. Ἄλλ' οὐδὲν ἔτι τοιοῦτον πλοῖον ἀφίκετο. Διὰ τοῦτο, ὅτε τῇ 27)9 Ἰουλίου ἤρξαντο οἱ Ἀθηναῖοι νὰ ἐνεργῶσι ταραχάς, οἱ πρόξενοι Γρῶπιος (τῆς Αὐστρίας) καὶ Φωβὲλ (τῆς Γαλλίας) ἤθελον νὰ ἐπιδιδάσωσι τῇ 30)11 Ἰουλίου εἰς τινα πλοῖα ὑπ' αὐτῶν νυκλωθέντα 250 αἰχμαλώτους. Ἄλλ' εὐθύς ὡς ἀπεφασίσθη τὸ τοιοῦτον, οἱ ὤμησται κύνας τοῦ Λέκκα καὶ τῶν συντρόφων αὐτοῦ, διατελοῦντες ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀπαύστως ἀπὸ βορρᾶ διαδιδόμενων νέων δυσαρέστων φημῶν περὶ προελάσεως τῶν Ὀθωμανῶν, ἐπέπεσαν τῇ 29)10 Ἰουλίου ἐπὶ τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ ἐφόνευσαν 500 περίπου τούτων, αἰσχρὰν παθητικὴν θέσιν διατηρουσῶν ἀπέναντι τοῦ γεγονότος τῶν Ἑλληνικῶν πολιτικῶν ἀρχῶν². Ἡ μυσαρὰ σφαγὴ διήρκεσεν ἀπὸ πρωίας μέχρι ἐσπέρας. Εὐτυχῶς τὸ πλῆθος τῶν Ὀθωμανῶν ἡδυνήθη νὰ σωθῆ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν προξένων

1. Κατὰ Τρικούπη (βλ. σελ. 235): «Ἡ κυβέρνησις ἡ ὑποπιεύσασα ὅ,τι μετ' ὀλίγον συνέβη καὶ διατάξασα νὰ ἐναυλωθῶσι τὴν 25 Ἰουλίου δύο πλοῖα ὑπὸ Εὐρωπαϊκᾶς σημαίας εὐρεθέντα ἐν Πειραιεῖ εἰς διαβίβασιν τῶν παραδοθέντων». Σ. Μ.

2. Κατὰ Τρικούπη (σελ. 236), οἱ φόνοι ἐγένοντο «παρὰ γνώμην τῶν ἐφόρων καὶ λοιπῶν προκριτῶν τῆς πόλεως». Σ. Μ.

τῆς Αὐστρίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν καὶ τινες δὲ φι-
 λανθρωποτέρων αἰσθημάτων ἐμπορούμενοι Ἀθηναῖοι κατώρθωσαν
 νὰ φυγαδεύσωσι τινὰς τῶν ἀπειλουμένων. Ἀλλὰ νῦν οἱ πρόξενοι
 Γρῶπιος, Φωβέλ καὶ Ὀριγώνης ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἠπειλοῦντο
 σοβαρῶς ὑπὸ αἰμοδιψῶν συμμοριῶν φονέων καὶ ἐδέησε ν' ἀνα-
 πτύξωσι πᾶσαν ἀποφασιστικότητα ἕως τοῦ τέλους τὴν 3)15 Ἰουλίου
 κατέπλευσαν εἰς Πειραιᾶ δύο Γαλλικὰ πολεμικὰ πλοῖα, ὧν βοή-
 θεια ἢ σκιανὴ προσέλαβε χαρακτηρὰ ἄλλοισιν. Ὁ πλοίαρχος Ἀρ-
 γοῦς (Hargous) ἠνάγκασε διὰ τῆς βίας τὰ παλληκάρια ν' ἀπομα-
 κρυνθῶσιν ἀπὸ τῶν θυρῶν τοῦ Γαλλικοῦ προξενείου ἀποκλείσας
 τὸν Πειραιᾶ εἰς τοὺς πολυπληθεῖς Ἀθηναίους, οἵτινες καταλή-
 φθόντες ὑπὸ τρόμου ἕνεκα τῶν ἐν Λεωδαεῖα πολεμούντων ἤδη
 Τούρκων ἤθελον νὰ φύγωσιν εἰς Σαλαμίνα, ὁ δὲ πλοίαρχος Ρε-
 σερβῶ (Reservaux) ὠδήγησε 350 Ὀθωμανοὺς αἰχμαλώτους εἰς
 Πειραιᾶ, προστατεύων αὐτοὺς ἐναντίον τῶν ἐπακολουθούντων αὐ-
 τοῖς δισχιλίων αἰμοδιψῶν Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν δι' ἀγῆματος
 Γάλλων πεζοναυτῶν. Ὑπόλοιπόν τι τῶν αἰχμαλώτων τούτων συγ-
 κείμενον ἐκ 250 αἰχμαλώτων ἐπεμψαν ἔπειτα ἐπὶ πλοίων εἰς
 Ἀσίαν ὁ Γρῶπιος καὶ ὁ Ὀριγώνης κατὰ μικροτέρας μοίρας
 Ὅπως δὲ ἐν τῷ μυσαρῷ τούτῳ φυλετικῷ πολέμῳ ἐκ τοῦ σπόρου
 τῶν κακουργημάτων ἐφύοντο διηνεκῶς νέαι ἐκδικητικαὶ πράξεις·
 ὅπως ὁ ἐν Ἀθήναις διαπραχθεὶς φόνος τῶν Τούρκων γυναικο-
 παίδων ἦτο ἀπάντησις Ἑλληνικῇ διὰ τὴν Χίον καὶ διὰ τὰς ἐν
 τοῖς κρίσιμοις χρόνοις τοῦ προηγουμένου ἔτους ἐν Σμύρῃ, ἐν τῇ
 μητροπόλει ταύτῃ τῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἐν Νέᾳ Ἐφέσῳ καὶ ἐν Κύπρῳ
 κατ' ἐπανάληψιν γενομένας ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων βιαιότητας·
 οὕτω μετὰ πέντε ἔτη καὶ τὸν Λέκκαν κατέλαβεν ἡ ἀνταπόδο-
 σις. Ὁ ἀρχηγὸς οὗτος συλληφθεὶς τῷ 1827 ἐν Ἀττικῇ ὑπὸ τῶν
 Τούρκων ἤχθη εἰς Χαλκίδα ὡς κατάσκοπος καὶ ἀνεσκολοπίσθη
 ἐνταῦθα¹.

Οἱ Ἕλληνες οἱ ἐπιτυχόντες κατὰ τὴν τελευταίαν ἔτι στιγμήν

1. Πρὸς. Rouqueville τόμ. 4, σελ. 31 κφξ., 72 κφξ. Raybaud σελ. 73—97, 228—237, 343—347. Gordon-Zinkeisen σελ. 334 κφξ., 481—491. Finlay σελ. 347—349. Gervinus σελ. 330. Jurien de la Gravière σελ. 213 κφξ.

νά καταλάβωσι τὴν Ἀκρόπολιν ἀπόλεσιν ἐν αὐτῇ τῇ τελευταίᾳ στιγμή τὴν εὐκαιρίαν νά πραγματοποιήσωσι τὴν ἀναμφίβολον φαινομένην κατάληψιν τοῦ Ναυπλίου. Οἱ ἐν τῷ φρούριῳ τούτῳ Ὀθωμανοὶ ὑπὸ τῆς μακρᾶς καὶ μετ' ἐπιμόνου καρτερίας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐνεργουμένης πολιορκίας περιστάντες εἰς δεινοτάτην ἀπορίαν ἤρξαντο τέλος περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουνίου διαπραγματεύσεων πρὸς τὴν κεντρικὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, τὴν μεταβάσαν τότε ἀπὸ Κορίνθου εἰς Ἄργος, πρὸς συνομολόγησιν εὐπρεποῦς συνθήκης παραδόσεως. Καὶ νῦν ἐὰν παρευρίσκητο ἐν τῇ θέσει αὐτοῦ ὁ πρίγκιψ Μυροκορδάτος, ὅστις καθ' ἑαυτὸν ἠδύνατο νά ἐμπνεύσῃ τελείαν τοῖς Ὀθωμανοῖς ἐμπιστοσύνην, ἐκέκτητο δὲ πρὸς τῇ ἀναγκαίᾳ ἰσχύϊ τῆς θελήσεως καὶ ἐνεργείας καὶ τελείαν γνῶσιν τῶν τε κινδύνων τῶν τότε κειρῶν καὶ τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει βεβαίως ἤθελεν εὐθὺς εὐρεθῆ ἄλλο τρόπον ἢ νὰ πεισθῶσιν οἱ Ὀθωμανοὶ νά παραδώσωσι ταχέως τὸ σπουδαιότατον φρούριον ἐπὶ ὄροις ὠφελίμοις, ἀσφαλίζουσιν αὐτοῖς τὴν εἰς Ἀσίαν μετάβασιν. Ἄλλ' ἄπαξ μὴ τούτου γενομένου, οὐδενὸς δὲ ἐκ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως ὄντος εἰς θέσιν ν' ἀναπληρώσῃ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην τὸν Πρόεδρον, τὰ πράγματα ἐληξάν εἰς τέλος οἰκτρόν. Συνομολογήθη ἀληθῶς τῇ 18)30 Ἰουνίου σύμδοσις, δι' ἧς οἱ Ὀθωμανοὶ συνήθουν νά παραδώσωσι τὰ ὄπλα καὶ τὸ φρούριον, μέλλοντες, κατὰ τὰ συμφωνημένα, νά μεταβιβάσθωσιν εἰς Ἀσίαν, μέχρι δὲ τοῦ χρόνου τῆς εἰς τὰ πλοῖα ἐπιβιβάσεως νά λαμβάνωσι τροφὰς παρὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀφιέντες καὶ αὐτοὶ τὰ δύο τρίτα τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Καὶ παρέδοσαν μὲν οἱ Ὀθωμανοὶ εὐθὺς τὸν ἐν τῷ λιμένι θαλασσοπυργον (Μπουρτζι), ὅπερ καὶ κτελήθη ὑπὸ μείρας Φιλελλήνων καὶ Κρανιδιωτῶν, παρέδοσαν δὲ καὶ ἀριθμὸν τινα ὁμήρων χάριν ἀσφαλείας τῶν γραφῶν τῆς Κυβερνήσεως, μελλόντων νά ἐνεργήσωσιν ἐν Ναυπλίῳ τὴν ἀκριδοῦ ἐκλογὴν τοῦ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀναλογοῦντος μέρους τῆς τῶν Τούρκων περιουσίας. Ἄλλ' ἔνεκα τοῦ ἐλαεινοῦ τούτου χρηματικῆς ζητήματος κατηνάλωθη πολῦτιμος χρόνος. Ἡ Κυβέρνησις ἐστερεῖτο καὶ πόρων χρηματικῶν καὶ ἐνεργοῦς θελήσεως ἰσχυ-

ρᾶς πρὸς ταχεῖαν μετάπεμψιν οὐδετέρων πλοίων¹. Οἱ δὲ Ἕλληνες ὑπάλληλοι ἐπωφελοῦντο τὸ ἀνατεθὲν αὐτοῖς ἔργον πρὸς ἰδιωτικὸν αὐτῶν κέρδος. Ἀφοῦ δὲ οἱ Ὀθωμανοὶ διὰ τε τῶν ἐπισήμως παραδεδομένων αὐτοῖς τροφῶν καὶ διὰ τῶν ἰδιωτικῶν μετὰ τῶν Ἑλλήνων ὑπαλλήλων ἀγοραπωλησιῶν ἀπηλλάγησαν αὐθις τῆς ἀπορίας τῆς τροφῆς, μόνον συμφέρον αὐτῶν μετ' ὀλίγον ἀθεώρουν γὰρ βραδύνουσι τὴν ἐκτέλεσιν τῆς συμβάσεως μέχρι τῆς προσδοκωμένης ὑπ' αὐτῶν ἀφίξεως τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ τοῦ ἐρχομένου πρὸς βοήθειαν αὐτῶν². Τοῦτο δὲ καὶ κατώρθωσαν ἀκριδέστατα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἡ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων στρατεία τοῦ Μαχμοῦτ Δράμαλη. — Ὁ Δράμαλης καταλαμβάνει τὸν Ἀκροκόρινθον. — Φυγὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ Ἄργους. — Εὐσταθὴς ἀντοχὴ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντη καὶ τοῦ Θεόδωρου Κολοκοτρώνη. — Ὁ Δράμαλης ἐμβάλλει εἰς Ἀργολίδα. — Ἀναγκάζεται ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη ν' ἀποχωρήσῃ εἰς Κόρινθον. — Μεγάλῃ ἦτα τῶν Ὀθωμανῶν ἐν ταῖς Τρητοῦ διόδοις. — Ἀθλία διαγωγή τοῦ Τουρκικοῦ στόλου. — Νέα ἐπιτυχία τοῦ Κανάρη. — Ὁ Ὀδυσσεὺς ἀναχαιτίζει ἐν Φωκίδι τὸν Μαχμοῦτ Κιοσὲ πασσᾶν. — Θάνατος τοῦ Χουρσίτ πασσᾶ κατὰ τοῦ Δράμαλη. — Οἱ Ἕλληνες κυριεύουσι τὸ Νάυπλιον. — Ἡ ἐν Ἀχαΐᾳ καταστροφὴ τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη.

Αἱ παρασκευαί, ἃς εἶχε διατάξει ὁ Χουρσίτ ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ Ἄλῃ, εἶχον περατωθῆ περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου. Τροφαὶ καὶ πολεμοφόδια συνήχθησαν ἐν ἀφθονίᾳ, ἐνισχύθησαν δὲ τὰ στρατεύματα τὰ ἐνεργοῦντα πρότερον ἐναντίον τοῦ Ἄλῃ δι' ἀφίξεως σπουδαιοτάτης ἐκ Μακεδονίας καὶ Ρουμέλης ἐπικουρίας. Τὸ πυροβολικὸν ἦτο πολυπληθές· ἄριστον δὲ τὸ πεζικόν, συγκεῖμενον τὸ πλεῖστον ἐξ Ἀλβανῶν· τὸ δὲ ἵππικόν συνεκροτεῖτο ἐκ τοῦ ἀνθους Τούρκων τιμαριούχων ἱπέων καὶ ἐξ ἄλλων ἐξαιρέ-

1. Ὁ Κολοκοτρώνης ποιεῖται λόγον (σελ. 101) περὶ πλοίων ἀπλῶς Ἑλληνικῶν. Ἴδε καὶ Τρικούπη τόμ. 2 σελ. 242. Σ. Μ.
2. Πρβλ. Τρικούπη σελ. 258 κφξ. (240 κφξ). Gordon-Zinkeisen σελ. 409 κφξ. Finlay σελ. 353 κφξ.

των ἵππικῶν φαλάγγων. Ἐν ὄλῳ 30 χιλ. μαχητῶν, ὧν οἱ 6000 ἦσαν ἵππεις, ἐμελλον νὰ καθυποτάξωσι τὴν Ἑλλάδα.

Τὸν στρατὸν ἐν τούτοις τοῦτον, τὸν ἰσχυρότατον πάντων, ὅσοι μετὰ τὴν νικηφόρον πορείαν τοῦ ἀπηνουῖς Ἄλῃ Κουμουρδζι διέδησαν τὸν Σπερχειόν, δὲν ἔθηκεν ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ Β' ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Χουρσίτ πασσᾶ, σφόδρα δυσκρεστηθέντος ἐκ τοῦ παραγκωνισμοῦ τούτου. Ἄλλ' ἀρχιστράτηγον διώρισε νῦν, κατ' εἰσήγησιν τοῦ ἐχθροῦ τοῦ Χουρσίτ Χαλὲτ ἐφέντη, τὸν μέχρι νῦν ἐν Ἀκρίστῃ ἐνεργοῦντα στρατιωτικῶς Μαχμούτ Δράμκην, ὅφ' οὐ τὴν διοίκησιν εἰργάζετο συγχρόνως μέγας ἀριθμὸς ὀνομαστῶν πασσάδων. Μετὰ τούτων δὲ ἐστράτευσε καὶ ὁ Ἄλῃ πασσᾶς, μέγας κτηματίας Ἀργεῖος, διορισμένος κυβερνήτης Ναυπλίας. Αὐτὸς δὲ ὁ Μαχμούτ Δράμκηνς ἐμέλλε νὰ διοικῆ ἐν τῷ μέλλοντι τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατακτηθησομένην Πελοπόννησον.

Ἡ νέα στρατεία ὑπερέδωκεν ἐν ἀρχῇ τὰς τολμηροτάτας ἐλπίδας τῶν Τούρκων, ὡς καὶ τῶν ἐν Βιέννῃ, Λονδίῳ καὶ Κερκύρῃ φίλων αὐτῶν. Ὁ στρατὸς ἤρξατο κινούμενος παρὰ τὸ τέλος Ἰουνίου. Τῇ 29)11 Ἰουλίου οἱ Ὀθωμανοὶ διέδησαν τὸν Σπερχειόν. Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι οὐδεμίαν εὐρον ἀντίστασιν. Αἱ ἐλεύθεραι μεταξὺ τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως ἐριδῆς εἶχον ἐπενέγκαι ἐνταῦθα τὴν τῶν πάντων παραλυσίαν. Ὁ Ὀδυσσεὺς αὐτὸς, ἔχων πάντως αὐτίς περὶ ἑκυτὸν πλείονας τῶν 3000 μαχητῶν, ὧν ὁμοῦς 400 μόνον ἦσαν ἀξιόμαχοι στρατιῶται, ὑπεχώρησεν ἀπὸ τῆς περὶ τὰς Θερμοπύλας χώρας εἰς τὸν Πηχεσσόν. Ὁ Ἀρείος Πάγος ἐφυγεν εἰς τὸ Ἐηροχώριον τῆς Εὐβοίας. Οὕτω δὲ ἡδυνήθη, ὁ Μαχμούτ Δράμκηνς νὰ εἰσελάσῃ διὰ Θερμοπυλῶν ἀνευ ἀντιστάσεως καὶ νὰ ἐλθῇ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς κοιλάδος τοῦ Κηφισσοῦ. Πανταχοῦ τὸ Ἑλληνικὸν καὶ Ἀλβανικὸν ἐπαναστατικὸν πλήθος ἐτράπη εἰς φυγὴν, φεῦγον ἐν μέρει πρὸς τὰ βουνά, ἐκ δὲ τῶν νοτίων χωρῶν καὶ εἰς τὴν Σαλαμίνα, ἐνῶ οἱ Μουσουλμάνοι ἠρήμουν ἐπὶ πολὺ τὴν χώραν.

Αἱ ὀθῆσαι κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν τῇ 1)13 Ἰουλίου καὶ ἐνεπρήσθησαν ἐστάλησαν δὲ 1200 εἰς Χαλκίδα, ὧν ἡ ἀφι

ἐπήνεγκεν ἐπὶ στιγμήν τὴν διάλυσιν τοῦ ἐν Βρυσακίαις Ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ὑπερ βραδύτερον ἀνκυσυνεστήθη ὑπὸ τοῦ Διαμάντη. Ὁ Δράμακλις αὐτὸς προήλασεν ἀκωλύτως πρὸς νότον, ἐνῶ ὁ λαὸς τῆς Ἀττικῆς τρέμων τὴν τῶν Τούρκων ἐκδίκησιν ἔφευγεν εἰς Σαλαμίνα, μόνον τῆς Ἀκροπόλεως κρατουμένης ὑπὸ 800 παλιγκαρίων.

Ἄλλὰ καὶ αἱ ἐξαίρετοι θέσεις αἱ φρουροῦνται τὴν Πελοπόννησον ἐναντίον εἰσβολῆς χερσαίου στρατοῦ ἔπεσον νῦν ἀμικητὶ εἰς τὰς χεῖρας τῶν Τούρκων. Οἱ Ἕλληνες ἐπὶ στιγμήν ἀπώλεσαν ὁλοσχερῶς τὸ θάρρος καὶ τὸν νοῦν· περιπλέον δὲ κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἐν Πελοποννήτῳ ραδιοουργιῶν καὶ αὐτὴ ἡ μικρὸν πρὸ τῆς εἰσβολῆς τοῦ Δράμακλι πιθανῶς ἐπικειμένη πτώσις τῶν Πατρῶν ἐματαιώθη αὐθις, συγχρόνως δὲ ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ δυσχρεωτηθῆ βαθέως ὁ Κολοκοτρώνης. Διότι οἱ ἐν Πελοποννήσῳ ἰσχυροὶ πρόκριτοι, ἰδίως οἱ τῆς Καρυτινῆς καὶ Κκλαδρύτων, ἀναμιμνησκόμενοι τῶν ἐν Τριπολιτσᾷ γεγονότων, μετὰ φόβου καὶ δυσχρεωτικῆς ἐσκέπτοντο ὅτι ὁ γηραιὸς κλέφτης ἠδύνατο νὰ μετᾶσχη μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως τῆς διανομῆς τῆς ἐν Νευπλιῶ λείας. Διὰ τοῦτο ἐνήργησαν διὰ τῶν προϋσταμένων τῶν κοινοτήτων, λίαν ἀκκίρως, τὴν ἀνάκλησιν μέρους τῶν παρὰ τὰς Πάτρας στρατοπεδουόντων στρατευμάτων, καὶ διὰ τῆς πράξεως ἤδη αὐτῶν ταύτης εἰς δυσχερεστάτην περιήγαγον τὸν «γέρον» θέσιν^{1, 2}. Ἄλλὰ τὰ πράγματα ἔλαβον κακίστην τροπὴν ὅτε ἡ πρὸς τὰς Θερμοπύλας καὶ τὰς Θήβας προέλασις τοῦ Δράμακλι ἐπεισε τὴν τεταραγμένην Κυβέρνησιν ν' ἀνακλήσῃ ἐν πάσῃ σπουδῇ, παρὰ τὰς ἀντιθέτους παραστάσεις τοῦ ἀρχιστρατήγου, ἅπαντα τὰ περὶ Πάτρας στρατεύματα καὶ νὰ διευθύνῃ αὐτὰ πρὸς τὸν Ἴσθμόν. Ἄλλ' ὅτε ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις νῦν μετεπέμψατο τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τοῦ παρὰ τὸ Μικρυνόρος στρατοπέδου τοῦ προέδρου Μιυρακορδάτου, ἤθελε νὰ στρατεύσῃ καὶ αὐτὸς ἐναντίον τοῦ Δράμακλι, ἔλαβεν αὐθις διαταγὴν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐξκολουθῆσῃ τὴν πολιτορκίαν τῶν

1. Πρὸβλ. Gordon-Zinkeisen σελ. 409 κφε.

2. Πρὸβλ. Κολοκοτρώνη σελ. 98: «Ὁ σκοπὸς τῶν ἡτο νὰ μὴ πάρω τὴν Πάτραν καὶ νὰ μοῦ σηκώσουν τὴν δύναμι τὴν στρατιωτικὴν». Σ. Μ.

Πατρῶν, διότι τὰ Δερβένια ἔλαβον ἤδη ἐπαρκῆ φρουράν. Πράγματι δέ, ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς πώσεως τῶν Θηρῶν, πολλοὶ ὀπλαρχηγοί, Σέκερης, Ρήγας Παλαμῆδης καὶ ἄλλοι, ἄγοντες πλείονα τῶν χιλίων παλληκαρίων ἐπέμφθησαν ἐν πάσῃ σπουδῇ εἰς τὰς ὄρεινάς προόδους τῆς Μεγχιρίδος¹.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἤφριζεν ἀπὸ ὀργῆς μεγάλης. Ἐσκέπτετο νῦν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Τριπολιτσάν καὶ νὰ μεταβάλῃ βικίως τὸ προσωπικὸν τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας. Ἄλλ' ὅτε ἤδη ἀφίκετο εἰς Καλάβρυτα, ἔμαθεν ὅτι ὁ κειρὸς τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν εἶχεν ἤδη περᾶλθαι, ὅτε ὁ Δράμκλις εἶχεν εἰσελάσει εἰς Πελοπόννησον ἀμχαγιτί. Οἱ εἰς Μεγχιρίδα ἀποσταλέντες ὀπλαρχηγοὶ καὶ τὰ παλληκάρια αὐτῶν οὐδαμοῦ ἠδυνήθησαν ν' ἀντιτάξωσιν ἀντίστασιν εἰς τὸν πολέμιον. Ὁ τρόμος, ὁ παρκλύων πάντας ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τοῦ ὀνόματος τοῦ Δράμκλι, κατέλαβε καὶ αὐτούς. Διέδιδον νῦν οὗτοι ὅτι ἐπήρχοντο οὐχ ἤσσανες τῶν 60000 Ὀθωμανῶν, καὶ φεύγοντες κατέλειπον ἐλευθέρην εἰς τὸν πολέμιον τὴν τε τοῦ Ἴσθμου διάδασιν καὶ τὴν μέχρι Κορίνθου προέλασιν. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ὑπερήφανος Ἀκροκόρινθος ἔπεσεν ἀμχαγιτί εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Δράμκλι. Ὁ ἀθλιὸς διοικητὴς αὐτοῦ, ὁ ἱερεὺς Ἀχιλλεὺς Θωδωρίδης ὁ Ἰδραλιος², προστατευόμενος τοῦ οἴκου τῶν Νοταράδων παρασυρθεὶς ὑπὸ τοῦ τρόμου τοῦ κατχλαδόντος τὰ 300 παλληκάρια αὐτοῦ ἐτρέπη εἰς φυγὴν. Ἡ ἀθλιὰ φονικὴ σπεῖρα ἐτυφέκισεν ἔτι νῦν τοὺς ἐν τῇ ἀκροπόλει κρητουμένους Τούρκους ἀιχμάλωτους, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀτυχῆ Κιαμιλδεῦ, εἰς ὃν ἡ βαρβαρότης τῶν βασιανίζοντων αὐτὸν κακῶν δαιμόνων εἶχεν ἀπαγορεύσει καὶ αὐτὴν τὴν χρεῖσιν τοῦ ἀπαραιτήτου αὐτῷ καπνίσματος φευγόν-

1. Περὶ Κολοκοτρ. σελ. 99: «Ἡ Κυβέρνησις ἐστελεε τὸν Ρήγαν Παλαμῆδην εἰς τὰ μεγάλα Δερβένια μετὰ 1800 Κορινθίους καὶ Τριπολιτσιώτας καὶ 1000 Μανιάτας. Ὁ Λουκοπούλος ἔδωκε 1000 μαχησυνεῖδες καὶ τοὺς ἔδωκεν εἰς τοὺς Μανιάτας ὅπου δὲν ἐξεκινούσαν χωρὶς χρεῖματα». Σ. Μ.

2. Ἴδε Κολοκοτρώνη σελ. 583: «Μὲ 2000 ἐφύασαν εἰς τὴν Τριπολιτσάν ἢ Γερουσία εὐρίσκειτο ἐκεῖ μέρος ἀπὸ τοὺς Γερουσιαστὰς φοβούμενοι τὸν ἐρχομὸν μου ἐφυγαν ἀφοῦ ἐμῆκα εἰς τὴν Τριπολιτσάν, ἔβαλα ἄλλους ἀπὸ ταῖς ἴδιαις ἐπαρχίαις καὶ ἐδυνάμωσα τὴν Γερουσίαν». Σ. Μ.

3. Ἴδε Κολοκοτρώνη σελ. 101: «Καλόγηρος οὐδασκαλὸς τῆς ἀλληλοδιδακτικῆς». Σ. Μ.

των δὲ τούτων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, κατελήφθη τοῦτο ὑπὸ τοῦ Δράμαλη τῆ 5)17 Ἰουλίου. Ἡ καταφρόνησις τῆς δημοσίας γνώμης τοσοῦτον σφοδρὰ ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν Θωδωρίδην, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐτυφέκισεν οὗτος ἑαυτόν.

Ὁ Δράμαλης εὕρισκετο νῦν ἐνώπιον ζητήματος σπουδαιοτάτου, ἐξ οὗ τῆς λύσεως ἐξηρτάτο ἀληθῶς τότε τὸ ἐγγύτατον μέλλον τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Ἄλῃ πασσᾶς ὁ Ἀργεῖος καὶ ὁ φρούραρχος Πατρῶν Γιουσούφ πασσᾶς, ὅστις ἦλθεν εἰς Κόρινθον πρὸς συνέντευξιν τοῦ ἀρχιστρατήγου, ὡς ἀκριβεῖς γινώσται τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Πελοποννήσου ἔδοσαν αὐτῷ συμβουλὴν καλῶς λελογισμένην. Κατὰ τὴν συνετὴν γνώμην τῶν ἀξιωματικῶν τούτων ἔδει νὰ καταστήσῃ ὁ ἀρχιστράτηγος τὴν τοσοῦτον εὐχερῶς ἀνγκηθεῖσαν Κόρινθον τὸ κυριώτατον αὐτοῦ στρατηγεῖον, ἐγκαθῆα δὲ νὰ ἰδρῦσῃ μεγάλας ἀποθήκας τροφῶν καὶ πολεμικῶν ἐφοδίων, πρὸ παντὸς δὲ νὰ διατελῇ ἐν συναφείᾳ πρὸς τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον, τὸν ἐκπλεύσαντα αὐθις τῆ 30)12 Ἰουλίου ἀπὸ Ἑλλησπόντου ἵνα ἐνωθῆ ἐν Χίῳ μετὰ τοῦ Αἰγυπτιακοῦ καὶ συμπράξῃ εἰτα μετὰ τοῦ Δράμαλη. Καὶ ὁ μὲν στόλος ἔμελλε ν' ἀποκλεισθῇ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀμφοτέρους τοὺς ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Ἰσθμοῦ κόλπους, ὀχυρουμένων καὶ τῶν Κεγχρεῶν¹. Ὁ δὲ πόλεμος κατὰ τὴν γνώμην ταύτην ἔμελλε νὰ διεξαχθῆ οὐχὶ μετὰ τυφλῆς πρὸς τὰ πρόσω ὀρμητικῆς πορείας, ἀλλ' ἔδει νὰ διαιεθεῖ ὁ στρατὸς εἰς δύο μοῖρας, ἐνεργούσας συγχρόνως, τὴν μὲν ἐναντίον τοῦ Νικηταίου καὶ τῆς Τριπολιτσᾶς, τὴν δὲ ἐτέραν πρὸς δυσμᾶς, ἵνα οὕτως ὑποταχθῶσι καὶ τὰ μεσημβρινὰ μέρη τῆς Χερσονήσου.

Ὁ Δράμαλης δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκρίνῃ τὸ συνετὸν τοῦτο σχέδιον, ἅτε μὴ ἐννοῶν τὸ δυσχερὲς τῆς πραγματικῆς καθυποτάξεως τῶν Ἑλλήνων ἐπικρασιατῶν. Μεθυσθεὶς ἐκ τῆς εὐτυχούς αὐτοῦ πρὸς τὴν Κόρινθον νικηφόρου πορείας, ἐν τῇ νῦν τυφλῇ πίστει πρὸς τὴν τύχην αὐτοῦ ὑπετίμα κατὰ τρόπον ἐπικίνδυνον αὐτῷ τὴν τῶν Ἑλλήνων δύναμιν. Μετὰ τῆς γνώμης δὲ τοῦ ἀρχι-

1. Κεγχρεάς καλεῖ ἐγκαθῆα πλημμελῶς, ὡς καὶ ἀνωτέρω, τὸ Καλαμάκι. Σ. Μ.

στρατήγου συνετάσσοντο οἱ σφοδροὶ καὶ θερμουργοὶ πασσάδες τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ τιμαριωτικοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ, οἱ ἀσμένως ἐπιζητοῦντες τὴν ταχεῖαν περάτωσιν τοῦ πολέμου. Ὁ Δράμακλις δὲν ἐνουθετεῖτο οὐδὲ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν ἤδη καθίσταντο ἐπαισθητὰ τὰ ἀποτελέσματα τοῦ σφάλματος, ὅπερ διέπραξε μὴ ἀσφαλίσας ἐπαρκῶς τὰς πρὸς νότον συγκοινωνίας, καὶ ὅτι τὰ παλληκάρια τῆς Μεγαρίδος ἤρξαντο ἤδη ν' ἀποκόπτωσιν ὀπισθεν αὐτοῦ τὰς μεταφορικὰς συνοδείας. Ὁ ἀρχιστράτηγος ἀπεφάσισε, προελάνων ἐρρωμένως καὶ ταχέως μεθ' ἀπάσης αὐτοῦ τῆς δυνάμεως ἀπ' εὐθείας ἐναντίον τοῦ Ναυπλίου, νὰ ἐνωθῆ ἑνταῦθα μετὰ τοῦ στόλου, καὶ εἶτα νὰ βαδίσῃ ἐναντίον τῆς Τριπολιτσᾶς. Περὶ ἰδρύσεως ἀποθηκῶν ἐν Κορίνθῳ οὐδαμῶς ἐγένετο νῦν σκέψις. Ὁ Δράμακλις, ὅστις ἐνυμφεύθη ἐν Κορίνθῳ τὴν χήρην τοῦ Κιαμὶλ καὶ διὰ τοῦ γάμου τούτου ἐκτήσατο πράγματι μέρος τοῦ κεκρυμμένου θησαυροῦ τοῦ φονευθέντος μεγάλου γαιοκτήμονος¹, ὄλιγας ἡμέρας μετὰ τὴν εἰς Κόρινθον εἰσοδὸν αὐτοῦ ὄρμησε πάλιν πρὸς νότον.

Ἐφάνη δὲ πράγματι πρὸς στιγμήν ὅτι ἡ τόλμη αὐτοῦ ἔμελλε νῦν νὰ στεφθῆ ὑπὸ ἐπιτυχίας. Ἡ ἀπὸ τῆς Μεγαρίδος καὶ τοῦ Ἀκροκορίνθου φυγὴ τῶν παλληκαρίων τοιοῦτον παρ' ἀπαντι τῇ λαῶ τῆς Ἀργολίδος καὶ παρὰ ταῖς ἐν Ἄργει κεντρικαῖς ἀρχαῖς εἶχε παραγάγει παράφρονα τρόπον, ὥστε πάντες ἐσκέπτοντο μόνον περὶ προτροπάδην φυγῆς. Ὁ ἐν τῇ πόλει καὶ τῇ χώρᾳ λαὸς ἀπέδρα ἐν μέρει εἰς τὰ ὄρη, ἐν μέρει δὲ εἰς τὰς μεμακρυσμένας παραλίας. Δυσάρεστά τινα γνωρίσματα τοῦ τότε ἐθνικοῦ χαρακτήρος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐξεδηλοῦντο νῦν μετ' ἀσυνήθους φαυλότητος. Ὅμας Μανιατῶν ἐκ τῶν πολυπληθῶν ἐκείνων Λακωνικῶν στιφῶν, ἅτινα ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τῆς ἐπικειμένης πτώσεως τοῦ Ναυπλίου εἶχον ἔλθει προσφάτως εἰς Ἀργολίδα, ἐνήργησε πρὸς τοὺς ἄλλοις ἵνα διὰ ψευδοῦς τρομοποιῦ θυροῦδου τοιοῦτον ἐν ἀρχῇ παραγάγῃ ἐν Ἄργει ἐν καιρῷ νυκτὸς παρὰ πᾶσι

1. Ἡ σημείωσις τούτων εὑρεται παρὰ Rouqueville τόμ. 4 σελ. 82 κφξ.

τρόμον, ὥστε ἐνταῦθα ἤρξατο προώρως ἢ φυγῇ πρὸς τὴν περὶ τὴν Δέρνῃν χώραν. Τότε δὲ τὰ καθάρματα ταῦτα ἐλεηλάτησαν βαρβάρωτα τὰς τε οἰκίας τοῦ Ἄργου, ἐλήστευον δὲ ἐν ταῖς μεγάλαις ἐκτὸς τῆς πόλεως ὁδοῖς τοὺς φεύγοντας ὁμογενεῖς αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ πολλὰς οἰκογενεῖας ἀπὸ Κυδωνιῶν καὶ Χίου ἐνταῦθα κατὰφυγούσας. Καὶ οἱ νυκταὶ δὲ τῶν πλοίων, ἐν οἷς οὐκ ὀλίγοι ἐζήτουν καταφύγιον, διέπραττον τότε οὐχὶ σπανίως τὸ αὐτὸ μυστρὸν ἔργον. Ἄλλ' ὀλεθριώτατα ἐπὶ τὸ πολιτικὸν μέλλον τῆς χώρας ἐπέδρασεν ἢ ὀλοσχερῆς ἀνικανότης τῆς Κυβερνήσεως. Διότι τὰ πλείστα τῶν ταύτης μελῶν δὲν ἐγίνωσκον νὰ πράξωσι τι βέλτιον ἢ νὰ ζητήσωσι τὴν σωτηρίαν αὐτῶν (6)18 Ἰουλλου) ἐπὶ δύο ἐν τῷ λιμένι τῶν Μύλων (Δέρνης) ὁρμούντων πλοίων, ἐν οἷς ἐνέμειναν ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας. Τὸ ἠθικὸν ἀξίωμα τῆς Κυβερνήσεως ταύτης κατέπεσε τοσοῦτον, ὥστε οἱ νυκταὶ ἐτόλμησαν ν' ἀφαιρέσωσιν ἀπ' αὐτῶν (τῶν πλοίων) τὰ ἐκ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων δικασθέντα ἠρήματα ἐπὶ προφάσει ὀφειλομένων αὐτοῖς μισθῶν! Τό τε Ἐκτελεστικὸν καὶ τὸ Βουλευτικὸν καταληφθέντα ὑπὸ θνασίου ἀγωνίας κατέλιπον τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς ἀνδρᾶς ὄλως ἄλλους, καὶ συμφορὰ τοῦ χριστοῦ Μυροκορδάτου ὑπῆρξεν ὅτι ἀκριδῶς ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ εὐρέθη περιπεπλεγμένος μακρὰν ἐν τῷ Μυκρονόρῳ εἰς τὴν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι κατατροφὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, ἐνῶ ὡς μετέχων τῶν ἐπικειμένων παρὰ τὸ Ἄργος ἀγῶνων ἠδύνατο νὰ ὑψώσῃ ἐξαιρετικῶς τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ θέσιν.

Οἱ ἐν Ἀργολίδι Ἕλληνας καὶ Ἀλβανοὶ ἠεριήθον οὕτω καθ' ὀλοκληρίαν εἰς ἀδράνειαν καὶ ἀπραξίαν, ὥστε ἦδη τῇ 6)18 Ἰουλλου χίλιοι ἑκατὲς ἐκπεμφθέντες ὑπὸ τοῦ Δράμακῃ πρὸς νότον χάριν κατοπτέσεως στρατιωτικῆς ἠδυνήθησαν νὰ διέλθωσιν ἀνευ ἐλαχίστου κωλύματος τὰς δυσχερεῖς μεταξὺ τῆς Κορινθίας καὶ τῆς Ἀργολικῆς πεδιάδος παρόδους καὶ ἀφικόμενοι εἰς τὸ Ναύ-

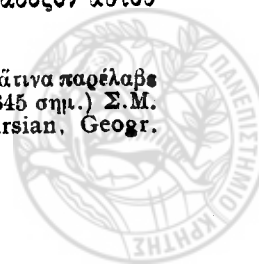
1. Οὐχὶ διασωθέντα, ἀλλ' ἀπλῶς συναχθέντα ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως χάριν τῶν ἀναγκῶν αὐτῆς. Σ. Μ.

2. Εἶναι παράδοξος ἡ ἐπιμονὴ τοῦ συγγραφέως θέλοντος νὰ διακρίνῃ ἠθολογικῶς ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐτι τῆς Ἐπαναστάσεως τοὺς Ἀλβανούς καὶ Ἕλληνας ἀπ' ἀλλήλων. Σ. Μ.

πλιον ν' ἀνγγεῖλωσι τὴν ἔλευσιν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Ὅτε οἱ ἔπεις οὗτοι ἐπέστρεφον εἰς τὴν Κόρινθον, ἤθελον νὰ καταλάβωσι τὸ σχεδὸν ἀνθρώπων ἔρημον μείναν Ἄργος. Ἀλλ' ἐνταῦθα τοῦλάχιστον εἰς γενναίος ἀξιωματικὸς, ὁ Μανιάτης Ἀθηνάσιος Καραγιάννης, μετὰ δέκα ἔτι παλληκαρίων ἀνεπέτασε τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἀκροπόλεως τοῦ Ἄργους, τῆς Λαρίσσης δηλονότι, τῆς κειμένης ἐπὶ ὄρους ἔχοντος ὕψος 900 ποδῶν, ἀποκρήνου καὶ ἀπολήγοντος εἰς ὄρειαν κορυφὴν καὶ ἔχοντος τὸ μεσαιωνικοῦ ρυθμοῦ διπλοῦν τεῖχος τῶν Φραγκικῶν καὶ Βενετικῶν χρόνων τὸ στηριζόμενον ἐν μέρει ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ὑποτεχνίσματος¹. Ὅτε τὸ μικρὸν τοῦτο στίφος εἶδε τὸ Ὄθωμανικὸν ἔπιπικὸν ἀπόσπασμα ἀπερχόμενον εἰς τὸ Ἄργος, συνήθροισε περὶ ἑαυτὸ ὁμάδα τινὰ ἔτι Ἀργείων καὶ ἐξεδίωξε τοῦ Ἄργους τοὺς Τούρκους ἐκ τῆς πόλεως. Ἀλλ' ὅς εἶχον τότε τὰ πράγματα ἠδυνήθη ὁ τοῦ Δράμαλη μέγας στρατὸς τῇ 10/22 Ἰουλίου ἀνευ οἰουδήποτε κωλύματος νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἀργολίδα. Τοῦτο βεβαίως ἐπραξάν οἱ Ὄθωμανοὶ τοσοῦτον ἀκλίρωσ, ὥστε οὐδὲ ἐσκέφθησαν κἀν ἓνα κατέχοντες ἰσχυρῶς τὰς ἐπικινδύνους μεταξὺ τῆς Κορινθίας καὶ τῆς Ἀργολικῆς πεδιάδος ὄρεινὰς παρόδους κραιπύσιν ἐν οἰαδήποτε περιστάσει ἀνοικτὴν πρὸς ἑαυτοὺς τὴν πρὸς τὸν Ἴσθμὸν συγκοινωνίαν. Τέλος ὁ Δράμαλης ἐν τῇ πρὸς τὸ Ἄργος προελάσει αὐτοῦ εἰς δύο μόλις ὥρων ἀπὸ Λαρίσσης πρὸς βορρᾶν ἀπόστασιν, ἐν Κουτσοποδίῳ δηλονότι, εὔραν ἀντίστασιν ἐκ μέρους στίφους τινὸς τῶν Μανιατῶν. Ἐδήλου δὲ τὸ γεγονός τοῦτο ὅτι οἱ Ἕλληνες εἶχον ὑπερνικήσει τὸν τρόπον, ὅφ' οὐ κατείχοντο, ὅτι εἶχεν ἔλθει ἤδη ὁ καιρὸς, καθ' ὃν ἔμελλον νὰ συγκροτηθῶσιν αἱ κρίσιμοι μάχαι τοῦ ἔτους 1822.

Ἡ Ἑλλὰς ἐν τῇ κρίσιμῳ τούτῃ στιγμή ἔσώθη ὑπὸ δύο γενναίων ἀξιωματικῶν, τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ τοῦ γηραιοῦ Κολοκοτρώνη. Ὁ πρίγκιψ Ὑψηλάντης μετὰ τὴν ἄδοξον αὐτοῦ

1. Τὰ περὶ Καραγιάννη ὑπὸ τοῦ Τρικοῦπη ἱστοροῦμενα, ἀτινα παρέλαβε καὶ ὁ συγγραφεὺς ἐνταῦθα, ἀμφισβητεῖ ὁ Φωτιάκος (σελ. 345 σημ.) Σ.Μ.
2. Curtius, Peloponnesos, τόμ. 2 σελ. 350 κφε. Bursian, Geogr. von Griechenland τόμ. 2 σελ. 49 κφε.

ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἐπιστροφὴν ἔμεινεν ἐν Ἄργει. Οὗτος δὲ μόνος κατὰ τὴν οἰκτρὰν φυγὴν τῶν ἀρχῶν ἔμεινεν ἀτάραχος. Τοῦναντίον δὲ ὁ πολλακίς περιφρονηθεὶς φιλόπατρις ἀνὴρ ἀνέπτυξε νῦν ὄλωσ ἀπροσδοκῆτως δραστηριότητα ἀκατάπυστον, εὐτολμίαν ταχεῖαν, καρτερίαν ἀκλόνητον καὶ δύναμιν καὶ φρόνησιν ἰσχυράν, ἅτινα πάντα λαμπρῶς συνῆδον πρὸς τὴν ταχεῖαν καὶ εὐτυχῆ τροπὴν, μεθ' ἧς οἱ λοιποὶ πρὸς ἀλλήλους ἐρίζοντες ἀρχηγοὶ τῆς Πελοποννήσου νῦν τέλος ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν τὰς ἐλευσιὰς αὐτῶν ἰδιωτικὰς ἐριδας καὶ συνηνώθησαν εἰς ὁμόνοιαν ἐνεργόν. Ὁ Ὑψηλάντης κατὰ τὴν γενικὴν φυγὴν τῶν ἀρχῶν ἔσπευτεν ἀπὸ Ἄργους εἰς Τριπολιτσάν, ἵνα ἐντεῦθεν ἀγάγη ὡς δυνατὸν νεκρὰς δυνάμεις εἰς Ἀργολίδα. Ἀλλὰ καθ' ὁδὸν ἐν Ταβουλίῳ ἤδη γενόμενος συνηντήθη μετὰ τοῦ Πετρόμπευ καὶ μετὰ τοῦ προεστῶτος τοῦ Μιστρά Κρεββατᾶ, ἐλθόντων ἀμφοτέρων ὡσπύτως εἰς Μύλους, καὶ μετὰ τοῦ ἀπὸ Τριπολιτσᾶς ἐρχομένου μετὰ σπουδῆς Κολοκοτρώνη.

Ὁ Κολοκοτρώνης ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐν τῷ Ἴσθμῳ κακῆς τῶν πραγμάτων τροπῆς ἐλησιμόνησεν εὐθὺς τὰ προσωπικὰ αὐτοῦ ἐκδικητικὰ σχέδια. Καὶ ἔφυγον μὲν ἔμπροσθεν αὐτοῦ κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἀρκαδικὴν πρωτεύουσιν ἀφιξίν πολλοὶ τῶν σφοδροτάτων αὐτοῦ πολεμίων. Ἀλλ' αὐτὸς μὴ σκεπτόμενος πλέον περὶ τῆς παλαιᾶς ἐριδος ἔτεινε τὴν χεῖρα εἰς τὴν Γερουσίαν τῆς Πελοποννήσου, τὴν ἀναλαβοῦσαν νῦν, ἀντὶ τῶν οἰκτρῶς ἀπρακτούντων λειψάνων τῆς Κεντρικῆς Κυβερνήσεως, τὴν διεύθυνσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, καὶ συνεφώνησε μετ' αὐτῆς ἐν πρώτοις περὶ κοινῆς ἐπικλήσεως εἰς τοὺς Πελοποννησίους, ὧν τὸ φρόνημα καὶ τὸ θάρρος ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου ν' ἀνορθώσῃ διὰ τῆς ἀπαύστου φαιδρᾶς ζωηρότητος αὐτοῦ καὶ νὰ ἐξεγείρῃ αὐτοὺς ἀθρόους ἐναντίον τοῦ Δράμκλῃ¹. Ἐν Ταβουλίῳ λοιπὸν συνεφώ-

1. Ἴδε Φωτάκ. σελ. 146: «Ὁ Κολοκοτρώνης εἰς Χρυσοβίτσι εἶχε συνηθειαν κάθε δύο ἡμέρας νὰ καταβάξῃ τοὺς στρατιώτας κάτω εἰς τὸν κάμπον, νὰ βάλῃ τοὺς ἴπασπιστάς του νὰ τοὺς μετροῦν, νὰ τοὺς ὀμιλῇ καὶ νὰ τοὺς λέγῃ νὰ κάμουν ἀνά δύο δύο διάφορα κινήματα μὲ τὰ τουφέκια των καὶ πῶς νὰ φέρωνται, νὰ τοὺς ἐμψυχῶνῃ, νὰ τοὺς κάμῃ νὰ γνωρίζωνται καὶ νὰ ἀγαπῶνται καὶ νὰ ποιοῦνται ἀναμεταξύ των, ὅταν

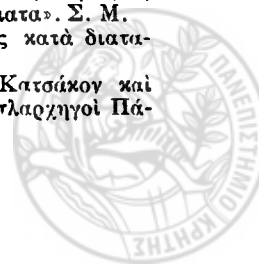
νησε μετὰ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Πετρόμπευ περὶ τῶν εὐθῆς πρακτέων. Ἐθεωρήθη ἀναγκαῖον πρὸ παντὸς ἄλλου νὰ διατηρησῶσιν οἱ Ἕλληνες τὴν Λάρισσαν τοῦ Ἄργου καὶ νὰ κρατήσωσιν τὸν Δράμαλιν ἔμπροσθεν τῆς βραχύδους ταύτης φωλεᾶς, μέχρις οὗ συγκροτηθῆ αὐθις ἀξιόμαχος τις Ἑλληνικὴ στρατιωτικὴ δύναμις. Ὁ Κολοκοτρώνης ἤδη εἶχε πέμψει δύο συγγενεῖς αὐτοῦ ἀξιωματικοὺς μετὰ ἐκκτοντάδων παλληκαρίων ἵνα καταλάβωσι τὸ Σχινοχώρι καὶ τὸν Ἄγ. Γεώργιον (Φλιούντα) δεξιόθεν τῆς γραμμῆς τῆς στρατιωτικῆς κινήσεως τῶν Ὀθωμανῶν. Καὶ νῦν ταχέως 700 παλληκάρια γενναῖα ἐπέμφθησαν εἰς δύο μοίρας ἀλλεπαλλήλους πρὸς τὴν Λάρισσαν. Ἐν τοῖς ἀξιωματικοῖς δὲ τοῦ στρατοῦ τούτου ἦσαν ὁ Πάνος Κολοκοτρώνης καὶ τρεῖς Μαυρομιχάλοι. Τὴν ἀρχηγίαν ἀνέλαθεν αὐτὸς ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ἀρξάμενος εὐθὺς νὰ τροφοδοτῆ μὲν καλῶς τὴν Λάρισσαν, νὰ καταστρέφῃ δὲ ἢ νὰ μετακομίξῃ πάντα τὰ ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἀργολίδος εὐρισκόμενα σιτηρὰ καὶ πάσας τὰ ζωοτροφίας¹.

Ὅτε λοιπὸν οἱ Ὀθωμανοὶ ἤρξαντο τῇ 10)22 Ἰουλίου νὰ κατακλύζωσι τὴν πεδιάδα τοῦ Ἄργου, ἠνάγκασαν μὲν πάντας μετὰ μάχην σφοδρὰν τοὺς ὑπὸ τινα Μαυρομιχάλην² Μανιάτας νὰ καταλίπωσι τὴν παρὰ Κουτσοπόδιον θέσιν ἀλλὰ μετ' ὀλίγον τὰ ὀλέθρια τοῦ Δράμαλη σφάλματα ἤρξαντο καθιστάμενα ἐπικίνδυνα εἰς τὸν στρατὸν³ αὐτοῦ ἕνεκα τῆς ἀσυνέτου διαγωγῆς τοῦ Τουρκικοῦ στόλου. Τῇ 12)24 Ἰουλίου ἀφίκετο εἰς τὸ Ἄργος αὐτὸς ὁ Δράμαλης μετὰ τῆς κυρίας αὐτοῦ δυνάμεως, ἐνῶ ὁ Ἄλῃπασσᾶς εἰσήλαυεν εἰς τὸ Ναύπλιον εὐφημούμενος ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν καὶ ἀναλαμβάνων τὴν διοίκησιν ἡκύρου εὐθὺς, ὡς νοεῖται ὀκθοθεν, τὴν [μετὰ τῶν Ἑλλήνων γενομένην ὁμολογίαν παραδόσεως. Νῦν ἴσως ἦτο ἐπικαιρον τῷ Δράμαλῃ νὰ ἐξακολουθήσῃ ἐρ-

ἔβλεπαν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, μάλιστα ἔσταιναν τὰ τουφέκια των ὅλα μαζί πυραμίδας, ἔπαιζαν, ὀμιλοῦσαν, ἔρριχναν τὸ λιθάρι, ἐχόρευαν, ἐπήδαγαν, καὶ ἔπειτα μὲ μίαν φωνὴν τοὺς ἐπανάφερε πάλιν εἰς τὰ ἄρματα». Σ. Μ.

1. Τὸ ἔργον τοῦτο κατὰ Φωτᾶκον ἐτέλεσεν ὁ Τσώκρης κατὰ διαταγὴν τοῦ Κολοκοτρώνη. Σ. Μ.

2. Ὑπὸ τοὺς Μαυρομιχάλας Γεώργιον καὶ Ἰωάννην, Κατσάκον καὶ Βοῦδῆν, ἀλλ' ἦσαν ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κουτσοποδίου καὶ οἱ ὀπλαρχηγοὶ Πάνος Κολοκοτρώνης καὶ Κουμουτσιώτης. Σ. Μ.

ρωμένως τὴν ἀρξαμένην βίασαν ἐπίθεσιν καὶ πρὸ πάντων διὰ ταχέως προελάσεως νὰ καταλάβῃ τὴν στρατηγικῶς σπουδαιότατην παρὰ τοῦς Μύλους θέσιν, ἀφ' ἧς ἔδει νὰ γείνη ἡ περαιτέρω πρὸς τὴν Τριπολιτσάν πορεία. Ἄλλ' ὁ Δράμαλης, ἀντὶ νὰ πράττῃ οὕτως, ἔμενεν ἐν Ἄργει καταπλαγεὶς ἐκ τῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καταλήψεως τῆς Λαρίσσης καὶ τῆς ἐν τῇ ἀκροπόλει ταύτῃ παρουσίας τοῦ πρίγκιπος Ὑψηλάντου, ἐνῶ στρατηγὸς τις κεκτημένος μείζονα σύνεσιν στρατηγικὴν ἤθελε πιθανῶς καταλίπει ἐνταῦθα ἀπλῶς ἐπιτηρητικὸν τινα πολιορκητικὸν στρατόν. Διέπραξε νῦν πράγματι τὸ δεινὸν σφάλμα, πολιορκῶν μετὰ σφοδρᾶς ἐνεργείας τὴν Λάρισσαν, νὰ κρυθῇ καὶ διηυκόλυνεν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ πονηροῦ σχεδίου τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὁ γηραιὸς στρατηγὸς ἐξώρμησε τῇ 9)21 Ἰουλίου ἀπὸ Τριπολιτσᾶς μετὰ ἰσχυρᾶς στρατιωτικῆς δυνάμεως, αὐξηθείσης μεγάλως τὸ μὲν ἕνεκα τοῦ ἐκ νέου ἀφυπνισθέντος ἐνθουσιασμοῦ, τὸ δὲ ἕνεκα τῶν ἀπειλῶν τοῦ γηραιοῦ ἀρχιστρατήγου. Ὁ Πετρόμπευς κατέλαβε μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως τὴν ὄχυράν, ἰδίως ἐναντίον τοῦ ἑλαφροῦ ἵππικοῦ ἀνυπεράσπιστον ἐν Μύλοις καὶ παρὰ τὸν Ἐρασίνον θέσιν, ἐνῶ ὁ Κολοκοτρώνης, ἐννοῶν ἄριστα τὴν σπουδαιότητα τῶν τόπων, οὐ μόνον εἰς τὰς πρὸς δυσμὰς τῆς τοῦ Ἄργους πεδιάδος ὀρεινὰς παρόδους ἰσχυροτέρως στρατιωτικὰς δυνάμεις ἐτοποθέτησεν, ἀλλὰ καὶ ἤρξατο ἀποκλείων ἐπὶ τὰ νῶτα τῶν Ὀθωμανῶν τὴν τὰς μεταξὺ τοῦ Ἄργους καὶ τῆς Κορίνθου ὀρεινὰς ὁδοὺς.

Τὸ σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη ἐπέτυχε καθ' ὀλοκλήριαν. Ἐπὶ ἡμέρας ὀλοκλήρους ἐγένοντο σφοδραὶ ἀψιμαχίαι μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων, περιστρεφόμεναι πᾶσαι περὶ τὴν Λάρισσαν, καὶ σκοποῦσαι τὸ μὲν τὸν ἐπισιτισμὸν τῆς ἐνταῦθα Ἑλληνικῆς φρουρᾶς διὰ νωπῶν τροφῶν, τὸ δὲ τὴν κατὰ μικρὸν ἀσφαλῆ πάλιν ἐξοδὸν αὐτῆς, ἅτε μὴ ἐπαρκούντος τοῦ ὕδατος εἰς τὸ πλῆθος τῶν πολιορκουμένων. Ἀφοῦ δὲ περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου οἱ τελευταῖοι τῶν ἐνταῦθα Ἑλλήνων ἐξεληθόντες διεσώθησαν εἰς Μύλους, ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἦτο ἤδη εἰς θέσιν ν' ἀποκρούσῃ ἐπιτυχῶς πᾶσαν τοῦ Δράμαλη ἐπίθεσιν. Οἱ Ὀθωμανοὶ τοῦναντίον περιήρχοντο κατὰ μικρὸν εἰς θέσιν δυσχερεστάτην. Καὶ ἡ κουφότης,

μεθ' ἧς ἐγένετο ἡ εἰς Ἄργος προέλασις, ἤρξατο νὰ φέρῃ τὰ ὀλέθρια αὐτῆς ἀποτελέσματα. Ὁ στρατὸς μένων ἐν τῇ ἡρημωμένῃ χώρᾳ ὑπὸ τὸν ὄλως ἀσυνήθη καύσωνα τοῦ θέρους, τούτου ἤρξατο νὰ ὑποφέρῃ σπουδαίως ἐξ ἐλλείψεως τροφῶν καὶ ὕδατος ψυχροῦ. Ἀπὸ τοῦ Ναυπλίου οὐ μόνον οὐδὲν ἐπορίζετο ὁ στρατὸς οὗτος, ἀλλὰ καὶ μέρος τῶν τροφῶν, ἃς ἐκόμιζε μεθ' ἑαυτοῦ, ἠναγκάσθη ἐν ἀρχῇ νὰ πέμψῃ ἐνταῦθα. Αἱ τροφαὶ κατηναλώθησαν ἀφειδῶς. Καὶ νῦν ἡ μόνη τροφή, ἣν εὕρισκον οἱ Τούρκοι ἐν τῇ πολυδιψίῳ πεδιάδι τοῦ Ἰνάχου, ἦσαν ἄωροι σταφυλαὶ καὶ μηλοπέπονες· ἀλλὰ καὶ τούτων τὴν κάρπωσιν ἐξηγόραζον οἱ Τούρκοι στρατιῶται διὰ τοῦ κινδύνου τοῦ φονευθῆναι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀκρόβολιστῶν, προσεβάλλοντο δὲ καὶ ὑπὸ πυρετῶν καὶ δυσεντερίας ἐκ τῆς γεύσεως αὐτῶν. Ἀλλὰ τὴν θανατηφόρον πλῆγὴν εἰς τὴν τοῦ Δράμαλι ἐπιχείρησιν κατήνεγκεν ἡ διαγωγὴ τοῦ μεγάλου Ὀθωμανικοῦ στόλου, οὐδαμῶς προσελθόντος εἰς βοήθειαν τοῦ ἐν Ἀργοῦ λίδι πολεμοῦντος Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Ὁ στόλος οὗτος, εἴτε φοβούμενος τὰ Ἑλληνικὰ πυρπολικά, εἴτε ἐν τῇ δεινῇ ἀσυνεσίᾳ καὶ ἀδουλίᾳ τῶν διοικούντων αὐτὸν θέλων ἐν πρώτοις νὰ παραλάβῃ ἀπὸ Πατρῶν τὸν νεωστὶ ναύαρχον (Καπουτὰν πασσᾶν) διορισθέντα Καρὰ-Μεχμέτ πασσᾶν, ἐπλησίασε μὲν περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου εἰς τὸν κόλπον τὸν Ἀργολικόν, ἀλλὰ μόνον ἵνα μετὰ ταῦτα διευθυνθῇ εἰς τὰ Κύθηρα καὶ εἶτα εἰς τὰς Πάτρας. Καθ' ὃν λοιπὸν ἦδη χρόνον πρὸς βορρᾶν οἱ Μεγαρεῖς ἀπέκλειον αὐτὴς τὰς παρόδους τῶν Γερανείων, οἱ δὲ Ὑδραῖοι μετὰ μεγάλης τόλμης ἐλεηλάτουν τὰς ἐν Καλαμακίῳ προμηθείας τοῦ σίτου, τὰ πάντα ἐν τῷ στρατῷ τοῦ Δράμαλι περιήρχοντο εἰς μεγάλην ἀταξίαν. Οἱ πολλοὶ ἐπίσημοι ἀρχηγοὶ τοῦ ἰππικοῦ οὔτε εἰς πειθαρχίαν εὐκόλως ὑπεδάλλοντο οὔτε πρὸς ἀλλήλους ὀμιλοῦσιν. Αὐτὸς δ' ἀρχιστράτηγος ἔνεκεν τῆς ἀυστηρότητος αὐτοῦ δὲν ἀπήλαυε συμπαιθείας παρὰ τῷ στρατῷ, ὅστις ἐν τῇ γενικῇ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ καταστάσει τῶν πραγμάτων δυσαρεσκείᾳ αἴτιον τῆς ἀξανομένης ἀπορίας ἐθεώρει αὐτὸν τοῦτον τὸν ἀρχιστράτηγον. Καὶ ἐν Ναυπλίῳ δέ, ἔνθα πρὸς μεγάλην δυσαρέσκειαν τῶν Τούρκων κατοίκων ἠνάγκασε τὸν Ἄλῃ πασσᾶν νὰ λάβῃ, πάλιν τὰ ὅπλα καὶ νὰ καγο-

νιοβολήσῃ (21/2 Αὐγούστου—25/6 Αὐγούστου) τὸν θαλασσοπόρο (Μπουρτζι), οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ διαπράξῃ ἕνεκα τῆς ἀνδρείας ἀντιστάσεως, ἣν ἡ ἐξ Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων Φράγκων συγκειμένη φρουρὰ τοῦ φρουρίου τούτου ἀντέταξεν εἰς αὐτόν.

Ὅπως ἐχόντων τῶν πραγμάτων οὐδὲν ἄλλο πλέον ὑπελείπετο εἰς τὸν ἀρχιστράτηγον νὰ πράξῃ ἢ νὰ ὑποχωρήσῃ ὡς δυνατόν τάχιστα εἰς Κόρινθον. Ἄλλ' ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις ἐνόησε καλῶς τὸν σκοπὸν τοῦ Τούρκου ἀρχιστρατήγου, ἔπεισε δὲ καὶ τοὺς Ἑλληνας νὰ μὴ πλανηθῶσιν ἐκ τῶν ἀπατηλῶν εἰδήσεων, ἃς ὁ Δράμαλης δολίως μετεβίβασεν εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ περὶ τῆς δῆθεν ἐπικειμένης ἐναντίον τῆς Τριπολιτσᾶς στρατείας τῶν Ὀθωμανῶν, ἀπεφάσισε νὰ ἐξολοθρεύσῃ τοὺς πολέμιους ἐν ταῖς φάραξι τῶν μεταξὺ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας ὁρέων. Διὰ τοῦτο, τοποθετήσας ἐν τῇ ὄχυρᾳ θέσει τῶν Μύλων 8000 ἀνδρας ὑπὸ τὸν Πετρόμπευ, τὸ πλεῖστον Μανιάτας καὶ Κρανιδιώτας, αὐτὸς μετὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ ἀκολουθίας καὶ πολλῶν φίλων αὐτοῦ ὀπλαρχηγῶν διηυθύνθη ταχέως πρὸς βορρᾶν ἵνα ἀποκόψῃ καθ' ὀλοκληρίαν εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς τὴν ὑποχώρησιν.

Ἡ κυρία ἀπὸ τοῦ Ἄργους εἰς Κόρινθον ὁδὸς διέρχεται διὰ τῆς ὄρεινῆς σειρᾶς τῆς καλουμένης ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Τρητοῦ. Ἐκτὸς δὲ τῆς κυρίας ταύτης γραμμῆς, τῆς τῶν Δερβενακίων, τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τῶν ἑρειπίων τῶν ἀρχαίων Μυκηνῶν, ὑπάρχουσι καὶ δύο ἄλλαι σπουδαῖαι πάροδοι. Τούτων ἡ μία διὰ τῆς «μικρᾶς» κώμης Ἀγίου Γεωργίου (οὐχὶ τῆς ἐν τῇ θέσει τῆς Φλιοῦντος κειμένης ὁμωνύμου κώμης) ἄγει ἔτι δυτικώτερον διὰ τῆς κοιλάδος τῆς Νεμέας, ἡ δ' ἑτέρα (Κοντοπόρεια, Κλεισούρα) πορεύεται ἀνατολικῶς ἀπὸ Μυκηνῶν διὰ τοῦ Ἀγινόρους πρὸς βορ-

1. Ὁ Δράμαλης ἔπεμψε χριστιανὸν τινα ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ αὐτοῦ εὐρίσκόμενον εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ὅστις, προσποιούμενος ὅτι ἕνεκα τῆς φιλογενείας αὐτοῦ προέδιδε τὰ σχέδια τῶν Τούρκων εἰς τοὺς Ἑλληνας, συνεβούλευεν εἰς τοὺς περὶ τὸν Κολοκοτρώνη νὰ φυλάττωσι καλὰ τὴν πρὸς Τριπολιτσᾶν ὁδόν, διότι δῆθεν ἐκεῖσε ἐμελλε νὰ προχωρήσῃ ὁ Ὀθωμανικὸς στρατός. Διὰ τοιοῦτου στρατηγήματος ἤθελε νὰ κερύψῃ ὁ Δράμαλης τὴν εἰς Κόρινθον ὑποχώρησιν. Σ. Μ.

πάν¹. Ὁ Κολοκοτρώνης λοιπὸν κατέλαβε τῆ 24)5 Αὐγούστου τὴν θέσιν τοῦ Ἀγίου Γεωργίου μετὰ στρατοῦ συγκειμένου κατὰ τινὰς μὲν ἀπὸ χιλίων, κατ' ἄλλους δὲ ἀπὸ 2350², ἐνῶ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὁ Νικήτας καὶ ὁ Δικαῖος εἶχον διευθυνθῆ πολλῶ ἀνατολικώτερον μετὰ 3500 ἀνδρῶν, ἵνα κλείσωσι τὰς μακρὰν ἔκτασιν ἐχούσας φάργγας τῶν Δερβενακίων καὶ τοῦ Ἀγινόρους. Τὴν πρωίαν τῆς 25)6 Ἰουλίου ἤρξαντο οἱ Ὄθωμανοὶ τῆς ὑποχωρήσεως, διευθυνόμενοι πρὸς τὴν ὁδὸν τῶν Δερβενακίων. Εὐθὺς ὡς ὁ Κολοκοτρώνης ἀντελήφθη τῶν πρώτων κινήσεων τῶν Ὄθωμανῶν μετεπέμψατο εὐθὺς δι' ἀγγελιαφόρων, παρέταξε δὲ καὶ τὴν ἐκφυγὴν τοῦ κυρίου δυνάμιν εἰς τὸ βάθος τῶν στενῶν εἰς τὴν χαράδραν τῶν Δερβενακίων καὶ εἰς τὸν λόφον τοῦ Ἀγίου Σώστου, ἐφ' οὗ διέρχεται ἔκτροπὴ τις τῆς κυρίας ὁδοῦ. Ἡ θέσις τοῦ Ἀγίου Γεωργίου διὰ τὸ ὀλιγάριθμον τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ Κολοκοτρώνη³ ἀσθενῶς μόνον κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἐνταῦθα δὲ ἐπειράθη νὰ ἀπατήσῃ τοὺς Τούρκους διὰ πανουργίας περὶ τῆς ἀδυναμίας τῶν Ἑλλήνων. Ὅτε λοιπὸν ἡ τοῦ Δράμακῃ προφυλακῆ, ἡ συγκειμένη ἀπὸ χιλίων Ἀλβανῶν, ἐπλησίασεν εἰς τὰς Ἑλληνικὰς θέσεις, ἐνόησαν οἱ ὄρειοι οὗτοι πολεμισταί, ὅτι ἡ διὰ τῆς κυρίας γραμμῆς διάβασις ἦτο ἀδύνατος. Διὰ τοῦτο δὲ ἐστράφησαν εὐθὺς πρὸς δυσμὰς εἰς τὴν κοιλάδα τῆς Νεμέας καὶ διήλθον ἀνευ ἀξίας λόγου ζημίαις πρὸ τῶν παρὰ τὸν Ἅγιον Γεώργιον παρατεταγμένων Ἑλληνικῶν σταθμῶν καὶ ἀφίκοντο ἀσφιλῶς εἰς τὸ Χάνι τῆς Κουρτέσας (ἐγγὺς τῶν ἐρείπων τῶν ἀρχαίων

1. Πρὸβλ. Curtius, Peloponnesos τόμ. 2, σελ. 512 κφε. Bursian τόμ.

2, σελ. 38 κφε. 47 κφε.

2. Ὁ Φωτιάκος (σελ. 356) μετὰ πολλῆς ἀκριβείας παραδίδωσι τὸν ἀριθμὸν τούτου. Σ. Μ.

3. Ὁ στρατὸς ὅλος, μεθ' οὗ ὁ Κολοκοτρώνης ἐστράτευε νῦν, συνέκειτο, καθὰ ἐρρήθη, ἐκ 2350 μόνον ἀνδρῶν, ἐνῶ ὁ στρατὸς ὁ Ἑλληνικὸς ἔπαρὰ τοὺς Μύλους (τοὺς Ἀφεντικούς) συνέκειτο ἐκ 15 χιλ. ἀνδρῶν⁴ διότι, ὡς ἐρρήθη ἀνωτέρω, οἱ πολλοὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν δὲν ἐπεδοκίμασαν τὸ νέον τῆς στρατείας σχέδιον τοῦ Κολοκοτρώνη. Ὁ Κολοκοτρώνης, κατὰ τὸν Φωτιάκον (σελ. 358), εἶχε ζητησεὶ ἐπικουρίας καὶ παρὰ τοῦ ἐν Σχοινοχωρίῳ καὶ Ἀκοβᾷ εὐρισκομένου Πλαπούτα καὶ παρὰ τοῦ ἐν Στιμόγκᾳ εὐρισκομένου Παπανίκα, δι' ὧν ἐπικουρίων ὁ στρατὸς τῶν Δερβενακίων ἤθελεν ἀνέλθει εἰς ὃ 1)2 χιλιάδας. Ἄλλ' οἱ εὐθεοκατάριτοι περσοὶ, εἰς οὓς ἔδωκε τὰς πρὸς τοὺς ὀπλαρχηγούς τούτους ἐπιστολάς, δὲν ἔδωσαν αὐτάς. Σ. Μ.

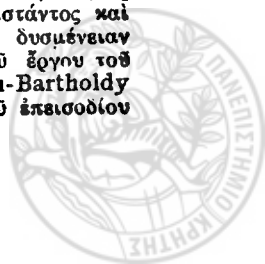
Κλεωνῶν) καὶ τέλος εἰς Κόρινθον. Ἄλλ' ἡ πρώτη Τουρκικὴ μοῖρα, ἣτις ἐμελλε νὰ διανοίξῃ διὰ τῆς βίας τῷ Δράμκλῃ τὴν διὰ τοῦ Τρητοῦ κυρίαν γραμμὴν, ἔπαθε τοῦναντίον μεγάλας κατὰστροφάς. Εὐθὺς ὡς τὰ ἱππικὰ ἀγήμματα τῆς μοίρας ταύτης εἰσῆλασαν εἰς τὸ βάθος τῆς φάραγγος τῶν Δερβενακίων, ἐξετέθησαν ἀριστερὰ εἰς φοβερὸν ἐκ τῶν πλαγίων διὰ μέσου τῶν πετρῶν καὶ τῶν θάμνων διευθυνόμενον πῦρ. Τότε δὲ πάντες, οἱ τε ἱππεῖς καὶ τὸ ὀπισθεν ἐρχόμενον πεζικόν, ἐστράφησαν ἀγωνιωδῶς πρὸς τὸν λόφον τοῦ Ἁγίου Σώστου καταλιμπάνοντες εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων λειπὴν ἀφθονωτάτην. Καὶ ἤδη οἱ Ὀθωμανοὶ ἀφίκοντο κατὰ τὸ μέρος τοῦτο εἰς τὴν μικρὰν βόρειον πεδινήν κοιλάδα, ἔνθα ἡ ἐκτροπὴ αὕτη τῆς ὁδοῦ συνάπτεται αὐθις πρὸς τὴν κυρίαν ὁδόν, καὶ ἐνόμιζον ὅτι ἦσαν πλέον ἀσφαλεῖς. Ἀλλὰ τότε ἐπέπεσαν εἰς αὐτοὺς, ἐγκλίρως προφθὰς, ἵνα ὀλοσχερῶς καταλάβῃ αὐτοὺς ὁ γενναῖος ὀπλαρχηγὸς Νικητίας, ἐρχόμενος ἀπὸ τοῦ Ἁγινόρους μετὰ τῶν παλληκῆριων τῶν ἐχυτοῦ καὶ μετὰ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Δικαίου καὶ τοῦ Ὑψηλάντου. Ὁ Νικητίας, ὁ τὸ δευτερον νῦν ὑπὸ τῶν μυχῆτῶν αὐτοῦ προσηγορευθεὶς διὰ τοῦ ὀνόματος «Τουρκοφάγος», ἐπιτεθεὶς κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν συγχρόνως ἐκ δεξιῶν καὶ κατὰ μέτωπον φοδερὰν ἐπήνεγκε φθορὰν ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρικῶν σιφῶν, ἅτινα μετ' ἀπεγνωσμένης ὀρμῆς καὶ ἀνδρείας ἐζήτησαν νὰ διανοίξωσιν ἐχυτοῖς ὁδόν, ἕως οὗ μέρος τῶν Τούρκων μυχῆτῶν ἠδυνήθη νὰ δεύσῃ μαχόμενον μέχρι Κουρτέσκ. Ἀλλὰ τὸ λοιπὸν τῆς μοίρας ταύτης, ἂν καὶ ὁ Κολοκοτρώνης προτέβαλε νῦν κατὰ τὰ νῶτα, ἐν μέρει μὲν ἐφθάρη, ἐν μέρει δὲ ἀπώσθη εἰς τὸ Ἀργολικὸν πεδῖον. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἀπώλεσαν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ 3000 περίπου ἄνδρας.

Ὁ Δράμκλῃς καθ' ἐχυτὸν μόλις τῇ 27)8 Αὐγούστου ἐτόλμησε νὰ κινήσῃ πρὸς Κόρινθον μετὰ τῶν λοιπῶν στρατευμάτων, διανοούμενος ν' ἀκολουθήσῃ νῦν τὴν βραχυτέραν μὲν, ἀλλὰ χαλεπωτέραν ὀπωσδήποτε διὰ τοῦ Ἁγινόρους ἀνατολικωτέραν ὁδόν. Τὸ σχέδιον, ὅπερ ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε σχεδιάσει διὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην, ἐν μέρει μόνον ἐξετελέσθη, διότι τὰ παρὰ τοῦ Μύλου Ἑλληνικὰ στρατεύματα, ἅτινα ἐμελλον νὰ βαδίσωσι

πρὸς τὸ Χαρβάτι (ἑγγὺς Μυκηνῶν) καὶ νὰ προσβάλωσι κατὰ τὰ νῶτα τὸν Ὀθωμανικὸν στρατὸν, προετίμησαν νὰ ἐπιπέσωσιν ἐπὶ τὰ ἐν Ἄργει ὑπολειφθέντα λάφυρα τοῦ αὐτόθι Τουρκικοῦ στρατοπέδου. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ Δράμακλῆς ἐν τῇ διὰ τοῦ Ἀγινόρου διαβάσει εὗρεν ἀνθισταμένους καθ' ἑκαστοῦ ἐν ἑρχῇ μόνον τοὺς μαχητὰς τοῦ Δικαίου, οἵτινες ἀντετάχθησαν ἀπ' εὐθείας κατ' αὐτοῦ εἰς τούτους δὲ προσῆλθον ὕστερον ἐπίκουροι ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Σώστου καὶ ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου ὁ Νικήτας καὶ ὁ Ὑψηλάντης, τραπέντες νῦν κατὰ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ὁ Δράμακλῆς ὑπέστη φθορὰν χιλίων περίπου ἀνδρῶν ἠθέλε δὲ ἐξυγοράσει τὴν διάβασιν ἀντι πολλῷ μείζονος φθορᾶς, ἂν μὴ ἢ πρὸς λαφυραγωγίῃσιν ὁρμῇ τῶν Ἑλλήνων εἶχε τραπή κυρίως ἐπὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν τουρκικῶν ὑποζυγίων καὶ τῶν κωνίων.

Ὁ υπερήφανος Τούρκος ἀρχιστράτηγος ἐπέστρεψεν εἰς Κόρινθον μετὰ τοῦ πρότερον τοσοῦτον λαμπροῦ αὐτοῦ στρατοῦ ἐν καταστάσει λίαν οἰκτρᾶ. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα δὲν ἐμελλον πλέον ἂν ἀνθῆσωσιν αὐτῷ δάφνηι. Ὁ Κολοκοτρώνης, εἰς ὃν οἱ σύγχρονοι Ἕλληνες δημοφώνως ἀπέδωσαν τὸ κατόρθωμα τῆς τοῦ Δράμακλῆ καταστροφῆς, πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ κατορθώματος αὐτοῦ τούτου κατ' εἰσήγησιν τῶν ὀπλαρχηγῶν διωρίσθη ὑπὸ τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας ἀρχιστράτηγος τῆς Πελοποννήσου καὶ εἰργάζετο νῦν παντὶ τρόπῳ ἵνα τὸν τσοῦτα δεινὰ παθόντα Τουρκικὸν στρατόν, τὸν στρατοπεδεύοντα νῦν ἐν Κορίνθῳ καὶ παρὰ τὴν Κόρινθον, κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἔτι πλέον ὀλοσχερῶς λιμοκτονήσῃ καὶ παραλύσῃ, ὡς τοῦτο ἐπραξεν ἐν τῇ Ἀργολικῇ πεδιάδι. Ἐνῷ λοιπὸν ὁ ἀκαταπόνητος ὀπλαρχηγὸς Νικόλαος ἐπανελάμβανεν εὐθὺς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου μετὰ 800 παλλη-

1. Τὸ τοιοῦτον ἔργον τοῦ Κολοκοτρώνη ἀμφισβητεῖται μόνον, καί, ὡς φρονοῦμεν, ἀδίκως, ὑπὸ τοῦ Finlay, σελ. 360 καὶ 363, μεθιστάτως καὶ ἐνταῦθα, ὡς πολλαχοῦ ἄλλοθι, τὴν κατὰ τοῦ Κολοκοτρώνη ὁσμάνειαν καὶ εἰς τὰ στρατιωτικὰ ἔτι ζητήματα. Τοῦναντίον τὴν τοῦ ἔργου τοῦ Κολοκοτρώνη ἀξίαν παρέστησε λίαν σαφῶς ὁ Mendelssohn-Bartholdy (σελ. 287 κφε.), φτίνι ἠκολουθήσαμεν ἐν τῇ ἀφηγήσει τοῦ ἐπισκόπου τούτου.

καρῶν, αἱ πάροδοι τοῦ Τρητοῦ ἐξηκολούθουν κατεχόμεναι ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Ὑψηλάντης καὶ ὁ Νικήτας μετέβησαν διὰ θαλάσσης εἰς τὰς παρόδους τῶν Γερανεῖων. Ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις μετὰ μεγάλου ζήλου συνέπραττε πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, ἀπέκλεισε πάσας τὰς ἀπὸ Μεγαρίδος εἰς τὴν Μέσσην Ἑλλάδα ἀγούσας ὁδοὺς. Αὐτὸς δὲ ὁ Κολοκοτρώνης μετέθεσε τὸ ἀρχιστρατηγεῖον αὐτοῦ εἰς τὴν ἐγγὺς τῶν ἐρειπίων τῆς Σικυῶνος κειμένην κώμην Σόλι, ἐνθα ἀπέκοπτεν ἐντελῶς τὴν μεταξὺ Κορίνθου καὶ Πατρῶν διὰ ξηρᾶς συγκοινωνίαν. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ καλῶς παρεσκευασμένου τούτου ἀποκλεισμοῦ κατέστη τάχιστα ἐπαισητόν. Ἑλληεῖψις τροφῶν καὶ νόσοι κατέστρεφον τὸ Ὀθωμανικὸν στρατόπεδον. Πᾶσχι δὲ αἱ ἀπόπειραι αἱ γινόμεναι ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔνα διανοίξωσιν ἐκυτοῖς ὁδὸν πρὸς τὰς Πάτρας ἢ ἔνα ἀποκαταστήσωσι τὴν πρὸς τὸ Ναύπλιον συγκοινωνίαν ἀπέτυχον ἐντελῶς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ οὐδεμίαν πλέον ὁ Δράμαλης ἐν Κορίνθῳ καὶ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἐν Ναυπλίῳ ἔδλεπον ἄλλην ἐλπίδα σωτηρίας ἢ ἐν τῇ ὀριστικῇ ἐπεμβάσει τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου καὶ ἐν τῇ τελεσφόρῳ βοηθητικῇ ἐνεργείᾳ τοῦ διοικητοῦ Παρίσσης γηραιοῦ Χουρσίτ πασσᾶ. Ἀλλὰ καὶ αἱ ἐλπίδες αὗται ἔμελλον ν' ἀποδειχθῶσιν ἀπατηλαί.

Ὁ νέος ναύαρχος Καρὰ Μεχμέτ πασσᾶς οὐδόλως ἐδείχθη στρατηγὸς ἀξίος καὶ εὐτολμος. Ὁ ἰσχυρὸς στόλος ὁ ὑπ' αὐτὸν ἔμεινεν ἐπὶ πολλὰς ἐβδομάδας ἄχρηστος ἐν τοῖς ὕδασι τῶν Πατρῶν, οὐδ' ἄπαξ ἐπιχειρήσας, κατὰ τρόπον ἀσύγγνωστον, νὰ ἔλθῃ εἰς συγκοινωνίαν πρὸς τὸν Δράμακην ἐν Κορίνθῳ. Τέλος τῆ 21)8 Σεπτεμβρίου ἐπλευσεν εἰς τὰ ὕδατα τῆς Ἀργολίδος. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα οὐδ' ἐλάχιστόν τι διέπραξε. Καὶ ἐπειράθη μὲν νὰ ἐπιτεθῇ μετὰ 84 πλοίων (ἐν οἷς ὑπῆρχον ἕξ πλοῖα τῆς γραμμῆς καὶ πλείονες τῶν 14 φρεγατῶν) ἐναντίον τῶν νήσων Ἰδρας καὶ Σπετσῶν, αἵτινες εἶχον μὲν ἀπόφασιν ν' ἀντιτάξωσιν μεγίστην ἀντίστασιν, ἀλλὰ ἐξώπλισαν μόνον δέκα πυρπολικὰ καὶ 60 πλοῖα ὑπὸ τὸν Μιαούλην, ὧν τὸ ἰσχυρότατον εἶχεν 20 κανόνια, ἀπὸ δὲ τῆς 8)20 Σεπτεμβρίου ἐποίησαντο μόνον γυμνάσιά τινα καὶ ἀνεπιτυχεῖς ἐπιδείξεις, ἐν αἷς πρὸς τοῖς ἄλλοις δ

Γεώργιος Πιπίνος ὁ Ὑδραῖος ἐπήνεγκε μεγάλας ζημίας διὰ τοῦ πυρπολικοῦ αὐτοῦ (9/21 Σεπτεμβρίου) εἰς Ἀλγερινὴν τινα φρεγάταν. Τέλος τῆ 12)24 Σεπτεμβρίου ὁ Ὄθωμανικὸς στόλος εἰσέδου βχθέως εἰς τὸν κόλπον τὸν Ἀργολικὸν καὶ ἐπλησίασεν εἰς τὸ Ναύπλιον ἐν ἀποστάσει δέκα μιλίων θαλασσίων. Ἄλλ' ὁ φόβος, εἰς ὃν ἐνέβαλον αὐτὸν τὰ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ κόλπου ἔλλοχεύοντα πυρπολικά, ἠνάγκασε τὸν Καπουτὰν πασσᾶν ν' ἀνακρούσῃ πρῶμναν μετ' ἐπονειδίστου δειλίας σχεδὸν ἐν ὄψει τῶν λιμοκτονουμένων Τούρκων τοῦ Ναυπλίου καὶ νὰ πέμψῃ εἰς τὸ Ναύπλιον ἀπλῶς ἐν πλοῖον ὑπὸ Αὐστριακὴν σημαίαν φέρον 7000 φορτία ἀραβοσίτου καὶ συλληφθὲν εὐθὺς ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν καταδρομικῶν. Τῆ 14)26 Σεπτεμβρίου ὁ Καπουτὰν πασσᾶς ἐπλευσε νοτίως πρὸς τὴν Σοῦδαν τῆς Κρήτης, εἶτα δὲ ἐπέστρεψεν ἐν πάσῃ σπουδῇ ἐπονειδίστως διὰ τοῦ Αἰγαίου εἰς τὸν Ἑλλήσποντον, παρακολουθούμενος διηγεκῶς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ὅτε δὲ ὁ Ὄθωμανικὸς στόλος πλεύσας τῆ 29)10 Νοεμβρίου εἰς τὸν ὄρμον τῶν Βεσικίων ἐνόμιζεν ἑαυτὸν ἐπὶ τέλους ἀσφαλῆ, κατῶρθωσεν αὐθις ὁ ἥρωικὸς Κανάρης νὰ καταστρέψῃ δι' ἐνὸς πυρπολικοῦ τὸ πλοῖον τοῦ ἀντιναυάρχου, μεθ' οὗ εὔρον τὸν θάνατον 1600 ἄνθρωποι μετὰ τοῦ πλοίου τούτου Ὁ στόλος ἐν ἀθλίᾳ καταστάσει ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οἱ δὲ Ἕλληγες, καὶ πρὸ πάντων οἱ Κάσιοι καὶ οἱ Ψαριανοί, οἵτινες εἶχον λάθει τότε παρὰ τοῦ πλουσίου συμπολίτου αὐτῶν Βαρβάκη 40 βαρέα κανόνια, ἤρχον κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον τῆς θαλάσσης καὶ κατεδίωκον διὰ τῶν καταδρομικῶν αὐτῶν πλοίων ἐν πάσαις ταῖς ἀκταῖς τῆς Ἀνατολικῆς Μεσογείου μέχρι Δαμιέττης τὴν Τουρκικὴν ἐμπορικὴν σημαίαν, ποιῶντες ἀτυχῶς τὸ τοιοῦτον μετὰ μείζονος καθ' ἐκάστην ἀνεπιφυλακτικότητος καὶ ἐναντίον τῶν οὐδετέρων σημαίων.

Οὐχὶ μὲν τοσοῦτον οἰκτρά, ἀλλ' οὐχ ἦττον ἀνεπιτυχῆς ἀπέδη καὶ ἡ ἀπόπειρα, εἰς ἣν προέδησαν οἱ Τούρκοι νὰ προσέλθωσιν ἐπὶ Θεσσαλίας εἰς βοήθειαν τοῦ Δράμαλη. Ὁ Χουρσίτ πασσᾶς δὲν ἤσθάνετο πάντως συμπάθειαν ἰδιαζόντως θερμὴν πρὸς τὸν Δράμαλην, ὅστις παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν εἶχε προτιμηθῆ αὐτοῦ ὡς

ἀρχιστράτηγος τῆς ἐναντίον τῶν Πελοποννησίων στρατείας. Οὐχ ἤττον συνεκρότησεν ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου νέον στρατόν, μέλλοντα ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν πρὸς Κόρινθον συγκοινωνίαν. Διότι ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ τὴν εἰς Πελοπόννησον εἰσέλασιν τοῦ Δράμαλη εἶχεν ἐκ νέου ἀναζωπυρήσει τὸ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι κίνημα. Καὶ ἐνῶ ἐν Εὐβοίᾳ τε καὶ ἐν τῇ περὶ Βόλφ χώρα ἀπὸ Τρικκερίου ἐνταῦθα διαδοθεὶς ἤκμαζεν ἔτι ὁ μικροπόλεμος, Τουρκικὰ πλοῖα μετὰ φορτίων τροφῶν δὲν ἠδύναντο νὰ κομισθῶσιν εὐκόλως καὶ ἀκινδύνως πέραν τῶν Θερμοπυλῶν. Ἐν τούτοις αἱ πρῶται σοδαρὰ ἐνέργειαι, εἰς ἃς προέβησαν οἱ Ὀθωμανοὶ παρὰ τὸν Σπερχειόν, ἵνα εἰσχωρήσωσιν αὐτῆς βιαίως εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Κηφισσοῦ, ἀπέτυχον ἕνεκα τῆς ἀντιστάσεως, ἣν ἀντέταξαν οἱ ὄπλαρχηγοὶ Γούρας καὶ Δουδουινιώτης. Ἄλλ' ἐν τῷ μετὰ δὲ Ὀδυσσεὺς εὗρεν εὐκαιρίαν νὰ ἐνισχύσῃ σπουδαίως τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Οὗτος ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας περὶ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου, ἔνθα νῦν ἐπεκράτει κατὰστασις ἀναρχικῆ. Οἱ ὄπλαρχηγοὶ οἱ ἐν τῇ Ἀκροπόλει προσήνεγκον ἀσμένως εἰς τὸν ἐνδοξον ἀρχηγὸν τὴν διοίκησιν τοῦ φρουρίου τούτου, καὶ νῦν ὁ Ὀδυσσεὺς, ἐκκλιόμενος προφανῶς ὑπὸ ζήλου πρὸς τὰς νέας στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπιτυχίας τοῦ γηραιοῦ Κολοκοτρώνη, συνεκάλεσε νέαν συνέλευσιν τῶν ἐπισκόπων καὶ προκρίτων τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ συνέλευσις αὕτη, ἣς μετέχον ἰσχυρῶς οἱ Ἀθηναῖοι, διέλυσε τῇ 24)6 Ὀκτωβρίου τὸν Ἄρειον Πάγον καὶ διώρισεν τὸν Ὀδυσσεῆ στρατιωτικὸν δικτάτορα τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Ὀδυσσεὺς παρέδωκε τὴν διοίκησιν τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Γούραν. Ἡ ἀκρόπολις αὕτη, ἔνθα πρὸ μικροῦ εἶχεν ἀνακαλυφθῆ ἡ ἀρχαία κλεψύδρα, ὠχυρώθη κάλλιον ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ ἡ κλεψύδρα ἐφρουρεῖτο διὰ νέου προμαχῶνος ἰ. ἀλλὰ μετ' ὀλίγον νέαι ἀνάγκαι ἐκάλεσαν αὐτὸν εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Ἑλλάδα. Διότι νῦν ἐπὶ τέλους ὁ τοῦ γηραιοῦ Χουρσίτ Μεχμέτ Κιοσέ πασσᾶς μετὰ στρατοῦ συγκειμένου ἐκ πλείονων ἢ 12 χιλιάδων ἀνδρῶν, τὸ πλεῖστον Ἀλβανῶν Γκέκων, προήλασε νικηφόρος μέχρι τῶν Σαλώνων καὶ κατέλαβε τὴν πόλιν ταύτην.

Ἐναντίον τοῦ στρατοῦ τούτου ἐστράφη νῦν ὁ Ὀδυσσεύς. Μετὰ 300 παλληκαρίων καταλιπὼν τὰς Ἀθήνας τῇ 21)2 Νοεμβρίου ἐνισχύθη ἐν τῇ περαιτέρῳ πορείᾳ αὐτοῦ καὶ συνεκρότησε στρατὸν 1200 ἀνδρῶν, καὶ μετὰ τούτου προὐχώρησεν ἐν πρώτοις εἰς τὸ Δαδίον τῆς Φωκίδος. Ὁ Μεχμέτ πασᾶς, ὅστις ἐν ἀρχῇ εἶχε μεγάλως ὑπερτιμήσει τὴν δύναμιν τῶν Ἑλλήνων, ἔμαθε μετ' ὀλίγον ὅτι ἡ φεδερὸς ἀντίπαλος αὐτοῦ μικρὰς μόνον εἶχεν ὑφ' ἐξυτὸν δυνάμεις. Ἐπίθεσις δέ τις ὀρμητικῆ γενομένη τῇ 1)13 Νοεμβρίου ἐπήνεγκε τελείαν ἤτταν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ὀδυσσεύς αὐτὸς μετὰ κόπου μόνον διεσώθη εἰς Ἀράχωβαν, ὁ δὲ Μεχμέτ προήλασε τῇ 3)15 Νοεμβρίου μέχρι Βελίτσης. Ἀλλὰ περαιτέρω δὲν προὐχώρησε, καίπερ ἀνοικτῆς οὔσης νῦν εἰς αὐτὸν τῆς πρὸς Μεγαρίδα ὁδοῦ.

Μία ἐκ τῶν εὐτυχῶν περιστάσεων, εἰς ἃς οἱ Ἕλληνες ὤφειλον τότε τὴν σωτηρίαν αὐτῶν, ἦτο ὅτε μεταξὺ τῶν Τούρκων στρατηγῶν εὔτε ἐσωτερικῆ ὑφίστατο ὁμόνοια εὔτε ὠρισμένον τι σχέδιον. Ὁ Μεχμέτ, χαίρων ἐπὶ τῇ νίκῃ αὐτοῦ, μὴ ἔχων δὲ πολλὴν πεποίθησιν ὅτι τελευτῶντος ἤδη τοῦ φθινοπώρου ἐν μέσῳ ἀνέμων καὶ βροχῶν ἠδύναντο νὰ ἐξυκολουθήσῃ τὸν πόλεμον ἐν χώρᾳ ἐκμεμυζημένῃ, ἀσμένως ἔστρεψε τὰς διαπραγματεύσεις, ἃς ὁ πονηρὸς Ὀδυσσεύς συνῆψε πρὸς αὐτόν, καὶ δι' ὧν ὁ Ἕλληνας στρατηλάτης κατώρθωσε, βογηθεῖα καὶ ἄλλων παρεμπιπτουσῶν εὐνοϊκῶν περιστάσεων, ν' ἀποσοδήσῃ τὴν ἐπίθεσιν ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ Ὀδυσσεύς πρότεινεν ἐν πρώτοις τὴν τῶν αἰχμαλώτων ἀνταλλαγὴν καὶ ὅτε ὁ Μεχμέτ ἀπήτησε τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ εἰς τὴν τῆς Πύλης κυριαρχίαν, ὁ Ὀδυσσεύς ἐκήρυξεν ὅτι δὲν ἀπέρριπτε τὴν πρότασιν καθ' ἣν περιστασιακῶς ἐμελλε ν' ἀναγνωρισθῆ ὡς ἀρχηγὸς τῶν ἀρματωλῶν τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Τὸ κύριον, ὅπερ ἐζήτηί ὁ Ὀδυσσεύς, ἦτο ἡ συνομολόγησις ἀνακωχῆς, ἣτις ἀρχομένη ἀπὸ 5)17 Νοεμβρίου ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ τρεῖς μῆνας, τοῦ Ὀδυσσεύος ὑπισχνουμένου νὰ πεύσῃ ἐν τῷ διαστήματι τούτῳ καὶ τοὺς ἄλλους ὀπλαρχηγούς εἰς τὴν παραδοχὴν αὐτῆς. Ἐνεκα τούτου οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Μεχμέτ Ἀλβανοί, οἵτινες δὲν ἐλπίζον πλέον ἄλλην νέκν λείαν, ἔδλεπον δὲ ὅτι καὶ αἱ τροφαί,

ἀ; εἶχον, ἠλαττοῦντο καθ' ἐκάστην, ἀπκυδήσαντες ἀπὸ τοῦ πολέμου, ἐπέστρεφον ἀθρόοι οἰκᾶδε. Καὶ ἐνῷ συγχρόνως στίφος Ἑλλήνων παλληκαριῶν ἐκώλυε τὴν ἀπὸ Λαμίας εἰς Βελίτσαν κομιδὴν τροφῶν, ὁ Μεχμέτ πασσᾶς ἔμαθε μετὰ φόβου καὶ ταραχῆς ὅτι ὁ ἀρχαῖος αὐτοῦ προστάτης Χουρσίτ πασσᾶς ἀπέθνευεν αἰφνιδίως. Ὁ γηραιὸς στρατηλάτης ἔνεκα τῶν συνεχῶν ἐν Ἑλλάδι ἀποτυχιῶν τῶν Τουρκικῶν ὄπλων, ὧν οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει φθονεροὶ ἀντίπαλοι αὐτὸν ἐθεώρουν ὑπαίτιον, κατηγορήθη ὅτι ὑπεξείλε τοὺς ἐν Ἰωννίνοις καταληφθέντας ὑπ' αὐτοῦ θησαυροὺς καὶ ὅτι κατηγάλισκε νῦν ἐν ἀπραξίᾳ τὸν χρόνον αὐτοῦ ἐν Λαρίσση. Ὁ Χουρσίτ νοήσας τὴν παρασκευαζομένην αὐτῷ τύχην ἔλαβε φάρμακον καὶ ὁ Καπουδζι-πασσᾶς, ὁ ἀποσταλθεὶς εἰς Λάρισσαν ἵνα φωνεύσῃ αὐτόν, εὔρε μόνον τὸν νεκρὸν αὐτοῦ. Ἐν τοιαύτῃ δὲ καταστάσει πραγμάτων ὁ Μεχμέτ πασσᾶς ἔκρινε φρόνιμον νὰ παρατείνῃ μέχρι τοῦ προσεχοῦς ἔαρος τὴν μετὰ τοῦ Ὀδυσσεῶς ἀναγκωχὴν καὶ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Λαμίαν, καταλείπων ἀποσπάσματα στρατιωτικὰ ἐν τῇ γραμμῇ τῆς Οἴτης.

Τοῖς ἐν Κορίνθῳ καὶ Νκυπλίῳ ἐγκεκλεισμένοις Ὀθωμανοῖς οὐδὲν ἐννοεῖται οἰκοθεν, ὠφέλησεν ἡ ὀργὴ καὶ αἱ βιαιότητες τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πατισάχ. Εἶναι ἀληθές ὅτι συγχρόνως περιποῦμε τὸν θάνατον τοῦ Χουρσίτ καὶ ὁ τοῦ Σουλτάνου ἀπὸ πολλοῦ εὐνοούμενος καὶ μέγας σφραγιδοφύλαξ Χαλὲτ ἐφέντης, ὁ τοῦ Χουρσίτ προσωπικὸς ἐχθρὸς, κατηγορηθεὶς καὶ οὗτος ὑπὸ τῶν Γιανιτσαρῶν ἐξωρίσθη τῇ 29)10 Νοεμβρίου εἰς Προῦσαν, εἶτα δὲ εἰς Ἰκόνιον, ἔνθα καὶ ἀπεκεφαλίσθη (ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ τῇ 21)3 Δεκεμβρίου ἐκομίσθη εἰς Κωνσταντινούπολιν), συγχρόνως δὲ πάντες οἱ τοῦ Χαλὲτ ὄπαδοι ἐξεβλήθησαν τῶν ἀξιομάτων αὐτῶν, ἀντικατεστάθη δὲ καὶ ὁ ἀνίκανος Καπουτάν πασσᾶς διὰ τοῦ ἐκ Τραπεζοῦντος Μεχμέτ Χοσρέδ' πασσᾶ· τέλος δὲ κατὰ Δεκέμβριον ἐτι ἐστάλησαν εἰς Λάρισσαν στίφη τινὰ Γιανιτσαρῶν, εἰς δὲ τὴν θέσιν τοῦ πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ Χουρσίτ βλαῆ Ρουμελίας καὶ ἀρχιστρατήγου ἐν Ἑλλάδι διορισθέντος, ἀλλὰ καὶ καθ' ὁδὸν ἀποθαινόντος Βοσνίου Δζελάλ πασσᾶ, ὁ Μεχμέτ ἐκεῖνος (ὁ Κιοσές) ἔλαβε

τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ ἐν Λαμίαστρατοῦ. Ἄλλὰ ταῦτα δὲν ἐκώλυον πλέον οὐδαμῶς τὴν ἐσχάτην καταστροφὴν.

Πᾶσαι αἱ τοῦ Δράμαλη πρὸς διάσπασιν τοῦ περὶ αὐτὸν Ἑλληνικοῦ δικτύου ἀπέτυχον. Τέλος δὲ ὁ ὑπερήφανος πασσᾶς ἀπέθικεν ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, καταβληθεὶς ὑπὸ τῆς θλίψεως, τῶν ἐτιδημικῶν νόσων καὶ τῶν ἐνδημικῶν πυρετῶν τῶν δεκτικίζοντων τὸν στρατὸν αὐτοῦ. Ἀπέθικε δὲ τῇ 27)8 Νοεμβρίου. Καὶ νῦν ἐκρίθη ἐν πρώτοις ἡ τύχη τῶν ἐν Ναυπλίῳ Τούρκων. Ἐνταῦθα τὴν κατὰ γῆν πολιορκίαν ἐξηκολούθει δραστηρίως ὁ γενναῖος ὄπλαρχηγὸς Νικόλαος¹, καὶ μετὰ τὸν τούτου ἐν τινὶ τῶν πολιορκουμένων γενομένη ἐξόδῳ (14/26 Αὐγούστου) ἐπελθόντα θάνατον ὁ δραστήριος ἐκ Δημιτσάνης ὄπλαρχηγὸς Σταίικος. Οἱ πολιορκούμενοι Τούρκοι δὲν εἶχον ἐπωφεληθῆ τὴν ἐπὶ μίαν στιγμὴν παρασχεθεῖσαν αὐτοῖς εὐνοϊκὴν περίστασιν τῆς ἐν τῷ Ἀργολικῷ κόλπῳ παρουσίας τοῦ Τουρικοῦ στόλου ἵνα ἐκδιώξωσιν ἐκ τοῦ θαλασσοπύργου τὴν Ἑλληνικὴν φρουράν. Καὶ νῦν φρικώδης ἀπορία καὶ πείνα κατέβαλε κατὰ μικρὸν τὴν δύναμιν τῶν ἐν Ναυπλίῳ Τούρκων τοσοῦτον ὀλοσχερῶς, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ στρατιῶται δὲν ἠδύναντο γὰρ ἐκτελῶσι μέχρι τινὸς ἐνεργῶς τὴν ὑπηρεσίαν αὐτῶν. Αἱ Τουρκικαὶ δὲ ἀρχαὶ ἐξ ἀνάγκης ἤρξαντο αὐθις διαπραγματεύσεων πρὸς τοὺς Ἑλληνας. Τέλος οἱ ἐν τῷ Παλαμηδίῳ λιμοκτονούμενοι στρατιῶται καταλιπόντες τῇ 28)10 Δεκεμβρίου τὴν θέσιν αὐτῶν κατῆλθον εἰς τὴν πόλιν, δὲν ἦτο δὲ δυνατόν ν' ἀντικατασταθῶσι δι' ἄλλων². Ὁ Σταίικος ἔλαβεν ἀσμένως γινῶσιν τοῦ γεγονότος τῇ 29)11 Δεκεμβρίου παρὰ δύο εἰς τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον αὐτομολησάντων λιμοκτονουμένων Τούρκων, καὶ ἐν τῇ νυκτὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου (29—30/11—12 Δεκεμβρίου), εἰς τὰς δύο ὥρας τῆς πρωίας, ἀνέβησαν οἱ Ἑλληνας ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς τὴν ὀχυρὰν ἀκρόπολιν. Καὶ νῦν οἱ ἐν τῇ πόλει Ὀθωμανοί, θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀπολλυμένους, συνωμολόγη-

1. Ὁ Νικόλαος δηλονότι Σταματελόπουλος. Σ. Μ.

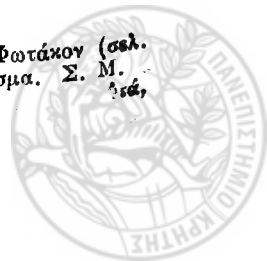
2. Ἴδε ἐν τούτοις Φωτάκον (Σ. 411): «Οἱ Τούρκοι τοῦ Παλαμηδίου, ἔλοι οἱ ἀξιωματικοί». Σ. Μ.

σαν ἄνευ ἀναβολῆς μετὰ τοῦ παραχρῆμα κληθέντος καὶ ἐλθόντος ἐνταῦθα Κολοκοτρώνη νέαν σύμβασιν. Νῦν διὰ τῆς δευτέρας ταύτης συμβάσεως ὑπεχρεοῦντο νὰ παραδώσωσιν εἰς τοὺς Ἑλληνας πᾶσαν τὴν κινητὴν αὐτῶν περιουσίαν, ἐξαιρέσει τῶν πραγμάτων ἅτινα ἠδύνατο νὰ ἔχωσιν ἐν τοῖς ἐνδύμασιν αὐτῶν, ὡς καὶ ἐνὸς σκεπάσματος καὶ τάπητος¹, ἅπερ ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἕκαστος μεθ' ἐαυτοῦ. Οἱ Ἑλληνας πάλιν ὑπεχρεοῦντο νὰ παρέχωσιν αὐτοῖς τροφὰς καὶ νὰ μεταβιβάσωσιν αὐτοὺς ἀσφαλῶς εἰς Ἀσίαν. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῆς ἐνταῦθα ἐπαναλήψεως τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ Τριπολιτσᾷ ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων γενομένων, ὑπεχρεώθη ὁ Κολοκοτρώνης νὰ μὴ καταλάβῃ τὴν πόλιν, πρὶν ἢ πάντες οἱ Τοῦρκοι ἐπιβῶσιν εἰς τὰ πλοισι. Πρὶν ἢ δὲ γίνῃ τοῦτο, μόνοι οἱ ἐπίτροποι τοῦ Κολοκοτρώνη εἰσηλθον εἰς τὸ φρούριον Ἴτσ-καλὲ ἵνα παραλάβωσι τὰ ἐν αὐτῷ², μόλις δὲ τῇ 9)21 Δεκεμβρίου κατέλαβεν ὁ Νικήτας τὸ φρούριον Ἴτσ-καλὲ μετὰ 200 ἀνδρῶν. Ἐν τῷ μεταξύ ἀθρόα τὰ παλληκάρια ἔσπευσαν ἀπὸ τῶν στενῶν τοῦ Τρητοῦ (Δερβενακίων) νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τοῦ πολιορκητικοῦ στρατοῦ τοῦ Ναυπλίου κατεχόμενα ὑπὸ σφοδρᾶς πρὸς ἀρπαγὴν ἐπιθυμίας, ἰδίως δὲ διότι ἐφοβοῦντο μὴ ἔνεκα τῆς πολλάκις μαρτυρηθείσης πλεονεξίας τοῦ Κολοκοτρώνη στερηθῶσι τοῦ ἀναλογοῦντος αὐτοῖς μέρους τῆς λείας. Καὶ ἤδη ἠπειλεῖ τὸ πλῆθος, ὡς πρότερον ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Τριπολιτσᾶς, νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν ἐξ ἐφόδου. Ἀλλὰ τότε ἐφάνη ἔμπροσθεν τοῦ Ναυπλίου ὁ γενναῖος καὶ πρόθυμος φίλος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος μοίραρχος (Commodore) τοῦ Ἀγγλικοῦ στόλου, τοῦ σταθμεύοντος τότε παρὰ τὴν Ὑδραν, Ἀμιλτον, ἐπιβάνων τῆς φρεγάτας «Καμβρίας», καὶ παρέστησεν ἐντόνως εἰς τοὺς Ἑλληνας ἀρχηγοὺς πόσον δεινῶς ἔδλαπτον ἐνώπιον τῆς φιλελληνικῆς δημοσίας ἐν Εὐρώπῃ γνώμης τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα αἰ συχνότερα ἐπαναλαμβανόμεναι ἀρπαγαὶ καὶ μὴ

1. Κατὰ Τρικούπη (σελ. 324), δύο ἐνδυμασίας· κατὰ Φωτάκου (σελ. 417), δύο ἀλλαξιαῖς ἐνδύματα, ἓνα στρώμα καὶ ἓνα σκέπασμα. Σ. Μ.

2. Νὰ συναγάγωσι δηλονότι εἰς τὰ τζαμιά καὶ κατακαθὰ διέταξεν ὁ Κολοκοτρώνης. Σ. Μ.

προσέχων εἰς τὴν ἀγρίαν ἀγανάκτησιν τῶν παλληκαρίων ἐπροστάτευσε, συνεννοηθεὶς πρὸς τὸν Κολοκοτρώνη, διὰ τῶν ναυτῶν καὶ τῶν πεζοναυτῶν αὐτοῦ τὴν ἐπιβίβασιν τῶν Ὀθωμανῶν, οἵτινες ἐν μέρει μὲν ἐπὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ φρεγάτας, ἐν μέρει δὲ ἐπὶ πλοίων Ἑλληνικῶν ἤχθησαν εἰς Σμύρνην καὶ εἰς Νέαν Ἐφεσον. Μόνον δ' Ἀλῆ πασσᾶς καὶ ὁ ὑποδιοικητὴς Σελίμ πασσᾶς⁽¹⁾, οἵτινες δὲν ἤθελον νὰ υπογράψωσι τὴν συνθήκην, ἔμειναν μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, εὐπρεποῦς τυγχάνοντες περιποιήσεως. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν δὲ τῶν Τούρκων τὰ παλληκάρια ἐλεηλάτησαν ἐν τῇ πόλει πᾶν ὅ,τι «δὲν ἦτο δι' ἧλων ἐμπεπηγμένον» καὶ αὐταὶ αἱ θύραι καὶ τὰ παράθυρα ἀπεκομίσθησαν⁽²⁾· τὴν διοίκησιν τοῦ Ναυπλίου ἔλαβεν ὁ τοῦ Κολοκοτρώνη κηδεστὴς⁽³⁾.

Κατὰ μικρὸν δὲ κατέπεσε καὶ ἡ τελευταία πρὸς ἀντίστασιν δύναμις τῶν ἐν Κορίνθῳ καὶ παρὰ τὴν Κόρινθον Ὀθωμανῶν, ἀφοῦ μάλιστα ἐν τῷ μεταξύ καὶ ὁ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη στρατὸς ἀνεχώρησεν ἀπὸ Αἰτωλίας μετὰ στρατοῦ δεινῶς ἀλλοιωθέντος. Ἐν ἀρχῇ ἤδη τοῦ 1823 τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ τούτου, ἐν ᾧ ὑπὸ τῶν πληγῶν τοῦ λοιμοῦ καὶ τῆς πείνης ἀπέθνησκον καθ' ἑκάστην 10—20 ἄνθρωποι, ἀπεφάσισαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ Ἀχμέτ νὰ ἐκδιώσωσι τὴν ἀποκλείουσιν αὐτοὺς στρατιωτικὴν ζώνην τῶν Ἑλλήνων καὶ νὰ διασωθῶσιν

1. Ὁ Τρικοῦπης καλεῖ τὸν Σελίμ πασσᾶν πρῶν φρούραρχον τοῦ Ναυπλίου· ὁ Κολοκοτρώνης (σελ. 118) λέγει ἀπλῶς: «ἓνας ἄλλος πασσᾶς». Σ. Μ.

2. Κατὰ Κολοκοτρώνη (σελ. 119), «ὅσο πρᾶγμα ἔμεινεν (ἐν Ναυπλίῳ) τὸ ἔβαλαν εἰς τὰ Τζαμιά, τὸ λοιπὸν τὸ ἄρπαξαν οἱ Ἕλληνες... Χρήματα μετρητὰ δὲν εὐρέθησαν, διότι τὰ εἶχον ἐξοδεμένα (οἱ Τούρκοι) διὰ ζωοτροφίας εἰς τὴν πολιορκίαν· ἀσημικὰ καὶ οὐκ οὐκ ἦσαν πολλά. Τὰ λάφυρα (τὰ ἐν Τζαμίοις καταγραφέντα, τὰ μὴ διαρπαγέντα ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν) ἔβαλαν εἰς δημοπρασίαν, καὶ κάθε ἐπυρχία καὶ τὰ νησιὰ ἐπῆραν τὸ ἀναλογὸν τους». Πρβλ. Τρικοῦπ. (σελ. 325): «Οἱ Ἕλληνες διμερίσαντο μεταξύ των τὰ ἐναποταμιευθέντα πράγματα τῶν Τούρκων ἄνευ οὐδεμιᾶς ὠφελείας τοῦ ταμείου· τὰ πολυτιμότερα δὲ αὐτῶν διηπάτησαν ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν». Ὁ Φωτάκος (σελ. 431) λέγει, ὅτι «οἱ Ἕλληνες ἐφιλονέκουν (ἐν Ναυπλίῳ) ποῖος νὰ καταλάβῃ ἐργαστήριον, καὶ ποῖος οἰκίαν. Περὶ τούτου ὁ Κολοκοτρώνης εἶδεν ἐγγραφὸν εἰς κάθε ἓνα διατάσων νὰ μὴ ἐκβάλῃ ὁ δυνατὸς τὸν ἀδύνατον». Σ. Μ.

3. Ὁ Φωτάκος Παλαμηδίου διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη ὁ ἡμέτερος Φωτάκος, ὑπασπιστὴς τοῦ Κολοκοτρώνη. Σ. Μ.

εἰς Πάτρας, διότι νῦν ὁ Κολοκοτρῶνης δὲν ἦτο ἐγγύς, οἱ δὲ Ἕλληνες τῆς Μέσης Ἀχαΐας διετέλουν διίστάμενοι πρὸς ἀλλήλους, καὶ ὁ οὐδενὸς ἄξιος προεστῶς Καλαβρύτων Σωτήρης Χαράλαμπης διεφέρετο φανερώς πρὸς τὴν ἀρματωλικὴν οἰκογένειαν τῶν Πεζιμεζάδων. Τῶν Τούρκων τούτων μέρος ἱκκνὸν ἔμεινε ὡς φρουρὰ ἐν Ἀκροκορίνθῳ, χίλιοι δὲ ἐξ αὐτῶν ἄνθρωποι ἐπέδησαν πλοίων ἵνα μεταβῶσιν εἰς Πάτρας, οἱ δὲ λοιποὶ 3500 ἤρξαντο τῆ 4)16 Ἰανουαρίου τῆς διὰ τῆς παραλλίας ὁδοῦ εἰς Πάτρας πορείας. Ἄλλ' ὅτε οἱ πολεμισταὶ οὗτοι, μὴ ἀπέχοντες πλέον πολὺ τῆς Βοστίτζης, ἀφίκοντο εἰς τὸ Χάνι τῆς Ἀκράτας, ἐγγύς τῆς ἄκρας Μαθρο Λιθάρι, παρετηρήθησαν ὑπὸ τῶν εἰρημένων ἀρχηγῶν, οἵτινες ἀκριδῶς ἐνεργεῖα τοῦ Ἀσημάκη Ζαΐμη ἐμελλον νὰ διαλλαγῶσι πρὸς ἀλλήλους. Εὐθὺς τότε ἔκλεισαν οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς τὴν τε κατὰ τὴν παραλλίαν καὶ τὴν διὰ τῶν ὁρέων ὁδὸν καὶ ἀπέκρουσαν δύο ἐπιθέσεις τούτων (6/18 Ἰανουαρίου). Μετὰ δύο ἡμέρας ἀφίκοντο εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἐκ Μεσολογγίου ἐρχόμενοι οἱ προεστοὶ Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ Λόντος ὡς καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς μετὰ τῆς ἀκολουθίας αὐτῶν, καὶ τότε οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπολιορκήθησαν στενωπῶς ἐν Ἀκράτῃ. Ἐν ᾧ δὲ ὑπὸ φρικαλεωτάτης πείνης κτεχόμενοι ἐσκέπτοντο ἤδη νὰ παραδοθῶσιν, ἐσώθησαν κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὑπὸ τοῦ Γιουσοῦφ πασσᾶ, ὅστις μετὰ τῶν πλοίων αὐτοῦ κτώρθωσε ν' ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς ἐκ τῆς ἀπεγνωσμένης αὐτῶν θέσεως ὑπὸ τὸ πῦρ αὐτὸ τῶν παλληκάρων (!).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Οἱ Σουλιῶται ἀναγκάζονται νὰ ἐκκενώσωσι τὴν ὄρεινὴν αὐτῶν χώραν.—Ἡ ἀπώλεια τῆς Ἀκαρνανίας.—Ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.—Γενναῖα στάσις τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Μάρκου Βότσαρη.—Ὁ Ὅμηρ Βριώνης ἀναγκάζεται νὰ καταλίπῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου.—Ὁ ἐν Κρήτῃ ἀγὼν κατὰ τὸ 1822.

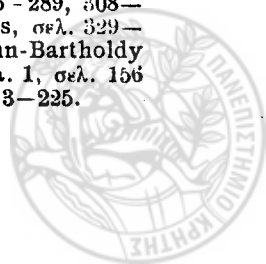
Ἐν ᾧ κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 1822 ἐν τε τῇ Πελοπον-

1. Ὁ Νερούδος περὶ τοῦ μέρους τούτου τῆς ἱστορίας ὀλίγας μόνον παρέχει λεπτομερείας. Ὁ Rouqueville (τόμ. 4, σελ. 70-139, 167-189) πρέπει μετὰ προσοχῆς μόνον νὰ χρησιμοποιοῖται. Raybaud, τόμ. 2, σελ. 362-386, 414-448. Gordon-Zinkeisen, σελ. 493-533, 547-

νήσῳ καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἡ δύναμις τῶν στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν Κολοκοτρῶν καὶ Ὀδυσσεύς καθίστατο ἐπικρατοῦσα, κατῴρθωνεν ὁ Μαυροκορδάτος, παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, ν' ἀνορθώσῃ ἐν Αἰτωλίᾳ μέχρι τινὸς τὸ βυθῆως κатπαεσὸν ἠθικὸν ἀξίωμα αὐτοῦ. Μετὰ τὴν ἤτταν τοῦ Πέτα οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο αὐτῷ ἢ νὰ καταλίπῃ τὴν Λαγκαδάδα (6/18 Ἰουλίου). Μόνον τὸ Μακρυνόρος ἐφρουρεῖτο ἐτι ὑπὸ ἑκατοντάδων τινῶν παλληκαρίων. Αὐτὸς ὁ Πρόεδρος ἐπεχείρησεν ἐν ἀρχῇ εἰς τὴν Μέσην Ἀκαρνανίαν, ἔνθα ἐν Μπαχαλαῖ, οὐ μακρὰν τοῦ παρὰ τὸν Λεπενὸν διπόρου τοῦ Ἀχελφύου καὶ τῆς λίμνης Λάσπης, κατέλαβε θέσιν ἐπιτρέπουσαν τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης. Ἀλλὰ ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ, εἰς ἣν περιήλθεν, ἐκ τῶν τριῶν συμφορῶν, αἵτινες νῦν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ἐνέσκηψαν ἐπὶ τοὺς ἐπταστάτας, εἰς τὴν μίαν μόνον ἠδύνατο ν' ἀντιστῇ ἐπιτυχῶς.

Ὅπως ἀφρευκτος ἐν πρώτοις ἦν ἡ χείρωσις τῶν Σουλιωτῶν. Μετὰ τὴν κατὰ τὴν 4)16 ἐπελθοῦσαν σύγχρονον ἤτταν τῶν Μανιατῶν καὶ τῶν Φιλελλήνων ἡ χείρωσις αὕτη τοῦ ἀνδρείου ὀρεινοῦ λαοῦ ἦν ἀπλῶς ζήτημα χρόνου. Καὶ ὁ Ὁμὲρ Βριώνης, ὅστις ἀπὸ τῆς κεντρικῆς αὐτοῦ ἐν Βαριάδαις θέσεως ὀρμώμενος διηύθυνε τὸν πόλεμον μετὰ συνετῆς καρτερίας, οὐδαμῶς ἐσκόπει νὰ ὠθήσῃ δι' ὑπερβολικῆς σκληρότητος τοὺς ἥρωας τοῦ Σουλίου εἰς ἀπεγνωσμένον μέχρι τῶν τελευταίων ρανίδων τοῦ αἵματος αὐτῶν ἀγῶνα. Μόνον σκοπὸν ἔχων νὰ ἐκβάλῃ ἐκ τῆς γειτονίας τῶν Ἰωαννίνων τοὺς ἐπικινδύνους τούτους γείτονας καὶ ὡς τάχιστα νὰ μετενέγκῃ τὸν πόλεμον εἰς Αἰτωλίαν, ἦτο προθυμότετος νὰ προτείνῃ ὄρους εὐπροσδέκτους εἰς τοὺς ὑπὸ πείνης καὶ λοιμοῦ βασανιζομένους καὶ ἐπὶ τέλους κηρύττοντας ἑαυτοὺς προθύμους εἰς παράδοσιν τῆς Κιάφας Σουλιώτας. Μεσιτεία τῶν Ἀγγλικῶν ἀρχῶν τῆς Κερκύρας, αἵτινες ἦσαν τότε λίαν φιλότουρκοι, συνωμολογήθη

565. Τρικοῦπη τόμ. 2. σελ. 281—307, 326—360 (σελ. 266—289, 308—342), τόμ. 3, σελ. 1—4. Finlay, σελ. 349—377. Gervinus, σελ. 329—351 καὶ 357 κφξ. Ὁρλαν. σελ. 283—344. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 257 κφξ. 271—284, 286 κφξ. v. Prokesch-Osten, τομ. 1, σελ. 156 κφξ. 158—163, 179—186, Jurien de la Gravière, σελ. 213—225.

ἐν Πρεβέζῃ, ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἄγγλου προξένου Mayer καὶ ὑπὸ τῆν ἐγγύησιν αὐτοῦ τῇ 28)9 Αὐγούστου 1822, ἡ μεταξὺ τῶν Σουλιωτῶν καὶ τοῦ Ὁμέρ Βριώνῃ συνθήκη, ἡ τιθεῖσα τέρμα ὀριστικὸν εἰς τὸν ἐν Ἠπειρῷ πόλεμον. Τὰ ἐξ Ἠπείρου ἐπικουρικὰ στίφη τῶν ἐλθόντων εἰς βοήθειαν τῶν κυρίως Σουλιωτῶν διεσκορπίσθησαν οἴκαδε. Οἱ Σουλιῶται αὐτοὶ ἔλαβον 200000 γρόσια, καὶ τῇ 2)14 Σεπτεμβρίου ἐπέδησαν μεθ' ὀπλων καὶ τῆς κινητῆς αὐτῶν περιουσίας (ἀποτελούμενοι νῦν ἔτι ἐκ 320 παρόντων μχητῶν καὶ 900 γερόντων, γυναικῶν καὶ παιδῶν) πλοίων Ἀγγλικῶν, ἵνα μεταβῶσιν εἰς Κεφαλληνίαν, λαβόντες τὸ δικαίωμα ν' ἀπέλθωσιν ἐντεῦθεν ὅπου ἤθελον.

Νῦν πλέον ὁ Ὁμέρ Βριώνης ἐπέπεσεν ἐπὶ τὰς περὶ τὸν Ἀχελῷον χώρας. Ὡν δὲ φρόνιμος καὶ συνετὸς ἐζήτει, πρὶν ἢ προβῆ εἰς χρῆσιν φανεράς βίας, νὰ ἐπωφεληθῆ τὴν πρὸς πολλοὺς Ἑλληνας ὀπλαρχηγούς ἀρχαίαν αὐτοῦ γνωριμίαν, ἵνα τὰς τούτων σιγμιαίας δυσπραγίας καὶ τὰς μεταξὺ αὐτῶν ἔριδας ἢ καὶ τὴν περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἀπόγνωσιν αὐτῶν χρησιμοποίησῃ ὡς ροπήν καιρίαν πρὸς τὴν ἐθελουσίαν εἰς τὸν Σουλτάνον ὑποταγὴν αὐτῶν. Ἦδη ὁ ὀπλαρχηγὸς τοῦ Ἐηρομέρου Βαρνακιώτης, ὁ ἀρχῆθεν μετρίως συμπαθῶν εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας καὶ δυσηρεστημένος ἕνεκα τῆς εὐνοίας, ἧς παρὰ τῷ Πρόεδρῳ ἀπήλαυεν ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ὀπλαρχηγὸς Βονίτσης Τσόγγας, διετέλει εἰς ἀμφιβολωτάτην ἀνταπόκρισιν πρὸς τὸν Βριώνην. Ἀλλὰ συγχρόνως ὁ ὀρητικὸς Ρεζίτ Κιουταχῆς καὶ ὁ τοῦ Ὁμέρ ἀντίπαλος Ἰσμαὶλ Πλιάσσας, μὴ ἐνεργοῦντες κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς φρονίμου ταύτης διπλωματίας τοῦ Ὁμέρ, συνέλεξαν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας ἐντὸς δύο μηνῶν 3000 Ἀλβανούς καὶ, διαπλεύσαντες τὸν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Αὐγούστου ἀνοικτὸν κόλπον τῆς Ἄρτης, ἐγκατεστάθησαν ἐν Λουτρακίῳ τῆς Ἀκαρνανίας. Καὶ ἐπέσχε μὲν ἔτι ὁ Πρόεδρος ἐπὶ τινα χρόνον μετεώρως διὰ τῶν 3000 κατὰ μίχρον ἐν Μαχαλαῖ συναθρόντων παλληκαρίων. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὁ τε Βαρνακιώτης καὶ ὁ Ἴσκος περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου μετέστησαν φανερῶς πρὸς τὸν Ὁμέρ Βριώνην. Ἡ ἀπιστία δὲ αὐτῶν αὕτη ἐπήνεγκεν εὐθύς καὶ τὴν πολλῶν ἄλλων ὀπλαρχηγῶν.

Ἐνεκα τοῦ γεγονότος τούτου ἀπώλοντο μὲν αἱ Ἀκαρνανικαὶ ἐπαρχίαι Ξηρόμερος καὶ Βάλτος, ἠνεψύχθη δὲ εἰς τοὺς Ἀλδανούς ἢ κατὰ Ξηρὰν ὁδόν. Τότε δὲ διελύθησαν καὶ τὰ ἐν Μαχαλαῖ Ἑλληνικὰ στρατεύματα καὶ οἱ Ἀκαρνανεὺς ἔφρουγον ἄθροοι, οἱ μὲν εἰς τὰ ὄρη, οἱ δὲ εἰς τὴν Ἰόνιον νῆσον Κάλαμον, ἧτις ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ἐγένετο πολλάκις καταφύγιον τῶν φυγάδων Ἑλλήνων τῆς δυτικῆς Ρουμελίας.

Ἄλλ' ἔτι ἀνθίσταντο οἱ Αἰτωλοὶ καὶ ὁ Μαυροκορδάτος, βοηθεῖα τοῦ Μάρκου Βότσαρη, τοῦ Τσόγγα, Μικρῆ καὶ Βλαχοπούλου, ἐξῆτει νὰ πείσῃ τοῦλάχιστον τοὺς πολεμιστὰς τῆς χώρας ταύτης ν' ἀντισταθῶσι κατὰ τῶν ἐπιδρομῶν. Ἀλλὰ πᾶσαι αὐταὶ αἱ προσπάθειαι ἐδείχθησαν ἄκρποι, ὅτε περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ὀκτωβρίου ὁ Ὁμὲρ Βριώνης καὶ ὁ Ρεζίτ Κιουταχῆς προήλασαν διὰ τοῦ Μακρυπόρου μετὰ 8000 Ἀλβανῶν, μιᾶς πυροβολαρχίας καὶ στρατοῦ ἵππικοῦ, καὶ ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ Βαρνακιώτου διὰ ταχείας πορείας ἀφίκοντο εἰς Λεπενόν καὶ διικδάντες τὸν Ἀχελφὸν προήλασαν διὰ τοῦ Βραχωρίου, ὅπερ κατέστρεψαν οἱ ἐγκταλιπόντες αὐτὸ Ἕλληνες, εἰς Μεσολόγγιον. Τὰ Αἰτωλικά στίφη διεσκορπίσθησαν τῆδε κάκεισε καὶ ἡ ἀντίστασις τοῦ ἀσθενοῦς στρατοῦ τοῦ Προέδρου οὐδαμῶς ἀπέβη τελεσφόρος. Ἦδη τῇ 15/27 Ὀκτωβρίου μετὰ τινα τῇ 21/2 Νοεμβρίου συγκροτηθεῖσαν περὶ τὸ Κεφαλόδρουσον μάχην ὁ τε Κίτσος Βότσαρης καὶ ὁ Μάρκος Βότσαρης ἔφρουγον εἰς Μεσολόγγιον.

Νῦν ὁ Μαυροκορδάτος, μὴ πείθόμενος οὔτε εἰς τῶν φίλων αὐτοῦ τὴν συμβουλὴν οὐδὲ εἰς τὴν πρότασιν τῶν ἐν Κερκύρᾳ Ἀγγλων, προσφερόντων εἰς αὐτὸν ὡς καταφύγιον τὴν Ζάκυνθον, ἐκήρυξε μετὰ ἀποφασιστικότητος ἥρωικῆς ἄμα καὶ συνετῆς ὅτι ἔμελλε νὰ μείνῃ ἐν πάσῃ περιπτώσει ἐν Μεσολογγίῳ καὶ ἐνταῦθα ν' ἀποθάνῃ. Καὶ ὁ Μάρκος Βότσαρης συνετάχθη ἰσχυρῶς μετὰ τῆς γνώμης καὶ ἀποφάσεως ταύτης. Ἡ διατήρησις τῆς ὀχυρᾶς ταύτης ἐπὶ λιμνοθαλάσσης τῆς Αἰτωλίας κειμένης θέσεως εἶχε μεγίστην σημασίαν εἰς τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος· διότι μόνον μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν εἰς τὸ ἀμυντικὸν σύστημα αὐτῆς ἀνηκουσῶν θέσεων ἠδύναντο αἱ παρὰ τὸν Ἀχελφὸν χώραι νὰ

θεωρηθῶσιν αὐτῆς ὡς ἀσφαλῆς κτήσις τῶν Ὀθωμανῶν. Τὸ Μεσολόγγιον περὶ τὰ μέσα καὶ τέλη ἤδη Ἰουλίου, μετὰ τὴν εἰς Πάτρας ἀφιξίν τοῦ μεγάλου ἀπὸ 90 πλοίων συγκειμένου Ὀθωμανικοῦ στόλου, εἶχε περιστῆ εἰς μέγαν κίνδυνον, καθ' ὅσον μάλιστα τότε ἡ πρόσφατος ἀγγελία τῆς καταστροφῆς τοῦ Πέτα εἰς μεγάλην ἐντεῦθεν εἶχεν ἐμβάλει τὸν λαὸν ἀθυμίαν. Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ὁ Μαυροκορδάτος εἶχε παροδικῶς ἐπισκεφθῆ τὸ Μεσολόγγιον ἵνα ἐνισχύσῃ τὸ θάρρος τῶν κατοίκων. Τὸ κράτιστον ἔρεισμα τῆς πόλεως ἀπετέλει πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης τὸ ἀδαθῆς τῆς λιμνοθαλάσσης, τὸ μὴ ἐπιτρέπον εἰς τὰ πολεμικὰ πλοία τὴν προσέγγισιν, ἐν χρόνῳ δέ, καθ' ὃν δὲν ὑπῆρχον κανόνια τοσαύτην ἔχοντα φορὰν μεγάλην ὅσῃν σήμερον, δὲν παρεῖχε πολλὰς ἐλπίδας ἐπιτυχίας εἰς κανονιοβολισμὸν ἐκ τῶν πυροβολοστασίων τῶν πλοίων ἐνεργούμενον. Τὸ ἀναποφάσιστον τοῦ Καρᾶ Μεχμέτ πασσᾶ οὐδὲν ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ἔργον σοβαρὸν. Τὸ δὲ ἐν τῇ λιμνοθαλάσσει ἐπὶ τοῦ νησιδίου Βασιλαδίου κτισθὲν τὸ 1816 ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ φρούριον ἠδυνάτει ν' ἀποκρούσῃ ἐπιτυχῶς ἐπιθεσίαν τινα τῶν Αἰγυπτιακῶν πλοίων.

Ἡ γενναία ἀπόφασις τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ Μάρκου Βότσαρη νὰ μείνουν ἐν Μεσολογγίῳ ἀμυνόμενοι μέχρι θανάτου ἀπέβη ἀκριβῶς σωστικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ πτώσις τῆς θέσεως ταύτης οὐ μόνον τὴν τῆς Αἰτωλίας κτήσιν ἤθελεν ἀσφαλίσει εἰς τοὺς Ὀθωμανούς, ἀλλ' ἤθελε καὶ παραχρῆμα καταστήσει εὐκολον εἰς τὸν Ὁμῆρ Βριώνην νὰ μεταβῆ μετὰ ἰσχυρᾶς δυνάμεως εἰς τὸ Ρίον, νὰ ἔλθῃ εἰς βοήθειαν τοῦ ἀποκεκλεισμένου ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ Δράμκλῃ καὶ νὰ πιέσῃ αὐτῆς βρῦτάτα τὴν Πελοπόννησον. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις τοῦ Μαυροκορδάτου ἦτο χαλεπή. Διότι, ἐνῶ ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς τότε ἀρξαμένης τοῦ Μεχμέτ Κιοσῆ πασσᾶ ἐπὶ τὰ Σάλωνα προελάσεως καὶ ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς εἰς Ἑλλάδος φυγάδες Ἑλληνας ἔτρεχον εἰς τὴν Αἰτωλίαν, ὁ Μαυροκορδάτος εἶχεν ἐν ἀρχῇ ὑπὸ τὴν διάθεσιν αὐτοῦ 380 μόνον μαχητάς, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ὁ Νορμάννος μετὰ πέντε ἄλλων Φιλελλήνων καὶ ὁ Μάρκος Βότσαρης μετὰ 35 Σουλιωτῶν. Οἱ πλείστοι ἄλλοι Φιλελλήνες καὶ τὸ λοιπὸν τῶν τακτικῶν (τῶν τεταγμέ-

νων νῦν ὑπὸ τὸν Γκουβερνάτην) εἶχον ἀποστραλῆ κατ' Αὐγουστον εἰς Κόρινθον. Αὐτὸ τὸ Μεσολόγγιον εὐδαμῶς ἐφαίνετο θέσις δυναμένη ν' ἀντιστῆ εἰς ἐπίθεσιν καὶ πολιορκίαν. Ἡ πόλις αὕτη, ἀπολαύουσα εὐημερίας καὶ ζωτικότητος ἐκ τῶν πόρων τῶν ἀνεκαθεν ἐν ταῖς λιμνοθαλάσσαις τοῦ Αἰτωλικοῦ (Ἀνατολικοῦ) ἐξεργαζομένων μεγάλων ἀλοπηγῶν καὶ ἀλιείων, ἐν δὲ τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῆς οὔσα ἐτι ἀκανονίστως ἐκτισμένη, ὅπως πολλαὶ ἄλλαι Αἰτωλικαὶ πόλεις, ἔχουσα δὲ πληθυσμὸν ὑπερβαίνοντα τὰς 5 χιλ. ψυχῶν, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ φρουρηθῆται σπουδαίως πρὸς τὸ μέρος τῆς θαλάσσης. Τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως εἶναι ἴσον πρὸς τὴν ἐπιφανείαν τῆς θαλάσσης· ἀλλὰ τὸ ἀβαθὲς τῶν ὑδάτων, αἱ προσχώσεις καὶ αἱ πρὸ τῶν πυλῶν σύρσεις ἐκώλυον καὶ αὐτὰ τὰ λίαν μικρὰν ἔχοντα βαθύτητα πλοῖα νὰ πλησιάζωσι πρὸς τὴν πόλιν εἰς ἀπόστασιν ἐλάσσονα τῶν δύο ὥρῶν τὴν ἐξοδὸν δὲ μικροῦ τινος πορθμοῦ, δι' οὗ μόνον ἠδύναντο μικρὰ φορτηγὰ πλοῖα νὰ πλησιάζωσι περισσότερο πρὸς τὴν πόλιν, ἔκλειεν ὁ πύργος ἐκεῖνος τοῦ Βασιλαδίου. Τὸ δὲ εἰς τὸ σύστημα τῆς λιμνοθαλάσσης ἀνήκον γείτον Αἰτωλικὸν πρὸς τὸ βορειοδυτικὸν μέρος ἦτο σχεδὸν ἀπρόσβλητον ἕνεκα τῆς θέσεως αὐτοῦ κείμενον ἐπὶ μικρᾶς ἐπιπέδου νήσου ἐν μέσῳ τενάγους πηλώδους. Ἀλλὰ τὸ Μεσολόγγιον ἀσθενῶς μόνον ἐφρουρεῖτο κατὰ τὴν χερσαίαν πλευρὰν διὰ τοῦ μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως κατασκευασθέντος χαρακώματος. Ἀλλ' ἐτι ἦτο ἀτελής ἢ ἐπτὰ ποδῶν πλάτος καὶ πέντε ποδῶν βάθος ἔχουσα τάφρος, καὶ τὸ τεῖχος τὸ δι' ἐπέλξεον ὠχυρωμένον, τὸ ἔχον ὕψος 4 ποδῶν καὶ πλάτος 2 1/2 ποδῶν, ἕνεκα ἐκκλησιῶν τινων, ἃς δὲν ἦθελον οἱ κάτοικοι νὰ καταδαφίσωσι, τσαύτην εἶχεν ἔκτασιν, ὥστε θὰ ὑπῆρχεν ἀνάγκη 4000 ἀνδρῶν πρὸς φρούρησιν αὐτοῦ. Τροφῶν δὲν ὑπῆρχεν ἔλλειψις, ἀλλὰ κανόνια ὑπῆρχον μόνον 14¹.

Καὶ νῦν ἔδει ν' ἀποδειχθῆ ἂν αὐτὸς ὁ λαὸς ἐμψυχούμενος ὑπὸ τῆς ἀνδρικής διαγωγῆς τοῦ Προέδρου καὶ τοῦ νεαροῦ ἥρωος τοῦ Σουλίου ἐμελλε νὰ ὀρθωθῆ κατὰ τὸ φρόνημα, καὶ ἂν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατῶν οἱ ἄνδρες ἐμελλον ν' ἀντι-

1. Περὶ Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ πρβλ. Raybaud, τόμ. 1 σελ. 278—289 καὶ τόμ. 2 σελ. 353.

Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Τόμος Β'.

καταστήσωσι τὰ τείχη. Καὶ πράγματι ἐγένετο οὕτως. Οἱ πολῖται τῆς ἀνδρείας πόλεως, ἧς οἱ πρόκριτοι παρέστησαν εἰς τὸ πολεμικὸν συμβούλιον τοῦ Προέδρου, ἀπεφάσισαν ν' ἀντιστῶσι μέχρις ἐσχάτων. Ἐνῶ λοιπὸν ἐξ ἐνός προσεκαλοῦντο οἱ Πελοποννήσιοι ἐν πάσῃ σπουδῇ ἵνα πέμψωσι ταχεῖαν βοήθειαν, ἐξ ἄλλου αὐτοὶ πολιορκούμενοι παρεσκευάζοντο, βοηθεῖα τῶν ξένων ἀξιωματικῶν, εἰς γενναίαν ἀντίστασιν, εἰς τοῦτο δὲ καὶ οἱ πολέμιοι κατέλειπον πάντως πολλὸν χρόνον.

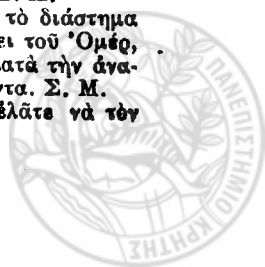
Ἀρκούντως ταχέως ἐν ἀρχῇ προήλασαν οἱ πολέμιοι στρατηλάται, μεθ' ὧν εἶχον ἐνωθῆ τὰ στίφη τῶν προδοτῶν ὀπλαρχηγῶν Γώγου, Βαρνακιώτου καὶ Ἰσκού καὶ τῇ 26/7 Νοεμβρίου εἶχεν ἤδη πράγματι περιζωσθῆ τὸ Μεσολόγγιον. Ὁ Κιουταχῆς ἐστρατοπέδευε παρὰ τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον, ὁ δ' Ὀμὲρ παρὰ τὸν Ἅγιον Δημήτριον, ἔχοντες ὁμοῦ 11 χιλ. μαχητῶν καὶ 15 κανόνια. Πρὸς τοῦτοις καὶ ὁ Γιουσουφ πασσαῆς ἐρχόμενος ἀπὸ Πατρῶν ἀπέκλειε τὴν πόλιν κατὰ θάλασσαν μετὰ 3 πλοίων. Ὡς εἶχον νῦν τὰ πράγματα, οἱ ἐμπειροπόλεμοι Εὐρωπαῖοι ἀξιωματικοὶ τῶν χρόνων ἐκείνων, οἱ ἰδόντες τὴν Ἑλλάδα καὶ κρίνοντες, ἐφρόνουσι ὅτι ἀφεύκτως σχεδὸν ἐμελλε νὰ πέσῃ τὸ Μεσολόγγιον, ἀν' ὃ Ὀμὲρ Βριώνης εὐθὺς ἐν ἀρχῇ, ὡς ἐζήτηε ὁ Ρεσίτ πασσαῆς, ἐπεχείρει γενικὴν τινα ἐφοδον, ἐπιτιθέμενος ἰσχυρῶς καὶ ἀνευ δισταγμῶν καὶ ἐπιφυλάξεων ἐναντίον τῆς πόλεως. Ἀλλὰ τοιοῦτόν τι δὲν ἐσκόπει ὁ ἀρχιστράτηγος. Ἐπειδὴ οὗτος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐνόμιζον ὅτι σπουδαῖοι ἐκρύπτοντο θησαυροὶ ἐν Μεσολογγίῳ, ἐγίνωσκον δὲ συγχρόνως ὅτι ὁ Πρόεδρος τῆς Ἑλλάδος, οὗτινος ἡ κεφαλὴ ἐμελλε νὰ σταλῆ ὡς λαμπρὸν τι δῶρον εἰς τὸν Πατισάχ, εὐρίσκετο ὀπισθεν τῶν ἀσθενῶν τειχῶν, ὧν ἡ ὑπέρβασις καὶ κατάληψις ἐθεωρεῖτο ὡς τι παιδιῶδες παίγνιον, διὰ τοῦτο δὲν ἤθελον νὰ ἐκθέσωσιν εἰς τὰς περιπετείας καταστρεπτικῆς ἐφόδου τὸ κατὰ τὸ φαινόμενον ἀσφαλὲς βραβεῖον τῆς νίκης αὐτῶν, ἀλλὰ μετὰ τὴν πρώτην ἐλαφρὰν προσβολὴν τῆς θέσεως ἐνήργουν ἡσύχως καὶ μεθοδικῶς, συνάπτοντες συγχρόνως διαπραγματεύσεις πρὸς τοὺς πολιορκουμένους. Ἐκ τούτου οἱ Ἕλληνες κατῴρθωσαν νὰ ἐνισχύσωσι τὰ ὀχυρώματα αὐτῶν διὰ μιᾶς ἐτι ἐσωτερικῆς γραμμῆς

νὰ κατασκευάσωσιν ἐξ ἀρχαίων βομβῶν μυδραλλιοδόλον καὶ ἐξ αὐτοσχεδίου δύο κεννοιοφόρα πλοῖα, νὰ μεταπέμψωνται δὲ στρατὸν καὶ ἐξ Αἰτωλικοῦ. Πρὸς τούτοις μεταξὺ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη καὶ τοῦ Γιουσούφ πασσᾶ ὑφίστατο ἀνταγωνισμός, ἐν οἷς Ἕλληγες κατῴρθουν ἀριστα νὰ ἐξάπτωσιν ἔτι μᾶλλον. Διότι καὶ ὁ τῶν Πατρῶν διοικητὴς ἐζήτει αὐτὸς μόνος νὰ λάβῃ τὴν δόξαν καὶ τὸ κέρδος τῆς καταλήψεως τοῦ Μεσολογγίου. Καὶ νῦν ἐξυφάνθη παραδοξοτάτη ὑφὴ διαπραγματεύσεων. Ἐνῶ ὁ Μάρκος Βότσαρης, ἀνὴρ, οὐδ' ὁ λόγος ἐθεωρεῖτο παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις ἀψευδής, διεδουκῶλει τεχνηέντως τὸν Ἄγον Βεσσιάρην, δι' οὗ ὁ Ὁμέρ διεπραγματεύετο πρὸς αὐτόν, δι' ὑποσχέσεων ἰκνῶν ἕως οὗ ἔλθῃ εἰς Μεσολόγγιον ἐπικουρίαν Ἑλληνικήν, ὁ Γιουσούφ πασσᾶς προτείνεν δρους, καθ' οὓς ἡ πόλις ἔμελλε νὰ ἐξαγοράσῃ τὴν χάριν τῶν Τούρκων παραδίδουσα τὸν Πρόεδρον, τοὺς δημογέροντας καὶ τοὺς ὀπλαρχηγοὺς καὶ καταβάλλουσα τὸν ὀφειλόμενον ὑπ' αὐτῆς φόρον. Ἀλλὰ τὰς προτάσεις ταύτας ἀνεκοίνεον εὐθὺς οἱ Ἕλληγες πρὸς τὸν Ὁμέρ Βριώνην, ὅστις νῦν ἀγανακτῶν σφόδρα ἐπὶ τῇ ἐγωιστικῇ προπετείᾳ τοῦ Γιουσούφ ἐζήτει νὰ προσαγάγῃ αὐτοὺς προτείνων προφορικῶς δρους εὐμενεστάτους. Ἦθελε νὰ παράσχῃ αὐτοῖς ἀνακωχὴν ὀκτῶ ἡμερῶν, καθ' ἧς ὁ Μαυροκορδάτος, ὁ Βότσαρης¹, ἡ συνοδεία αὐτῶν καὶ 300 οἰκογένειαι προκρίτων ἔδει νὰ καταλίπωσι τὴν πόλιν, μεθ' ἧς ἔδει νὰ παραδοθῇ αὐτῇ εἰς αὐτόν². Ἐν μέσῳ τῶν διαπραγματεύσεων τούτων ἀφίκοντο τῇ 8)20 Νοεμβρίου ἑπτὰ πλοῖα Ἰδραϊκά, ὧν ἡ ἐμφάνισις ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὸν στόλον τοῦ Γιουσούφ. Ἀφοῦ δὲ τῇ 11)23 Νοεμβρίου (καθ' ἣν ἡμέραν ὁ γενναῖος κόμης Νορμάννος ἀπέθανεν ἀπὸ πυρρτου γαστρικοῦ) ἀπεβίβασαν 700 Πελοποννησίους, ἐν οἷς ἦσαν καὶ ὁ Πετρόμπευς καὶ Ἄνδρέας Ζατμης καὶ Κανέλλος Δελιγιάννης, τότε οἱ Ἕλληγες διέκοψαν μετὰ σκωπτικοῦ Λακωνισμοῦ³ τὰς μετὰ τοῦ Ὁμέρ ἐκκρεμεῖς διαπραγματεύσεις.

1. Λέγε: ὁ Μάρκος Βότσαρης καὶ ὁ Κίτσιος Βότσαρης. Σ. Μ.

2. Ἡ ἀνακωχὴ αὕτη πράγματι συνωμολογήθη· κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τῆς ἀνακωχῆς ἐξηκολούθησαν, ἐν γνώσει καὶ συναίνεσει τοῦ Ὁμέρ, τὰς ὀχυρωματικὰς ἐργασίας, ἵνα μὴ δῆθεν ὁ ἀγνοῶν τὰ κατὰ τὴν ἀνακωχὴν λαὸς νοήσῃ αὐτὴν καὶ ὀργισθῇ καὶ ματαιώσῃ τὰ πάντα. Σ. Μ.

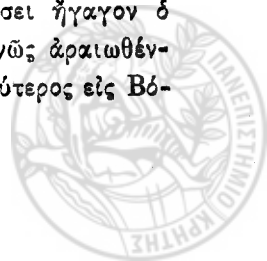
3. «Ἄν θέλετε (ἔλεγεν ὁ Λακωνισμὸς) τὸν τόπον μας, ἐλάτε νὰ τὸν πάρτετε». Σ. Μ.

Ἄλλ' ὅτε οἱ Μουσουλμάνοι ἐπεχείρησαν ἐρρωμένως τὴν ἐπίθεσιν, τὰ πράγματτα εἶχον μεταβληθῆ πρὸς βλάβην αὐτῶν. Ὁ κανονιοβολισμὸς τῆς πόλεως σμικρὸν ἐνεποιεῖ φόβον ἕνεκα τῆς χθαμαλῆς θέσεως τῆς πόλεως καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἦτο ἐκτισμένη· καὶ αἱ τουρκικαὶ βόμβαι ἐπιπτον ἀδολαβῶς εἰς τὸν πηλὸν τῶν μὴ λιθοστρώτων αὐλῶν καὶ δῶν. Οἱ δὲ πολιορκηταὶ οὐ μόνον κατὰ μικρὸν ὑπέφερον ἐπικινδύνως ἀπὸ τῆς φθινοπωρινῆς ὥρας τοῦ ἔτους καὶ ἀπὸ τῶν ραχδαίων βροχῶν καὶ τοῦ πυρετοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ στρατιωτικὴ αὐτῶν θέσις κατέστη ἐπικινδύνης. Οὐ μόνον διότι μετὰ τὴν ἐκδίωξιν τοῦ Γιουσοῦφ πασσαὶ οἱ Μεσολογγίται πανταχόθεν ἐλάμβανον ἐπικουρίας νεκρὰς πολεμικῶν δυνάμεων, ἐφοδίων καὶ τροφῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπανάστασις ἐξερράγη κατὰ τὰ νῶτα τοῦ Ὁμέρ Βριώνη. Ἐπειδὴ δηλονότι ἡ ἐν Κερκύρᾳ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις ὄν ἤθελε ν' ἀνέχεται τὴν ἐν τῇ νήσῳ Καλάμφ συνάθροισιν τῶν ἐξ Ἀκκρνανίας φευγόντων, οὗτοι ἐπέστρεψαν εἰς Ρουμελίαν καὶ μετ' ὀλίγον συνεκροτήθησαν ἐν Ἐηρομέρῳ καὶ Βάλτῳ ἰσχυρὰ παλληκαρίων στίφη, διχκόπτοντα τὰς μεταξὺ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ὁμέρ καὶ τῶν ἐν Ἡπίρῳ φρουρῶν συγκοινωνίας.

Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης τῆς ἀπὸ ἐβδομάδος εἰς ἐβδομάδα μᾶλλον ἀφορήτου καθισταμένης διανοεῖτο ὁ Ὁμέρ Βριώνης ν' ἀπαλλαγῆ ἐπὶ τέλους δι' ἰσχυρὰς τινος ἐπιθέσεως καὶ ἐφόδου. Ὁκτακόσιοι Ἀλβανοὶ ἐκείσθησαν διὰ μεγάλων χρηματικῶν ὑποσχέσεων νὰ προτῆράμωσιν ἕθελοντα εἰς τὴν πρώτην τῆς ἐφόδου φάλαγγα. Ὁ Ὁμέρ Βριώνης ἐβουλεύετο νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τὴν νύκτα τῆς Ἑλληνικῆς ἑορτῆς τῆς Χριστοῦ γεννήσεως (24 πρὸς 25 Δεκεμβρίου 1822 π. χρον.), ἐλπίζων ὅτι οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην ἔμελλον νὰ ἀσχολῶνται εἰς τὰς θρησκευτικὰς αὐτῶν εὐσεβεῖς πράξεις. Ἄλλ' Ἕλληνας τις ἀλιεὺς ἢ κυνηγὸς τοῦ Ὁμέρ, ριψοκινδυνεύων τὴν ὑπαρξιν αὐτὴν τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, προσῶκε τοῖς Ἕλλησι τὴν ἡμέραν αὐτὴν τῆς 24 Δεκεμβρίου τὸν ἀπειλοῦντα αὐτοὺς κίνδυνον. Εὐθὺς τότε ὁ κληρὸς ἀπήλλαξε τὸν λαὸν τοῦ καθήκοντος τοῦ παραστῆναι εἰς τὰς ἱεροτελεστείαις, καὶ ὅτε τῇ 25 Δεκεμβρίου (π. χρον.) περὶ τὴν 5 ὥραν τῆς πρωίας ἤρξατο ἡ ἔφοδος ὑπὸ τὰς βροντὰς τῶν Τουρκικῶν

κανονίων, καὶ τὴν ἔφοδον ταύτην ὑπεστήριξε δευτέρα φάλαγγς 2000 ἀνδρῶν, τότε οἱ Ἕλληνες, ὄντες νῦν ἐν ὄλῳ 2350 μχηταί, ἐπὶ τρίωρον ἀγωνιζόμενοι ἀπέκρουσαν λαμπρῶς τὴν ἐναντίον τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς πόλεως διευθυνομένην ἔφοδον μικρὰς ὑποστάντες ἀπωλείας, ἐνῶ ἐκ τῶν ἐπιτιθεμένων ἐφρονεῦθησαν ἢ ἐτραυματίσθησαν πεντακῶσιοι ἢ ἐξεκῶσιοι. Ἡ δεινὴ αὕτη ἦτα ὑπῆρξεν ὀλεθριωτάτη εἰς τὸν Τουρκικὸν στρατὸν. Ἐξ ἑνὸς μὲν ἔμαθον νῦν οἱ Τούρκοι ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις εἶχε τὰς χεῖρας ἐντελῶς ἐλευθέρως, προήλαυε νῦν πρὸς τὸ Μεσολόγγιον, ἐξ ἄλλου δὲ ὁ Πετρόμπευς ἔπλεε νῦν μετὰ 700 ἀνδρῶν πρὸς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελῷου, ἐνεργῶν ἐντεῦθεν ἐναντίον τῆς δεξιᾶς πτέρυγος καὶ τῶν νώτων τῶν Τούρκων, καὶ διεσκόρπιζεν ἐχθρικήν τινα φάλαγγα παρὰ τὴν Κατοχὴν, ἀφίσταντο δὲ καὶ οἱ πλείστοι τῶν ὀπληρηγῶν ἀπὸ τῶν Τούρκων. Ὅτε δ' Ὀμῆρ ἐξ ἐπιστολῆς τινος τοῦ Βραχνακιώτου (ὅστις καὶ αὐτὸς μῆδ' ἄλλο μετὰ ταῦτα δυνάμενος νὰ πράξῃ ἔφυγεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους) ἔμαθεν ὅτι ὁ Ράγγος ἀπέκλειε τὸ Μακρυνόρος, ἤρξατο τῇ 31 Δεκεμβρίου (π. χρον.) ἐν πάσῃ σπουδῇ τῆς ὑποχωρήσεως, καθ' ἣν ἀπώλεσε πολλὴν ἀποσκευὴν καὶ ἑνδεκα κανόνια καταληφθέντα ὑπὸ τῶν καταδιωκόντων Ἑλλήνων. Πλείστως ἔτι ἀπωλείας ὑπέστησαν οἱ Τούρκοι ἐν τῇ πρὸς Ἡπειρον ἐπικινδύῳ. Μὴ δυναθέντες νὰ διαβῶσι παρὰ τὴν Λεπενὸν τὸν πλημμυρησάντα Ἀχελῷον ἠναγκάσθησαν νὰ μείνωσιν ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ Βραχωρίου, ἐνθ' ἑκάστη μικρὸν ἤρξαντο νὰ ὑποφέρωσι σφόδρα ἐξ ἐλλείψεως τροφίμων. Μοιρὰ τις αὐτῶν, θελήσασα νὰ βαδίσῃ ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ Πλιάσσαν διὰ τῶν Ἀγράφων, ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη, κλείσαντος αὐτοῖς τὴν πρὸς τὸν Ἅγιον Βλάσιον ὁδόν. Ὅτε δὲ τέλος ἡ ἀπορία ἠνάγκασε τὸν στρατὸν τοῦ Ὀμῆρ ν' ἀποπειραθῆ ἀπαξ ἔτι τὴν κινδυνώδη παρὰ τὴν Λεπενὸν διάβασιν τοῦ Ἀχελῷου (28/9 Φεβρουαρίου), ἐπνίγησαν ἐν τῷ ποταμῷ πλείονες τῶν πεντακωσίων στρατιωτῶν. Ἐν οἰκτροτάτῃ δὲ καταστάσει ἤγαγον ὁ Ὀμῆρ Βριώνης καὶ ὁ Ρεσίτ τὰς φάλαγγας τοῦ δεινῶς ἀραιοθέντος στρατοῦ ὁ μὲν πρῶτος εἰς Καρδακράν, ὁ δὲ δεῦτερος εἰς Βό-

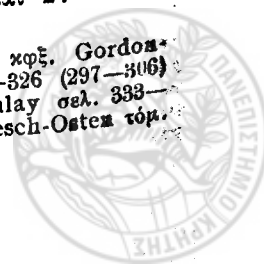

νισαν, ὅθεν αὐταὶ μέχρις 9)20 Φεβρουαρίου ἀπέπλευσαν εἰς Πρέβεζαν¹.

Ἡ λαμπρὰ ἐναντίον τῆς Τουρκικῆς ἐπιθέσεως ἄμυνα καὶ ἡ τούτων ἀπὸ τῆς Αἰτωλίας ἐκδίωξις, ὧν ἕνεκα ὁ Μυροκορδατος ἐν μέρει τοῦλάχιστον ἠνώρθωσε τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ κύρος καὶ ἀξίωμα, εἴθεσαν πέρας εἰς τὴν σειρὰν ἐκείνων τῶν ἀνδρείων πράξεων, δι' ὧν ἀπεσοδήθη ἡ φοβερά θύελλα, ὑφ' ἧς ἐφαίνετο ὅτι ἐμελλε νὰ καταβληθῇ ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸ 1822. Ἡ Ἑλλάς ἐν ἀρχῇ τοῦ 1823 ἦτο πάλιν ἐλευθέρα μέχρις Οἴτης καὶ Μακρυνόρους. Τὸ Ναύπλιον ἀπώλεσαν οἱ Τούρκοι διὰ παντός, ἡ δὲ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀνάκτησις τοῦ Ἀκροκορίνθου ἦτο ἀπλῶς ζήτημα χρόνου. Μόνον δὲ τὰ ἐν Εὐδοίᾳ φρούρια, ἔτι δὲ ἡ Κορώνη καὶ ἡ Μεθώνη, καὶ τὸ σύστημα τῶν περὶ Πάτρας καὶ Ναύπακτον φρουρίων διατηροῦντο ἔτι ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν. Ἡ ἀμυντικὴ δύναμις καὶ ἀντοχὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐν Ἑλληνικῇ γῆ Χριστιανῶν Ἀλβανῶν ἐδοκιμάσθη καὶ διετρανώθη λαμπρῶς. Μόνον ἐν ἐνὶ σημείῳ τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων ἤρξαντο νῦν ἐπαισθητῶς ἐλαττούμενα²· ἐκεῖ, ἔνθα νῦν ἤδη καθίσταντο ἐπαισθητὰ τὰ ἀποτελέσματα τῆς εὐρωπαϊκῆς πεπαιδευμένης Αἰγυπτιακῆς δυνάμεως, ἣτις καὶ ἐν Πελοποννήσῳ μετὰ δύο ἔτη ἐμελλε νὰ δεῖξῃ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τὴν καταστρεπτικὴν αὐτῆς ὁρμὴν. Τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο ἡ νῆσος Κρήτη, ἡ γενομένη κατὰ τὸ 1822 θέατρον σφοδροτάτων καὶ εὐμεταδόλων ἀγώνων.

Ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ὁ πόλεμος ἀπ' ἀρχῆς τοῦ 1822 ἀνέλαβεν ἅπασαν τὴν ὁρμὴν αὐτοῦ. Ὁ πόλεμος οὗτος διεξήγετο ἐν ἀρχῇ κατὰ τὴν ἀρχαιοτρόπον μέθοδον, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἀπέκλειον ἡ καὶ πολλάκις ἀπλῶς ἐπετήρουν τὰς κυριωτάτας θέσεις, ἰδίως τὴν Σούδα, τὰ Χανιά καὶ τὴν Ρέθυμνον. Οἱ δὲ Ὀθωμανοί, οἵτινες περιλαμβανομένων καὶ τῶν ἐντοπίων μχητῶν εἶχον περίπου 26000 ὁπλίτας, πλῆθος κανονίων, κατεῖχον δὲ καὶ 27 θέσεις,

1. Raybaud σελ. 346 κφξ. 348 κφξ. 386 κφξ. 448 κφξ. Gordon-Zinkeisen σελ. 532—546. Τρικούπη τόμ. 2 σελ. 314—326 (297—306) καὶ 361—380 (344—357). Gervinus σελ. 361—371. Finlay σελ. 333—339. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 284 κφξ. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 181 κφξ.

ἔζητουν δι' ἐξόδων νὰ διαλύσῃσι τὸν ἀποκλεισμόν καὶ ν' ἀποκαταστήσῃσι τὴν μεταξὺ τῶν κυριωτάτων φρουρῶν συγκοινωνίαν· τό γε νῦν ἀνωφελῶς ἐνεργοῦντες ταῦτα. Εἰς τοὺς Ἑλληνας τοὺς ἔχοντας τότε περὶ τὰς 7000 μαχητῶν, μεθ' ὧν διετήρουν τὴν ὑπεροχὴν αὐτῶν ἐν τοῖς δυτικοῖς διαμερίσμασι τῆς νήσου, πολλὴν ἐπήνεγκε συμφορὰν ἡ διχόνοια αὐτῶν. Ὁ ἱεπότης Ἀφεντούλης δὲν ἠδύνατο νὰ περιποιήσῃ ἑαυτῷ ἀξίωμα ἠθικόν. Οἱ δὲ ὑπερόπται Σφακιανοί, οἵτινες νῦν ἔχοντες ὑπὸ τὸν ὄπλαρχηγὸν Ρουσσὸν 3000 μαχητὰς ἐδέσποζον ἐν τῷ πασσαλικῷ Ρεθύμνῳ, δὲν ἤθελον ν' ἀναγνωρίζωσι τοὺς Ἑλληνας τῆς Κάτω χώρας ὡς ἰσονόμους καὶ κατεῖχοντο ὑπὸ σφοδρᾶς ἀντιζηλίας πρὸς τὸν ἐξαιρετὸν ἐκ τῆς Κάτω χώρας ὄπλαρχηγὸν Ἀντώνιον Μελιδόνην, ἥρωα ἱπποτικόν, ὅστις (ὡς ἀδελφὸς τοῦ ἱατροῦ τοῦ Ἀφεντούλη) διηύθυνεν ἀνδρείως ἄμα καὶ δεξιῶς τὸν ἐν τῷ πασσαλικῷ Ἡρακλεῖου ἀγῶνα. Ἡ ἀντιζηλία δὲ αὕτη προέβη μέχρι τοσούτου, ὥστε ἐν κοινῇ τιμῇ ἐναντίον τῶν ἐν Φουρφουρᾷ Τούρκων ἐπιχειρήσει οἱ Σφακιανοὶ ἐνήργουν τὸν φόνον τοῦ λαοφιλοῦς ἀνδρός. Αὐτὸς ὁ Ρουσσὸς ἐφόνευσε διὰ λόγῃς τὸν κρᾶτιστον ὄπλαρχηγὸν ἐν τινὶ συμποσίῳ (περὶ τὰ μέσα Μαρτίου). Τὰ ὀλέθρια ἀποτελέσματα, ἅτινα ἐπήνεγκεν εἰς τοὺς Κρήτας ἡ ἐπονειδιστος αἱματηρὰ πρᾶξις, μέχρι τινὸς μόνον ἐξουδετερώθησαν διὰ τῆς ὀριστικῆς ἀφίξεως τοῦ τῆς ὑπὸ νόσου κωλυομένου καὶ μένοντος ἐν Μήλῳ λοχαγοῦ Βαλέστου, τοῦ ἀποδάντος ἐν ἀρχῇ Ἀπριλίου μετὰ 300 Σαμιῶν εἰς Λουτρόν. Ἀλλὰ καὶ οὗτος ὁ ἐξαιρετὸς ἀξιοματικὸς, ὅστις ἐγίνωσκε καὶ εἰργάζετο μετὰ ζήσεως νὰ ἐμψυχοῖ τοὺς Κρήτας ἐκ νέου, ἠττήθη ἐν τῇ παρὰ τὸ Καστέλλι (τὸ κείμενον ἐν διώρῳ ἀπὸ Ρεθύμνου ἀποστάσει) συγκροτηθεῖσα μάχῃ διὰ τῆς προδοτικῆς κακομηχανίας τῶν Σφακιανῶν τῇ 14)26 Ἀπριλίου καὶ ἀσφάγῃ ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν¹.

¹ Ἐκτοτε ἡ ἐπανάστασις διετηρεῖτο μόνον ἐν τῷ πασσαλικῷ

1. Ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Καστελλίου δὲν ἠττήθη ὁ Βαλέστος διὰ προδοσίας τῶν Σφακιανῶν. Ἴσως προδοσίαν ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸ γεγονός ὅτι μετὰ τὴν ἤτταν τοῦ Καστελλίου ἐφευγε καὶ ὁ Βαλέστος, ὧν ἀρρωστος καὶ φερόμενος ἐπὶ νώτων διαδοχικῶς ὑπὸ δύο Σφακιανῶν, οἵτινες βλέποντες τοὺς ἐχθροὺς προσερχομένους καὶ φοβηθέντες ἐτόλμησαν εἰς φετὴν καταλιπόντες τὸν Βαλέστον εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ. Σ. Μ.

τῶν Χανίων ἢ πόλις δὲ αὕτη ἐπιέζετο δεινότερον καθ' ἐκάστην ὑπὸ τε τῶν Κρητῶν καὶ ὑπὸ τῶν Κασίων κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἄλλ' ἢ ὁμόνοια τῶν Κρητῶν ἐξέλιπεν ὅτε κατὰ Μάϊον ὁ Χίος Σκυλίτσης Ὀμηρίδης, ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐν Κορίνθῳ κεντρικῆς κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος, ἀφίκετο εἰς Κρήτην. Οὗτος πρὸς μεγάλην δυσἀρέσκειαν τοῦ Ἀφεντούλλη, ὅστις, ἀφ' οὗ χρόνου ὁ Ὑψηλάντης ἀπώλεσε τὸ μέγα αὐτοῦ ἠθικὸν ἀξίωμα, καθίστατο διηνεκῶς ἀσθενέστερος, συνεκάλεσεν ἐν τῷ (πεντάωρον ἀπὸ Χανίων καὶ ἡμισιαν ὄραν ἀπὸ Σούδας ἀπέχοντι) Ἀρμένῳ συνέλευσιν τῶν προκρίτων, ἐν ἧ κατὰ τὴν 20)1 καὶ 21)2 Ἰουνίου ἐνεκρίθη τὸ σχέδιον προσωρινοῦ συντάγματος τῆς Κρήτης, δι' οὗ ἡ νῆσος ἐτίθετο ὑπὸ τὴν ὑπερτάτην διεύθυνσιν τῆς κεντρικῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Πολὺ δυσανατρετῶν ἔμενον ἔτι ὁ Ἀφεντούλλης ὡς «Γενικός Ἐπαρχος» ἐν τῇ νῦν ὑπὸ τῶν πολλῶ φοδερωτέρων Αἰγυπτίων ἀπειλουμένη νήσῳ.

Διότι ἡ ἐν τοσοῦτοις τόποις συγχρόνως εἰς πολέμους περισπωμένη Πύλη εἶχε ζητήσῃ ἐν τῷ μεταξὺ τὴν βοήθειαν τοῦ ἰσχυροῦ αὐτῆς ἐν Αἰγύπτῳ ὑποτελοῦς, τοῦ ἰσχυροῦ Μεχμέτ Ἀλή, θέσασ τὴν νῆσον, τὴν μέλλουσαν νὰ δοθῇ τούτῳ πρὸς ἀμοιβὴν τῶν ἐναντίων τῶν Ἑλλήνων ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ, ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτοῦ. Ὁ τοῦ Μεχμέτ Ἀλή ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς Χασσάν πασσᾶς ἀπέδῃ τῇ 27)8 Ἰουνίου εἰς Σούδαν μετὰ 5000 ἀνδρῶν (ἐν οἷς εὗρίσκοντο 800 περίπου ἰππεῖς καὶ 2000 Ἀλβανοὶ) καὶ πολλῶν κανονίων. Οἱ Ἕλληνες μετὰ μάχην οὐχὶ ἀδοξον, ἦν συνήψαν πρὸς τὴν προφυλακὴν αὐτοῦ, ὑπεχώρησαν πανταχοῦ ἐκ τῶν χθαρμῶν πεδινῶν μερῶν τῆς νήσου καὶ ὠχυρώθησαν ἐν τοῖς Λευκοῖς Ὀρεσι παρὰ τὴν Μυλάξην. Ἀπὸ τῆς ὀχυρᾶς ταύτης θέσεως ὀρμώμενος ἐξεδίωξεν αὐτοὺς ὁ Χασσάν πασσᾶς περὶ τὰ τέλη Ἰουνίου δι' ἐπιθέσεως καὶ ἐφόδων. Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἐξερράγη μετ' οὐ πολὺ ἐν ταῖς ἀνατολικαῖς ἐπαρχίαις τῆς νήσου νέα ἐπανάστασις, καὶ ἐπιθεσίς τις (περὶ τὰς ἀρχὰς Αὐγούστου) μέρους τινὸς τῶν Αἰγυπτίων ἐναντίον τῆς ἐν Θερίσσω τῆς ἐπαρχίας Χανίων Ἑλληνικῆς θέσεως ἔληξε μετὰ δεινῆς τῶν ἐπιτιθεμένων ἤττης. Ἀλλὰ νῦν ὁ Αἰγύπτιος ἀρχιστράτηγος συνέλαβε σχέδιον συνε-

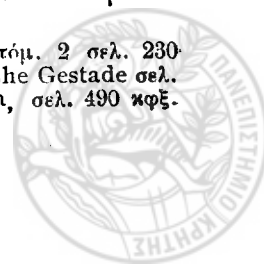
τόν, δι' οὗ καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν ἐφεύδατο καὶ τοὺς Ἑλληνας βραδέως μὲν ἀλλ' ἀσφκλῶς ἔμελλε νὰ καταστρέψῃ. Κατελάμβανε δηλονότι μόνον τὰ χθιμαλὰ μέρη, ἐδήλου τὰς καρποφόρους χώρας τῆς νήσου, ἀπέκλειε τὰς πρὸς τὰ ὄρη εἰσόδους καὶ ἤρξατο νὰ λιμοκτονῇ συστηματικῶς τοὺς ἐπαναστάτας. Ἔδει δὲ νῦν ν' ἀποδειχθῇ ἂν ὁ νέος διοικητής, ὃν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἔπεμπεν εἰς Κρήτην, ἀφοῦ οἱ Σρακικνοὶ ἐπὶ τέλους τῆ 3)15 Νοεμβρίου 1822 ἐξεδίωξαν τὸν Ἀφεντούλην, ὁ Ὑδρατος δηλονότι Ἐμμανουὴλ Τομπάζης, ἔμελλε νὰ κητορθώσῃ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1822.—Ἡ ἐν Ἄστρει Ἑθνικὴ Συνέλευσις.—Νέα κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Πετρόμπευν καὶ Ζαΐμην (1823).—Ἐρις μεταξὺ Κολοκοτρώνη καὶ Μαυροκορδάτου καὶ τὰ ἐπακολουθήματα ταύτης.

Ἡ οἰκτρὰ ἔκβασις τῆς μεγάλης ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος Τουρκικῆς ἐπιχειρήσεως προεκάλεσεν ἐν πολλοῖς τόποις τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, ἰδίως δὲ ἐν Μακεδονίᾳ, δυσαρέσκειν μὲν δεινὴν ἐναντίον τῆς Πύλης, ἐν αὐτῇ δὲ τῇ Κωνσταντινουπόλει μεγάλην ἀθυμίαν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, καθ' ὃν χρόνον αἱ νέαι πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις τῶν Ὀθωμανῶν ἤρξαντο παραλυόμεναι ἐπαισθητῶς, θὰ ἀνέμενέ τις ὅτι οἱ Ἑλληνες νῦν τέλος ἐνόουν κάλῳς τὴν θέσιν αὐτῶν καὶ ὅτι καταπαύοντες ἅπαξ διὰ παντὸς τὰς ἐσωτερικὰς αὐτῶν διχονοίας ἔμελλον νὰ κηνονίσωσι τὴν ὑπερτάτην αὐτῶν διεύθυνσιν σταθερῶς, ἀσφαλῶς καὶ συνετῶς, καὶ νὰ στρέψωσι πᾶσιν τὴν δύναμιν αὐτῶν τὸ μὲν ἐπὶ τὴν προστασίαν τῶν ὀρίων, τὸ δὲ ἐπὶ τὴν ἐκδίωξιν τῶν λειψάνων τῶν Ὀθωμανῶν

1. Gordon-Zinkeisen σελ. 575—594. Τρικοίπη τόμ. 2 σελ. 230 κρη. (215 κρη.), 309 κρη. (239 κρη.). v. Löher, Kretische Gestade σελ. 153—155. Mendelssohn-Bartholdy, Die Insel Kreta, σελ. 490 κρη. καὶ Geschichte Griechenlands τόμ. 1 σελ. 338 κρη.

ἀπὸ Εὐβοίας, Μεσσηνίας, Πατρῶν καὶ Ναυπάκτου. Ἀλλὰ δυστυχῶς οὐ περὶ τοιούτων ἐφρόντιζον οἱ Ἕλληνες. Νῦν δὲ μάλιστα ἀπέδειξαν ἐμπράκτως ὅτι πολλῶ εὐκολώτερον ἦτο αὐτοῖς ν' ἀμύνωνται ἐναντίον τῶν Ὀθωμανικῶν στρατευμάτων ἢ ἐναντίον τῶν μανιωδῶν παθῶν καὶ τοῦ ἀπεχθοῦς πρὸς ἀλλήλους ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἀρχηγῶν· νῦν πρῶτον ἀπέδειξαν τὸ μέγα πλῆθος τῶν δυσχερειῶν (ὅψ' ἄς ἔτι καὶ νῦν ἀγωνίζεται ἐν μέρει τὸ ἔθνος), αἵτινες ἐπέρχονται ὅτε μετὰ μακρὰν εἰς ξένους ὑποταγὴν ἀπὸ τῶν φρικαλεοτήτων μυστροῦ φυλετικῆς πολέμου μέλλη νὰ ἰδρῦθῃ ἐκ τοῦ παραχρῆμα νέα καὶ εὐτακτος κατάστασις πραγμάτων.

Τὸ ἀποτέλεσμα τῶν γεγονότων τοῦ 1822 ὡς πρὸς τὴν ἔσωτερικὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἦν ἐν συντόμῳ ὡς ἑξῆς. Ἐν τῇ Ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι ἐπεκράτει πανταχοῦ σχεδὸν ἡ στρατιωτικὴ ἐξουσία, ἐν Πελοποννήσῳ μὲν ὁ γηραιὸς Κολοκοτρῶνης, ἐν δὲ τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ὁ πανοῦργος Ὀδυσσεύς. Μόνον ἐν Αἰτωλίᾳ, ἔνθα ὁ ἰδεώδης ἥρωικὸς χαρακτήρ τοῦ Μάρκου Βότσαρη ἐθεώρει ὡς σκοπὸν μόνον τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, οὐχὶ δὲ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ δύναμιν, ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἤττης τοῦ Ὁμέρ Βριώνη ἦν ἔτι ἔμπεδον τὸ ἠθικὸν ἐξίωμα καὶ ἡ ἠθικὴ δύναμις τοῦ Μαυροκορδάτου. Τοῦναντίον δὲ ὁ μὲν Ἄρειος Πάγος εἶχεν ἐξκφανισθῆ, ἡ δὲ Γερουσία εἶχε καταστῆ δύναμις ἀτήμκντος. Μόνη ἡ Γερουσία τῆς Πελοποννήσου κατώρθωσε νὰ διατηρηθῆ, ἀλλὰ ἡ κεντρικὴ δύναμις μετὰ τοῦ βουλευτικοῦ κατέπεσεν εἰς κενὸν εἰδῶλον καὶ σκιάν. Ἦτο λοιπὸν ἀνάγκη σπουδαία, ἀφοῦ νῦν ἀπεκρούσθη ἡ Τουρκικὴ ἐπιδρομή, νὰ ὀργανωθῆ πολιτικῶς ἡ νεωστὶ ἐξελιχθεῖσα κατάστασις πραγμάτων. Καὶ τότε ἀκριβῶς, ὡς πολλάκις ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ Ἑλλάδι, ἐπῆλθεν αὐθις ἄπαξ μεταβολὴ πραγμάτων ὅλως ἀπροσδόκητος· παρὰ πᾶσαν ἐηλονότι προσδοκίαν ἡ στρατιωτικὴ δικτατορία δὲν ἠδυνήθη νῦν νὰ συντηρήσῃ ἐκυτὴν.

Ἡ τε κεντρικὴ ἐξουσία (τὸ Ἐκτελεστικόν) καὶ ἡ νομοθετικὴ βουλὴ (τὸ Βουλευτικόν), ἐνεκὰ τῆς περιφόβου αὐτῶν εἰς τὰ παρὰ τοὺς Μύλους ἐρμῶντα κλοῖα φυγῆς καθ' ἂν χρόνον ὁ Δράμαλης προήλαυεν εἰς τὴν Ἀργολίδα, ἀπώλεσαν

πάντως παρά τε τῷ λαῷ καὶ παρά τῷ στρατῷ πᾶν κῶρος. Αἱ ἀρχαὶ αὗται, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν ἔμεναν ἐν τοῖς πλοίοις, βραδύτερον δὲ ἐγκτεστάθησαν ἐν τῇ ἐγγύς τοῦ Ἄστρους (νοτίως τῶν Μύλων) ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Θυρατίδι κειμένη κώμῃ Ἀγίῳ Ἰωάννῃ, ἀπὸ δὲ τοῦ Ὀκτωβρίου μεταδάντες εἰς τὸ Καστρί (Ἐρμιόνη) παρηκολούθουν μὲν πάντως ἐπιμελῶς τὴν τῶν πραγμάτων πορείαν, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ τινων διαταγῶν, ἃς ἐξέδιδον, ἐζήτουν νὰ μαρτυρήσωσι τὴν ὑπαρξιν αὐτῶν. Ἄλλ' ὁμως ἔστεροῦντο σχεδὸν παντελῶς τοῦ μόνου τρόπου τοῦ ν' ἀνακτῆσωσι μέρος τοῦ ἀξιωματος αὐτῶν, τῶν ἀναγκαίων δηλονότι χρημάτων, ἵνα διὰ τούτων καταβάλωσι τοῦλάχιστον τοὺς μισθοὺς τῶν τακτικῶν στρατιωτῶν, τῶν πληρωμάτων τῶν πλοίων καὶ τὴν ἀναγκαίαν πρὸς παρασκευὴν πυροβολικοῦ δαπάνην. Τοσοῦτον δὲ μεγάλῃ ἦτο ἡ ἀπορία, εἰς ἣν περιέστησαν, ὥστε καὶ αὐτὸς ὁ ἀντιπρόεδρος αὐτῶν, ὁ πρότερον τοσοῦτον εὐπορὸς πρόκριτος Πατρῶν Ἀθανάσιος Κανακάρης, ἀνὴρ ἀφιλοκερδῆς καὶ ἄγαν φιλόπατρις, περιτῆθην εἰς παντελῆ πενίαν καὶ ἐν Καστρίῳ εὐρισκόμενος εἶχεν ἔτι περιουσίαν τριῶν μόνον ταλλήρων. Ὅτε δὲ τέλος ἐτελεύτησε τῇ 14)26 Ἰανουαρίου 1823 ἐν Καστρίῳ ἐπὶ ψιάθου, ἐν μεγίστῃ εὐρίσκετο τάλαιπωρία. Πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι, εἰς ἃς προέβη ἡ Κυβέρνησις ἵνα διὰ συνεννοήσεως πρὸς τὸν ἐχθρικῶς ἔχοντα πρὸς αὐτὴν Κολοκοτρώνην καὶ πρὸς τὴν Πελοποννησιακὴν Γερουσίαν βελτιώσῃ τὴν θέσιν τῶν πραγμάτων, ἀπέτυχον. Μεταβολή τις εἰς τὴν τοιαύτην θέσιν τῶν πραγμάτων ἠδύνατο νὰ ἐπέλθῃ μόνον διὰ νέας τινὲς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως.

Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὠρίσθη ὡς ἡμέρα ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων ἡ 21)3 Δεκεμβρίου, ἡ δὲ τῶν ἐργασιῶν τῆς Συνελεύσεως ἐνερξίς ἐμελλε νὰ γένηται περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους. Ἄλλ' ἐπειδὴ οὐδεὶς σχεδὸν τοσοῦτον ταχέως παρέστη κατὰ τὸν τεταγμένον χρόνον, διὰ τοῦτο διὰ νόμου, μέλλοντος νὰ ἐπιταχύνῃ συγχρόνως τὰς ἐκλογάς, πρετάθη ἡ προθεσμία τοῦ νῦν ἔτι ἐν τῇ ἀρχῇ εὐρισκομένου Ἐκτελεστικοῦ μέχρι τέλους Φεβρουαρίου 1823. Ἐγένετο δὲ πάλιν ἀνάγκη νὰ παραταθῇ ἅπαξ ἔτι ἡ διάρκεια τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ν' ἀναβληθῇ δὲ καὶ ἡ σύγκλησις τῆς νέας

Συνελεύσεως. Ἄλλ' ὅτε ἡ Κυβέρνησις ἐν τῷ μεταξύ ἤθελε νὰ μετοικήσῃ εἰς Ναύπλιον, ὁ τοῦ φρουρίου τούτου διοικητῆς, ὁ τοῦ Κολοκοτρώνη κηδεστῆς Πλαπούτας Κολιόπουλος, εἶχε τὸ θράσος ν' ἀπαγορεύσῃ αὐτῇ τὴν εἰσοδὸν, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι «εἶχε παρέλθει ἡ προθεσμία τῆς ἀρχῆς αὐτῆς». Αἱ νῦν λοιπὸν φυτικὴν ζωὴν ζῶσι ἀρχαί μετέβησαν καὶ αὖθις εἰς τὸ Ἄστρος, ἐνθα τέλος περὶ τὰ μέσα Μαρτίου 1823 συνήχθησαν οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ νέη Συνέλευσις ἦτο συγκεκριμένη κατὰ τρόπον ὅπως ἰδιάζοντα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν αὐτῇ παρκαθημένων (315 ἀνδρῶν) ἦτο τριπλάσιος τοῦ τῆς πρώτης Συνελεύσεως τῆς Πιάδας ἢ Ἐπιδαύρου. Τοῦτο δὲ ἐγένετο οὐ μόνον διότι ἀπὸ Θεσσαλίας καὶ Κρήτης, ἐκ τῶν Σποράδων καὶ τῶν Κυκλάδων παρέστησαν ἀντιπρόσωποι, ἀλλὰ καὶ διότι ὡς ἐκ τῆς ἰδιοφυοῦς καταστάσεως, ἐν ἣ διατέλουν τότε τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, μετέβαινον εἰς τὴν Συνέλευσιν πολλάκις ἐκ τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ἀντιπρόσωποι δύο διαμαχομένων μερίδων. Τινὲς τούτων μετέβαινον ἔως αὐτόκλητοι, ἄλλοι πάλιν ὡς ἀντιπρόσωποι ἰδίων στρατιωτικῶν μοιρῶν· ἄλλοι δ' ἔτι ἀπλούστερον μεθίσταντο, ἐννοεῖται οἰκοθεν, εἰς τὴν Συνέλευσιν ἀπὸ τῆς πρώην Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ. Ἄλλ' ὁ κριτὸς δὲν ἦτο πρόσφορος ἔνα δι' ἀκριβοῦς βρασάνου ἐξελεγχθῆναι τὸ ἐπὶ ἀντιπροσωπεῖαν δικαίωμα ἐκάστου. Ἐκ τοῦ μέσου δὲ τῶν πολλῶν τοπικῶν καὶ προσωπικῶν συμφερόντων καὶ ἀντιδράσεων ἀνέκυψεν εὐθὺς ἡ μεγάλη ἀντίθεσις ἡ μεταξὺ τῆς στρατιωτικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς μερίδος, ἡ μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῶν προκρίτων· ἐξ ἑνός, καὶ τῶν ναυκλήρων καὶ τῶν πολιτικῶν ἐξ ἄλλου. Οἱ ἀντιπρόσωποι δὲ τῶν ναυτικῶν νήσων κατώρθωσαν ὥστε οἱ ὀπαδοὶ τῆς αὐστηραῆς στρατιωτικῆς μερίδος νὰ μεταβῶσιν ἀπὸ Ναυπλίου εἰς Ἄστρος.

Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τοῦ Κοινοβουλίου τούτου ἦτο τὰ μάλιστα χαρακτηριστικὴ ὡς πρὸς τὴν τότε θέσιν τῆς Ἑλλάδος. Αἱ συνε-

1. Ἀκριβέστερον τὸ ἐν τῶν κομμμάτων ἦτο καὶ ἐλέγχετο, καθὰ λέγει ὁ Κολοκοτρώνης (σελ. 122), τὸ κόμμα τῶν Προεστών, τὸ δὲ ἄλλο τοῦ Κολοκοτρώνη. Τῶν Προεστών τὸ κόμμα εἶχεν ἀντιπροσώπους 150, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης 40. Σ. Μ.

δρῖαι ἐγίνοντο πάλιν ἐν τινι κιτρῶνι, οὐ διὰ μέσου ἔρρεε χεῖμαρ-
 ρός τις, ὁ ἀρχαῖος Ἰάνος· ἐνθεν δὲ ἀκείθειν τούτου εἶχον τὰς κα-
 τοικίας αὐτῶν οἱ ἀντιπρόσωποι παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ κόλπου
 ἐν καλύβεις χειμεριναῖς. Ἀλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἡ στρα-
 τιωτικὴ μερὶς ἐδείχθη καὶ νῦν ὡς ἡ ἀσθενεστέρα. Ἡγέται αὐτῆς
 ἦσαν ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης καὶ ὁ Θεόδωρος
 Κολοκοτρώνης. Ἀκριβῶς δὲ ὁ Κολοκοτρώνης, καίπερ μεγάλας
 παρασχὼν τῷ 1822 ὑπηρεσίας εἰς τὴν χώραν, κατέστησε τὴν
 μερίδα αὐτοῦ ἀντιδημοτικὴν, καὶ τὸ προταθὲν ὑπὸ αὐτοῦ σχέδιον
 τῆς διαιρέσεως τῆς χώρας εἰς διαμερίσματα στρατιωτικά, ὑπα-
 γόμενα εἰς τὴν ἀρχὴν ἰδιαιτέρων ἐπιλαρχηγῶν, εὔρε τὴν μεγίστην
 ἀντίστασιν. Πᾶς δὲ ἀνὴρ ἐλπίζων νὰ μετακληθῆ ἢ Ἑλλάς εἰς
 κράτος νομίμως συντεταγμένον δὲν ἠδύνατο εἰμὴ ν' ἀντιστῆ εἰς
 τὰ τοιαῦτα σχέδια. Ἀλλ' ὁ Κολοκοτρώνης ἀφ' οὗ χρόνου κατέ-
 δαλε τοὺς Ὀθωμανοὺς ἐν Τρητῷ καὶ ἐν Ἀργολίδι πολλοὺς εἶχε
 παρασκευάσει ἐκυτῶ πολεμίους. Διότι ἐξ ἐνός μὲν ἠγεῖρετο κατ'
 αὐτοῦ, ὡς εἰκός, ὁ ποταπὸς φθόνος, ἡ προσωπικὴ ἀντιζηλία, ἡ
 ἔχουσα νῦν ἐν τῇ πλειονότητι τῶν Ἑλλήνων τούτων τῆς Νέας
 Ἑλλάδος ἀρχόντων μεῖζονα δύναμιν καὶ ροπὴν ἢ ἐν τοῖς χρόνοις
 τοῦ Θεμιστοκλέους μεταξὺ τῶν στρατηγῶν τῶν ἀρχαίων Ἑλλή-
 νων. Ἐξ ἄλλου ὁ γηραιὸς στρατηλάτης δὲν ἦτο ἀνὴρ δυνάμενος
 νὰ συμδιβάσῃ τὴν τύχην αὐτοῦ μετὰ εὐπρεπείας καὶ χάριτος.
 Καὶ δὲν μετήρχετο μὲν βιαιότητος ἐναντίον τῶν ἐν τοῖς προκρί-
 τοις ἀνταγωνιστῶν αὐτοῦ, οὐχ ἦττον ὅμως δυστηρέσται τούτοις
 τε καὶ πολλοῖς ἄλλοις καὶ πάσαις ταῖς ἀρχαῖς διὰ τῆς βαναύσου
 αὐτοῦ ὑπεροψίας ἀγρότου εὐπατρίδου καὶ τῶν τραχέων αὐτοῦ
 τρόπων, ἐν οἷς πάντοτε ἐξεδηλοῦτο αὐθις ἀποτόμως ἢ φιλαυτία
 καὶ ἡ πλεονεξία αὐτοῦ. Καὶ εἰργάζετο μὲν λίαν συνετῶς νὰ περι-
 στείλῃ τὴν ἄτακτον καὶ ἀκανόνιστον στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν
 τῶν στρατευμάτων διὰ κηθιερώσεως συστήματος ὀρισμένου· ἀλλ'
 ἐξ ἄλλου παρῴργιζε πάλιν τοὺς χωρικοὺς ἕνεκα τῆς ποιότητος τῆς

1. Ἡ τοῦ Κολοκοτρώνη μερὶς δύναται νὰ ὀνομασθῆ μᾶλλον μερὶς τῆς
 στρατιωτικῆς δικαιοκρατίας, ἢ μερὶς τοῦ Κολοκοτρώνη, ὡς ἐκαλεῖτο. Αὕτη
 κατὰ τὴν ἰδίαν ὁμολογίαν τοῦ Κολοκοτρώνη (σελ. 122) εἶχεν ἀπλῶς μετ'
 ἑαυτῆς 800 στρατιώτας, ἐνῶ ἡ τῶν Προεστῶν ἢ προκρίτων 6000. Σ. Μ.

μαστιγώσεως, τῆς μελανώσεως, βραδύτερον δὲ καὶ τοῦ στιγματισμοῦ ἔτι, ἦν ἐπέβαλλεν ἑῖς τοὺς πολυπληθεῖς λιποτάκτας².

Ἡ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην ἀντιζηλία τοῦ Πετρόμπευ ἰδίως, ἔστις ἕνεκα τῆς μικρᾶς αὐτοῦ στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς ἰκανότητος εἶχε παραγκωνισθῆ ὑπὸ τοῦ «Γέρου (τοῦ Μωρηᾶ)» ἐκ τῆς θέσεως τοῦ ἀρχιστρατήγου, προήγαγεν αὐτὸν πρὸς τὸ μέρος τῶν Προεστῶν, μεθ' ὧν συνετάσσοντο καὶ ὁ Γιατράκος, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς καὶ οἱ Πετμεζάδες. Ἡ ἀφιξίς τοῦ Μαυροκορδάτου μετὰ ἑκατὸν μαχητῶν καὶ Ρουμελιωτῶν ὄπλαρχηγῶν, ὡς καὶ αἱ τῶν προκρίτων Ζαΐμη καὶ Λόντου πρὸς ἄλλους Ρουμελιώτας σχέσεις ἔδοσαν ἐν Ἀστρεὶ τὴν ὑπεροχὴν εἰς τὴν μερίδα τὴν «πολιτικὴν» τοσοῦτον, ὥστε κατώρθωσεν αὐτὴ ἵνα ὁ μὲν Πετρόμπευς διορισθῆ πρόεδρος (τῆς Συνελεύσεως), ὁ ἐπίσκοπος Βρεσθῆνης ἀντιπρόεδρος καὶ ὁ Νέγρης γραμματεὺς. Ὡς πρὸς δὲ τὰς διασκέψεις τῆς Συνελεύσεως, οἱ τῆς «πολιτικῆς μερίδος» διεσκέπτοντο καθ' ἑαυτοὺς καὶ τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν ὑπέβαλλον εἰς τοὺς ὄπλαρχηγούς³ πρὸς ἔγκρισιν. Τῇ 29)10 Ἀπριλίου ἐπεκυρώθη ἐν τοῖς κυριωτάτοις ὁ «ὀργανικὸς θεσμὸς τῆς Ἐπιδαύρου». Καὶ τὸ μὲν ἀξίωμα τοῦ μονίμου ἀρχιστρατήγου, οἷον περιεβάλλετο ὁ Κολοκοτρώνης, κληρηγῆθη, ἐδόθη δὲ εἰς τὴν Κυβέρνησιν τὸ δικαίωμα τοῦ διορίζειν τοὺς ἀρχηγούς τοῦ στρατοῦ, περιοριζομένης τῆς διαρκείας τῆς ἀρχῆς αὐτῶν εἰς τὸν χρόνον τῆς ἐκάστοτε γινομένης στρατείας. Χάριν δὲ τῆς τῶν στρατιωτικῶν διευθύνσεως διωρίσθη ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τριῶν ἀνδρῶν (ἐνὸς Μανιάτου, ἐνὸς ἐκ τῆς λοιπῆς Πελοποννήσου Μωραΐτου, καὶ ἐνὸς Ρουμελιώτου). Ἐκ τῶν πολλῶν ἄλλων ψηφισμάτων τῆς Συνελεύσεως ταύτης ἐκεῖνο, ὅπερ βραδύτερον ἔλαβε σπουδαιότητα, εἶναι ἡ ἀναγνώρισις τῆς ἀνάγκης δαχνείου. Κατ' ἀρχὴν ἦτο σπουδαία καὶ ἡ κατάργησις τῶν κατ' ἐπαρχίας γερουσιῶν. Νῦν δὲ ἐμελλε νὰ δειχθῆ ἂν οἱ ὄπλαρχηγοί, ἐν οἷς ὁ Κολοκοτρώνης ἠρνήθη ρητῶς νὰ παραδώσῃ τὸ Ναύπλιον εἰς τὴν

1. Καὶ ὁμοίως ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ ταύταις ἦτο πάντοτε ἀγαπητὸς καὶ σεβαστὸς εἰς τὸν στρατὸν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Φωστάνος.
2. Περὶ τοῦ Κολοκοτρώνη μετὰ τὰς ἐναντίον τοῦ Δράμαλη νίκας αὐτοῦ πρὸβλ. Raybaud, τόμ. 2 σελ. 409—413. v. Prokesch-Osten, τόμ. 1 σελ. 180—231. Gordon-Zinkeisen, τόμ. 1 σελ. 514 κφξ. 566 κφξ.
3. Λέγε εἰς τοὺς περὶ τὸν Κολοκοτρώνην. Σ. Μ.

Κυβέρνησιν, ἐμελλον νὰ ὑποταχθῶσιν εἰς τοὺς νέους θεσμούς, ὅσα-
κις οὗτοι ἤθελον περιορίσει τὰ ὅρια τῆς ἀρμοδιότητος αὐτῶν.

Ἡ Συνέλευσις κατέλιπε τὴν ἀνωτάτην διοίκησιν τοῦ στρατοῦ ἐν Πελοποννήσῳ μὲν εἰς χεῖρας τοῦ Κολοκοτρῶνη, ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι εἰς τὰς τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι εἰς τὰς τοῦ Μάρκου Βότσαρη, ἀλλὰ μετὰ τοῦ διορισμοῦ τῆς νέας κυβερνήσεως (28/10 Μαΐου), μεθ' οὗ ἡ Συνέλευσις ἐπεράτωσε τὰς ἐργασίας αὐτῆς, συνεδέθη πλῆθος ἐρίδων, αἵτινες κατέστησαν βραδύτερον μόνιμον τὴν ἀναρχίαν, τέλος δὲ παρεσκευάσαν ἐν Ἑλλάδι τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Ἀρχηγὸς τοῦ νῦν ἐκλεχθέντος Ἐκτελεστικοῦ ἔγεινεν ὁ Πετρόμπευς, τὰ λοιπὰ δὲ μέλη τῆς Κυβερνήσεως ἦσαν οἱ Πελοποννήσιοι πρόκριτοι Ἀνδρέας Ζαΐμης, Σωτήρης Χαράλαμπης καὶ ὁ Ἐπτανήσιος κόμης Μεταξᾶς, ὁ τοῦ Κολοκοτρῶνη φίλος. Τὴν ὑπολειπομένην δὲ πέμπτην θέσιν ἐμελλε νὰ καταλάβῃ εἰς πρόκριτος ἐκ τῶν ναυτικῶν νήσων. Ὁ Μαυροκορδάτος ἠναγκάσθη νῦν ν' ἀρκεσθῇ εἰς τὴν θέσιν ὑπουργοῦ, τῆς τοῦ ἀρχιγραμματέως δηλονότι. Ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν διορίσθη ὁ Γρ. Δικαίος.

Ἡ νέα Κυβέρνησις μετόφησε μετ' ὀλίγον εἰς Τριπολιτάνᾳ ἀλλ' ἐνταῦθα ταχέως ἐνόησε τὴν ἀδυναμίαν αὐτῆς, ἔχουσα ἀντιπολιτευόμενον, πλὴν ἄλλων, ὡς ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῆς νέας Κυβερνήσεως ἐν τῇ φιλοδοξίᾳ αὐτῶν πληγέντων ἀνδρῶν, καὶ τὸν ἀδιάλλακτον Κολοκοτρῶνην, μεθ' οὗ ἠνώθη ἐν τῇ μανιώδει ἀγανακτήσει αὐτοῦ ὁ νῦν ἐκτὸς πάσης ἐξουσίας μείνας Θεόδωρος Νέγρης. Ἡ Κυβέρνησις ἐζήτησε νὰ προσελκύτῃ τὸν Κολοκοτρῶνην προσφέρουσα αὐτῷ περὶ τὰ τέλη Μαΐου τὴν ἐτι κενὴν μένουσαν πέμπτην κυβερνητικὴν θέσιν, διορίζουσα αὐτὸν καὶ ἀντιπρόεδρον αὐτῆς. Ἀλλὰ νῦν ὁ Κολοκοτρῶνης (ὅστις ἐν τῇ νέᾳ αὐτοῦ θέσει ἐργάζετο ὡς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν) ἐπωφελήθη μετὰ μεγίστης πονηρίας τὴν νέαν ταύτην ἐπιτυχίαν, ἵνα καταστρέψῃ τὴν μεταξὺ τῶν ἰσχυρῶν Πελοποννησίων προκρίτων ὑπάρχουσαν ὁμοφωνίαν. Πρὸς τοῦτο συνῆψε κηδεστεῖαν πρὸς τὴν μέχρι νῦν ἐχθρικῶς ἔχουσαν πρὸς αὐτὸν οἰκογένειαν τῶν Δεληγιανναίων ἡ μνηστεύσας τὸν

1. Αἱ μετὰ τινῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας τῶν Δεληγιανναίων (Ἀνα-

υἱὸν αὐτοῦ Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς τοῦ Κανέλλου Δεληγιάννη κόρης, παρώτρυνε δὲ τὸν Ἀναγνώστην Δεληγιάννην νὰ ζητήσῃ τὴν θέσιν τοῦ Προέδρου τοῦ Βουλευτικοῦ, ἣν μέχρι νῦν κατέχον διαδοχικῶς ὁ Ὀρλάνδος ὁ Ὑδραῖος καὶ ὁ ἐπίσκοπος Θεοδώρητος. Ἄλλ' ἐκ τούτου δυσηρεστήθη σφόδρα ὁ τοῦ «Γέρου» κηδεστής, ὁ τοῦ οἴκου τῶν Δεληγιανναίων ἀπηγῆς ἐχθρὸς Πλαπούτας. Οὗτος κατέλιπε μηνίων τὸ Ναύπλιον (ἐνταῦθα διώρισε νῦν στρατιωτικὸν διοικητὴν ὁ Κολοκοτρώνης τὸν υἱὸν αὐτοῦ Πάνον, διορίσας συγχρόνως καὶ τινα πολιτικὸν διοικητὴν τῆς πόλεως χάριν τοῦ ἐν αὐτῇ νεωστὶ ἐξ Ἑλλήνων τῆς Χίου, τῶν Κυδωνιῶν καὶ τῆς Σμύρνης συγκροτηθέντος πληθυσμοῦ) καὶ ἀπεχώρησεν εἰς τὴν περὶ τὴν Καρύταιναν χώραν, ἵνα ἐνταῦθα διεξάγῃ ἐναντίον τῶν Δεληγιανναίων μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1823, καθ' ὃν τρόπον οἱ Ἕλληνες βεβῶνοι τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων, ἕνα τῶν αἰσχυρῶν ἐκείνων ἀνευθύνως γινομένων μικροπολέμων, οἱοὶ καὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις ἔτεσι τῆς Ἐπαναστάσεως πολλοὶ ἐγίνοντο ἄλλοι.

Κατὰ μικρὸν ἐμελλε νὰ ἐπαναληφθῇ ὁ μετὰ τῶν Ὀθωμανῶν πόλεμος, εἰς ὃν ἀμφοτέρωι οἱ ἀρχηγοὶ τῆς Κυβερνήσεως μετὰ μεγάλης παρεσκευάζοντο νωθρότητος. Ἐνῶ αἱ πολιορκίαι τῆς Κορώνης καὶ τῆς Μεθώνης ἐγίνοντο, ὡς πάντοτε, μετὰ μεγάλης ἀδρανείας, ὁ Ζαΐμης ἐμελλε νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν πολιορκίαν τῶν Πατρῶν. Ὁ Νικήτας ἐπέμφθη εἰς τὴν Βόρειον Ἑλλάδα μετὰ 3000 ἀνδρῶν, ὁ δὲ Πετρόμπευς, ὁ Χαραλάμπης καὶ ὁ Μεταξᾶς μετέδθησαν μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη εἰς τὴν Σαλαμίνα (περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου). Ἄλλ' εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἐπέστρεψεν ὁ Κολοκο-

γνώστη, Δημητράκη) ἔριδες τοῦ Κολοκοτρώνη ἦσαν παροδικαί. Τούναντιον δὲ ὁ ἐπιφανέστατος τῶν Δεληγιανναίων Κανέλλος σφόδρα ἐξετίμα τὸν Κολοκοτρώνη, καὶ ἀκριβῶς, ἐνῶ οἱ λοιποὶ προεστοὶ δὲν ἤθελον νὰ παραδώσωσι τὴν διοίκησιν τοῦ στρατοῦ εἰς ἀρχηγούς, οἷος ὁ Κολοκοτρώνης, «ὁ Κανέλλος Δεληγιάννης, καίπερ ὢν φιλοπόλεμος, λέγει ὁ Φωτάκος ἐν σελ. 110, ἔκαμεν ὅμως μεγάλην θυσίαν, διότι καὶ τὰ ὄπλα τῆς ἐπαρχίας του δὲν τὰ ἐκράτησε δι' ἑαυτόν, ἀλλὰ τὰ ἀφῆκε καὶ τὰ παρέδωκεν εἰς τὴν στρατιωτικὴν φρόνησιν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, καὶ αὐτὸς ἐφρόντιζε νὰ τοῦ προμηθεύῃ τὰ μέσα τοῦ πολέμου. Εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ ἄλλοι κοταμπάσιδες καὶ ὁ ἀδελφός του ὁ Ἀναγνώστης τὸν ἐκατέκριναν διὰ τοῦτο καὶ μέχρι τέλους ἐπέμεναν, ἐνῶ ἔπρεπε νὰ ἐκαινεύσωσι τὴν ἀγαθὴν ταύτην πράξιν». Σ. Μ.

τρώνης εἰς τὴν Τριπολιτσάν, τὸ μὲν ἵνα καταπαύσῃ τὰς πολεμικὰς πράξεις τοῦ Παπούτα, τὸ δὲ ἵνα συμπράξῃ εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὴν προεδρείαν τοῦ Βουλευτικοῦ ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης. Διότι ἡ νομοθετικὴ αὕτη βουλή δὲν ἤθελε νὰ ἔχῃ ὡς πρόεδρον αὐτῆς τὸν προτεινόμενον πρόκριτον, ἀλλὰ τὸν ἐξαιρετον Μαυροκορδάτον. Ὅτε λοιπὸν οὗτος ἀπειληθεὶς ὑπὸ τῆς ἀγρίας ὀργῆς τοῦ Κολοκοτρώνη ἤθελε νὰ καταλίπῃ τὴν θέσιν ταύτην, ἦτις ἄλλως ἦτο λίαν εὐάρεστος εἰς αὐτόν, ἡ δὲ Συνέλευσις δὲν ἔστειρε τὴν ἀποχώρησιν αὐτοῦ, ὁ Κολοκοτρώνης, οὐ οἱ στρατιωτικοὶ ἐμόφρονες ἐξηκολούθουν ἐτι φερόμενοι κατὰ τοιοῦτον ἀποτομώτατον τρόπον, ἐξεδήλωσε τὴν ὀργὴν αὐτοῦ κατὰ τρόπον δραστηκώτατον ἐναντίον τῶν ἡγετῶν τῆς Συνελεύσεως καὶ ἐναντίον τοῦ Μαυροκορδάτου προσωπικῶς¹. Τότε ὁ Μαυροκορδάτος προὔτιμησε νὰ φύγῃ τὴν ἐπομένην νύκτα (περὶ τὰ μέσα Ἰουλίου) εἰς Ἕδραν, συμπαθεστάτης δ' ἔτυχεν ἐνταῦθα ὑποδοχῆς. Ἐντεῦθεν προῆλθε διαρκὴς μεταξὺ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῆς νομοθετικῆς βουλῆς ρῆξις. Αὕτη κατέλιπε χάριν τοῦ Μαυροκορδάτου διαρκῶς κενὴν τὴν θέσιν τοῦ προέδρου, προσωρινῶς μόνον πληροῦσα αὐτὴν διὰ τοῦ Πανούτσου Νοταρᾶ· ἀλλ' ἵνα ἀπαλλαγῇ τῶν ἐπικινδύνων φίλων τοῦ Κολοκοτρώνη, μετόφησεν ἀπὸ Τριπολιτσᾶς εἰς Σαλαμίνα (κατὰ Αὐγούστου). Νῦν ὁ Κολοκοτρώνης ἤθελε νὰ πείσῃ πάσας τὰς ἀρχὰς νὰ μεταναστεύσωσιν εἰς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ὡσαύτως κατεχόμενον Ναύπλιον. Ἀλλὰ μόνον ἡ σκιὰν ἐξουσίας παριστώσα Κυβέρνησις ἐπέισθη νὰ πράξῃ τοῦτο (25/7 Ὀκτωβρίου). Τὸ Βουλευτικὸν δὲ πάλιν μετέβη εἰς Ἄργος, καὶ ἀμφότεραι αἱ ἀρχαὶ διήρχοντο τὰς ἡμέρας αὐτῶν ἐν μηδαμιναῖς ἔρσι, ἐνῶ πανταχοῦ τῆς Πελοποννήσου ὁ ἐλευθερὸς κομματισμὸς προὔθυμετο νὰ καταλίπῃ ἐλευθέρους τοὺς Ὀθωμανοὺς νὰ ἐπιτρέχωσιν ἀνενόχλητοι

1. Πρὸς τὸν Ἄρτις ἀρχιεπίσκοπον. συνηγοροῦντα ἐντόμως ὑπὲρ τῆς προεδρείας τοῦ Μαυροκορδάτου, εἶπεν ὁ Κολοκοτρώνης: «Ἐάν τὸν ἐκλεξῆς γιὰ καλόν, πύριον εἰς τὴν Ἄρτιαν, ὄχι ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ μὴ μου βροντᾶς τὸ πόδι, γιατί βρονιᾶ τὸ σπαθὶ καὶ σοῦ κόβω τὸ κεφάλι». («Εἰς τὸν θυμὸν μου λέγω τέτοια», ἐπιλέγει ὁ Κολοκοτρώνης ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ αὐτοῦ, σελ. 814). Εἰς δὲ τὸν Μαυροκορδάτον εἶπεν: «Σοῦ λέγω τοῦτο, κύριε Μαυροκορδάτε... σοῦ λέγω, μὴ καθίσης Πρόεδρος, διότι ἔρχομαι καὶ σὲ διώχω μὲ τὰ λεμόνια, μὲ τὴν βελάδα ποῦ ἤλθες». Σ. Μ.

ἐπὶ Πατρῶν μέχρι Γαστούνης καὶ Καλαβρύτων καὶ μόνον οἱ Ρουμελιῶται ἀπαξ ἔτι υπερήσπιζον ἀνδρείως τὴν τιμὴν τῶν δπλων τῆς Ἑλλάδος¹.

ΣΤ'.

Τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1823 πολεμικὸν σχέδιον τῶν Τούρκων. — Ὁ ἰσὺς τὸν Χοσρεὲβ πασσαὺν Τουρκικὸς στόλος καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικόν. — Δὲ μεταξὺ τοῦ Γιουσούφ Περκόφτσαλι καὶ τοῦ Ὀδυσσεῶς ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι μάχαι. — Στρατεία τοῦ Μουσταῖ τῆς Σκόδρας ἐναντίον τῆς Αἰτωλίας. — Νίκη καὶ ἥρωικὸς θάνατος τοῦ Μάρκου Βότσαρη παρὰ τὸ Καρπενήσιον. — Οἱ Τούρκοι μάτην πολιορκουσι τὸ Αἰτωλικόν. — Ὁ ἐν Κρήτῃ ἀγὼν τοῦ 1823.

Μόνον ἡ καταπόνησις καὶ ἐν μέρει ἡ ἐξάντλησις τῆς Πύλης καθίστα δυνατὸν ὥστε ἡ πολιτικὴ ἀθλιότης τοσοῦτον ὀλεθρίως νὰ διαδοθῆ ἐν Πελοποννήσῳ. Ἀκλόνητος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦτο κυρίως μόνον ὁ ἐπίμονος καὶ καρτερικὸς σουλτάνος Μαχμούτ Β'. Οὗτος δὲν ἀπηύδα διατάσσει νέας παρασκευὰς καὶ διαγράφων νῦν νέον σχέδιον στρατείας πρακτικώτερον τοῦ προηγουμένου ἔτους καὶ πολλῶ σαφέστερον καθορίζον τὴν στρατηγικὴν σύμπραξιν τῶν διαφόρων Τουρκικῶν φαλάγγων. Ὁ στόλος ἐμελλε ν' αὐξηθῆ μέχρις 120 πλοίων, ἀλλὰ μόνον ἵνα μεταβιβάσῃ στρατεύματα νέα εἰς Εὐβοίαν (ἐνθα οἱ Ὀθωμανοὶ κατεῖχον τὴν Κάρυστον μετὰ 1200, τὴν δὲ Χαλκίδα καὶ τὸ φρούριον Καραμπαμπᾶ μετὰ 1500 πεζῶν καὶ 300 ἰππέων) καὶ ἐκπλεύσῃ εἰς Πάτρας, εἶτα δὲ νὰ συμπράττῃ ἀπλῶς εἰς τὰς ἐν ταῖς δυτικαῖς χώραις τῆς Ἑλλάδος κινήσεις τῶν Ὀθωμανῶν καὶ νὰ φρουρῆ τὴν μεταξὺ τῶν Πατρῶν καὶ τῶν Ἴονίων νήσων μεταφορὰν τροφίμων. Κατὰ ξηρὰν δὲ ἔδει κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Σουλτάνου φάλαγγε Τουρκικὴ νὰ εισβάλῃ ἀπὸ Θεσσαλίας εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ νὰ μὴ διαβῆ ἔπειτα τὸν Ἴσθμὸν τῆς Κορίνθου, τοῦ-

1. Πρβλ. Gordon-Zinkeisen τόμ. 1, σελ. 565—567 καὶ τόμ. 2 σελ. 9—16. Τρικούπη τόμ. 3 σελ. 34—38 (17—20), 50—58 (32—40). Gervinus σελ. 481—490. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 310—312. v. Prokesch-Osten σελ. 231—233. Πρβλ. Jurien de la Gravière σελ. 238 κφε.

ναντίον δὲ τρεπομένη πρὸς δυσμὰς καὶ ἐνούμενη ἐν Ναυπάκτῳ ἦ ἐν Μεσολογγίῳ μετὰ τοῦ συγκροτηθησομένου νέου στρατοῦ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος νὰ μεταβῆ εἰς Πάτρας καὶ νὰ μετενέγκῃ τὸν πόλεμον εἰς τὴν βορειοδυτικὴν Πελοπόννησον.

Ἡ τοῦ Μαχμουτ ἀντοχὴ καὶ καρτερία ὑπέστη εὐθύς ἐξ ἀρχῆς σκληρὰν τινα δοκιμασίαν. Τῇ 17)1 Μαρτίου 1823 ἐξεργάγη ἐν Κωνσταντινουπόλει μία τῶν φοβερῶν πυρκαϊῶν, οἷαι (εἴτε ἔχουσιν εἴτε μὴ ἔχουσιν ὑποκεκρυμμένον πολιτικὸν σκοπὸν) συχναὶ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 5 μ. Χ. αἰῶνος τοσοῦτον δεινῶς ἐπαναλαμβάνονται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου. Τζαμία 50, οἰκίαι Τουρκικαὶ 6000, ἀλλὰ πρὸ πάντων ὁ ναύσταθμος, οἱ στρατῶνες τοῦ πυροβολικοῦ καὶ τὰ τηλεβολοχυτήρια τοῦ Τοπχανᾶ ἐνεπρήσθησαν τότε. Ἐπαν τὸ πυροβολικὸν τὸ προωρισμένον εἰς τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ στρατόν, 1200 κανόνια προωρισμένα εἰς τὸν στόλον, πλῆθος μέγα πολεμοφοδίων καὶ ἐξαίρετον ὕλικόν πολέμου ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρός. Ἄμυδραὶ φῆμαι ἐν τῇ πρωτεύουσῃ παρίστων ὡς αὐτουργοὺς τοῦ ἐμπρησμοῦ τοὺς παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα πεμπομένους καὶ ἐντεῦθεν δυσηρεστημένους Γιανιτσάρους. Ἀλλὰ τοῦ Σουλτάνου τὸ φρόνημα δὲν κατεβλήθη ὑπὸ τῆς δεινῆς ταύτης συμφορᾶς.

Ἐνῷ ὁ Μεχμέτ Κιοσέ πιασᾶς ἐκήρυττεν ὡς λήξασαν τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν μετὰ τοῦ Ὀδυσσεῶς συνομολογηθεῖσαν τῇ 4)16 Ἀπριλίου ἀνακωχὴν, τότε δὲ νῦν μόνον 5000 Ὄθωμοι στρατιῶται ἠσχολοῦντο ἐν Θεσσαλίᾳ πρὸς καταπολέμησιν τῆς παρὰ τὸν Βόλον καὶ ἐν Μαγνησίᾳ αὐθις ἐπραγείσης ἐπαναστάσεως, ὁ Σουλτάνος παρεσκευάζε πάσῃ δυνάμει στόλον μικρότερον καὶ εὐκίνητοτερον, ἐνωθέντα τέλος τῇ 9)21 Μαΐου παρὰ τὴν Τένεδον μετὰ τῆς ἐκ δώδεκx κορβετῶν συγκειμένης ναυτικῆς μοίρας τῶν ἐν Ἀφρικῇ ὑποτελῶν κρατῶν τῆς Πύλης. Ὁ νέος Τοῦρκος ναύαρχος (Καπουτὰν πιασᾶς), ὅστις νῦν ἐπετέλει ἔργον μᾶλλον διπλωμάτου ἢ στρατιώτου καὶ ναύτου, ἐξήγαγεν ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου 44 Τουρκικὰ πλοῖα, φρεγάτας, κορβέτας καὶ βρίκια, εἰς ἃ ἠκολούθει ἀριθμὸς τις μεταγωγικῶν πλοίων. Πολλὰ δὲν κατώρθωσεν ὁ στόλος οὗτος. Οἱ Ἕλληνες ἀνέμενον

ἐπίθεσιν τινα ἐναντίον τῶν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους διὰ τῶν ληστρικών αὐτῶν στρατειῶν ἰδιαζόντως ὅλως ὀχληρῶν τοῖς Ὄθωμανοῖς καθισταμένων Ψαριανῶν ἢ Σαμίων, καὶ ἐζήτουν νὰ φρουρήσωσι τὰ Ψαρὰ διὰ στόλου πενήτηκοντα πλοίων, ἐνῶ ἕτερος στόλος περιέπλεε τὴν Κρήτην πρὸς ἐπιτήρησιν τῶν Αἰγυπτίων. Ἐν τούτοις ὁ Χοσρέδ πασσᾶς ἐπεδίβασεν εἰς τὰ πλοῖα αὐτοῦ μόνον παρὰ τὰ Μοσχονήσια καὶ τὸν Τσεσμὲν (Κρήτην) 10 χιλιάδας Ἀσιασίων στρατιωτῶν καὶ ἐπλευσεν εἰτα εἰς Εὐβοίαν, ἐνθα (27/8 Ἰουνίου) 3000 στρατῶται ἀπεβιδάσθησαν εἰς Κάρυστον, ἐπεσίτισεν εἰτα τὴν Χαλκίδα, Κορώνην καὶ Μεθώνην καὶ τῇ 11)23 Ἰουνίου ἐφάνη πρὸ τῶν Ψαρῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ θαλασσινοὶ Ἕλληνες ἐφάνησαν νῦν κατώτεροι τῆς προτέρας αὐτῶν δόξης. Ἡ τοῦ Καπουτᾶν πασσᾶ εἰς Πάτρας ἀπομάκρυνσις καὶ ὁ λοιμὸς ὁ ἀναγκάσας τὸν ἀπὸ 60 πλοίων συγκείμενον Αἰγυπτιακὸν στόλον νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως ἀπὸ Ρόδου εἰς τὸν Νεῖλον καθίστων τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ πολλὰς ἐβδομάδας ἀπολύτους κυρίους τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Ἀλλὰ οἱ Ἰσραῖλοι οὐδὲν ἤθελον νὰ πράξωσι πρὶν ἢ ἀποζημιωθῶσι διὰ τὰς προτέρας αὐτῶν δαπάνας, περιάγοντες διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν ταύτης εἰς ἀπόγνωσιν τὸν γηραιὸν ἀνδρείον Μιαούλην. Οἱ ναῦται ἐξεδήλουν τάσεις ἀρπακτικὰς, ἀπεχθεῖς καὶ στασιαστικὰς. Ἐπῆλθον δὲ ἐντεῦθεν καὶ αἵματηραὶ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν Ἰσραῖλων ἐξ ἑνός, καὶ τῶν Σπετσιωτῶν ἐξ ἄλλου. Ὁσαύτως δὲ καὶ μεταξὺ Σάμου καὶ Ψαρῶν ἐξερράγησαν ἐριδες χαλεπαί. Πάντα δὲ τὰ πολεμικὰ ἔργα ἦσαν νῦν πράξεις ληστρικαί. Οἱ Ψαριανοὶ μετὰ 120 πλοίων καὶ 3000 ἀνδρῶν προσέβαλον τὰς γειτνιαζούσας αὐτοῖς Τουρκικὰς παραλλίας καὶ διέπραξαν μεγάλα ληστρικά ἔργα καὶ ἐμπρησμούς, μεθ' ὧν, ὡς νοεῖται οἰκοθεν, συνεδέοντο πανταχοῦ μάχαι καὶ ἀγρία αἱματοχυσία, ἐνῶ καὶ οἱ Σάμιοι ἐπραττον ὅμοια ἐν Ἀνατολῇ, ἄλλα δὲ καταδρομικὰ πλοῖα ἐποιοῦντο καταδρομὰς μέχρι Συρίας καὶ Κύπρου ἐμβάλλοντα εἰς μεγάλους κινδύνους τοὺς Τούρκους καὶ καθιστάμενα διηνεκῆς πληγῇ εἰς τὰς οὐδετέρας ἐμπορικὰς σημαίας. Τὰς βιαιότητας δὲ ταύτας καὶ τὰς χαλεπὰς ἐνοχλήσεις ἐξεδικεῖτο ὁ τε ἐνοπλος καὶ ὁ ἀοπλος ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ Τουρκικὸς ὄχλος ἐν Περ-

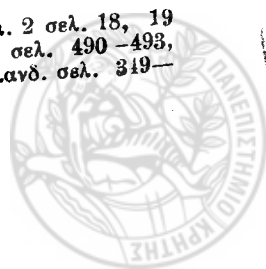
γάμψ τῆ 9)21 Ἰουνίου διὰ σφαγῆς 1000—1500 ἀνυπερασπίστων Ἑλλήνων. Καὶ τὸ γεγονός δὲ ὅτι οἱ Ἰδραῖοι ἐπωφελούντο τὸν καιρὸν τοῦτον ἵνα τοὺς ἀφιλοπάτριδας, ὡς καθολικοὺς καὶ φεουδαλικοὺς μισουμένους, Λατίνους τοῦ Αἰγαίου πελάγους ἀργυρολογῶσι βιαίως δὲν ἠδύναν ἀκριβῶς τὴν πίστιν καὶ ὑπόληψιν τῶν Ἰδραίων τούτων. Ἡ φειδῶ, ἣν ἡ Πύλη ἐδείκνυε πρὸς τοὺς ἀφωσιωμένους αὐτῆ τούτους ὑπηκόους, καὶ ἡ προστασία ἡ παρεχομένη εἰς τοὺς καθολικοὺς τούτους ὑπὸ τῶν Γαλλικῶν πολεμικῶν πλοίων ἐγένετο αἰτία ἵνα ἐν τῇ νήσῳ Σύρῳ, ἧς ἡ νῦν ἀκμὴ χρονολογεῖται ἐκ τῶν χρόνων ἐκείνων, παραχθῆ ἑμπόριον οὐδέτερον ἐκτάκτως ζωηρόν, οὐ ἡ ὑπαρξίς ἀκριβῶς εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐπαναστάτας ἀνεκτιμητοῦ ἦν ἀξίας. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐκώλυσε νῦν ὥστε καὶ ἐν Σύρῳ καὶ ἐν ἄλλαις τισὶ νήσοις ἡ παπικὴ καθολικὴ θρησκομανία νὰ ἐπενέγκῃ δεινὰς συγκρούσεις πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν φανατισμόν. Ἡ ἄτοπος χαρά, μεθ' ἧς λέγεται ὅτι οἱ Λατῖνοι κάτοικοι τῆς Σύρου ἐχαιρέτιζον τὰς συμφορὰς τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἰδίως τὴν πτώσιν τῆς Χίου, καὶ ἄλλα δείγματα ἐχθρικῶν φρονημάτων ἐπήνεγκον ἐν Σύρῳ ἤδη περὶ τὰ τέλη τοῦ 1822 πολλάς πολλακίς γενομένας συγκρούσεις πρὸς τοὺς Ἴονιους ναύτας καὶ πρὸς ἄλλους Ἑλληνας νησιώτας. Καὶ τῆ 10)22 Φεβρουαρίου 1823 μόνον ἡ βοήθεια Γαλλικοῦ τινος πολεμικοῦ πλοίου ἔσωσε τὴν πόλιν Σύρον (Ἐρμούπολιν) ἀπὸ τῆς καταλήψεως καὶ λεηλατήσεως ληστρικοῦ στρατοῦ 2000 Ἑλλήνων ἐπερχομένων ἐκ τῶν γειτόνων μερῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ τυχοδιώκτου Φαζζιόλου. Ἀλλὰ τὴν βίαιαν εἰσπραξίν τῶν πολεμικῶν φόρων, οὓς οἱ Λατῖνοι τῆς Νάξου (ἐνθα ἰδίως οἱ οἶκοι Σουμαρίππα καὶ Φραγκοπούλου ἀντεπολιτεύοντο ἀποτόμως πρὸς τὸν ἰσχυρὸν Ἑλληνα δημογέροντα Μιχαὴλ Μαρκοπολίτην), τῆς Σύρου καὶ τῆς Θήρας οὐδέμιν πλέον κατὰ μικρὸν ἠσθάνοντο δρεξίν νὰ τελῶσιν εἰς τὴν Ἑλληκυβέρνησιν, εἰσπραξίν, ἣν ἐπεχείρησαν τεσσαρακαίδεκα Ἰδραϊκὰ πλοῖα (ἀπὸ τοῦ μέσου Ἀπριλίου 1823), δὲν ἐκώλυσε πλέον ὁ Γάλλος ναύαρχος Δερινύ, εἰ καὶ μετὰ μεγάλῃς δυσαρρεσκείας ἤκουεν οὗτος ὅτι οἱ Ἑλληνας ναῦται κατὰ τὴν στρατείαν ταύτην ἐδῆουν καὶ τοὺς ἀγροὺς τῶν ἀπειθῶν Λατίνων. Ἀλλ' ὁ Φαζζιόλης ἐκεῖ-

νος, ὅτε τῇ 4)16 Ἰουλίου μεθ' ἐνὸς βρικόιου φέροντες εἴκοσι κινόνια καὶ τινων Ρουμελιωτῶν παλληκαρίων ἐφάνη αὐθις ἐν τῷ λιμένι τῆς Σύρου καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα ὅτι ἤρχετο ὡς ἐπίτροπος τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἤρξατο νὰ ἐλκύη πρὸς ἑαυτὸν τοὺς ματαπολόγους τῆς νήσου, τῇ ἐπομένῃ ἡδὴ ἡμέρᾳ συνελήφθη ὑπὸ τοῦ Δερινῦ καὶ δέσμιος ἀπεπέμφθη εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χοσρέδ πασσαῶς οὐδὲν καθ' ἑαυτὸν ἐπραξε σπουδαῖον παρὰ τὰς Πάτρας. Καταλιπὼν δὲ μόνον πλοῖά τινα ἐνταῦθα ἐπέστρεψε κατ' Αὔγουστον εἰς τὴν Ἀσιατικὴν παραλίαν καὶ κατὰ Νοέμβριον ἐπανῆλθεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Ὁ Μικούλης περὶ τὰ μέσα ἡδὴ τοῦ Ὀκτωβρίου ἀφίκετο εἰς Ἵδραν¹.

Κατὰ ξηρὰν ὁ πόλεμος διεξήχθη καὶ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἀνευ σπουδαίων συμβάντων. Ἐνταῦθα οἱ ἐν Μικηνσίᾳ Ἕλληνες, βοηθούμενοι ὑπὸ φυγάδων Ὀλυμπίων καὶ Κασσανδρίων τεταγμένων ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Καρατάσου, οἵτινες ἦσαν ὠχυρωμένοι ἐν Τρικκερίῳ, ἀπησχόλουν τοὺς Θεσσαλοὺς Ὀθωμανοὺς, οἵτινες ἐμάχοντο ἐνταῦθα ὑπὸ τὸν Ρεσίτ πασσαῶν Κιουταχῆν, καὶ κατελάμβανον καὶ κατέστρεφον τὰ Λεχώνια καὶ πολλὰς ἄλλας θέσεις, ἀλλ' ἀπέτυχον ἐντελῶς ἐν τινι κατὰ τῶν παρὰ Τρίκκερι ὀχυρωμάτων ἐπιθέσει αὐτῶν (14/26 Μαΐου). Πρὸς τοῦτοις μετὰ ποικίλων μεταβολῶν τῆς τύχης ἐξηκολούθησε καὶ ἐν Εὐβοίᾳ ὁ πόλεμος ἐναντίον τῶν αὐτόθι Ὀθωμανῶν, οἵτινες πελλάκις ἀπὸ Χαλκίδος ὀρμώμενοι ἐπεχείρουν στρατείας πρὸς ληστείαν καὶ πρὸς εὐρεσίαν τροφῆς. Ὁ Ὀλύμπιος Διαμντῆς ἐπέτῃρει τὴν Χαλκίδα· ὁ δὲ ὄπλαρχηγὸς Κριεζώτης ἐπολιόρκει πρὸς νότον μετὰ μεγάλης δυνάμεως καὶ ἐνεργείας τὴν Κάρυστον² ἢ δὲ ἐπικειμένην πτώσις τοῦ φρουρίου τούτου προελήφθη μόνον διὰ μεγάλων ἐπικουριῶν, ἃς ὁ Τουρκικὸς στόλος, ὡς εἶδομεν, ἀπεδίδασεν ἐνταῦθα περὶ τὰ τέλη Μαΐου.

¹ Ἐν τοῦτοις τὰ πράγματα σοδρωτέραν ἔλαβον τροπὴν ὅτε ὁ

1. Gordon-Zinkeisen τόμ. 1 σελ. 551 κφξ. 572, τόμ. 2 σελ. 18, 19—26. Finlay τόμ. 2 σελ. 1—6 καὶ 14—17. Gervinus σελ. 490—493, 502 κφξ. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 312—314. Ὁρλανδ. σελ. 319—399. Jurien de la Gravière σελ. 234 κφξ. 241—252.

ἐναντίον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος προωρισμένος στρατός, συγκείμενος τὸ πλεῖστον ἐξ ἱππικοῦ, ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Μαΐου ἐξώρμησεν ἀπὸ τῆς Λαμίας. Ἡ μὲν κυρία φάλαγξ, ἣν ἤλαυνεν ἐπὶ Σάλωνα ὁ εἰς τοὺς Ἑλληνας ὡς νικητῆς τῶν ἐν Μολδαυίᾳ Ἐταιριστῶν ἀπὸ τοῦ 1821 λαὸν γνωστὸς Γιουσούφ πασσᾶς Περκόφσταλις, περιελάμβανε μόνον 6000 μαχητάς· ἡ δ' ἄλλη, μεθ' ἧς ὁ Σαλιχ πασσᾶς ὁ ἐξ Ἀδριανουπόλεως ἐπήρχετο κατὰ τῆς Βοιωτίας, περιελάμβανε 4000 μόνον ἄνδρας. Ἀλλὰ καὶ οἱ στρατηλάται οὗτοι ἐν ἀρχῇ ἦσαν εὐέλπιδες εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτῶν, διότι οὔτε ἡ ἀθλίαι Ἑλληνικὴ κυβέρνησις οὔτε καὶ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις ἀπὸ 5)17 Μαΐου εἶχεν ἔλθει αὖθις εἰς Ἀθήνας, εἶχον ὀργανώσει ὀπωσδήποτε ἄμυνάν τινα. Ἐνῶ δὲ ὁ Ὀδυσσεύς βραδέως μόνον καὶ διὰ βιαίων ἐνεργειῶν κατῴρθου νὰ εἰσπράττη χρήματα, ἵνα συγκροτήσῃ τινὰ στρατόν, ἡδυνήθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ στρατηγοὶ ἐπὶ μικρὸν χρόνον νὰ ἐπιδράμωσιν ἀνενόχλητοι τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ὁ Γιουσούφ προήλασε μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐν ἀρχῇ μέχρι τῆς παρὰ τὸν Φωκικὸν Κηφισσοῦν κειμένης (ἀνατολικῶς τῆς Βελίτσης) κώμης Μάτεσι. Ἐνῶ δὲ ὁ Σαλιχ πασσᾶς προῦχώρει διὰ Βοιωτίας εἰς Ἀττικὴν πορθῶν καὶ δηγῶν, καὶ ἐν μὲν ταῖς Θήβαις συνεκοινωνεὶ πρὸς τοὺς ἀπὸ Χαλκίδος ἐλθόντας Τούρκους ἱππεῖς, ἐν δὲ τῇ νοτίῳ Βοιωτίᾳ καὶ Ἀττικῇ ἔδλεπε τοὺς Ἑλληνας καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς φεύγοντας ἔμπροσθεν τῶν στρατευμάτων αὐτοῦ εἰς Σαλαμίνα καὶ εἰς ἄλλας νήσους, ἡ τοῦ Γιουσούφ φάλαγξ ὑπερέβαλλε τὰς ἀνατολικὰς προεκβολὰς τοῦ Παρνασσοῦ καὶ παρὰ τὴν Μονὴν Ἱερουσαλήμ (δυτικῶς τῆς Δαυλάς) συνέτριβε τῇ 7)19 Ἰουνίου στίφη παλληκαρίων τοῦ Ὀδυσσεύς, κατέστρεψε τὴν Μονήν, καὶ ἐπόρθει καὶ κατέκαie τῇ 10)22 Ἰουνίου τὴν πόλιν Ἀράχωβον, τῇ δ' ἐπαύριον καὶ τὸ Καστρί (Δελφούς). Ἀλλ' ὅτε οἱ Τούρκοι ἤθελον ἐντεῦθεν νὰ προελάσωσιν εἰς Σάλωνα, τοσοῦτον πεισματώδη εὗρον ἀντίστασιν ἐν Χρυσῷ, ὅστε κατέλιπον τὸ σχέδιον τοῦ νὰ προχωρήσωσι περαιτέρω ἐναντίον τῶν Σαλώνων καὶ νὰ ἐγκατασταθῶσι συστηματικῶς ἐν τῇ θέσει ταύτῃ· τοσοῦτη δὲ μάλλον ἐποίησαν τοῦτο, ὅσον ὁ στρατός ὁ προωρισμένος ἐναντίον τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος οὐδὲ κἂν εἶχε τεθῆ εἰς

κίνησιν. Διὰ τοῦτο ἐκτραπέντες ἀνατολικώτερον ἐστράφησαν πρὸς τὴν ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ κόλπου τοῦ Γαλαξειδίου κώμην Δέσφιναν καὶ λεηλατήσαντες τὴν πρὸς Στεῖρι μονὴν τοῦ 'Αγ. Δουκᾶ ἐστράφησαν εἰς πρὸς Μίτεσι.

'Ο 'Οδυσσεύς, ὅστις ἐπὶ τέλος τῆ 11)23 'Ιουνίου μετὰ 600 μόνον ἀνδρῶν ἐξώρμησεν ἐξ 'Αθηνῶν, ἐνῶ ὁ Γούρας ἐφύλαττε μετὰ 200 ἀνδρῶν τὴν 'Ακρόπολιν (ἐνθα κατέκει ἡ ὥραϊς, ἐξλίρετος καὶ νεκρὰ αὐτοῦ γυνή, ἀπὸ Λιδωρικίου ἔλκουσα τὴν κατὰ γωγὴν, ἣν εἶχε νυμφευθῆ τῆ 4)16 Φεβρουαρίου, ἔχουσα οἰκημα τὸ 'Ερέχθειον), ἐκινεῖτο ἐν ἀρχῇ ἐπὶ τῆς ἀπὸ Μεγάρων εἰς Δόδραϊναν τῆς Βοιωτίας γραμμῆς, ἀλλ' οὐδὲν κατ' ἀρχὰς κατώρθου, ἐνῶ ὁ Παπα-Ἀνδρέας ἀπέκλειεν εἰς τὰ Τουρκικὰ στρατεύματα τὰς περὶ τοὺς ἀγούσας ἀπὸ τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Φοντάνας εἰς τὰς Θερμοπόλας. 'Αλλ' ἀφοῦ οὐδεμία περὶ τῆς ἐνωσῆς τοῦ ἐν Πάτραις Τουρκικοῦ στόλου μετὰ τοῦ Γιουσοῦφ καὶ τῶν ἐν Κορίνθῳ Τούρκων, ὁ δὲ Νικήτας περὶ τὰ τέλη 'Ιουνίου ἤνοστο μετὰ τοῦ 'Οδυσσεῶς, πολυπληθῆ δὲ μετέδκινον ἐκ Πελοποννήσου εἰς Μεγάρα παλληκάρια, τότε βοηθεῖα καὶ τῶν Μεγαρέων αὐτῶν ὀπλιτῶν διεξήχθη λίαν ἐπιτυχῆς ἐναντίον τῶν ἐν Βοιωτίᾳ Τούρκων μικροπόλεμος, ἀναγκάσας τούτους νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὰς παρὰ τὴν Λεβάδειαν καὶ τὰς Θήβας πεδινὰς χώρας. Δεινὸν τι πλῆγμα κατενεχθὲν ὑπὸ τοῦ 'Οδυσσεῶς ἐν τῇ νυκτὶ τῆς 6)18 πρὸς 7)19 'Ιουλίου ἐναντίον Τουρκικῆς τινος παρὰ τὸν Κηφισσοῦ μοίρας, κατέστησε τὸν ὀπλαρχηγὸν τοῦτον αὐθις φοβερὸν εἰς τοὺς Τούρκους, οὐχὶ δὲ δυσαρέστως ἔβλεπον οὗτοι ὅτι ὁ 'Οδυσσεύς (κατὰ τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ σύστημα τὸ μέλλον ἐν τῷ μέλλοντι ν' ἀποθῆ ὀλεθριώτατον εἰς αὐτὸν) ἤρξατο πάλιν νὰ διεξάγῃ ἀμφιβολωτάτου χαρακτῆρος ἀνταπόκρισιν πρὸς τὸν Γιουσοῦφ καὶ τὸν Σαλιχ περὶ παραδόσεως τῆς 'Ανατολικῆς 'Ελλάδος. 'Ο 'Οδυσσεύς πράττων οὕτως ἤθελεν ἀπλῶς νὰ κερδήσῃ χρόνον· ἀλλὰ σπουδαῖόν τι οὕτω τοσοῦτον ὀλίγον κατώρθωσεν, ὅσον καὶ οἱ Τούρκοι. Οἱ πασσαῖδες πάλιν, ὀλίγον κηδόμενοι τοῦ σχεδίου τοῦ Σουλτάνου, διένειμον ἐπὶ τέλος τὰς δυνάμεις αὐτῶν. 'Ο Σαλιχ ἔμενον ἀκίνητος ἐν Θήβαις· ὁ δὲ Γιουσοῦφ μετὰ δυνάμειν ἰσχυρὰς προήλασεν εἰς Χαλ-

κίδα, ἐνθα τέλος ἤρατό τινα ἐπιτυχίαν. Ἡ πρὸς τὸν ὄπλαρχηγὸν Διαμάντην τραχεῖα ἀντιζηλία τοῦ Ὀδυσσεύς εἶχε κατορθώσει νὰ ἐνσπείρῃ διχόνοιαν μεταξὺ τοῦ Διαμάντη καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ παλληκαρίων. Ὅτε λοιπὸν νῦν ὁ Γίουσοῦφ ἐξώρμησεν ἀπὸ Χαλκίδος, κατέστη ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ τὸ ἐν Βρυσακίοις Ἑλληνικὸν στρατόπεδον (περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου). Καὶ πρὶν ἢ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ἡ Εὐβοία μέχρις Ἀρτεμισίου ὑπετάγη αὐθις εἰς τοὺς Τούρκους. Οἱ Ὀλύμπιοι καὶ πάντες ὅσοι μετὰ τούτων εἶχον ἐνωθῆ ἔφυγον εἰς τὰς νήσους Σκύρον, Σκίαθον καὶ Σκόπελον, αἴτινες πολλὰ τότε ἔπαθον ἀπὸ τῆς ἀρπακτικῆς ὁρμῆς τῶν Ὀλυμπίων. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἔκκυσαν ἐν Εὐβοίᾳ 250 κώμας. Καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς δέ, ἀφικόμενος εἰς τὴν νῆσον μετὰ 1000 ἀνδρῶν, οὐδὲν διέπραξε καὶ ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ εἰς Λοκρίδα, ἐνῶ ὁ Διαμάντης βραδύτερον εἰρήνευσε πρὸς τοὺς Τούρκους καὶ μετέβη εἰς τὸ πλαιὸν αὐτοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἀρματωλίκιον. Ἡ ἀπώλεια τῆς Εὐβοίας καὶ ἡ ἐν τῇ κόλπῳ τοῦ Βόλου ἐμφάνισις τοῦ μετὰ τοῦ στόλου αὐτοῦ εἰς τὸ Αἰγαίον πέλαγος ἐπιστρέψαντος Χοσρέδ πασσα ἠνάγκασεν ἐπὶ τέλους καὶ τοὺς παρὰ τὸ Τρίκκερι Ὀλυμπίους νὰ συμβιδιασθῶσι μετὰ τοῦ Κιουταχῆ καὶ κατὰ τὴν σύμβασιν ταύτην ν' ἀποχωρήσωσιν ὑπὸ τὸν Καρατάσσον, καταλίποντες αὐθις τὸ Τρίκκερι εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐξουσίαν (κατὰ Ὀκτώβριον). Ὅτε μετὰ ταῦτα οἱ Ὀθωμανοὶ, ὀρμώμενοι ἀπὸ Εὐβοίας ὑπὸ τὸν Γίουσοῦφ καὶ τὸν Ὁμέρ τῆς Καρύστου, τὸν γενόμενον καὶ διοικητὴν Εὐβοίας, τελευταῖοντος τοῦ Αὐγούστου κατέκλυσαν τὴν Ἀττικὴν, ὁ Γούρας, ὄπλαρχηγὸς βάναιτος μὲν καὶ ὑπερόπτης καὶ βίαιος, ἀλλὰ καὶ ἀνδρεῖος ἐνταυτῷ στρατιώτης καὶ ἐπιτήδειος στρατηλάτης, ἀντέταξεν ἐναντίον αὐτῶν πεισματώδη ἀντίστασιν. Οἱ Ὀθωμανοὶ, οἵτινες τό γε νῦν δὲν ἀπέδλεπον εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Ἀκροπόλεως, ἀπεχώρησαν ἤδη τῇ 1)13 Σεπτεμβρίου εἰς τὸν παρὰ τὸν Ὀρωπὸν Κάλαμον, καὶ εὐρέθησαν νῦν ἠναγκασμένοι ἐνεκ τῆς ἐνσκήψεως καταστρεπτικῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐπιδημιῶν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Λαμίαν, ἐνωθέντες καὶ μετὰ τοῦ ἐν Θήβαις μείναντος στρατεύματος. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπηνῆς διοικητὴς τῆς Θεσσαλονίκης Ἀβδουλαβούδ, ὃν ὁ Μυχμουτ Β' ἐν τῇ ὁργῇ, ὄφ'

ἤς κατελήφθη, ἐπὶ τῇ ἀδρανείᾳ, μεθ' ἧς διεξήγε τον πόλεμον ὁ Περκόφτσαλις, εἶχε διορίσει γενικὸν διοικητὴν τῆς Ρουμελίας (Ρούμιλι-βαλισί) καὶ εἶχε πέμψει αὐτὸν εἰς Θεσσαλίαν, ὅπου καὶ ἀπῆλθεν οὗτος τῇ 15/27 Αὐγούστου, συνήγαγε μὲν κατὰ Ὀκτώβριον νέας παρὰ τὴν Λαμίαν στρατιωτικὰς δυνάμεις, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ ὑπερβῇ τὴν Οἴτην. Οὕτω δὲ ἠδυνήθη ὁ Ὀδυσσεύς, βοηθούμενος ὑπὸ τοῦ Κωλέτου καὶ τῶν Ψαριανῶν, νὰ μεταβῇ αὐθις τελευτῶντος τοῦ φθινοπώρου (περὶ τὰ μέσα Νοεμβρίου) ἐπὶ πλοίων καὶ μετὰ 3000 ἀνδρῶν ἀπὸ Ἀττικῆς εἰς Εὐβοίαν, ἐνθα ἐνωθεὶς μετὰ τοῦ Κριεζώτου ἠδυνήθη νὰ ἐπαναλάβῃ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς Δεκεμβρίου μετὰ μεγάλης ἐπιτυχίας τὴν πολιορκίαν τῆς Καρῆστου καὶ τῆς Χαλκίδος¹.

Πραγματικὴν δόξαν ἐκτίσαντο κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο τοῦ πολέμου μόνον οἱ ἀνδρεῖοι Σουλῶται ἐν Αἰτωλίᾳ. Ἡ κυρία τῶν Τούρκων ἐπίθεσις διηυθύνετο νῦν ἀκριδῶς, μεθ' ὅλην τὴν πικρὰν πείραν, ἣν εἶχε λάβει ὁ Ὁμέρ Βριώνης ἐκ τῶν λιμνοθαλασσίων φρουρῶν τῆς Αἰτωλίας, ἐναντίον τῶν παρὰ τὸν Κάτω Ἀχελῶφον χωρῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ διοικητὴς Σκόδρας Μουσταῖ ἢ Μουσταφᾶς εἶχε συναθροίσει παρὰ τὴν Ὀχρίδα Ἀλβανικὸν στρατὸν ἀνερχόμενον κατὰ τὰ λεγόμενα εἰς 13000 χιλιάδας ἀνδρας, ὄντας ἐν μέρει μὲν ἀγρίους μουσουλμάνους Γκέκας, ἐν μέρει δὲ καθολικοὺς Μιρδίτας, ἐνῶ ὁ Ὁμέρ Βριώνης συνήγε κατὰ μικρὸν 3000 Τόσκους. Καὶ ὁ μὲν Μουσταφᾶς ἐμελλε νὰ προελάσῃ διὰ Θεσσαλίας καὶ Ἀγράφων, ὁ δὲ Ὁμέρ δι' Ἀκαρνανίας, τὸ δὲ σύμπαν πλῆθος τῶν Ἀλβανῶν ἐμελλε τέλος νὰ ἐνωθῇ ἐμπροσθεν τῶν Αἰτωλικῶν λιμνοθαλασσῶν. Ὁ ἐπιχειρῶν νῦν τῇ Ἑλλάδι κίνδυνος ἦτο λίαν μέγας, αἱ δὲ ἀναγκαιοῦσαι πρὸς ἀμυναν δυνάμεις καὶ οἱ πόροι ἦσαν μέχρι τῶν μέσων τοῦ θέρους λίαν ἀνεπαρκεῖς. Ὁ νέος στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Δύσεως καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαρχίας Μεσολογγίου Κωνσταντῖνος Μεταξᾶς μικρὰν εἶχε πείραν πολιτικὴν τε καὶ στρατιωτικὴν. Οἱ

1. Gordon-Zinkeisen τόμ. 2 σελ. 17 κφε. 27—37. Τρικούπη τόμ. 3 σελ. 43—49 (28—34). Gerwinus σελ. 492—495. Finlay τόμ. 1 σελ. 247, τόμ. 2 σελ. 6—9. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 314. v. Prokesch-Osten σελ. 233—236.

ἀρματωλοὶ ἦσαν ἐν μέρει διεσκορπισμένοι ἐν ταῖς νοτιαῖς Αἰτωλικαῖς χώραις, μεταξὺ δὲ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν ὀπλαρχηγῶν, καὶ μεταξὺ τῶν ὀπλαρχηγῶν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους, διηνεκῆς ὑφίστατο ἔρις καὶ ἀπεχθὴς ἀνταγωνισμός. Ἄλλ' ὁ Μάρκος Βότσαρης, ὁ εὐγενὴς καὶ ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶς πρὸς αὐτὸν διακειμένων Ἀλβανῶν ἀληθῶς θαυμαζόμενος ἥρωας τῶν Σουλιωτῶν, ὁ συνετώτατος, πραότατος, ἀφιλοκερδέστατος, ἐν τοῖς ἀρχηγοῖς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος φιλόπτρις ἀνὴρ, οὐ μόνον ὡς φίλος τοῦ Μαυροκορδάτου ὑπὸ τῶν ἰδιοτελῶν ραδιούργων τῶν ἀρχόντων τότε ἐν τῇ κεντρικῇ κυβερνήσει ἐπονειδίστως ἐγκατελείπετο καὶ προσωπικὰς ὑφίστατο ἀνίας, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τοῦ βαναύσου ἀρχηγοῦ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος μετὰ φθόνου καὶ ζηλοτυπίας κτεδιώκετο. Καὶ ὅμως ἦν οὗτος ὁ μόνος ἀνὴρ ὁ κατὰ τὴν ἀπειλουμένην ἐπέλασιν τῶν Ἀλβανῶν διὰ τοῦ ἀρχαῖκου αὐτοῦ ἥρωισμοῦ ἐμψυχώσας αὐτὴς τὸ καταπεσὸν φρόνημα καὶ θάρρος τοῦ Αἰτωλικοῦ λαοῦ καὶ τῶν Μεσολογγιτῶν.

Τέλος κατὰ Ἰούλιον ἐκίνησεν ὁ πασσᾶς τῆς Σκόδρας μετὰ τῶν φαλάγγων αὐτοῦ, ἐνῶ ὁ Ὁμέρ Βριώνης ἀνέμενον ἔτι ἐν τῇ νατίφ Ἠπεύρῳ παρὰ τὴν Ἄρταν καὶ τὸ Κομπότι, καὶ ὁ Τουρκικὸς στόλος περιέτρεχε τὰς μεταξὺ Ναυπλίου καὶ Ναυπάκτου παραλίας. Κατὰ Αὐγούστον οἱ Γκέκαὶ καὶ οἱ Μιρδῖται διήλαυον διὰ τῶν Ἀγράφων πορθοῦντες καὶ δηοῦντες χωρὶς νὰ εὐρίσκωσιν ἀξίαν λόγου ἀντίστασιν. Ὅτε ἡ εἰδησις αὕτη ἀφίκετο εἰς Μεσολόγγιον, συνεκροτήθη ἐνταῦθα πολεμικὸν συμβούλιον. Συνεφωνήθη δὲ ἔνθα ὁ μὲν Μάρκος Βότσαρης μετὰ τῶν Σουλιωτῶν καὶ ἄλλων στρατιωτικῶν μοιρῶν ἀνακόψῃ παρὰ τὸ Καρπενήσιον τὴν πορείαν τοῦ Μουσταφᾶ πασσᾶ, ὁ δὲ Μακρῆς καὶ οἱ ἄλλοι ἀρματωλοὶ ἐπιτηρῶσι παρὰ τὸν κόλπον τῆς Ἄρτης τὰ κινήματα τοῦ Ὁμέρ Βριώνη. Ὁ Βότσαρης ἐστράτευσεν εὐθὺς τῇ 30)11 Αὐγούστου μετὰ τῶν Σουλιωτῶν αὐτοῦ, τῆς πολλὰκις δεδοκιμασμένης ἥρωικῆς φάλαγγος, πρὸς βορρᾶν καὶ ἠνώθη ἐν Σοδολάκῃ μετὰ τῶν παλληκαρίων τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Καραϊσκάκη, ὅστις φεύγων ἐξ Ἀγράφων ἀφίκετο ἐνταῦθα καὶ ἦτο τοσοῦτον ἀσθενής, ὥστε ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ χάριν θεραπείας πρὸς τὸ

γεινιάζον μοναστήριον Προυσού, ὡς καὶ μετὰ τῶν ἀδελφῶν Γιολ-
δάση καὶ ἄλλων ἀρματωλῶν, ὧν τὸ φρόνημα ἠνωρθοῦτο ἐκ τοῦ
θάρρους τοῦ Μάρκου. Νῦν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἀνελθὼν εἰς
1200 ἄνδρας ἤλαυε περαιτέρω πρὸς βορρᾶν. Τῆ 5)17 Αὐγού-
στου ἔμαθον οἱ Ἕλληνες ὅτι ἡ προφυλακὴ τοῦ πασσᾶ τῆς Σκό-
δρας, συγκειμένη ἀπὸ 4500 περίπου ἀνδρῶν, τὸ πλεῖστον καθο-
λικῶν Μιρδιτῶν, ἀγομένων ὑπὸ τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ πασσᾶ Δζελα-
λεττίμβευ, διέβησαν τὴν νοτίαν κλιτὸν τοῦ Τυμφρητοῦ (Βελοῦχι)
καὶ ἐφίκοντο εἰς Καρπενήσιον¹. Οἱ Μιρδιταὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν
τοῖς λειμῶσι καὶ τοῖς κήποις τῆς μικρᾶς ὀρεινῆς πόλεως· τὸ στρα-
τόπεδον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν εὐρίσκετο εἰς ἡμισεῖας ὥρας πρὸ τοῦ
Καρπενησίου ἀπόστασιν, ἐν Κεφαλοδρύσῳ, παρὰ τινα πηγὴν
ἀφθόνου ψυχροῦ ὕδατος ὑπὸ μεγαλοπρεπεῖς γηραιᾶς αἰγείρους καὶ
ἰτέας. Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ ταύτῃ οἱ τε Σουλιῶται καὶ οἱ ἀρματωλοὶ
ἔλαβον τὴν θέσιν αὐτῶν εἰς δύο ὥρῶν πρὸς νότον ἀπόστασιν ἐν
ταῖς κώμῃσι Μικροχωρίῳ καὶ Μεγαλοχωρίῳ.

Ὁ Μάρκος Βότσαρης διὰ τῶν κατοπτευτῶν αὐτοῦ μαθὼν ἔπαρ-
κῶς τὰ κατὰ τὴν κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐν τῷ ἐχθρικῷ
στρατοπέδῳ συνεκρότησε τὴν πρωίαν τῆς 8)20 Αὐγούστου συμ-
βούλιον σοβαρὸν μετὰ τῶν ὀπλαρχηγῶν. Ὁ ἀνδρείος Σουλιώτης
στρατηλάτης ἐκήρυξεν ὅτι ἦτο ἀδύνατον, διὰ τὸ ὀλιγάριθμον τοῦ
στρατοῦ τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τὴν ἔλλειψιν πολεμοφοδίων καὶ
τροφῶν, ν' ἀνακόπτωσιν οἱ Ἕλληνες ἐπὶ μακρὸν τὴν πορείαν
τῶν Τούρκων δι' ἐπιδείξεων ἢ τοῦλάχιστον νὰ μηκύνωσι τὸν πό-
λεμον. Διὰ τοῦτο παρώτρυνε τοὺς συναδέλφους αὐτοῦ νὰ ἐπιχει-
ρήσωσι τὴν ἐπομένην νύκτα (8/20 πρὸς 9/21 Αὐγούστου) τολμη-
ρὰν ἐπιθεσιν ἐναντίον τῶν Μιρδιτῶν. Τὸ σχέδιον ἦτο λίαν ἀπλοῦν.
Αὐτὸς μὲν ὁ Βότσαρης ἤθελε πέντε ὥρας μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου
νὰ εἰσβάλλῃ μετὰ 350 Σουλιωτῶν ἀπὸ τῆς πεδιάδος ὀρμώμενος εἰς
τὸ στρατόπεδον τὸ ἐχθρικόν· τὰ δὲ ἄλλα στρατεύματα ὑπὸ τῆν

1. Περὶ τῆς θέσεως τοῦ Καρπενησίου καὶ περὶ τῆς φυσικῆς ποιότη-
τος τοῦ ἐδάφους τῶν παρακειμένων γαιῶν (περὶ βλ. τὴν ἱλαμποῦν περιγρα-
φὴν τὴν παρὰ Chr. A. Brandis, Mittheilungen über Griechenland,
τόμ. 1 σελ. 25—29.

ὀδηγίαν Σουλιωτῶν τινων καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν ὀρμώμενα ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ ὄρους νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν ἐπίθεσιν. Διὰ τὸ ἀμέριμνον τῶν ἐχθρῶν τὸ σχέδιον τοῦτο ἠδύνατο πιθανῶς νὰ ἐπενέγκῃ τὴν τελείαν διάλυσιν τῆς τοῦ Δζελαλεττίν στρατιωτικῆς μοίρας· ἀλλὰ πρὸς ζημίαν τῶν Ἑλλήνων, ἕνεκα τῆς ἀφροσύνης, τῆς νωθρότητος καὶ τῆς ἀπειθείας τῶν πλείστων ἐκ τῶν παλληκαρίων, κατὰ τὸ ἥμισυ μόνον ἐξετελέσθη. Κατὰ τὴν τεταγμένην ὥραν τῆς ἐπιθέσεως μάτην ἐν πρώτοις ἀνέμενον ὁ Μάρκος Βότσαρης ἐπὶ τέταρτον τῆς ὥρας τὴν συμφωνηθεῖσαν κίνησιν τῶν ἐν τῷ ὄρει στρατευμάτων. Εἶτα δὲ μετὰ τῶν 350 Σουλιωτῶν αὐτοῦ ἐπέπεσε μετ' ἀνηκούστου τόλμης ἐπὶ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον. Ἐπειδὴ οἱ Μιρδῖται κατελήφθησαν ἐν τῷ ὕπνῳ ὑπὸ τῆς ἀπροσδοκίτου ἐπιθέσεως, παρήχθη ἐν ἀρχῇ ὀλεθρία τις σύγχυσις, καὶ οἱ Σουλιῶται μετὰ τῶν καθολικῶν πολεμίων αὐτῶν φοβερὰν ἐποίησαν σφραγὴν. Ἄλλ' ὅτε ὁ Βότσαρης, τραυματισθεὶς ἤδη ὑπὸ τινος βολῆς κατὰ τὸ ἰσχίον, ἤθελε νὰ κυριεύσῃ τὸν φραγμὸν, οὐ ὀπισθεν ἐστρατοπέδευεν αὐτὸς ὁ Δζελαλεττίνβεῦς μετ' ἰκανῶν παλαιμάχων, προσέβαλεν αὐτὸν σφαῖρα ἐν τῷ μετώπῳ ὑπὲρ τὸν δεξιὸν ὀφθαλμὸν, ὥστε ὁ ἀπαράμιλλος Σουλιώτης ἤρωες εὗρε παραχρῆμα τὸν θάνατον. Ἡ μάχη διήρκεσεν ἔτι μέχρις ὀρθρου βαθέως ὑποστηριζομένη ζωηρῶς ὑπὸ Σουλιωτῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὀλίγων παλληκαρίων, ἅτινα εἶχον ἀκολουθήσει αὐτοῦ καταθόντα ἐκ τῶν ὀρέων. Εἶτα οἱ Σουλιῶται ὑπεχώρησαν εἰς τὸ Μικροχώριον.

Ἡ λαμπρὰ αὕτη μάχη, καθ' ἣν οἱ μὲν Σουλιῶται εἶχον 100 νεκροὺς ἢ τραυματισμένους, οἱ δὲ Ἄλβανοὶ ἀπώλεσαν τοῦλάχιστον 800 ἄνδρας, καὶ ὁ τὰς ἀρχαίας μάχας ἀναμνηστικῶν ἥρωικὸς θάνατος τοῦ Μάρκου Βότσαρη ἔσωσαν πάντως τὴν τιμὴν τῶν Ρουμελιωτικῶν ὄπλων ἐν τῷ ἔτει τούτῳ τοῦ ἀγῶνος. Ἄλλ' ὁ τοῦ Μάρκου θάνατος ἦτο συμφορὰ ἐθνική· ὡς τοιαύτην δὲ ἠσθάνθησαν αὐτὴν καὶ οἱ Ἕλληνες. Ἡ Ἑλλάς ὀλίγους μόνον εἶχεν ἄνδρας ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις τῆς ἀναγεννήσεως αὐτῆς δυναμένουσ' ἀντικαταστήσωσι τὸν ἰδεώδους χαρακτήρος ἄνδρα τοῦτον. Εὐθὺς δὲ νῦν ἔλαβον τὰ πράγματα ἐν Αἰτωλίᾳ πορείαν ἐμοίαν

πρὸς τὴν τοῦ προηγουμένου ἔτους. Ὁ Κωνσταντῖνος (Κώστας) Βότσαρης δὲν ἠδύνατο ν' ἀναπληρώσῃ ὡς ἀρχηγὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ὃν διεδέξατο ἐν τῇ ἀρχηγίᾳ, ἐπανήγαγε δὲ μετ' ὀλίγον τὸ τάγμα αὐτοῦ εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Βλωχοῦ. Ὅτε λοιπὸν ὁ Μουσταφάβεις ἠνώθη μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ αὐτοῦ καὶ ἤθελε νὰ προχωρήσῃ πρὸς νότον, συνεκρούσθη πρὸς τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον αὐξήθέντες διὰ διαφόρων ἐπικουριῶν, πρὸ πάντων Ρουμελιωτικῶν, μέχρι 2000 ὑπερήπιζον ὑπὸ τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν, τὴν παρὰ τὸν ποταμὸν τοῦ Καρπενησιοῦ ὄχυράν θέσιν, ἦτοι τὴν μεταξὺ τῶν ὄρεινῶν ἀκρωρειῶν Καλιακούδας καὶ Χελιδονίων κοιλάδα Προυσοῦ. Ἀλλὰ τοὺς Ἕλληνας δὲν διείπε πλέον τὸ πνεῦμα τοῦ Μάρκου Βότσαρη. Ἡ ἰσχυρὰ αὐτῶν θέσις προσεδλήθη τῇ 28) Σεπτεμβρίου μετὰ μανιῶδους λύσσης ὑπὸ Γκεκῶν καὶ Μιρδιτῶν. Τέσσαρας τῶν πολεμίων ἐπιθέσεις ἀπέκρουσαν τὰ παλληκάρια· ἀλλ' ὅτε 400 τολμηροὶ Ἀλβανοὶ, οἵτινες εἶχον περικυκλώσει τοὺς Ἕλληνας, ἐφάνησαν κατὰ τὰ νῶτα αὐτῶν, ἀπέλεσαν οὗτοι τὸ θάρρος καὶ μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν ὑπεχώρησαν μαχόμενοι πρὸς νότον καὶ δὲν ἀντέστησαν πλέον ἔκτοτε εἰς τοὺς πολεμίους ἐν ἀνοικτῷ πεδίῳ μάχης.

Νῦν ἠδυνήθη ὁ Μουσταφᾶ πασσαῶς νὰ προελάσῃ ἀκωλύτως πρὸς τὸν κάτω Ἀχελῷον καὶ νὰ ἐνωθῇ ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τούτου ὄχθης μετὰ τοῦ διὰ τῆς Ἀκχρνανίας πάλιν πρὸς Λεπενὸν προελάυνοντος Ὁμέρ Βριώνη καὶ νὰ συγκοινωνήσῃ πρὸς τὰ παρὰ τὰς Πάτρας καὶ τὴν Ναύπακτον Τουρκικὰ πλοῖα. Ὀλόκληρον τὸ πλῆθος τῶν Ἀλβανῶν ἠδυνήθη νῦν ἀνευ περαιτέρω κωλύματος, τελευτώντος τοῦ Σεπτεμβρίου, νὰ κατέλθῃ εἰς τὰς ἀκτὰς τῶν Αἰτωλικῶν λιμνοθαλασσῶν. Ὁ στρατὸς οὗτος περιέδαλε τὴν ἀκτίνα τῶν φρουρίων Αἰτωλικοῦ καὶ Μεσολογγίου κατ' ἀρχὰς ἐν σχήματι ἡμικυκλίου, οὕτως ὥστε οἱ Ἕλληνες δὲν ἠδύναντο νὰ ἐννοήσωσι ἐναντίον ποτέρας τῶν δύο πόλεων ἐμελλε νὰ γείνη κυρίως ἡ ἐπίθεσις. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἔσπευσαν οἱ Μεσολογγίται νὰ αἰτήσωνται παρὰ τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως τὴν ἀποστολὴν Ἑλληνικοῦ στόλου καὶ τοῦ παρ' αὐτῶν σφόδρα τιμωμένου Μαυροκορδάτου. Ἀλλ' ἐνῶ οἱ ραδιοῦργοι οἱ ἔχοντες τότε ἐν ταῖς

χερσίν αὐτῶν τήν ὑπερτάτην διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων, ἕνεκα τῆς ἀποστροφῆς, ἦν ἡσθάνοντο πρὸς τὸν Μαυροκορδάτον, καὶ ἕνεκα τῆς ξιρίδος, ἐν ἣ διατέλουν πρὸς τοὺς προκρίτους τῆς Ὑδρας, ἐπὶ ἐβδομάδας μετ' ἀναπολογήτου ἀπραξίας κατελίμπανον τὰς λιμνοθαλασσίας πόλεις εἰς τὴν τύχην αὐτῶν, οἱ κάτοικοι τῆς δευτέρας τῶν πόλεων τούτων (τοῦ Αἰτωλικοῦ) ἐνόησαν σαφῶς ὅτι οἱ Τούρκοι στρατηλάται, οἵτινες ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους τούτου εἶχον ψευδῆ ἀντίληψιν τῆς δυνάμεως τοῦ Μεσολογγίου (οὔτινος τὰ ὀχυρώματα εἶχον ἄλλως αὐξηθῆ σπουδαίως κατὰ τὸ ἔαρ), ἡθελον νῦν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἐναντίον τοῦ Αἰτωλικοῦ, ἐνῶ ὁ τῶν Πατρῶν διοικητὴς Γιουσούφ πασσᾶς ἀπέκλειε τὴν παραλίαν μετὰ τριῶν φρεγατῶν καὶ δώδεκα κορβετῶν, τὸ πλεῖστον πλοίων Ἀφρικανικῶν. Ἄλλὰ τὸ Αἰτωλικόν ὡς ἐκ τῆς θέσεως αὐτοῦ δὲν εἶχε νὰ φοβηθῆ πολὺ· καὶ τὰ Τουρκικὰ δὲ πλοῖα δὲν ἠδύναντο νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὰς λιμνοθαλάσσας. Ὅμως τὸ Αἰτωλικόν (Ἀιατολικόν) ἔχον τότε φρουρὰν 500 ἀνδρῶν καὶ 1500 ἄοπλους ἐστερεῖτο ὕδατος καθαροῦ καὶ ψυχροῦ, εἶχε δὲ μόνον δεξαμενὰς κατεστραμμένας. Τὸ πόσιμον ὕδωρ μετεκομίζετο μέχρι νῦν ἀπὸ τῆς ἡπειρωτικῆς χώρας διὰ λέμβων. Ἄλλ' ἡ ἐλπίς τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἀπὸ τῆς 5)17 Ἀπριλίου ἐκανονιοδόλουν τὴν πόλιν ἀπὸ τριῶν κωνιοστοιχιῶν, ὅτι θὰ κατέβαλλον τοὺς κατοίκους διὰ τῆς δίσφης δὲν ἐξεπληρώθη. Διότι εὐθὺς μία τῶν πρώτων ἐχθρικῶν βομβῶν εἰσπεσοῦσα εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Μιχαὴλ προσήραξεν εἰς τὸ ἔδαφος αὐτῆς καὶ ἐκ τούτου ἠνέφξε συγχρόνως τέως ἄγνωστον πηγὴν ψυχροῦ ὕδατος. Ὡς εἰκόσ, τὸ γεγονός ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦς Ἕλληνας ὡς τι οὐράνιον σημεῖον, καὶ μετὰ μεζονος νῦν οὔτοι θάρρους ἀπήντων εἰς τὸ ἐχθρικόν πῦρ διὰ τῶν ἐξ κωνίων αὐτῶν. Ὁ δὲ Ἕλλην μηχανικός Κοκκίνης, ὅστις μετὰ δεξιοῦ τινος Ἀγγλοῦ πυροβολητοῦ, ὀνόματι Μαρτίνου, διηύθυνε τὴν ἄμυναν, κατέστρεψε νέαν τινὰ κωνιοστοιχίαν τῶν Τούρκων μέλλουσαν νὰ κωλύσῃ τοὺς Ἕλληνας τῆς μετὰ τοῦ Μεσολογγίου συγκοινωνίας. Ἡ Τουρκικὴ πολιορκία κατὰ τοιοῦτον τρόπον παρετάθη ἄνευ ἐπιτυχίας. Μάτην πολλαὶ χιλιάδες βομβῶν ἐρρίφθησαν εἰς τὸ Αἰτωλικόν, κατα-

στρέψασαι καλύδας τινὰς καὶ φονεύσασαι εἴκοσιν ἀνθρώπους Ἐπὶ τούτοις ἐπῆλθε καὶ ἡ χειμερινὴ τοῦ ἔτους ὥρα. Βροχαὶ ραγδαῖαι, ἔχουσαι, ὡς γνωστόν, ἐν Ἑλλάδι δύναμιν δεινῶς καταστρέπτικὴν, κατέκλυσαν τὸ Ἀλβανικὸν στρατόπεδον, καὶ αἱ ἐπιδημικαὶ νόσοι ἤρξαντο νὰ δεκατίζωσι τοὺς πολιορκητάς. Πρὸς τούτοις οἱ ἄρματωλοὶ ἤρξαντο κατὰ τὸν συνήθη τρόπον αὐτῶν νὰ διακόπτωσι τὴν συγκοινωνίαν κατὰ τὰ νῶτα τῶν Τούρκων, ἐνῶ οἱ Τούρκοι τοῦ Μεσολογγίου ἐπεχείρουν ἐξόδους καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰγνάτιος ἐπεμφεν ἀπὸ Λιδόρνου εἰς Αἰτωλικὸν νέα κανόνια. Ὅτε τέλος τροφὰ καὶ πολεμοφόδια ἤρξαντο νὰ ἐπιλείπωσι τοὺς Ἀλβανοὺς καὶ τὶς μετὰ μείζονος δυνάμεως ἐνεργηθεὶς κανονιοβολισμὸς (9/21 μέχρι 12/24 Νοεμβρίου) παρήλθεν ἀνευ ἀποτελέσματος, κατέλιπον ὁ Μουσταφᾶς καὶ ὁ Ὁμέρ τὴν πολιορκίαν. Ἄφου δὲ κατώρυξαν εἰς τὴν γῆν τὰ ἐκ τῶν φρουρῶν Πλου καὶ Ἀντιρρίου μετενεχθέντα βάρεα πυροβόλα καὶ κατέστησαν αὐτὰ ἀφανῆ εἰς τὰς ἐρεύνας τῶν Ἑλλήνων σωρεύσαντες ἐπ' αὐτῶν χώματα καὶ ἐπὶ τούτων κτήσαντες πέτρας μνημείου Τουρκικοῦ, ἀφου προσέτι κητέστρεψαν καὶ τοὺς ἐλαιῶνας τῆς περίξ χώρας, ἐν θυελλώδει τινὶ νυκτὶ (30/12 Δεκεμβρίου) ἤρξαντο τῆς εἰς Ἡπειρον ὑποχωρήσεως, ἀφου ἀπώλεσαν 2000 στρατιώτας, θανόντας τὸ πλεῖστον ἐξ ἐπιδημικῶν νόσων. Οὕτω δὲ καὶ αὕτη ἡ κρατερὰ ἐπίθεσις ἀπέτυχεν ὀλοσχερῶς.

Ἡ δύναμις τῶν Τούρκων καὶ διὰ τοῦτο σημαντικῶς ἠλαττώθη ἐσχάτως ἐμπροσθεν τῶν λιμνοθαλασσῶν, διότι ἡ κατὰ Νοέμβριον ἀπειλουμένη ἔκρηξις τῆς μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τύνητος συρράξεως ἠνάγκασε τὰ περὶ τὰς Πάτρας καὶ Ναύπακτον Ἀφρικανικὰ πολεμικὰ πλοῖα νὰ ἐπιστρέψωσι ταχέως οἰκάδε. Ἐξ ἄλλου δὲ ἡ ἐνεργὸς ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐπέμβασις τοῦ μεγάλου Ἀγγλοφιλέλληνοσ λόρδου Βύρνονσ, τὸ εἰς τοὺς Ἑλληνας ἐκ 4000 λιρῶν στερλινῶν δῶρον αὐτοῦ, παρέσχεν εἰς τοὺς Ἑλληνας τὴν εὐκολίαν νὰ πέμψωσι κατὰ Νοέμβριον εἰς τὰ ὕδατα τῶν Ρουμελιωτῶν στόλον 15 Σπετσιωτικῶν καὶ Ὑδραϊκῶν πλοίων, ἐφ' ὧν ἦλθε καὶ ὁ Μαυροκορδάτος ὡς ἰδιώτης. Ἄλλ' ἡ μόνη πράξις τοῦ στόλου τούτου ὑπῆρξεν ἡ σύλληψις (29/11 Δεκεμβρίου) Τουρκικοῦ πολεμι-

κοῦ δρικίου φέροντος 500000 γροσίων, γενομένη ἐν τῇ ἀκτῇ τῆς Ἰθάκης διὰ τῆς ἐκατέρωθεν παραδιάσεως τῆς Ἰονικῆς οὐδετερότητος. Ὁ Μαυροκορδάτος πάλιν, εἰς ὃν ἡ Κυβέρνησις οὐδεμίαν εἶχε δόσει ρητὴν ἐντολήν, κατεστάθη ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἀρχηγὸς τῆς ἐπαρχιακῆς κυβερνήσεως.

Πραγματικὴν δραστηριότητα ἔδειξεν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις μόνον κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Νοταρᾶ διευθυνομένην πολιορκίαν τοῦ Ἀκροκορίνθου. Ἐνταῦθα ἡ ὑπὸ πείνης καταβληθεῖσα φρουρὰ ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ παραδώσῃ (26/7 Νοεμβρίου) τὸ φρούριον ἐπὶ τῷ ὄρω τοῦ ν' ἀφεθῇ αὐτῇ ἐλευθέρα μετὰ τῶν ὄπλων ἀποχώρησις. Ἡ δὲ τιμιότης καὶ δραστηριότης τοῦ Νικητὰ ἐποίησε νῦν ὥστε οἱ δι' ὁμολογίας παραδοθέντες (360 ἄνδρες καὶ 60 γυναῖκες) ἀφίκοντο ἀσφαλῶς εἰς τὸ Καλαμάκι, ὅθεν ἐπὶ οὐδετέρων πλοίων μετηνέχθησαν εἰς Θεσσαλονίκην¹.

Ἄλλ' ἐν Κρήτῃ ὁ Ἑλληνικὸς ἀγὼν ἔλαβε νῦν ὀριστικῶς τὴν πρὸς τὰ κάτω φοράν. Ὡς μέχρι νῦν, οὕτω καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ 1823 αἱ Ὄθωμανικαὶ στρατιωτικαὶ δυνάμεις ἐνεκλεισθησαν αὐθις ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ τοῖς στρατοπέδοις, ἀλλὰ νῦν πολλὰ ἔπαθον δεινὰ ἐκ τῶν τοῦ λοιμοῦ καταστρεφῶν, ἐνῶ οἱ ἐπαναστάται Ἕλληνες πολλὰ καὶ οὗτοι πιεζόμενοι ὑπὸ τῶν ταλαιπωριῶν ἀνεχώρησαν εἰς τὰ ὄρη, ἀρχόμενοι δὲ νὰ ἐνεργῶσι τολμηρότερον, ἐστρέφοντο συνήθως ἐναντίον τῶν Χανίων ὑποστηριζόμενοι ἐκ θαλάσσης ὑπὸ τῶν Κασσιωτικῶν πλοίων. Πρὸς τούτοις ὁ ἀγὼν ἐν Κρήτῃ ἀκριδῶς ἐλάμβανεν ἐπὶ μᾶλλον καθ' ἐκάστην χαρακτῆρα φρικώδους ἀμότητος. Αἱ στρατιωτικαὶ ἐργασίαι ἔλαβον μείζονα ζωνρότητα ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου 1823, ὅτε οἱ Ἕλληνες ἤδη μὲν διέδοσαν τὴν ἐπανάστασιν καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Κισσάμου, καὶ τοὺς παρὰ τὸ Ἡράκλειον μύλους κατέστρεψαν, ἐνῶ ὁ Χασσάνδευς νέας ἐλάμβανεν ἐπικουρίας ἐξ Αἰγύπτου, ἀπαύστως αὐτῷ ἔχτοτε ὑπὸ τοῦ γηραιοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ ἐπὶ μακρὸν πεμπομένας. Πῶς νῦν οἱ

1. Πρὸβλ. Gordon-Zinkeisen τόμ. 2 σελ. 41—54. Raybaud, τόμ. 2 σελ. 353 κφξ. Finlay τόμ. 2 σελ. 8—14, 17—22. Τρικοῦπη τόμ. 3 σελ. 58—73 (41—56), Gervinus σελ. 455—503. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 314—318. v. Prokesch-Osten σελ. 235 κφξ. Jurien de la Gravière σελ. 256—259.

Μωαμεθανοὶ διεξήγον τὸν πόλεμον ἐν Κρήτῃ, ἐφάνη εὐθὺς κατὰ Φεβρουάριον. Κατῶρθωσαν οὗτοι ἐν τῷ ἀνατολικῷ τμήματι τῆς νήσου νὰ καταδαμάσωσι μίαν τῶν διηγεκῶς ἐκ νέου ἐκρηγνυμένων ἐπαναστάσεων καὶ 2000 Κρητῶν, ἀνδρᾶς καὶ γυναῖκας, νὰ ἀναγκάσωσι νὰ καταφύγωσιν εἰς τὸ σπήλαιον τοῦ Μιλᾶτου, ἔνθα προσβληθέντες ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι. Νῦν κατὰ διαταγὴν τοῦ Χασσάν οἱ συλληφθέντες ἱερεῖς ἐδέθησαν ὁμοῦ καὶ ἐρριφθησαν εἰς μεγάλην πυράν, οἱ δὲ λοιποὶ ἄνδρες ἐσφάγησαν, πλὴν τριάκοντα· καὶ αἱ μὲν γηραιότεραι τῶν γυναικῶν ἐφονεύθησαν κατὰπατηθεῖσαι ὑπὸ ἵππων, αἱ δὲ νεώτεραι ἐπωλήθησαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ὡς δοῦλαι.

Ἐν τῷ μεταξὺ μετὰ τὴν ἐκ τῆς νήσου ἐξέλασιν τοῦ Ἀφεντούλη, τὴν ἐγκριθεῖσαν ὑστερον ὑπὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ Ἄστρους, οἱ Κρητῆς, ἰδίως οἱ Σφακιανοί, ἐστράφησαν πρὸς τὴν Ὑδραν καὶ ἐκάλεσαν ὡς ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν τοῦ ναυάρχου (Γιακουμῆ) Τομπάζη ἀδελφὸν Ἐμμανουὴλ Τομπάζην, ἄνδρα συνετόν, τολμηρὸν καὶ δραστήριον, μόνον ἐλάττωμα ἔχοντα καθ' ὑπερβολὴν τὸ ἐθνικὸν ἐλάττωμα τῆς φιλοκερδεῖας· καὶ τὴν ἐκλογὴν δὲ ταύτην ἀνεγνώρισε βραδύτερον ἢ νέκ κεντρικὴ κυδέρνησις, δοῦσα αὐτῷ καὶ τὴν τιμητικὴν προσωνυμίαν τοῦ «ἀρμοστοῦ». Οὐχὶ ἄνευ ἰδιοτελοῦς τινος οἰκονομικῆς προνοίας ἐστρατολόγησεν ὁ Ἐμμανουὴλ Τομπάζης στίφος 2000 περίπου ἀνδρῶν (Ρουμελιωτῶν, Πελοποννησίων καὶ Βουλγάρων) καὶ ἀπέδη τέλος μετὰ ὀκτὼ πλοίων τῇ 22)3 Ἰουνίου εἰς τὴν ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Κισσάμου Δρεπανιάν. Ὁ Τομπάζης μετὰ τῆς ἰδιαζούσης αὐτῷ ταχύτητος περὶ τὸ ἐνεργεῖν καὶ δραστηριότητος ἐπετέθη εὐθὺς μετὰ 15 κανονίων ἐναντίον τῆς ἀκροπόλεως τῆς Κισσάμου καὶ ἔπεισε τοὺς ὑπὸ λοιμοῦ βρέως πιεζομένους Ὀθωμνοὺς νὰ παραδοθῶσι. Μετὰ ἀποτελεσματικῆς δὲ ἰσχύος θελήσεως κατῶρθωσεν ἵνα ἡ τῆς παραδόσεως συνθήκη τηρηθῇ ἐντίμως, ἐπιτραπέντος τοῖς Ὀθωμνοῖς ν' ἀποπλεύσωσιν ἐπὶ τῶν λέμβων αὐτῶν καὶ ἐπὶ δύο Ἰονίων πλοίων ἀνενόχλητοι εἰς τὰ Χανιά μετὰ τῶν ὄπλων καὶ τῆς ἰδιωτικῆς αὐτῶν περιουσίας (25/6 Ἰουνίου). Ἀφοῦ διὰ τῆς ἐπιτυχίας ταύτης ἠνέωξεν εἰς τοὺς Κρητῶν, ὡς ἦτο εὐκαισιότατον αὐ-

τοῖς, ἀσφαλῆ συγκοινωνίαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἐστράφη, αὐξήσας τὸν στρατὸν αὐτοῦ διὰ προσόδου Κρητῶν εἰς 5500 μαχητάς, ἐναντίον τῶν Τούρκων τοῦ Σελίνου, τῶν πολεμικωτάτων κατοίκων τῆς νήσου, ὠχυρωμένων ἰσχυρῶς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῆς κινήτης αὐτῶν περιουσίας ἐν Κανδάνῳ. Καὶ ἔμειναν μὲν ἀνευ ἀποτελέσματος αἱ τῆ 31)12 Ἰουνίου ἀρξάμεναι κατὰ τοῦ φρουρίου τούτου ἐπιθέσεις· ἀλλ' ὅμως καὶ ἐνταῦθα ἡ δεινὴ ὁρμὴ τοῦ λοιμοῦ ἠνάγκασε τοὺς Ὀθωμανοὺς νὰ συνομολογήσωσι τῆ 2)14 Ἰουνίου σύμβασιν πρὸς τὸν ἀρμοστήν, ἐπιτρέπουσαν αὐτοῖς νὰ ἀπέλθωσιν ἐλευθέρως μετὰ τῶν ὄπλων καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν. Ἀτυχῶς ὁ Τομπάζης δὲν ἐκώλυσε τὰ Κρητικὰ στρατεύματα τεῦ νὰ ἐπιτεθῶσι μετὰ μεσημβρίαν ἐναντίον τῶν ἀποχωρούντων Ὀθωμανῶν κατὰ τὴν εἰς Χανία πορείαν αὐτῶν καὶ νὰ φονεύσωσι πολλοὺς τούτων, ἀρπάσωσι δὲ καὶ πολλὰς γυναῖκας, παῖδας καὶ πράγματα. Μόνη δὲ ἡ προνοητικότης καὶ ἡ ἀνδρεία τῶν ἀπερχομένων Τούρκων καὶ ἡ ἐγκαίρως ἀπὸ Χανίων εἰς βοήθειαν αὐτῶν σπεύσασα βοήθεια ἔσωσε τοὺς πλείστους αὐτῶν ἀπὸ τῆς καταστροφῆς. Ἄλλ' οἱ ἐν Κανδάνῳ Ἕλληνες προέβησαν εἰς ἔργον ἔτι μυσarıπτερον ἐμπρήσαντες τζαμίον Τουρκικόν, ἐν ᾧ ἐνοσηλεύοντο 200 λοιμοδλητοὶ Τούρκοι, καὶ παραδόντες τούτους εἰς οἰκτρότατον θάνατον¹.

Τὰ πάντα νῦν προεμήνυον ὅτι ἔμελλε νὰ ἐπιχειρηθῆ εὐθὺς ἐπιθέσις ἐναντίον τῶν Χανίων. Ἐν τούτοις ἤ τε ἀλαζονεία καὶ ἡ ἀρπακτικὴ ὁρμὴ τῶν Σφακιανῶν ἐγένοντο αἰτία ἵνα καὶ ἐν τῇ κρισίμῳ ταύτῃ περιόδῳ μὴ ἐκλίπῃσι φόβοι ἂν μὴ φανεράς συγκρούσεως, ἀλλὰ θανάσιμου ἔχθρας μεταξὺ τῶν Σφακιανῶν τούτων καὶ τῶν ἐκ τῶν πεδινῶν χωρῶν τῆς νήσου Κρητῶν. Ὁ Τομπάζης, ἵνα ἐπενέγκῃ συμβιβασμὸν τινα ἐνταῦθα, συνεκάλεσε συνέλευσιν τῶν ὀνομαστοτέρων κατοίκων τῆς νήσου ἐν τῇ κώμῃ Ἀρκουδαίνῃ τοῦ τμήματος Ἀποκορώνων (κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1823), ἐν ᾗ ἔμελλε συγχρόνως νὰ καθορισθῆ καὶ ἡ στρατιωτικὴ καὶ πολιτικὴ ὀργάνωσις τῆς νήσου. Ἄλλ' ἡ μὴ γνωρίζουσα μέτρον ἀναί-

1. Τοῦτο ἐπραξάν ἵνα καλύσωσι τὴν ἀπὸ τῶν Τούρκων τούτων εἰς ἑαυτοὺς μετάδοσιν τοῦ λοιμοῦ. Σ. Μ.

δεια τῶν Σφακιανῶν (ὧν ἄλλως τὰ ὄπλα ἦσαν ἀπαραίτητα εἰς τὸν ἀγῶνα τῶν Κρητῶν), ἀξιούντων πρὸς τοῖς ἄλλοις διὰ μόνου οἱ Σφακιανοὶ ἔδει νὰ ἔχωσι τὸ δικαίωμα νὰ λαμβάνωσι τὴν ἀρχηγίαν στρατεύματος καὶ νὰ ἔχωσι τὴν διοίκησιν τῶν φρουρῶν, δὲν ἐπέτρεψε νὰ ἐπέλθῃ τις εὐχάριστος λύσις ὀριστικῆ. Ἄλλ' ἀφοῦ τοῦλάχιστον ἐπῆλθέ τις συμβιβασμὸς ὅπωςδῆποτε ἀπαραιτήτως ἐπιδαλλόμενος, ὁ Τομπάζης ἐθεώρησεν ἀναγκαῖον νὰ βαδίσῃ πρὸς τὰ ἀνατολικά τῆς νήσου, ἐνθα 10000 Τούρκοι καὶ Αἰγύπτιοι ἐπίεζον ἰσχυρῶς τοὺς Ἕλληνας. Ἄλλ' ὁ διορισμὸς τοῦ ὤμου Σφακιανοῦ Ρούσου ὡς ἀρχηγοῦ ἀπάντων τῶν Κρητικῶν στρατευμάτων παρέλυσεν πᾶσαν πρόοδον τῶν Ἑλληνικῶν ὄπλων. Καὶ ὅτε ὁ Τομπάζης ἀκμάζοντος ἤδη τοῦ θέρους ἀφίκετο μετὰ 5000 Ρουμλιωτῶν εἰς τὴν (πεντάωρον ἀπέχουσαν τοῦ Ἡρακλείου) πεδιάδα τῶν Ἀμουργελῶν τὴν ἐρσιθεῖσαν ὡς τόπον συναθροίσεως, εὗρεν αὐτόθι δισχιλίους μόνον Κρητὰς μαχητάς. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ εἶχεν ἀποθάνει ἀπὸ λοιμοῦ ὁ Χασσάνβευς, ὁ δὲ ἀνεψιὸς αὐτοῦ καὶ διάδοχος Μουσταφάβευς ἐπωφελήθη τὴν ἀφιξίν νεαρῶν Αἰγυπτιακῶν στρατευμάτων ἵνα κατενέγκῃ κρατερόν τὸ πλῆγμα κατὰ τοῦ ἀρμοστοῦ. Μετὰ δυνάμειν μεγάλῃ, ἰδίως ἰσχυροῦ ἵππικοῦ, ἐπετέθη κατὰ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου ἐναντίον τῶν ἐν Ἀμουργελαῖς Ἑλλήνων, ἐξέβαλεν αὐτοὺς ἐκ τῆς κατεχομένης ὑπ' αὐτῶν θέσεως Θερνάρης καὶ ἐνίκησεν αὐτοὺς οὕτως, ὥστε οἱ Ἕλληνες δὲν ἐτόλμων νὰ πολεμῶσιν ἐκ τοῦ συστάδην. Ὁ Μουσταφάβευς κατεδίωξεν αὐτοὺς τοσοῦτον ἰσχυρῶς, ὥστε μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ἔτους ἐν πάσαις ταῖς πρὸς Ἀνατολὰς τοῦ Ρεθύμνου χώραις κατεβλήθη ἡ ἐπανάστασις, διατηρουμένη, ἐκτὸς τῶν Σφακιῶν, ἐν μικρῇ τινι τμηματι τῆς νήσου. Ὁ Τομπάζης ἔμεινε νῦν ἐν Βαφῆ τῶν Ἀποκορώνων ἀνευ ἐλπίδος περὶ βελτιώσεως τῶν πραγμάτων. Οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ ἐφόνευσαν ἀφειδῶς 3000 Ἕλληνας, καὶ ἐξηνδραπόδισαν 7000. Κρητὰς δὲ 300, ἐν οἷς πολλαὶ γυναῖκες καὶ παῖδες, οἵτινες κατέφυγον μέχρι τῶν παρὰ τὸ Μελιδιώνιον εὐρέων σπηλαίων τῆς Στοναραμπέλλας καὶ ἐπὶ μακρὸν ἀντέστησαν ἐνταῦθα, κατέπνιξεν ἐπὶ τέλους κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1824 ὁ φρικαλέος φονεὺς Χουσσσεῖνβευς διὰ τοῦ καπνοῦ, ὃν ἐνέβαλεν εἰς τὸ σπήλαιον.

Τότε οἱ Ἕλληνες τῆς Κρήτης ἔφυγον εἰς τὰ Κύθηρα καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου πελάγους¹.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἡ ἀπὸ τοῦ 1821 ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ ζητήματος θέσις τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Αἱ ἀπὸ 24 Φεβρουαρίου μεταξὺ Ρωσίας καὶ Αὐστρίας διαπραγματεύσεις.—Αἱ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγώνος θεωροῖαι τῶν Δυνάμεων τούτων.—Ἡ Πύλη καὶ ἡ Ρωσσία.—Ὁ κόμης Καποδίστριας ἀποχωρεῖ τῆς ὑπηρεσίας τῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσίας.—Οἱ Ἕλληνες καὶ ἡ Παπικὴ αὐλή.—Τὸ συνέδριον τῆς Βερώνης.—Ἡ φιλελληνικὴ πολιτικὴ τοῦ Γεωργίου Κάννινκ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1823.—Ἡ κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1823 ἐν Τσέρνοβιτς Ρωσοαυστριακὴ συνδιάσκεψις.—Τὸ Ρωσικὸν ὑπόμνημα τῆς 9 Ἰανουαρίου 1824.—Ὁ φιλελληνισμὸς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ.—Οἱ Ἄγγλοι φιλέλληνες καὶ ὁ λόρδος Βύρων.

Ἐνθ' δὲ οὕτω, μεθ' ὄλον τὸν καταλαβόντα τὰς Ὀθωμανικὰς δυνάμεις ἐπαισθητὸν κάματον, ὁ ἀγὼν τῶν Ἑλλήνων ἐν τε τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν καὶ ἔτι μᾶλλον ἐν τοῖς ἀφορώσιν εἰς τὴν νέαν αὐτῶν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν ὀργάνωσιν διήρχετο ἐπικίνδυνον κρίσιν, ἢ πρὸς τὰς τύχας αὐτῶν συμπάθεια τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ἐν τε τῇ Ρωσίᾳ καὶ ἐν Εὐρώπῃ διηνεκῶς ἐποιεῖτο προόδου. Πρὸ πολλοῦ οὗτοι ἐπαύσαντο ἐλπίζοντες ἐπὶ ἰσχυρὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀντιπερισπασμὸν μέλλοντα νὰ προέλθῃ ἀπὸ Ρωσοτουρκικοῦ τινος πολέμου. Ἀφ' οὗ χρόνου τὸ Αὐστριακὸν ἀνακτοβούλιον τὰς ἀπέναντι τῆς Πύλης ἀξιώσεις τῆς Ρωσίας εἶχε περιορίσει εἰς τέσσαρα μετὰ τῶν συμφερόντων τῆς Πύλης συμβιβαζόμενα σημεῖα καὶ τὴν τούτων παρὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπίτευξιν ἀνέλαβεν ἀπὸ τῶν μέσων Αὐγούστου 1821 εἰς τὰς χεῖρας αὐτῆς ἡ Βιενναία ἀρχιγραμματεία ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῆς τοῦ λόρδου Λονδονδέρρου (Καστελρήγου)²

1. Gordon-Zinkeisen σελ. 51—71. Τρικούπη σελ. 90—99 (85—95). Mendelssohn-Bartholdy, Die Insel Kreta σελ. 491—493 καὶ Geschichte Griechenlands σελ. 333—340.

2. Δέγε κίλλιον «μαρκήσιον Λονδονδέρρου (λόρδον Καστελρήγου)». Σ.Μ.

πολιτικῆς εἰργάζετο διηνεκῶς σαφέστερον ἔνθεν μὲν πρὸς καταπολέμησιν τῶν φιλελληνικῶν φρονημάτων τῶν ἐκδηλουμένων ἐν Γαλλίᾳ καὶ ἐν πολλαῖς Γερμανικαῖς αὐλαῖς, ἔνθεν δὲ πρὸς διηνεκῆ ἐν αὐτῇ τῇ Ρωσίᾳ ἐξασθένωσιν τῆς ἰσχυρᾶς φιλοπολέμου καὶ φιλελληνικῆς μερίδος, κατὰ πρῶτον δὲ λόγόν τοῦ κόμητος Καποδίστρου. Ἐν Βιέννῃ, ἔνθα νῦν ἔτι ἕνεκα τῆς καταστάσεως τῶν οἰκονομικῶν καὶ τοῦ στρατοῦ μετὰ μεγάλης ἀποστροφῆς ἀπέδλεπον οἱ ἐν τοῖς πράγμασι πρὸς τὴν ἰδέαν οἰουδῆποτε πολέμου διεξαγομένου ἐν τῇ γειτονίᾳ τῆς αὐτοκρατορίας¹, ἐθεωρεῖτο ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἀπλῶς ὡς ἔργον ἐνίων ραδιούργων δημωγῶν, ὡς μέρος τοῦ ὑπὸ τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἐπαναστατικῆς μερίδος τελουμένου ἔργου, ἡ δ' ἐνδεχομένη νίκη αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ὡς ἦττα τῶν θρόνων. Ὁ τύπος τῶν χρόνων ἐκείνων, ἰδίως ἰδιαίτεραι πραγματεῖαι τῶν Γάλλων Φιλελλήνων, διετελεῖ ἐν διηνεκεῖ ἀγῶνι πρὸς τὸ σφοδρὸν μισελληνικὸν φύλλον «Spectateur oriental» (Θεατὴν τῆς Ἀνατολῆς), τὸ ὄργανον τῶν ἐν Σμύρνῃ Φράγκων ἐμπόρων, καὶ ἰδίως πρὸς τὸν «Αὐστριακὸν Παρατηρητὴν» (Oesterreichicher Beobachter). Καὶ ἐν ἀρχῇ μὲν δὲν ἠδύναντο τοσοῦτον εὐκόλως ἡ Αὐστριακὴ καὶ ἡ Ἀγγλικὴ πολιτικὴ νὰ πραῦνωσι τὸ ἐναντίον τῆς Πύλης λίαν ἐρεθισθὲν φρόνημα τοῦ Ἀλεξάνδρου Α'. Αὐτὴ ἡ Πύλη παρενέβαλλε νέας διηνεκῶς πρὸς τοῦτο δυσχερείας, ἀποδλέπουσα πρὸ πάντων εἰς τὴν διηνεκῶς ἀπειλητικὴν στάσιν τῶν Γιαντισάρων τῶν ἐκδηλούντων διαρκῶς τὴν ὀργὴν αὐτῶν ἐναντίον πάσης, ὡς ἔλεγον αὐτὴν, ταπεινῆς πρὸς τὰς ξένας δυνάμεις ὑποχωρήσεως. Ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ ἀπὸ τῆς 20)1 Νοεμβρίου 1821 τὴν θέσιν τοῦ Ρεῖζ-ἐφέντη κατεῖχεν ὁ εὐσταθοῦς καὶ ἰσχυροῦ χαρακτήρος Σαδίκ ἐφέντης, καὶ ὁ πολιτικὸς οὗτος ἀνὴρ μετήρξατο πολιτεῖαν ὅλως ἀποφασιστικὴν ἀκριδῶς ἐν τῷ πνεύματι τῶν παλαιῶν Τούρκων, οἵτινες τότε ὑπὸ βαθυτάτης κατεῖχοντο ἀγανακτήσεως ἐπὶ ταῖς σφαγαῖς τῆς Τριπολιτσᾶς. Ἡ Αὐστριακὴ λοιπὸν μεσιτεῖα οὐδεμίαν ἐνταῦθα ἐποιεῖτο ἐν ἀρχῇ πρόοδον. Ὅτε δὲ Διάγγελος κόμητος Λύτσωδ συνίστα (10/22 Νοεμβρίου) εἰς τὸν

1. Πρβλ. Gervinus σελ. 391 κφε.

νέον ὑπουργὸν τῆς Πύλης μάλα κατεπειγόντως τὴν παραδοχὴν τῶν «τεσσάρων ἔρων», οἱ Ὁθωμανοὶ ἐποιοῦντο πάσας τὰς δυνατὰς ὑπεκφυγὰς, πρὸ ἀλλοτρες μάλιστα ὡς προκαταρκτικὸν ὄρον τὴν ἀπραγματοποίητον ἀξίωσιν ἵνα ἡ Ρωσία, καθ' ἃ εἶχε καθήκον, παραδώσῃ (ἐντὸς καθερίζομένης προθεσμίας) τοὺς εἰς τὸ ἔδαφος αὐτῆς φυγόντας Ἑλληνας, μὴ θέλοντες δὲ νὰ συζητήσωσι καὶ περὶ ἐκκένωσης καὶ διοργανώσεως τῶν Παραδανουβείων Ἡγεμονιῶν, ἐνόσφῃ ἢ Ἑλλάδι διετέλει ἐπαναστατοῦσα. Ἡ ἐπίσημος Τουρκικὴ ἀπάντησις τῆς 20)2 Δεκεμβρίου πρὸς τὴν Αὐστριακὴν διακοίνωσιν ἐκήρυττεν ὅτι ὁ Σουλτάνος δὲν ἠδύνατο νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὰς Ρωσικὰς ἀξιώσεις, ἐνόσφῃ οἱ Ἕλληνας ἔτρεπον ἐλπίδα περὶ ἀνορθώσεως τοῦ κράτους τῶν προπατόρων αὐτῶν¹. Καὶ ἡ Ἀγγλικὴ δὲ διπλωματία, ἡ ἐπιχειρήσασα νὰ ἐργασθῆ ἐν Κωνσταντινουπόλει διὰ τοῦ πολλακίς λίαν ἐνεργοῦ τρόπου τῆς «χρῆσεως τῶν χειρῶν» (προσφορᾶς δῶρων)², δὲν ἠδυνήθη τό γε νῦν νὰ ὑπερνικήσῃ τὸ ἀνένδοτον τοῦ Διθανίου.

Ἐν τούτοις ὁ Μεττερνίχος δὲν ἀπώλεσε τὸ θάρρος ἐπιφελῆθαι τὰς ἐν μέσῳ τῶν ἐν τῇ Τουρκικῇ διακοίνωσει ἀντιφάσεων ὑπαρχούσας διαλλακτικωτέρας δηλώσεις ἵνα ἀπὸ τούτων ὀρμώμενος παρατείνῃ τὰς διαπραγματεύσεις. Ἀπὸ μέρους δὲ τῆς Ρωσίας ὠφέλιμον ἀπέβη αὐτῷ τὸ γεγονός ὅτι ὁ φόβος, ὃν ἐνέπνεεν εἰς τὴν Ρωσίαν τὸ φρόνημα τῶν Πολωνῶν, καὶ ὁ φόβος, μὴ κατὰ τὴν ἐνδεχομένην ἔκρηξιν τοῦ πρὸς τὴν Τουρκίαν πολέμου ἀναφθῆ τις

1. Καὶ ὅμως ἡ διακοίνωσις αὕτη ἦτο ἡ πρώτη ἐν τῷ Ἑλλ. ζητήματι μετριοπαθῶς συντεταγμένη διακοίνωσις τῆς Πύλης. Ἐν αὐτῇ ἡ Πύλη δὲν συνίγει μὲν εἰς τὴν ἐκκένωσιν τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ νὰ ἐμπιστεύσῃ τὰς χώρας εἰς ἡγεμόνας Ἕλληνας τὸ γένος, ἐνόσφῃ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐύρισκετο ἐν ἀνταρσίᾳ σκοπὸν ἐχούση τὴν ἀνάστασιν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κράτους· ἀλλ' οὐχ ἤττον ἡ Πύλη συνίγει εἰς τὴν ἐλάττωσιν τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς καὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν χωρῶν ὑπὸ Ἑλλήνων τοποτηρητῶν (Καϊμακὰμ) ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν Τούρκων ἐπιτρόπων καὶ βοηθῶν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ· ἀνέβαλλε δὲ ἡ Πύλη, χαριζομένη εἰς τὴν Αὐλὴν τῆς Αὐστρίας, τὴν ἀπαίτησιν αὐτῆς ὡς πρὸς τοὺς ἐν Ρωσίᾳ Ἕλληνας πρόσφυγας. Σ. Μ.

2. Ὁ Στραγκφόρδος ἐν τινι πρὸς τὸν Ρεϊζ-ἐφέντην συνεντεύξει αὐτοῦ (τῇ 4/16 Φεβρουαρίου 1822) δὲν ἐδίστασε ν' ἀπειλήσῃ τὴν Πύλην ἐπισείων τὴν ὑπὸ Ρωσικοῦ στρατοῦ κατάκλισιν τῶν Τουρκικῶν χωρῶν καὶ τὴν ἐν τῷ Αἰγαίῳ ἐνωσιν τοῦ Ρωσικοῦ στόλου μετὰ τοῦ στόλου τῶν «ἀνταρτῶν». Σ. Μ.

εὐθὺς ἐπαναστατικὸς πόλεμος ἐνταῦθα, περιέστελλεν ἐπὶ μᾶλλον τὴν πολεμικὴν ζῆσιν τῶν ἐν Πετροπόλει. Ἐνῶ ἡ Πύλη ἐν ἀρχῇ τοῦ 1822 ἔνεκα τῆς ὑπ' αὐτῆς χειρώσεως τοῦ Ἄλῃ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων καθίστατο θαρραλεωτέρα ἢ πρότερον καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον ἀνένδοτος καὶ ἐν τοιοῦτῳ πνεύματι ἐξεδήλου πανταχοῦ τὰ φρονήματα αὐτῆς (τελευταῖον καὶ ἐν τινι ἀπὸ 16/28 Φεβρουαρίου εἰς Βιέννην διακοινώνει¹⁾), ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας περὶ τὰ τέλη Μαρτίου ἔπεμπεν εἰς Βιέννην ἓνα τῶν ἐν τῇ αὐτῇ αὐτοῦ θιασωτῶν τῆς εἰρήνης, τὸν Βασίλειον Τατίσεφ²⁾, ἀντίπλονον τοῦ κόμητος Καποδίστριου, ἓνα οὗτος, ἐν μέρει μόνον συμμετέχοντος τῶν διαπραγματεύσεων τοῦ ἐν Βιέννῃ Ρώσου πρέσβους κόμητος Τολόβκιν, ἀπ' εὐθείας συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Μεττερνίχου εὖρη τὸν τρόπον, δι' οὗ νὰ δυνηθῇ ὁ αὐτοκράτωρ, ἄνευ θυσίας τῆς ἀξιοπρεπείας αὐτοῦ καὶ μετὰ τινος φειδοῦς τῆς δημοτικῆς γνώμης τῆς χώρας αὐτοῦ, νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τῆς ἀφορήτου εἰς αὐτὸν κατατταθείσης θέσεως. Ἐντεῦθεν ὁ Αὐστριακὸς ἀρχιγραμματεὺς ἐπελάβετο τῆς εὐκαιρίας νὰ δείξῃ τὴν προσωπικὴν αὐτοῦ ὑπεροχὴν καὶ νὰ κατατροπώσῃ ἀμέσως καὶ ἐμμέσως τὸν κόμητα Καποδίστριαν. Αἱ τοῦ Τατίσεφ μετὰ τοῦ Μεττερνίχου ἐμπιστευτικαὶ συζητήσεις ἤρξαντο τῇ 24)8 Μαρτίου 1822. Ὡς πρὸς τὸ κύριον μέρος τοῦ ζητήματος ἀπεδείχθη ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ἦτο λίαν πρόθυμος νὰ μετριάσῃ κατ' οὐσίαν τὰς ἀπέναντι τῆς Πύλης ἀξιώσεις τῆς Ρωσίας μόνον δὲ ἐν περιπτώσει ἐπιμόνου ἰσχυρογνωμοσύνης τοῦ Διθανίου ἠθέλε κυρίως νὰ ἐπιμείνῃ εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διακόψωσι καὶ αἱ λοιπαὶ μεγάλαι δυνάμεις τὰς πρὸς τὴν Πύλην σχέσεις αὐτῶν. Μόνη ἐκ τῶν δυνάμεων ἡ Ἀγγλία δὲν ἐπέθετο εἰς τοιοῦ-

1. Ἡ Πύλη εἶχε καταστῆ μᾶλλον ἀνένδοτος ἐν τῇ διακοινώσει ταύτῃ διότι εἶχε μάθει τὴν εἰς Βιέννην ἀφίξιν τοῦ Τατίσεφ, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τῷ καιμένῳ μικρῶν κατωτέρω. Ἡ δὲ εἰς Βιέννην (ἦτοι εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Αὐστρίας) δοθείσα διακοινώσις τῆς 16)28 Φεβρουαρίου, ἧς ὁμοία ἐδόθη καὶ εἰς τὸν Ἀγγλον πρεσβευτὴν, ὑπεβλήθη προηγουμένως εἰς μεγάλην σύνοδον συγκροτηθεῖσαν ἐν τῇ Υ. Πύλῃ ἀπὸ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τοῦ κράτους. Ὁ Μεττερνίχος ἐκάλεσε τὴν διακοινώσιν ἑλεεινήν, καὶ διὰ διακοινώσεως αὐτοῦ πρὸς τὴν Πύλην, ὑπὸ χρονολογίαν 27)8 Ἀπριλίου, ἔψηξε πικρῶς τὴν διαγωγὴν τῆς Πύλης. Σ. Μ.

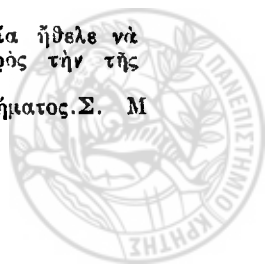
2. Τὸ ἐν τῷ καιμένῳ Bailly (=βάλλος, ἱσπότης) v. Tatischeff καίτοι ἴσως πλημμελῶς ἀντὶ τοῦ Vasiliji v. Tatischeff. Σ. Μ.

τόν τι διάδημα. Ἄλλὰ καὶ ὁ Μεττερνίχος δὲν ἠδύνατο ν' ἀποφύγη τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ συζητήσῃ ζωνῶς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα μετὰ τοῦ Ρώσου ἀπεσταλμένου. Εἶναι ἀληθές ὅτι ὁ ἐπιτήδειος ἀρχιγγραμματοῦς μετὰ δεξιότητος ἐχώριζε τὸ ζήτημα τοῦτο ἀπὸ τῶν λοιπῶν ἐκ τῆς παραβάσεως τῶν μεταξὺ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Πύλης συνθηκῶν προελθόντων ζητημάτων, ποιούμενος διάκρισιν ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην μεταξὺ τῶν πόθων τῆς Ρωσίας καὶ τῶν δικιωμάτων αὐτῆς, δὲν κατώρθωσεν ὅμως νὰ κωλύσῃ τὴν ἐκ τῶν συζητήσεων τούτων κατὰ μικρὸν γένεσιν πέμπτου τινὸς ὄρου, οὗτω δὲ νὰ γεννηθῇ καὶ ἡ ἰδέα τῆς εἰς τοὺς Ἑλληνοτουρκικοὺς ἀγῶνας ἀναμίξεως τῶν δυνάμεων εἰ καὶ ἐν μιλιῶν ἐτι ἀποστάσει. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ρωσίας ἐπεθύμει τὸ γε νῦν μόνον ἵνα ἡ θέσις τῶν «κυρίως Ἑλλήνων» βελτιωθῇ κατ' οὐσίαν, παρεχομένης αὐταῖς ἐλευθερίας θρησκευτικῆς καὶ ἀμερολήπτου ἀπονομῆς δικαιοσύνης, καὶ προστασίας ἔναντιον τῶν ἀδικημάτων τῶν πασσάδων, πάντως δὲ τῆς θέσεως αὐτῶν ὡς ὑπηκόων τῆς Πύλης κανονιζομένης κάλλιον ἢ μέχρι νῦν¹. Ἄλλ' ἡ ἰδέα τοῦ ὑπαγαγεῖν τὴν θέσιν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τύπον αὐτονόμου καὶ ὑποτελοῦς ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου κράτους ἀπερρίφθη εὐθὺς ὑπὸ τοῦ Μεττερνίχου. Τέλος δὲ ἡ ὀριστικὴ ἀπόφασις ἐπεφυλάχθη εἰς νέαν τιὰ σύνοδον τῶν ἡγεμόνων, ἀφοῦ πρότερον συνδιάσκεψις ἀντιπροσώπων τῶν δυνάμεων ἐν Βιέννῃ προπαρασκευάσῃ τὸ ζήτημα. Τέλος δὲ ὁ Τατίσεφ καταλείπων τῇ 7)19 Ἀπριλίου² τὴν Βιέννην ἵνα ἀπέλθῃ εἰς Πετροῦπολιν, παρέλαβε μεθ' ἑκαστοῦ ὑπόμνημα τοῦ Μεττερνίχου, ἐν ᾧ ὁ ἀρχιγγραμματοῦς ὡς πρὸς μὲν τὰς Πραξουδεῖους Ἠγεμονίας ἀπήτει τὴν τεχνεῖαν ἐκκένωτιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐν αὐταῖς ἀποκτάσασιν τῆς ἀρχαίας τάξεως καὶ τῶν ἀρχαίων δικιωμάτων, ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων δὲ ἀμνηστεῖαν (ἧς τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀποδοχὴν ἔμελλον νὰ ἐπιβάλωσιν αἱ δυνάμεις εἰς τὴν Ἑλλάδα), καὶ ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς θρησκείας αὐτῶν, κα

1. Τοιαύτας προτάσεις ἐπιτήτειο ἡ Αὐτοκράτωρ. Ἡ Ρωσία ἠθέλε νὰ δοθῇ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας αὐτονομία παρεμφερῆς πρὸς τὴν τῆς Σαβοῦνας κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Σ. Μ.

2. Ἡ χρονολογία αὕτη εἶναι ἡ τοῦ Μεττερνιχείου ὑπομνήματος. Σ. Μ

νομίμους διατάξεις καθορίζουσας τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας, καὶ κανονικὴν ἀπονομὴν δικαιοσύνης¹. Οἰκονομικῶς νοεῖται ὅτι ὁ κόμης Καποδίστριας μετὰ τοιαύτης τινὸς ἐνδεχομένης λύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος ἦτο ἤκιστα εὐηρεστήμενος. Ἀλλὰ καὶ ἡ τούτου καὶ ἡ τοῦ ἐν Πετρούπολει πολεμικοῦ κόμματος δύναμις τοσοῦτον ἤδη εἶχε καταπέσει, ὥστε ἦτο ἠναγκασμένος νὰ βλέπῃ ὡς ἀπλοῦς θεατὴς ὅτι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ Τατσίσεφ ἐπέμπετο ὡς ἐπίτροπος εἰς Βιέννην, ἐνθα (ἀφικόμενος τῆ 30/11 Ἰουνίου) ἐμελλε νὰ διαπραγματευθῆ περαιτέρω ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Μεττερνιχείου ἐκείνου ὑπομνήματος. Αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦσαν νῦν λίαν μεμετριασμένα, περιοριζόμεναι εἰς τὴν ἐκκένωσιν τῶν Παραδανουβείων Ἡγεμονιῶν καὶ εἰς τὴν ἀποστολὴν Τούρκου ἐπιτρόπου εἰς οἰονδήποτε μέρος τῆς Ρωσικῆς χώρας, ἵνα οὗτος ἐπαναλάβῃ τὰς ἀπὸ τινος πρὸς τὴν Τουρκίαν διακεκομμένας διπλωματικὰς σχέσεις. Καὶ ἐφαίνετο νῦν ὅτι πράγματι ἐμελλε ν' ἀποκατασταθῆ ταχέως ἡ εἰρηνικὴ κατάστασις τῶν πραγμάτων. Ὁ Ἄγγλος ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτῆς, λόρδος Στραγκφόρδος, ὅστις ἐντονώτατα παρὰ τῷ Διδανίφ ἐξετέλει τὸ ἔργον τοῦ μεσίτου ἐκ μέρους τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, εἶχεν ἐπιτύχει πράγματι ὑπόσχεσιν παρὰ τῆς Πύλης ὅτι αὕτη μέχρι τῆς 23)5 Μαΐου ἐμελλε ν' ἀπομυκρύνῃ τὰ Ἀσιατικὰ στρατεύματα ἐκ τῶν ἐνεκὰ τῆς Τουρκικῆς κατοχῆς φρικωδῶς δεινοπαθησασῶν Παραδανουβείων χωρῶν καὶ νὰ διορίσῃ ταχέως νέους ὀσποδάρους. Τὴν δευτέραν δὲ ταύτην ὑπόσχεσιν καὶ πράγματι ἐξεπλήρωσε². Περὶ διορισμοῦ Φναριωτῶν ἐννοεῖται ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ γείνη πλέον λόγος. Ἀλλὰ τὸ Διδάνιον προσήγγισεν ὅσον πρὸς τοὺς ἰθαγενεῖς καὶ ἐκ τῆς τάξεως τῶν Βοϊάρων διώρισεν

1. Πρὸβλ. ἰδίως v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 88—100, 102—108, 114—157, τόμ. 3 σελ. 222—247, 260—367. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 287—296*.

*. Ἴδε περὶ τούτων καὶ τὰ διὰ μακρῶν ὑφ' ἡμῶν ἐκτεθειμένα ἐν ἡμετέρῃ ἱστορίᾳ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (B' τόμ. ἱστορ. τοῦ 10^{ου} αἰῶνος) σελ. 464—491. Σ. Μ.

2. Τὴν περὶ ἐκκένωσως τῶν Παραδανουβείων Ἡγεμονιῶν καὶ τοῦ διορισμοῦ νέων ὀσποδάρων ὑπόσχεσιν εἶχε δώσει ἡ Πύλη ἐν τῇ διακωνάσει τῆς 8)20 Ἀπριλίου 1822. Σ. Μ.

τὸν Γρηγόριον Γκίκαν καὶ τὸν Ἰωάννην Στούρτζαν, ὧν ὁ μὲν πρῶτος ἀνηγορευθῆν ἐν Βουκουρεστίῳ τῇ 7)19 Ἰουλίου, ὁ δὲ δεύτερος τῇ 9)21 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐν Ἰασιῳ. Χίλιοι μόνον Τούρκοι ἐμελλον νὰ ὑπολειφθῶσιν ἐν ἑκατέρῃ τῶν πρωτευουσῶν τούτων¹.

Νῦν ἡ Πύλη ἤθελεν ἐργασθῆ πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς ἀν ἡδύνατο ν' ἀποφασίσῃ καὶ τὴν δευτέραν ἀξίωσιν τῆς Ρωσίας νὰ ἐκτελέσῃ πέμπουσα ἐπιτρόπους αὐτεξουσίου εἰς τὴν χώραν ταύτην. Ἄλλ' ὅτε Σουλτάνος καὶ τὸ Διδάνιον, διατελοῦντες τότε ὑπὸ τὸ κράτος τῆς δεινῆς ἐντυπώσεως τῶν ἐν Χίῳ ἔργων τοῦ Κανάρη, ἐπηρμένοι δὲ συγχρόνως ἐκ τῶν ἐν Ἠπειρῳ ἐπιτυχίων καὶ ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη, ἐξ ἄλλου δὲ καὶ ἐν τῇ ὑπερφηφανεῖα αὐτῶν μὴ θεωροῦντες πρέπον ἵνα ἀπέναντι τῆς Ρωσίας τὸ πρῶτον ποιήσωσιν αὐτοὶ βῆμα πρὸς διαλλαγὴν καὶ ἐκ τῆς ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως ἀπομακρύνσεως τῆς Ρωσικῆς πρεσβείας αἰσθανόμενοι μᾶλλον ἀνακούφισιν ἢ λύπην², ἠρνήθησαν ἐντονώτατα τὴν εἰς Ρωσίαν ἀποστολὴν Τούρκου ἐπιτρόπου³, ἀπετροπιάζοντο δὲ καὶ τὴν ιδέαν ἀμνηστείας οἰασθήποτε καὶ ὀριστικώτερον ἀπέκρουον πᾶσαν τῶν Δυνάμεων εἰς τὸ ἔργον τῆς εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλλάδος ἀνάμειξιν (15/27 Ἰουλίου), ἐντεῦθεν δὲ περιήρχοντο εἰς ἀπότομον ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Βιέννῃ Συνδιασκέψεως τῶν πρέσβων.

Ἄλλ' ὅμως ἐπὶ μακρὸν ἔτι χρόνον οὐδεμίαν ὁ διπλωματικὸς οὗτος πόλεμος ἔλαβε τροπὴν εὐμενῆ εἰς τοὺς Ἕλληνας. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι τὸ συμβούλιον τῶν μεγάλων Δυνάμεων, τοῦ Μετερνίχου ἡγουμένου, δὲν ἡδυνήθη ν' ἀμελήσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ πολέμου, ἰδίως καθ' ἣν οὗτος ἔλαβε φάσιν τῷ 1822. Ἡ ἐπὶ τὰς σκέψεις τῶν κυβερνήσεων ροπή τῆς δημοσίας γνώμης τοῦ Εὐρω-

1. Οἱ λεγόμενοι μπεσλίδες, ἐνταταμένοι νὰ φυλάττωσι τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν ἐν ταῖς χώραις ταύταις. Σ. Μ.

2. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Ἡ Πύλη οὐδὲν ἄλλο ἐπόθει οὕτω ζωηρῶς καὶ ἀπῆται ὡς ἀντάλλαγμα τῶν παραχωρήσεων αὐτῆς ἢ τὴν ἀποστολὴν Ρώσου πρέσβως εἰς Κωνσταντινούπολιν, νομίζουσα εὐλόγως ὅτι οὕτω ἐκλειπούσης παρὰ τοῖς ἐπαναστάταις τῆς ἐλπίδος Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου, ἐμελλε νὰ καταπέσῃ τὸ θάρος αὐτῶν. Σ. Μ.

3. Οἱ Τούρκοι ὑπουργοὶ ἔλεγον ὅτι ἡ Ρωσία ἀνεκάλεσε τὸν πρεσβευτὴν αὐτῆς, αὐτὴ δὲ ὀφείλει νὰ πέμψῃ καὶ νέον πρεσβευτὴν. Σ. Μ.

παϊκοῦ κόσμου, τῆς ἀπὸ τῶν φρικταλεσότητων τῆς Χίου ἐχθρικότατα διακειμένης πρὸς τὴν Τουρκίαν, καθίστατο λίαν ἐπαισητή, καὶ ἡ ἰδέα ἀναμίξεώς τινος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραμεληθῇ ἐντελῶς. Ἄλλ' ἐν τῇ Ρωσικῇ αὐτῇ ἐπεκράτει πρὸ πάντων ἡ ἀποστροφή πρὸς τὴν ἐπανάστασιν (révolution). Τὰ ἐν Ρωσίᾳ δεικνυόμενα συμπτώματα μυστικῶν ἐταιρειῶν, ἡ ἐν Πολωνίᾳ ἐπικρατοῦσα ἑξαψις τῶν πνευμάτων, αἱ ἐν Μαδρίτῃ ἐνέργειαι τῶν ἐξημμένων (exaltados), ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἰδεῖν κταβαλλομένους τοὺς δημοκρατικοὺς τῆς Ἰσπανίας, πάντα ταῦτα κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον μεζζονα εἶχον ροπὴν ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἀλεξάνδρου ἢ τὸ περὶ τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου μέλημα αὐτοῦ. Τοῦτο ἐδηλώθη σαφέστατα ἐκ τῆς ρήξεως τῆς ἐπελθούσης τότε μεταξὺ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Καποδιστρίου. Ὁ Ἑπτανήσιος πολιτικός ἀνὴρ, ὅστις ἐθεώρει τὸν ἀγῶνα αὐτοῦ ἀποτυχόντα, ἐζήτησε καὶ ἔλαβεν ἄδειαν ἀπουσίας, ἣν αὐτὸς οὗτος ἡρμήνευσε κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἔννοιαν, ἦτοι ὡς τελεῖαν ἀποπομπὴν καὶ ἀποχώρησιν εἰς Ἑμς. Ὁ Ἀλέξανδρος Α' δὲ ἀφίκετο κατὰ Σεπτέμβριον εἰς Βιέννην, ἔνθα ὁ Μεττερνίχος εὐκόλως κατέστειλε τὴν δυσμένειαν, ἣν ἔδειξεν ἐν ἀρχῇ ἐναντίον τοῦ λόρδου Στραγκφόρδου, ὅστις καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀπέλθει ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως (τῇ 24/5 Σεπτεμβρίου) εἰς Βιέννην, καὶ δὴ μετὰ διακοινώσεως τῆς Πύλης ὅλως ἀρνητικῆς. Ὁ Ἀλέξανδρος, περισπώμενος νῦν μόνον ὑπὸ τοῦ ζητήματος τοῦ Ἰσπανικοῦ, τό γε δὲ νῦν μόνην ἐπιθυμίαν ἔχων νὰ ἀπαλλαγῇ τῶν δυσχερειῶν τῆς Ρωσοτουρκικῆς ξιριδος, μετέβη ἀπὸ Βιέννης εἰς Βερώνην, ἔνθα κατὰ συμφωνίαν γενομένην ἐν Αἰθιάχῃ συνεκροτήθη τὸ συνέδριον ἡγεμόνων καὶ ὑπουργῶν¹.

Ἀκριβῶς δὲ τὸ Συνέδριον τῆς Βερώνης, μεθ' ὄλην τὴν μέχρι νῦν ἀποδειχθεῖσαν ἡρωικὴν εὐψυχίαν τῶν Ἑλλήνων καὶ μεθ' ὄλην τὴν πρὸς τοὺς Ἑλληνικοὺς ἀγῶνας αὐξανομένην συμπάθειαν τῆς ἐν Εὐρώπῃ δημοσίας γνώμης, ἐφαίνετο ὅτι ἐμελλε νὰ ἐπενέγκῃ βαρεῖάν τινα πληγὴν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ἡ

1. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 163—176, τόμ. 3 σελ. 368—386
Mendelssohn-Bartholdy σελ. 296—302.

δεινὴ ἀπορία τοῦ ἔτους 1822, ἣν γινώσκομεν, εἶχεν ἐμβάλλει πολ-
λάκις εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν σκέψιν ὅτι ἔδει νὰ ζητήσωσι βοή-
θειαν ἐξωτερικὴν. Μεθ' ὅλην δὲ τὴν ἀπότομον ἐχθρικὴν διαγω-
γὴν, ἣν ὁ λόρδος Λονδονδέρρυ καὶ ὁ Θωμᾶς Μαιτλάνδος, ὡς καὶ ὁ
λόρδος Στραγκφόρδος ἐξεδήλουν διαρκῶς ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων
ἐνόσω ἢ διατήρησις τῆς ἀκεραιότητος τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους
ἔθεωρεῖτο ἀπολύτως ὡς Βρεττανικὸν συμφέρον πρώτης τάξεως,
πολλοὶ τῶν προκρίτων διατελοῦντες ὑπὸ τὸ κράτος τῆς φοβερᾶς
ἐντυπώσεως τῆς ἀκαθέκτου εἰς Πελοπόννησον προελάσεως τοῦ
Μαχμοῦτ Δράμαλη εἶχον συλλάβει τὴν ἰδέαν νὰ θέσωσι τὴν Ἑλ-
λάδα ὑπὸ προστασίαν Ἀγγλικὴν. Περί πλέον ὁ ὑπέροχος ἐκκλη-
σιαστικὸς χαρακτήρ, ὃν ἡ Ἑλληνικὴ ἐξέγερσις ἔφερεν ἐν τοῖς
πρώτοις σταδίοις, καὶ ἡ ἄγνοια τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς τότε ἀδυ-
ναμίας τῆς Παπικῆς ἔδρας καὶ περὶ τῆς μικρᾶς σημασίας, ἣν εἶ-
χεν ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ἢ θρησκεία ἐν τῇ πολιτικῇ τῆς Δύ-
σεως, ἐγένοντο αἰτίαι ἵνα οἱ Ἕλληνες προβῶσιν εἰς διάδημα ἀνα-
μιμνήσκον ζωηρῶς τὴν πολιτικὴν τῶν τελευταίων Παλαιολόγων.
Ὁ ἀρχιεπίσκοπος (Παλαιῶν) Πατρῶν Γερμανὸς καὶ εἰς τῶν τοῦ
Πετρόμπευ υἱῶν, ὁ Γεώργιος, ἐπέμφθησαν ὑπὸ τῆς τότε ἐν ταῖς
παραλίαις τῆς Ἀργολίδος περιπλανωμένης Ἑλληνικῆς κεντρικῆς
κυβερνήσεως, ἵνα ποιήσωσιν εἰς τὸν Πάπαν Πίον Ζ' δελεαστικὰς
προτάσεις περὶ ἐνώσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς
Ρωμαϊκῆς^{1, 2}.

Ἀμέσως δὲ πρὸ τῆς πρεσβείας ταύτης εἶχε πεμφθῆ εἰς Ἴτα-
λίαν ἄλλη τις πρεσβεῖα ἐν ὀνόματι τῆς αὐτῆς κεντρικῆς Ἑλλη-
νικῆς κυβερνήσεως. Οἱ Ἕλληνες, εἰς οὓς δὲν εἶχον μείνει ἄγνω-
στα τὰ κατὰ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ ἐν Βερώνη συνεδρίου, ἐνό-
μισαν ὅτι ἡ ὑψηλὴ αὐτῆ σύνοδος ἔμελλε νὰ διασκεφθῆ σπουδαί-
οις περὶ τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ ζητήματος καὶ ἤλπιζον ἔτι νῦν
ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ διαθέσωσιν εὐμενῶς ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν πολιτι-
κὴν τῶν Δυνάμεων. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς καὶ τῆς Γάλ-

1. Τῆς Ἐκκλησίας δηλονότι τοῦ νέου ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως δημοιο-
γούμενου Ἑλληνικοῦ κράτους, οὐχὶ συμπάσης τῆς Ἑλλ. Ἐκκλησίας. Σ. Μ

2. Gordon-Zinkeisen τόμ. 1 σελ. 568.

λος φιλέλλην, ὁ πλοίαρχος Jourdain, ἔλαβον τὴν ἐντολὴν ν' ἀπέλθωσιν εἰς Βερώνην ὡς αὐτεξούσιοι ἐπίτροποι τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ αἰτούμενοι ἀκρόασιν παρὰ τοῖς Μονάρχαις ὑπερασπίσωσιν ἔμπροσθεν αὐτῶν τὰ δικαίωματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐρμηνεύσωσι τοὺς πόθους καὶ τὰ παράπονα αὐτοῦ.

Ἄλλὰ τὸ διάδημα τοῦτο τῶν Ἑλλήνων ἀπέβη μάταιον. Ἐν Βερώνῃ τὸ κύριον μέλημα τοῦ Συνεδρίου ὑπῆρξε τὸ ζήτημα τὸ Ἰσπανικὸν καὶ ἡ ἀπόφασις περὶ ἐνδεχομένης ἐν ἀνάγκῃ ἐνεργείας ἐναντίον τῆς δημοκρατικῆς βουλῆς (Cortes) δι' ἀποστολῆς στρατοῦ Γαλλικοῦ. Οὐχ ἤττον κατὰ Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον τοῦ 1822 τὸ Ἀνατολικὸν ζήτημα συνεζητήθη ἐν πολλαῖς μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, Μεττερνίχου, Γέντζ, Νεοσελρῶδε, Τατίσεφ καὶ λόρδου Στραγκφόρδου ἐμπιστευτικαῖς διαλέξεσιν. Ἐν δὲ τῇ τετάρτῃ συνεδρίᾳ, τῇ 28)9 Νοεμβρίου, ὁ Τατίσεφ ἐπρωτοκόλλησε τὰς ἀπέναντι τοῦ Διδανίου ἀξιώσεις τῆς Ρωσίας. Ἡ Ρωσία ὡς ὄρον τῆς ἐπαναλήψεως τῶν πρὸς τὴν Πύλην διπλωματικῶν σχέσεων ἔθηκεν ἐν πρώτοις νὰ διακηρῦξη αὕτη ὅτι ἤθελε νὰ διαπραγματευθῇ μετὰ τῆς Ρωσίας καὶ τῶν συμμάχων περὶ τῆς ἐγγυήσεως, ἣν ἐμελλε νὰ δώσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας περὶ κρείττονος διοικήσεως ἐν τῇ μέλλοντι ἢ διὰ σειρᾶς ἔργων ν' ἀποδείξῃ ὅτι ἐσέβετο τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν καὶ ἐπεθύμει ν' ἀνορθώσῃ ἐν Ἑλλάδι τὴν εἰρήνην δεύτερον ὡς πρὸς τὴν ἐκκένωσιν τῶν Παραδανουβείων Ἡγεμονιῶν καὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν ὀσποδάρων νὰ προβῇ εἰς ἄμεσον διακήρυξιν πρὸς τὴν Ρωσίαν καὶ τρίτον ν' ἀνακαλέσῃ τὰς ἐναντίον τῆς ξένης ναυτιλίας περισταλτικὰς αὐτῆς διατάξεις (ὅς ἡ Πύλη εἶχεν ἐκδώσει περὶ τῆς εἰς Εὐξείνιον πόντον ναυτιλίας). Ἐν τῇ πέμπτῃ δὲ συνεδρίᾳ, τῇ 14)26 Νοεμβρίου, ἐκήρυξαν οἱ ἐν τῷ συνεδρίῳ ἀντιπρόσωποι ὑπουργοὶ τῶν Δυνάμεων ὅτι ἐμελλον νὰ δώσωσιν ἐντολὴν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις αὐτῶν ἵνα ὑποστηρίξωσι τὰς Ρωσικὰς ἀξιώσεις.

Εἰδικώτερον ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων οὐδεμίᾳ τότε ὑψώθη φωνή. Ἡ περὶ τοῦ Ἀνατολικοῦ ζητήματος συζήτησις εἶχεν ἤδη παρα-
 τωθῆ ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Βερώνης, ὅτε ἀφίκετο ἀναφορὰ τις τοῦ

κόμητος Μεταξᾶ πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Νεαπόλεως (καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῆς πρὸς τοὺς ἐν Βερῶνῃ συνηγμένους ἡγεμόνας). Ὁ Μεταξᾶς καὶ ὁ Jourdain ἀπῆλθον τῇ 18)30 Σεπτεμβρίου ἀπὸ Ἰδρας μεταβαίνοντες εἰς Ἀγκῶνα, ὅπου ἀφίκοντο τῇ 12)24 Ὀκτωβρίου καὶ ἔμειναν ἐν πρώτοις ἐπὶ πολὺ ἐν τῷ λοιμοκαθαρτηρίῳ. Ἡ ἀναφορά τοῦ κόμητος Μεταξᾶ, συντεταγμένη μεθ' ὑφους ὑπερηφάνου καὶ κατηγορηματικοῦ, ἐκήρυττεν ὅτι οἱ Ἕλληνες θὰ προετίμων νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ἢ νὰ ἐπανέλθωσιν «ὕφ' οἰονδήποτε τύπον ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ βαρδάρου σφετεριστοῦ τοῦ κράτους καὶ τῶν ἱερωτάτων δικαιωμάτων αὐτῶν»¹. Τὸ συνέδριον ἐθεώρησε τὸ ἔγγραφο, ὡς καὶ τὴν ἐπισυνημμένην τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως διακήρυξιν ὅτι οὐδεμίαν ἤθελε ν' ἀναγνωρίσῃ ἀπόφασιν τοῦ Συνεδρίου περὶ Ἑλλάδος, καθ' ἣν δὲν ἤθελον τύχει ἀκροάσεως καὶ οἱ ἀπεσταλμένοι ὑπ' αὐτῆς ἐπίτροποι, ὡς «αὔθαδες καὶ ἀδέξιοι», καὶ δὲν ἐπέτρεψε νὰ δοθῇ τῷ Μεταξᾶ διαδατήριον ἵνα μεταβῇ εἰς Βερῶνῃν, ἀπήτησε δὲ καὶ παρὰ τοῦ Πάπα νὰ διώξῃ ἀπὸ Ἀγκῶνος τοὺς Ἑλληνας ἀπεσταλμένους καὶ ν' ἀγγεῖλῃ αὐτοῖς ὅτι οὐδεμίαν εἶχον ν' ἀναμείνουν ἀπάντησιν. Ὁ Πίος Ζ' ἄκων ἐξετέλεσε τὰς ἀπαιτήσεις τῶν Δυνάμεων καὶ βαρυκαλῶν ἔβλεπε τὰς νῦν πιθανὰς φανείσας ἐλπίδας τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἐξεφανιζομένης ἐν ὀμίχλῃ. Ἀλλὰ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ὁ Πάπας ἐγένετο δημοτικὸς² τὸ κράτος αὐτοῦ κατέστη καταφύγιον πολλῶν Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν συγγενῶν πολλῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων Ἑλλήνων. Ἡ ἀπὸ Βερῶνῃς ἐκδοθεῖσα ἐγκύκλιος τῆς 2)14 Δεκεμβρίου παρέστῃσε τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν αὐθις καταδικαζομένην ὑπὸ τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης τῶν μεγάλων Δυνάμεων ὡς ὅλως ὁμοίαν πρὸς τὰς ἐπαναστάσεις τῶν Ρωμικῶν χωρῶν².

1. v. Prokesch-Osten τόμ. 3 σελ. 447 κφς.

2. Καὶ ταῦτα ἐναντίον τῶν διαμαρτυριῶν, αἱ ἐποιοῦντο οἱ Ἕλληνες ἀπεσταλμένοι ἐν τῇ πρὸς τὸν μοναρχικώτατον βασιλέα τῆς Νεαπόλεως ἀναφορᾷ αὐτῶν ἐναντίον τῶν συκοφαντιῶν, ὡς ἔλεγον, αἵτινες ἔτεινον εἰς τὸ νὰ διαστρέψωσι πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐκήρυττον ὅτι ὁ ἀγὼν αὐτῶν διεξήγετο «ὑπὸ τὴν ἐνδοξον σημαίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ λυτρωτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τοῦ στέφοντος διὰ λαμπροτάτων ἐπιτιχιῶν τὰ πολεμικὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων τῶν οὐδὲν ἄλλο παρὰ τῶν ἐπιγείων βασιλείων αἰτουμένων ἢ τὴν ἀσφάλειαν τῆς πολιτικῆς αὐτῶν ὑπάρξεως ὑπὸ δυναστείαν

Αἱ σπουδαῖαι στρατιωτικαὶ ἐπιτυχίαι, ἃς ἤρασαν οἱ Ἕλληνας ἀκριβῶς κατὰ τὸ δεύτερον τμήμα τοῦ 1822, ἠδύνατο νὰ παραμυθῶνται αὐτοὺς ἐπὶ ταῖς διπλωματικαῖς ἀποτυχίαις τῆς Βερῶνης. Περιπλέον δὲ πρὸς μέγα συμφέρον αὐτῶν εὐθὺς μετ' ὀλίγον ἐν σημείῳ τινὶ τῆς μεγάλης πολιτικῆς τῆς Εὐρώπης, ἔνθα μέχρι νῦν ἐπεκράτει ἡ τραχυτάτη ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος δυσμένεια, ἐν Αὐγούστου 1822 ἠτύοκτόνησε πληγεῖς ὑπὸ διανοητικῆς διαταράξεως ὁ τραχύτατος πολέμιος τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, οὐ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς πολιτικῆς ἐνεργῶν ἐν Κερκύρᾳ ὁ Θωμᾶς Μαιτλάνδος κατέστειλε μετὰ σιδηρᾶς πυγμῆς τὰς καὶ εἰς τὴν ἀσφαλῆ τῶν Ἴονίων νήσων ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας κτήσιν ἐπικινδύνους θεωρουμένας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συμπαθείας τῶν Ἑπτανήσιων, ἐξορίζων ἐκ τῆς πατρίδος αὐτῶν τοὺς εἰς Ἑλλάδα μεταβαλίνοντας Ἑπτανήσιους ἐβελοντάς καὶ δημεύων τὰς περιουσίας αὐτῶν (29/10 Αὐγούστου 1821), ἀφοπλίζων (κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1821) τὸν ὑπὲρ τῶν ὁμοεθνῶν ἐξεγειρόμενον λαὸν τῆς μικρᾶς Ἴονικῆς πολιτείας, τέλος δὲ τὴν ἐξ ἀρχῆς μετ' ἐπιεικειᾶς πρὸς τοὺς Ἕλληνας τηρουμένην Ἀγγλοϊονικὴν οὐδετερότητα (τὴν κηρυχθεῖσαν τῇ 28/9 Ἰουνίου 1821) μετερχόμενος μεθ' ὅλης τῆς αὐστηρότητος καὶ ἐν πνεύματι σφόδρα ἀνθελληνικῆ¹. Ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ὁ ἀπὸ 4)16 Σεπτεμβρίου 1822 ἀνεληθὼν εἰς τὴν ἐξουσίαν Γεώργιος Κάννιγκ, πολιτικὸς ἀνὴρ πρώτης τάξεως, ἀνὴρ μεγαλόφρων καὶ φιλελεύθερος, ὁ διευθύνων ἀπὸ τοῦ νῦν ἐπὶ πέντε ἔτη τὴν ἐξωτερικὴν πολιτικὴν τῆς Μεγάλης Βρετανίας, κατέστησεν εὐθὺς ἐπαισθητὸν ὅτι καὶ ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ζητήματι ἐπεκράτησε φανερώς ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου νέα τις ἀντίληψις τῶν πραγμάτων, ὅταν ἤδη ἀντίληψιν ἀπέναντι τῶν λοιπῶν Δυναμῶν εἶχεν ὑποστήριξις ἐντόνως ἐν τῷ ζητήματι τῷ Ἰσπανικῷ².

πιστὴν εἰς τὸ Εὐαγγέλιον», καὶ ὅτι «ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἀπῆται μεγαλοφύως Πατρίδα καὶ Θρόνον καὶ δικαιώματα ὑπάρξεως ὑπὸ νόμους σοφούς καὶ μονίμους». Σ. Μ.

1. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 151 κφε. Gervinus σελ. 424 κφε.
2. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 176—179, τόμ. 3 σελ. 437—450.
Finlay τόμ. 2 σελ. 160—168. Gervinus σελ. 444 κφε. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 301—304.

Ἐν Βερώνη, ἔνθα ἡ Ἀγγλία ἀντεπροσωπεύετο ὑπὸ τοῦ Οὐέλ-
λιγκτῶνος, τοιαύτη τις μεταβολὴ δὲν ἦτο ἔτι ἐπαισθητή. Ἄλλ'
ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1823 ἡ μεταβολὴ αὕτη καθίστατο καθ' ἑκά-
στην μᾶλλον φανερά. Πρῶτος δὲ ἠσθάνθη αὐτὴν ἐν Πέραν ὁ λόρ-
δος Στραγκφόρδος. Ὁ πολιτικὸς οὗτος ἀνὴρ κατὰ τὴν εἰς τὸ
Χρυσοῦν Κέρας ἐπιστροφὴν αὐτοῦ, μετὰ τὴν τότε ἐπελθούσαν
πτῶσιν τοῦ ἐχθροῦ τῆς Ρωσίας Χαλὲτ ἐφέντη, κατώρθωσε τοῦ-
λάχιστον ἵνα ἡ Πύλη ποιήσῃ τὸ πρῶτον ἀπέναντι τῆς Ρω-
σίας διπλωματικὸν διάδημα, ποιησάμενος ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν
Ρωσίαν περὶ τοῦ γενομένου ἤδη ὑπ' αὐτῆς διορισμοῦ τοῦ ὀσπο-
δάρου τῶν Παραδανουβείων Ἡγεμονιῶν. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐξε-
δηλώθη κατ' ἄλλον τρόπον αὐτῷ τε καὶ τῷ διαγγέλῳ ἡ ἀνέν-
δοτος καὶ ἀπειθὴς διαγωγὴ τῆς Πύλης. Καὶ τότε ἤρξατο νὰ
ἐπεμβαίῃ ὁ Κάννιγκ. Αἱ νέαι ὁδηγίαι, ἃς παρ' αὐτοῦ ἔλαβεν ὁ
λόρδος Στραγκφόρδος ἀπὸ τῆς 2)14 Φεβρουαρίου 1823, ἤγγειλαν
τὴν σαφῶς ἐκπεφρασμένην ἐν τῷ Ἑλληνικῷ ζητήματι μετα-
βολὴν τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ὁ πρεσβευτὴς ἔλαβε μάλιστα
ἐντολὴν νὰ κηρύξῃ εἰς τὸ Διδάνιον, ὅτι ἡ Ἀγγλία δὲν ἠδύνατο
πλέον νὰ διατηρῇ φιλικὰς καὶ οἰκείας σχέσεις ἀν μὴ τοῦτο ἐξε-
τέλει τὰς ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ὑποσχέσεις αὐτοῦ¹. Ὁ Κάννιγκ,
ὅστις ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ τῆς ἐμμέσου ὑποστηρίξεως νεαρᾶς καὶ
ὀργώσης Χριστιανικῆς ἐν Ἀνατολῇ ἐθνικῆς δυνάμεως δὲν ἤθελε
νὰ ἐκδηλώσῃ ἀπλῶς μᾶλλον φιλελεύθερον τρόπον τοῦ ἀντιλαμ-
βάνεσθαι, ἀλλ' ἐξυτηρέτει καὶ πραγματικώτατον Ἀγγλικὸν συμ-
φέρον, δημιουργῶν κατὰ μικρὸν ἀντίρροπον ἐπαισθητότατον ἐν
Ἑλλάδι ἐναντίον τοῦ Ρωσικοῦ ρεύματος, προῦχώρησε μετ' ὀλί-
γον πολλῶ περαιτέρω, ἀφοῦ, ἵνα ἐκφράσωμεν τὸ πρᾶγμα μετὰ
τοῦ διπλωματικοῦ ὕφους τοῦ Παλμερστῶνος καὶ τῶν νῦν χρόνων,

1. Ἡ πρὸς τὸν Στραγκφόρδον ἐν εἰδει ὁδηγίας διακήρυξις τοῦ Γ.
Κάννιγκ ἔχει ὡς ἐξῆς : « Ἡ Ἀγγλία δὲν δύναται νὰ βλέπῃ μετ' ἀδιαφο-
ρίας πρὸς τὰς τύχας Χριστιανικοῦ λαοῦ ἀπ' αἰῶνων στεναζόντος ὑπὸ
τὸν ζυγὸν τῶν βαρβάρων· ὁ βασιλεὺς ἐπιθυμεῖ ἵνα ὁ πρεσβευτὴς τῆς
Μεγάλης Βρετανίας ἐνεργήσῃ παρὰ τῇ Πύλῃ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ὡς
Χριστιανῶν, ν' ἀπαιτήσῃ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποχρεώσεων τῶν δοθει-
σῶν ὑπὸ τῆς Πύλης πρὸς τοὺς πρεσβεῖς τῶν συμμάχων δυνάμεων καὶ
νὰ ἰποδείξῃ αὐτῇ, ὅτι ἀρνούμενη νὰ ἐκπληρώσῃ τὰς ἀπαιτήσεις ταύ-
τας δὲν δύναται νὰ διατελῇ εἰς φιλικὰς σχέσεις πρὸς τὴν Ἀγγλίαν». Σ.Μ.

ἤρξατο ἀναγνωρίζων τοὺς Ἕλληνας «ὡς δύναμιν ἐμπόλεμον καὶ ἀναλόγως πρὸς τοῦτε νὰ ρυθμίζῃ τὴν πρὸς αὐτοὺς πολιτείαν αὐτοῦ». Μέχρι νῦν ἡπραγματικὴ ἀναγνώρισις τῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων γενομένων κατὰ θάλασσαν ἀποκλεισμῶν τῶν Ὀθωμανικῶν φρουρίων ἦτο σφόδρα ἀμφισβητούμενη, καὶ τὸ ζήτημα τοῦτο ἐγένετο ἡ ἀφετηρία ἐπανειλημμένων σφοδρῶν ἐρίδων τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῶν ἐν ταῖς θαλάσσις αὐτῶν εὐρισκομένων στρατιωτικῶν ἀντιπροσώπων τῶν ξένων δυνάμεων. Νῦν δὲ ὁ Κάννιγκ ἀπὸ 13)25 Μαρτίου ἀνεγνώριζεν ἔπισημως (καὶ τῷ παραδειγματι αὐτοῦ ἠκολούθησαν κατὰ μικρὸν μᾶλλον ἢ ἦττον, τοῦλάχιστον ἔργῳ, καὶ αἰλοπαῖα ναυτικά δυνάμεις) συγχρόνως δὲ ἀπεδοκιμάζοντο ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως αἱ ὑπὸ τινῶν ὑποδεεστέρων Βρετανῶν πρακτόρων παρεχόμενα ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἰς τοὺς Ὀθωμανοὺς βοήθειαι. Αἱ φιλελληνικαὶ συμπάθειαι, ἃς πολλοὶ Ἄγγλοι πλοῖ-αρχοὶ καὶ ἄλλως ἤδη δὲν ἀπέκρυπτον, ἐλάμβανον νῦν ἐλεύθερον στάδιον ἐνεργείας. Αἱ δὲ τῶν Ἴονίων νήσων ἀρχαί, αἵτινες δὲν ἐξέδιδον πλέον ἐγγραφα διὰ τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ Τούρκων ἔτι κατεχομένους λιμένους, ἦσαν νῦν ἐλεύθεραι καὶ τὴν πολ-λάκις μνημονευθεῖσαν παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀκαρνανίας κει-μένην νήσον Κάλαμον νὰ χρησιμοποιοῦσιν ὡς ἀσφαλὲς ἄσυλον καὶ βέβαιον καταφύγιον. Καὶ ἐνῶ ἡ νῦν ὀλοσχερῶς μεταβληθεῖσα πολιτεία τῶν ἀρχῶν τῶν Ἴονίων νήσων καὶ ἡ διηνεκῶς φανερωτέρη καθισταμένη πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπάθειαι πολυαριθμῶν Ἄγγλων πρακτόρων καὶ ὀνομαστῶν Φιλελλήνων ἐνεψύχου ζωηρῶς τοὺς Ἕλληνας καὶ ἐνέπνεεν αὐτοῖς ἰσχυρὰς ἐπὶ τὴν Ἀγγλίαν ἐλ-πίδας, μακρὰ τις εἰς Λονδίνον ἀποδημία τοῦ αὐστηροῦ Θωμᾶ Μαιτλάνδου, γενομένη κατὰ Μάρτιον τοῦ 1823, καὶ ὁ εἶτα (οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἐπάνοδον) τῇ 5)17 1824 Ἰανουαρίου ἐπελθὼν θάνατος αὐτοῦ ἀπήλλαξε τοὺς Ἕλληνας ἐνός τῶν ἐπιμονωτάτων καὶ ἀγρου-πνοτάτων πολεμίων αὐτῶν. Ἐξ ἄλλου ἢ ἐπὶ τὸ Διδάκιον δύναμις καὶ ροπή τῆς Ἀγγλίας κατέπιπτε πάντως ἐν ταῖς χρόνις τούτοις κατὰ τρόπον λίαν ἐπαισθητόν. Ἄλλ' ὁ Μεττερνίχος, ὅστις, μεθ' ἑλθὼν τὴν καθησυχαστικῶς πως κατὰ Μάϊον τοῦ 1823 γενομένην διακήρυξιν τοῦ Κάννιγκ, ἐνόει ὅτι ἐν τῇ ἀνατολικῇ αὐτοῦ πολι-

τικῇ δὲν ἠδύνατο τοῦ λοιποῦ νὰ ἔχη πεποίθησιν σοβαρὰν ἐπὶ τὴν ὑποστήριξιν τῆς Ἀγγλίας, ἠγωνίζετο νῦν πάσῃ δυνάμει πρὸς ἐπίτευξιν τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν μεταξὺ Ρωσίας καὶ Τουρκίας σχέσεων καὶ νὰ ποιήσῃ ἐκποδῶν πάντα ἔτι τὰ μεταξὺ τῶν δυνάμεων τούτων ὑφιστάμενα κωλύματα. Ὁ κόμης Νεσελρῶδε ἐν τινὶ ἀπὸ 24)6 Μαΐου 1823 διακοινώσει κατήγγελλε τὴν Πύλην πρὸς τὸν λόρδον Στραγκφόρδον καὶ τὸν Ρετζ ἐφέντην ὡς παρεμβάλλουσαν διαρκῶς ἐναντίον τῆς Ρωσικῆς ἐμπορίας μικρολόγους ἐνοχλήσεις καὶ μὴ ἐκτελοῦσαν ἔτι τὴν ὀλοσχερῇ ἐκκένωσιν τῶν Ἑγεμονιῶν καὶ (μεθ' ὕφους παρεμφεροῦς πρὸς τὸ νέον ὕφος τοῦ Κάννιγκ) ἤλεγχεν αὐτὴν ὡς παραδίδουσαν τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα, καθὰ ἐφαίνετο, εἰς θανάσιμον σιωπῆν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων σπουδαῖον ἦτο τὸ γεγονός ὅτι διὰ τῶν διπλωματικῶν ἐν Πέραν ἐνεργειῶν τοῦ Μεττερνίχου καὶ τοῦ Στραγκφόρδου κατωρθώθη πράγματι νὰ πεισθῇ ἡ Πύλη εἰς ὑποχώρησιν (18/30 Αὐγούστου) ἐν τῷ ἐμπορικῷ ζητήματι. Ἐξ ἄλλου ὁ Ρῶσος αὐτοκράτωρ ἐπεισθῆ ὡσαύτως ὑπὸ τοῦ Μεττερνίχου «νὰ χωρίσῃ τὸ πολιτικὸν μέρος τοῦ ζητήματος ἀπὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ», καὶ ἀπήτησεν ἐπειγόντως παρὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει μόνον τὴν ὀλοσχερῇ ἐκκένωσιν τῶν Ἑγεμονιῶν, καὶ νέαν τῶν αὐτοκρατόρων Ρωσίας καὶ Αὐστρίας περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου προσωπικὴν συνέντευξιν νὰ παρασκευάσῃ, καθ' ἣν ἐμελλον νὰ ἐξομαλυνθῶσιν αἱ ἔτι μεταξὺ Πετροπόλεως καὶ Κωνσταντινουπόλεως κυμαινόμεναι δυσχέρειαι, καὶ νὰ συζητηθῇ ὑπ' αὐτῶν ἡ ἀπέναντι τοῦ Κάννιγκ τηρητέα πολιτικῇ.

Ἡ συνέντευξις τῶν μοναρχῶν ἐγένετο κατὰ Ὀκτώβριον τοῦ 1823 ἐν Τσερνοβιτσιῳ, κατέστη δὲ αὕτη λίαν σπουδαία ὡς πρὸς τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων. Ἐξ ἐνὸς ὑπεσχέθη νῦν ὁ Ἀλέξανδρος νὰ ἐπαναλάβῃ τὰς πρὸς τὴν Τουρκίαν διπλωματικὰς σχέσεις· πράγματι ὁ σύμβουλος τοῦ κράτους Μιγκιλάκω ἀπεστάλη περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου εἰς Κωνσταντινούπολιν, δπου ἀφίκετο τῇ 10)22 Ἰανουαρίου 1824, οὐχὶ μὲν ἔτι ὡς κυρίως πρεσβευτής, ἀλλὰ τὸ γε νῦν ὡς «ἀπλοῦς ἐπιτετραμμένος νὰ διαπραγματευθῇ περὶ τῶν ἐμπορικῶν ζητημάτων». Σπουδαίαν σημα-

σίαν ἔδιδεν ἡ Ρωσία εἰς τὴν ὀλοσχερῇ ἀπὸ Τουρκικῶν στρατευμάτων ἐκκένωσιν τῶν Παραδανουδείων Ἡγεμονιῶν, καθόσον μάλιστα ἐν ταῖς νοτιαῖς ἐπαρχίαις τοῦ κράτους αἱ Ρωσικαὶ ἀρχαὶ νῦν μετὰ μεγάλης ἐνεργητικότητος καὶ αὐστηρότητος κατεπολέμουν τὰς Ἑλληνικὰς ἐνεργείας. Ὁ Ἀλέξανδρος ἔδεικνυε νῦν πρὸς τοὺς Ἕλληνας συμπάθειαν ὀλιγωτέραν ἢ ἐν οἴῳδῳποτε προτέρῳ χρόνῳ. Οὐχ ἦττον τὸ ζήτημα τῆς «εἰρηνεύσεως» τῆς Ἑλλάδος διετυπώθη τότε κατὰ τρόπον, ὅστις ἔμελλε νὰ καταστῇ σπουδαιότατος ἐν τῷ μέλλοντι. Τὸ ζήτημα τοῦτο ἐχωρίσθη ἀπὸ τοῦ ὑπὸ δευτέραν ἔννοιαν Ρωσοτουρκικοῦ ζητήματος, καὶ ἐθεωρήθη μὲν οὕτω ὡς ζήτημα Εὐρωπαϊκόν, πράγματι ὅμως ἀπεφασίσθη ἢ εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ζήτημα ἀνάμειξις τῶν Δυνάμεων. Ἐθεωρήθη δὲ νῦν ἀναγκαῖον ἵνα ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ ζητήματος τούτου μὴ ἐπιτραπῇ εἰς τὸν τολμηρὸν Ἀγγλον πολιτικὸν ἄνδρα ν' ἀναλάβῃ αὐτὸς μόνος τὴν τοῦ ζητήματος λύσιν.

Αἱ ἐν Τσερνοβοισίῳ διαπραγματεύσεις ἐπερατώθησαν περὶ τὰ τέλη τοῦ Ὀκτωβρίου. Μετ' οὐ πολὺ δὲ (κατὰ τὸν Νοέμβριον) ἤρξαντο μεταξὺ τῶν μεγάλων Δυνάμεων αἱ νέαι περὶ τῆς προπαρσκευῆς νέας κατὰ τὰς Ρωσικὰς προτάσεις συγκροτηθησομένης ἐν Βιέννῃ ἢ ἐν Πετροπόλει συνδιασκέψεως, ἐν ἣ ἔμελλε νὰ ληφθῶσιν ἀποφάσεις περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητήματος. Ἡ Ρωσικὴ κυβέρνησις ἐξηκρίθωσεν ἐν πρώτοις τὰς περὶ τῆς μελλούσης ἀπειναντι τῆς Πύλης θέσεως τῶν Ἑλλήνων σκέψεις αὐτῆς ἐν ὑπομνήματι τιμὴ πρὸς τὰς Δυνάμεις ἀνακοινωθέντι, φέροντι χρονολογίαν τῆς 28)9 Ἰανουαρίου. Ἐν τῷ ὑπομνήματι τούτῳ ἡ Ρωσικὴ κυβέρνησις, τὴν ἐντελῆ ἀποκκτάσασιν τῶν πρὸς τὴν Πύλῃν διπλωματικῶν αὐτῆς σχέσεων ἐξαρθῶσα ἀπὸ τῆς συναίνεσεως τῶν Δυνάμεων εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐπέμδασιν, ἤθελε νὰ ὑποδείξῃ μέσῃν τινὰ ὁδὸν μεταξὺ τῆς πρὸς τελείαν ἀνόρθωσιν τοῦ κρήνη καθεστῶτος τεινούσης ἐνεργείας τῆς Πύλης καὶ τῶν πρὸς τελείαν ἀνεξαρτησίαν ἀποδλεπόντων σκοπῶν τῶν Ἑλλήνων. Διὰ τοῦτο ἡ Ρωσία προέτεινεν ἵνα ἐκ τῆς Ἑλλάδος συγκροτηθῶσι τρεῖς ὑπο-

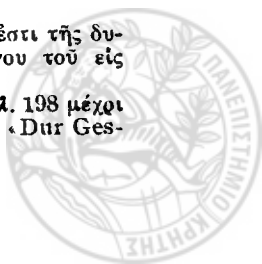
τελεῖς' ἡγεμονίαι, ἦτοι ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς μετὰ τῆς Θεσσαλίας, ἡ Δυτικὴ Ἑλλάς μετὰ τῆς Ἠπείρου¹ καὶ ἡ Νοτιὰ Ἑλλάς, ἦτοι ἡ Πελοπόννησος μετὰ τῆς Κρήτης, νὰ δοθῶσι δὲ καὶ εἰς τὰς νήσους ἐλεύθεροι θεσμοὶ δημοτικοί. Ἡ Πύλη ἔμελλε νὰ λαμβάνη παρὰ τῶν ἡγεμονιῶν τούτων ἐτήσιον φόρον, νὰ κατέχη δὲ ἐν αὐταῖς ἀριθμὸν τινα φρουρῶν. Τὰ νέα ὑποτελῆ κράτη ἔμελλον ν' ἀπολαύωσιν ἱεμπορικῆς ἐλευθερίας ἔχοντα καὶ ἰδίαν σημαίαν καὶ ὡς ἀντιπρόσωπον ἐν Κωνσταντινουπόλει αὐτὸν τὸν Πατριάρχην, τιθέμενον νῦν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ διεθνoῦς δικαίου.

Αἱ προτάσεις αὗται οὐδαμοῦ παρήγαγον ἐντύπωσιν εὐμενῆ, οὔτε παρὰ τοῖς Ἕλλησιν οὔτε παρὰ τῇ Πύλῃ οὔτε παρὰ ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς Δυνάμεσιν. Ἐνόουν δὲ πάντες ὅτι ἡ δημιουργία πραγματικοῦ, ἐντελῶς ἐλευθέρου ἐθνικοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους δὲν συνῆδε πρὸς τὰ ἐν τῇ Ἀνατολῇ συμφέροντα τῆς Ρωσίας, καὶ ὅτι ἡ Ρωσικὴ πολιτικὴ ἔκλινε μᾶλλον εἰς τὸ νὰ ἰδρῦσῃ καὶ ἐν ταῖς νοτιαῖς χώραις τῆς Τουρκίας ἀσθενῆ τινα ὑποτελῆ πολιτικὰ κατασκευάσματα, παρεμφερῆ πρὸς τὰς Βλαχικὰς Ἠγεμονίας, λίαν ἐπιτήδεια πρὸς πρόσθεσιν νέων μοχλῶν ἐναντίον τῆς Πύλης. Θέλομεν παρακολουθῆσαι βραδύτερον τὴν σειρὰν τῶν διπλωματικῶν διαπραγματεύσεων, αἵτινες συνεδέθησαν πρὸς τὸ ὑπόμνημα τοῦτο καὶ κατήντησαν ἐπὶ τέλος εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναβαρίνου. Ἐνταῦθα παρατηροῦμεν μόνον ὅτι ἔσθην μὲν ἐξ ἀντιθέσεως πρὸς τὰ σχέδια τὰ Ρωσικά, ἃ ὑπηγίσσετο τὸ ὑπόμνημα, παρήχθη κατὰ μικρὸν ἐν τῇ Εὐρωπαϊκῇ πολιτικῇ ἡ ἰδέα τῆς παραχωρήσεως ἐντελῶς ἀνεξερτησίας, ἐξ ἄλλου δὲ καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας αὐτούς, ὅσον καὶ ἂν οὔτοι ἀπεστρέφοντο τότε τὰς Ρωσικὰς προτάσεις, ἐν ταῖς νέαις ταύταις διαπραγματεύσεσιν ὑπεδηλώθη τοῦλάχιστον, ἐπὶ τέλος, εὐμενεστέρα τις πρὸς αὐτούς τροπὴ τῆς Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς².

1. Κακῶς κεῖται ἐνταῦθα παρὰ τῷ συγγραφεῖ ἡ λέξις «suzerain» = κυρίαρχος. Σ. Μ.

2. Τὸ ὑπόμνημα ἔλεγε: «τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀκαρνανίας, ὅ ἐστι τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, τῆς ἄλλοτε Βενετικῆς παραλίας, ἐξαιρουμένου τοῦ εἰς τὸ κράτος τὸ Αὐστριακὸν ὑπαγομένου μέρους αὐτῆς». Σ. Μ.

3. Finlay, σελ. 163. κφξ. v. Prokech-Osten, τόμ. 1 σελ. 198 μέχρι 239, 241—253, τόμ. 3 σελ. 450 κφξ. τόμ. 4 σελ. 1—73 καὶ «Dur Ges-

Ἐνῷ οὕτω βραδύτερον προπαρεσκευάζετο ἡ μέλλουσα τῶν Ἑλλήνων σωτηρία ἐκ τῆς ἀφανοῦς ἔτι αὐτοῖς φοδερᾶς συμφορᾶς τῶν ἐπομένων ἐτῶν, ἡ δὲ Πύλη διὰ τῆς τότε ἐγκαίρου συνεννοήσεως πρὸς τὴν Ρωσίαν, ἔτι δὲ μᾶλλον διὰ τῆς συνομολογηθείσης μετὰ τῆς Περσίας (3/15 Ἰουλίου 1823) εἰρήνης (τῆς ἐπικυρωθείσης κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1824), εἶχε τὰς χεῖρας πανταχοῦ ἐλευθέρας, παρέστη ἔμπροσθεν τῆς σκηνῆς ἄλλη τις δύναμις, διαρκῶς ἐρρωμενεστέρα καθισταμένη, ὡς σύμμαχος τῶν Ἑλλήνων, ὁ Φιλελληνισμός. Ἡ τοιαύτη τῆς δημοσίας γνώμης φιλελληνικότης, ἡ ἐν τῷ παρόντι χρόνῳ ὀλίγους μόνον ἔχουσα κοινωνοῦς, ὑπὸ ὀλίγων δὲ ἔτι μόνον ἐννοουμένη, πολλάκις περιγελωμένη καὶ ἀντικρὺς χλευαζομένη, κατέστη ἐν τοῖς χρόνοις ἐκεῖνοις δύναμις κρατερὰ, καθ' ἧς ἔμενεν ἀσθενής καὶ ἀπρακτός ἡ χρονία καὶ ἐπίμονος δυσμένεια πολλῶν μεγάλων κυβερνήσεων. Ἐν τῷ φιλελληνισμῷ συνέβαλλον πρὸς ἄλληλα ποικιλώτατα ρεύματα. Τὸ κύριον ἐν τούτοις ἦτο ὅτι ἡ διακαὴς ἀγάπη καὶ ἐνθουσιασμός, οἷόν ποτε ὁ ἀρχαῖος κόσμος τῶν Ρωμαϊκῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων ἐπὶ αἰῶνας ἠσθάνετο πρὸς τὸν Ἑλληνισμὸν μέχρι τῆς τελευταίας πνοῆς, ἀφυπνίζετο αὐθις παρὰ τοῖς νεωτέροις Εὐρωπαίοις. Εἰς τοῦτο συνετέλει πάντως καὶ τις ἐξιάγαστος, τότε μὲν λίαν εὐλογος, ἀλλ' εἰς τοὺς ἔπειτα χρόνους λίαν ὀλεθρία τῇ Ἑλλάδι πλάνη. Ἡ Ἑσπερία δηλονότι δὲν ἔβλεπεν ἐν τῇ νέῃ Ἑλλάδι ἀπλῶς τεμάχιόν τι κληρονομίας τῶν Παλαιολόγων, οὐδ' ἐν τοῖς νέοις Ἑλλησιν ἀπλῶς τοὺς ἀπογόνους τῶν Βυζαντινῶν Ρωμαίων. Ὁ πεπολιτισμένος κόσμος τῆς Ἑσπερίας, ἀγνοῶν τότε σχεδὸν ὄλοσχερῶς τὰς τύχας τῆς χώρας ταύτης καὶ τοῦ λαοῦ αὐτῆς, οἷαι αὐταὶ εἶχον διαμορφωθῆ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μομίμου, τρεφόμενος δὲ ὑπὸ τοῦ θαυμασμοῦ τῶν ἀρχαίων ἡρώων καὶ τῆς ἀρχαίας φιλολογίας καὶ τέχνης, καὶ ἀποβλέπων εἰς τὸν Κοραῆν καὶ εἰς τὴν πνευματικὴν ἀναγέννησιν μεγάλου μέρους τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν τοῦ λαοῦ τούτου, ἐν τῇ ἐξεγέρσει τῶν νέων

schichte der orientalischen Frage» σελ. 1—20. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 304—310, καθόλου δὲ Rosen, Geschichte der Türkei, τόμ. 1 σελ. 24—28.

Ἑλλήνων ἐνόμιζεν ὅτι ἔβλεπε τὴν ἐκ τοῦ ἐπισωρευθέντος χώματος τῆς Ῥωμαϊκῆς, Βυζαντινῆς καὶ Ὀθωμανικῆς περιόδου ἀνάδυσιν τῶν ἀρχαίων πολυῤῆμων Ἑλλήνων. Τὸ ἄρωμα τῆς μακρᾶς ἀποστάσεως καὶ ἡ θαυμασία γοητεία τῶν κλασσικῶν ὀνομάτων ἐκάλλυον ἐν τῷ νῦν ἀναφθέντι ἀγῶνι πάντα τὰ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διαπραττόμενα. Σκηναί τινες κατ' ἰδίαν τοῦ πολέμου, ἀναμιμνήσκουσι ἀληθῶς τὰ περικλεέστατα σιμεία τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἐπέτεινον τὴν μέθην. Μιλιτιάδης καὶ Λεωνίδαε, Θεμιστοκλῆς καὶ Ἐπαμεινώνδας ἐφαίνοντο πράγματι ὡσπερ ἀναδύοντες ἐκ τῶν τάφων αὐτῶν. Ὁ φιλελληνικὸς ἐνθουσιασμὸς, ὅστις μόνον ἐν Ῥωσίᾳ ἐξέφραζεν ἀκριδῶς τὸν χαρακτήρα τῆς Ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας, ὑπὸ τὴν μάλιστα Ἰωσφ Ἰδεώδη ιδιότητα αὐτοῦ ἀνεφλέγη ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα μετὰ τῆς προσφάτου ἀναμνήσεως τῶν πρὸ ἕξ ἐτῶν ἔτι ἀνηχησασῶν βροντῶν τοῦ ἰδίου αὐτῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος συνέπιπτε καὶ τι αἰσθημα συμπαθείας ἀκραιφνῶς φιλάνθρωπον, ἔτι δὲ καὶ τις ὑπ' ἀγάπης πρὸς τὸν ἀρχαῖον κλασσικὸν βίον ἐμπνεομένη συμπάθεια πρὸς τοὺς ἐπιγόνους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐν Γαλλίᾳ πάντως τὰ κλασσικὰ ἐλατήρια εἶχον ὡσαύτως σπουδαιοτάτην σημασίαν· ἀλλ' ἐναυθῆ, ἔνθα πρὸ πάντων οἱ τῶν ἱπποτικῶν καὶ τῶν βασιλοφρόνων τάξεων ἄνδρες ὑπερεμάχουν τοῦ ἀγῶνος τῶν Νεοελλήνων, καὶ ὁ θρησκευτικὸς χαρακτήρ τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος εὔρε συμπάθειαν πολλαχῶς καὶ λίαν ἰσχυρῶς ἐκπεφρασμένην, ὑπερνικήσασαν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τοὺς ἐκ νομιμοφροσύνης (legitimisme) προερχομένους δισταγμούς. Παρὰ πλείστοις δὲ Γάλλοις εἰς τὴν ἀναρρίπισιν τῶν φιλελληνικῶν αἰσθημάτων συνετέλει καὶ ἡ ἀντίθεσις αὐτῶν πρὸς τὴν ἐχθρότητα, μεθ' ἧς κατὰ τὰ δύο πρῶτα τοῦ πολέμου ἔτη ἡ ἐπίσημος Ἀγγλία καὶ μέρος τῶν πρακτόρων αὐτῆς ἐπολιτεύοντο ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Πρακτικὸν τέλος κατ' ἐξοχὴν χαρακτήρα εἶχεν ὁ Ἀγγλικὸς φιλελληνισμὸς. Ἐνῶ ἡ τοῦ λόρδου Λονδονδέρρου πολιτικὴ διετέλει διαρκῶς ἐχθρικὴ πρὸς τοὺς Νέους Ἕλληνας, καὶ ἕνεκα τοῦ ἐν ἀρχῇ Ῥωσικοῦ χαρακτήρος τοῦ κινήματος τῶν ὀπαδῶν τῆς Ἑταιρείας (τῶν Φιλικῶν) καὶ διότι

τὸ κίνημα τοῦτο βρῆκε ἐκλόνη τὸ Ὄθωμανικὸν κράτος, ὑπῆρ-
 ξεν ἀρχῆθεν πολλοὶ ὀνομαστοὶ Ἀγγλοὶ Φιλέλληνες, ὡς ἰδίως
 ὁ Γόρδων καὶ ὁ Χάστιγξ, παρ' οἷς ἡ ἐκ φιλευλευθέρων πολιτικῶν
 φρονημάτων ὑπαγορευομένη συμπάθεια πρὸς τὸν περὶ ζωῆς καὶ
 θανάτου ἀγῶνα λαοῦ καταπιεζομένου ἐναντίον τοῦ χαλεποῦ δε-
 σποτισμοῦ ξένης ἀρχαίας φυλῆς ἦν τὸ κύριον ἐλατήριον τῆς
 ἐνεργείας αὐτῶν. Ἄλλως ὅμως ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ἢ τε περὶ τῶν
 Ἴονίων νήσων μέριμνα καὶ ἡ ἐμπορικῇ ἀντιζηλία περιέστελλον
 τὰς φωνὰς τῶν Φιλελλήνων, ἕως οὗ καὶ ἐνταῦθα ἡ καταστροφὴ
 τῆς Χίου μετὰ τῶν ἐπακολουθημάτων αὐτῆς ἐξηρέθισε τὴν ἐν τῇ
 Κἀτῳ Βουλῇ Οὐγγικῇ ἀντιπολίτευσιν ἐναντίον τοῦ μετὰ τινος
 κυνισμοῦ ἐπισήμως ἐπιδεικνυμένου φιλοτουρκισμοῦ. Ὅτε βραδύ-
 τερον ὁ Γεώργιος Κάννιγκ ἐπειράθη νὰ συμβιδάσῃ τὴν φιλελλη-
 νικῇ φιλανθρωπίαν πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τὰς νέας ἐν
 Ἀνατολῇ ὁδοὺς τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς, ἀκριβῶς οἱ Ἀγγλοὶ
 Φιλέλληνες προσήνεγκον μεγάλας πρακτικὰς ὠφελείας. Ἄλλ' ἐν
 Ἀγγλίᾳ ἀπέβη οὐσιώδης κυρίως ἡ ροπὴ ἡ πολιτικῇ, ἐν ἣ τὸ
 φρόνημα τὸ φιλελεύθερον, τὸ ἀποστρεφόμενον τὸν δεσποτισμὸν, ἐν
 ταῖς ἐνεργείαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος κατέστη, ἐν ἀντιθέσει
 πρὸς τοὺς νομιμόφρονας πολεμίους τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως,
 ἢ ζύμη ἢ ζυμοσπικτὸν ὄλον φύραμα.

Ὁ φιλελληνικὸς ἐνθουσιασμὸς, ὅστις ὑπερπηδῆσας κατὰ μι-
 κρὸν καὶ τὸν Ἀτλαντικὸν Ὄκεανὸν κατέλαβε τὴν Βορείαν Ἀμερι-
 κῇν, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν Βεγγάλην, ἀπεδείχθη λίαν διαρκῆς. Ἠλατ-
 τώθη δὲ μόνον ὅτε ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις ἔθηκε τοὺς λαοὺς ἀπὸ
 τοῦ Σηκουάνα μέχρι τοῦ Ναρέβα ἔμπροσθεν νέων καὶ μᾶλλον ἐκ
 τοῦ ἐγγυτέρου διαφερόντων αὐτοῦ προσδλημάτων ἔτι δὲ μᾶλλον
 ἐμειοῦτο ὁ Φιλελληνισμὸς ὅτε ὁ ἐκ τῆς συμφορᾶς τοῦ θανάτου
 σωθεὶς Ἑλληνικὸς λαὸς ἤρξατο νὰ κατακρεουργῆται ἐν ἐσωτερι-
 κοῖς σπαραγμοῖς. Ὁ ἐνθουσιασμὸς οὗτος, ὅστις παρήγαγεν εὐρυ-
 τάτην περὶ τῆς ἀρχαίας καὶ ἔτι μεζονα περὶ τῆς νέας Ἑλλάδος
 φιλολογίαν, κατέστη ὠφελιμώτατος εἰς τοὺς Νέους Ἕλληνας.
 Δὲν ὑπερέδῃ μὲν πάντως ἐν τῇ ὑπερβολῇ τὰ ὑπὸ τοῦ σκοποῦ
 αὐτοῦ τετραγμένα ὄρια, ὅπως βραδύτερον ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῆς

ἀντιδρασιεὶς καὶ ἔτι πλέον ἀπὸ 1833 καὶ 1854 ἡ ἐχθρική περὶ τῶν Ἑλλήνων κριτικὴ τῆς Ἑσπερίας ἐν τῇ ὑπερβολῇ αὐτῆς μετεβλήθη εἰς τραχεῖαν ἀδικίαν. Εἰς τὰς πλάνας δὲ ταύτας τῆς «ἐνθουσιώδους νεκρικῆς ἀγάπης» τῶν ἑσπερίων λαῶν ἀνήκει πάντως καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἐπὶ μακρὸν ἔκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐτύφλωσε τὴν κρίσιν εἰς ἅπαντα τὰ σκιερὰ μέρη καὶ τὰς φρικώδεις κακουργίας τῶν Νέων Ἑλλήνων, συγχωροῦσα τὰ πάντα εἰς αὐτούς, καὶ παρὰ μὲν τοῖς Ὁθωμανοῖς θέλουσα νὰ βλέπῃ πάντοτε σκιά, παρὰ τοῖς Ἑλλησι δὲ μόνον φῶς. Ἄλλ' ὅμως ἡ κυριωτάτη σπουδαιότης τοῦ φιλελληνισμοῦ τούτου ἐνέκειτο ἐν τούτῳ, ὅτι ἐν τῇ ἐμμόνῳ θερμότητι αὐτοῦ, ἥτις ἀνθίστατο καὶ εἰς πάσας τὰς ἐκθέσεις ἐκείνας τῶν Φιλελλήνων, οἵτινες ἐπιστρέφοντες μετ' ἀπογοητεύσεως ἐξ Ἑλλάδος ἔτεινον διὰ τῶν ἐκθέσεων αὐτῶν νὰ ψυχράνωσι τὸν φιλελληνικὸν ἐν Εὐρώπῃ ἐνθουσιασμόν, αὐτὸς μόνος ἐκ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐπικρατούσης συγχύσεως διαγιγνώσκων μετ' ἀσφαλοῦς ὀρμεμφύτου τὸ γνήσιον, τὸ διαρκές, τὸ ἀκρίβως δεδίκαιολογημένον, ἤσκησε κατὰ μικρὸν ἀκαταμάχητον ροπήν ἐπὶ τὴν πολιτικὴν τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων. Ὁ Φιλελληνισμὸς ἠκολούθει ταῖς διακυμάνσεσι τῆς τῶν Ἑλληνικῶν δπλων τύχης· οὕτω δὲ ἐν πάσῃ τῆς πλάστιγγος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ροπῇ νέαν προῦκάλει ἰσχυρὰν ἐνέργειαν τῶν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐν Εὐρώπῃ ἐργαζομένων ἠθικῶν δυνάμεων· οὕτως ἰδίως ἐν τοῖς χρόνοις τῆς καταστροφῆς τῆς Χίου τὸ φρόνημα τῆς Εὐρώπης δὲν ἦτο ἀνόμοιον πρὸς τὴν θερμοκρασίαν ἐκείνην, ἐξ ἧς προῆλθε ἡ πρώτη σταυροφορία¹. Ὁ Φιλελληνισμὸς ἐν τῇ τοιαύτῃ αὐτοῦ ἰδιότητι καὶ ἐνεργείᾳ κατασταθεὶς κατὰ μικρὸν ἰσχυρότερος πασῶν τῶν μισελληνικῶν θεωριῶν συνετέλεσε τέλος σπουδαιότατα εἰς τὸ νὰ ὀδηγήσῃ τὴν πολιτικὴν τῆς Ἑσπερίας εἰς τὴν δόξον

1. Πρὸβλ. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 151*.

* Ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τοσαῦτα διεπράχθησαν ὠμότητες (ἐν Χίῳ), ὅσας ἡ φαντασία δὲν δύναται νὰ συλλάβῃ. Ὁ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγὼν τότε ἀληθῶς ἔλαβε τὸ βάπτισμα, διότι ἐκτοτε ἡ κοινὴ γνώμη ἐν Εὐρώπῃ ἐκτίσασατο ἰσχυρὰ, εἰς ἣν ἐπὶ τέλους δὲν ἠδυνήθησαν ν' ἀντιστῶσιν αἱ κυβερνήσεις. Ἐὰν κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐκηρύσσεται σταυροφορία, ἤθελεν αὕτη ἐπαναγάγει τὸν αἰῶνα τοῦ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτου. Σ. Μ.

ἐκείνην τὴν ἀγαθοῦσαν ἐπὶ τέλους εἰς τὴν ἰδρυσιν ἐλευθέρου Ἑλληνικοῦ κράτους.

Ἡ ὕλική βοήθεια, ἣν ὁ Εὐρωπαϊκὸς Φιλελληνισμὸς παρέσχεν εἰς τοὺς Ἕλληνας, βραδέως, ὡς εἰκόσ, ἠδύνατο ν' ἀποδῆ τελεσφόρος. Ἐν τῇ κινήσει δὲ ταύτῃ ἢ προπορευομένη ἦτο ἡ Γερμανία, ἔνθα καὶ ὁ Ἕλληνας ἰατρός Ἡπίτης, ὁ ἰδιαίτερος ἰατρός τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, πεμφθεὶς ὑπὸ τοῦτου κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο εἰς τὰ κυριώτατα κέντρα τῆς Γερμανίας καὶ εἰς τοὺς Πιρσιούς, ἐζήτηε νὰ συνάψῃ σχέσεις πρὸς τοὺς αὐτόθι φιλέλληνας. Γερμανοὶ καθηγηταί, οἱοὶ ὁ Θεϊρσιος ἐν Μονάχῳ καὶ ὁ Κρούγ ἐν Λειψία, ζωηρῶς ἐξήγειρον ἐνταῦθα πρῶτον τὴν δημοσίαν γνώμην. Ἀπὸ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1821 ἐσχηματίσθησαν πολυάριθμοι Γερμανικοὶ Φιλελληνικοὶ Σύλλογοι ἐν Στουτγάρδῃ, Δαρμστάτῃ, Ἀμβούργῳ, Φραγκφούρτῃ (τῇ παρὰ τὸν Μοῖνον), Ἐλδελβέργῃ καὶ ἐν ἄλλοις τόποις, ἐργαζόμενοι διαφοροτρόπως πρὸς συλλογὴν χρημάτων ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Τοὺς Γερμανικοὺς συλλόγους ἠκολούθησαν εἴτα ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου οἱ Ἑλβετικοί, οἱ ἰδρυθέντες ἐν Ἀκράα, Βέρνῃ, ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου δὲ ἐν Ζυρίχῃ· ὁ ἐν Ζυρίχῃ δὲ «διετήρησε μέχρι τοῦ 1825 τὴν πρώτην θέσιν πρὶν ἢ καταστῆ ἡ Γερμανία τὸ μέγα κέντρον τοῦ Φιλελληνισμοῦ». Ὑπὸ τῶν συλλόγων τούτων ἐδοθηεῖτο ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα στρατεία τῶν φιλελλήνων στρατιωτικῶν, οἷτινες ἐπροθυμοῦντο νὰ παρέχωσι τοῖς Ἕλλησι τὴν προσωπικὴν αὐτῶν ὑπηρεσίαν· καὶ ἡ τοιαύτη ἐργασία τῶν Φιλελληνικῶν Συλλόγων ἐξηκολούθησε μέχρι τέλους τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος, καὶ περιεποίησε τοῖς Ἕλλησιν ὅπωςδήποτε πολυτίμους ὑπηρεσίας. Εἶναι ἀληθές ὅτι μεταξὺ τῶν πολλῶν ἑκατοντάδων ἐξ Ἑσπερίας Φιλελλήνων τῶν μεταδάντων εἰς τὴν Ἑλλάδα, πρὸς τοῖς πολλοῖς μεγίστην πρακτικὴν φρόνησιν κεκτημένοις ἀνδράσιν, πρὸς τοῖς πολλοῖς ἀγωνισταῖς τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῖς νεαροῖς ἐνθουσιασταῖς, ὑπῆρχον πάντως οὐκ ὀλίγοι, οἷτινες ἤθελον νὰ ἐργάζωνται ἀπλῶς ὡς πολεμισταὶ τυχοθῆραι. Πάντως δὲ ἡ ἄγνοια τῆς χώρας καὶ τοῦ πραγματικοῦ ἤθους τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Χριστιανῶν Ἀλβανῶν πολλοὺς τῶν ἀνδρῶν τούτων περιήγαγεν

τάχιστα εἰς δεινὴν ἀπορίαν καὶ βρεῖζιν ταλαιπωρίαν πολλοὶ δὲ ἐκ τούτων ἦσαν οἱ ἐπιστρέψαντες μετ' ἐψευσμένων ἐλπίδων.

1. Περὶ τῶν ταλαιπωριῶν, ἃς ὑπέμενον τινὲς τῶν Φιλελλήνων ἐν Ἑλλάδι, ἰδίως οἱ Γερμανοὶ Φιλέλληνες κατὰ τὴν φοβερὰν ἐπιδημίαν τὴν ἀναπτυχθεῖσαν ἐν Ναυπλίῳ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἄλωσιν τούτου, ἴδε Φωτὰκ. Α' σελ. 428 κφς. «Πολλοὶ ἀπὸ τούτους εὐρεθέντας τότε ἐκαὶ Φιλέλληνας ἐλθόντας γεωσι διὰ νὰ προσφέρουν τὸν ἑαυτὸν των θυσίαν εἰς τὴν κλασικὴν γῆν τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων, διότι καὶ τὰ διαβατήριά των τοιαῦτα ἦσαν καὶ οὕτως ἔλεγαν: «Θεέ, σῶσον τὴν Ἑλλάδα! Ἀπέρχεται ὁ δεῖνα (ἐνταῦθα ἐσημειοῦντο τὸ ὄνομα, τὸ ἐπώνυμον καὶ ἡ πατρὶς του) εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ συναγωνισθῇ μετὰ τῶν ἀδελφῶν Ἑλλήνων, ἔλευθερῶν τὴν πατρίδα τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Περικλέους καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλλήνων», τὸ δὲ διαβατήριον ὑπέγραφον τὰ μελὴ μιᾶς φιλελληνικῆς Ἐπιτροπῆς ὑπὸ τὸ ὄνομα κομιτέ· αὐτοὶ ὅλοι ἐχάθησαν οἱ δυστυχεῖς δωρεάν διότι δὲν εἶχαν κανένα συγγενῆ νὰ τοὺς συμμαζώσῃ καὶ νὰ τοὺς περιποιήθῃ ἄλλως τε δὲν ἐγνώριζον καὶ τὴν γλῶσσαν διὰ νὰ ἐξηγοῦνται. Ἄν δὲ κανεὶς ἐξ αὐτῶν εἶχε σώας τὰς φρένας καὶ ἐπήγαινε γυρεῦν νὰ εὕρῃ νερὸ νὰ σβύσῃ τὴν φωτιά, ἡ ὁποία μέσα του ἐκαίετο, καμμίαν βοήθειαν δὲν εὕρισκε, διότι ἔφευγαν οἱ γεροὶ ἀπὸ κοντὰ του διὰ νὰ μὴ μολυνθοῦν, καὶ τοῦτο ὄχι μόνον εἰς τοὺς Φιλέλληνας ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἰδίους συγγενεῖς τῶν πασχόντων, οἵτινες καὶ αὐτοὶ ἀκόμη τοὺς ἀφίναν. Ἐκτὸς δὲ τούτων οὔτε ἰατρός, οὔτε νοσοκομεῖα, οὔτε ἄλλο τίποτε μέσον θεραπείας ὑπῆρχεν. Οἱ Ἕλληνες χωρὶς αἰσίου ἐφοβοῦντο νὰ τοὺς πλησιάσουν ὄχι διὰ νὰ μὴ μολυνθοῦν καὶ πάθουν καὶ αὐτοί, ἀλλὰ κυρίως ἐκ τῆς προλήψεως ὅτι οἱ προσβαλλόμενοι ἀπὸ αὐτὴν τὴν νόσον δαιμονίζονται. Πολλοὶ λοιπὸν ἐκ τῶν εὐρεθέντων Γερμανῶν Φιλελλήνων, καὶ γεωσι ἐλθόντων, ἀπέθανον ἀπὸ τὴν νόσον. Οὗτοι σωθέντες μετὰ τοῦ Πέτα τὴν ἀτυχῆ μάχην ἔμειναν ὡς ζῆν τῶν τακτικῶν καὶ ἐκεῖθεν ἦλθαν εἰς Λουτρᾶκι καὶ εἰς τὴν Κόρινθον ἔπειτα πάλιν, ὡς ἐνθυμοῦμαι, ἐβγήκαν κατὰ τὴν Πιάδα καὶ τὸ Λιγουργιόν, καὶ ὕστερα ἐτοποθετήθησαν εἰς τὸ Ξηροκάστελον καὶ εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ οὕτω ἔλαβον μέρος καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Ἄν καὶ δὲν ἦσαν πολλοί, διότι δὲν ὑπερέβαινον τοὺς διακοσίους, ὁμως οἱ ἄνδρες αὐτοὶ ἀνέλαβον τὸν ἀγῶνα νὰ φυλάττουν ὡς σκοποὶ νύκτα καὶ ἡμέραν. Ἐστάλαξαν οἱ πτωχοὶ εἰς τὰ πόδια των, καὶ εἶναι ἀξιοὶ ἐπαίνου διὰ τὴν ἐπὶ ἓνα περὶ του μήνα τοιαύτην ὑπηρεσίαν των, διότι ὠφέλησαν τὴν πολιορκίαν, καὶ μάλιστα αὐτοὶ πρῶτοι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἄλωσιν ἐμβῆκαν μέσα εἰς τὸ Παλαμῆδιον. Δὲν ἐνθυμοῦμαι τὰ ὀνόματά των διὰ νὰ τὰ μνημονεύσω καὶ νὰ πλέξω τὸν στέφανον τῆς καρτερίας των. Καὶ ὅμως μέχρι τέλους ἀδικήθησαν εἰς τὴν διανομὴν τῶν λαφύρων, διότι τὰ ἐπῆραν οἱ ἄτακτοι. Ἄν ἐβλεπέ τις τοῦτο τὸ τακτικὸν σῶμα πῶς ἐγενεῖ τότε καὶ πῶς ἦτο ἐνδεδυμένον, ποτὲ δὲν θὰ τὸ ἐλπισμόνε, ἀλλ' οὔτε ἠμπορεῖ τις νὰ τὸ ζωγραφίσῃ, διότι πρὸς τοῦτο θέλει ὅλα τοῦ κόσμου τὰ χρώματα. Ἐφόρουν, παραδείγματος χάριν, μπινισία Τουρκικὰ διαφόρων χρωμάτων καὶ τῆς γούνας ἀνάποδα καὶ μακρόθεν ἐφαίνοντο ὡσάν ἀρκουδες ἢ καμήλαις. Εἰς δὲ τὰς κεφαλὰς των ἐφόρουν καθούκια Τουρκικὰ. Ἄλλοι ἐξ αὐτῶν ἦσαν ξυπόλυτοι, καὶ ἄλλοι πάλιν ἐφόρουν ὑποδήματα κόκκινα, καὶ κίτρινα καὶ μέστια γυναικεῖα. Πολλοὶ δὲ ἄλλοι εἶχον ἀντὶ μολύβου καπλώματα εἰς τὴν ράχιν των. Οἱ δὲ σκοποὶ μακρόθεν δὲν διεκρίνοντο ἂν ἦσαν ἄνθρωποι. Ἐβλεπέ τις μόνον ἓνα πρῶγμα καὶ ἐμαύριζε καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ὀρθὴν λόγχην τοῦ ὅπλου ἐγγωρίζοντο ὅτι ἦσαν σκοποὶ. Ὁ δὲ καιρὸς ἦτο χειμῶνας καὶ ἔκαμνε κρύο πολὺ, καὶ διὰ τοῦτο ὑπέφεραν οἱ πτωχοί. Ὁ ἀρχηγὸς των, Νόρμαν κα-

Ἄλλὰ καὶ οὕτω τὸ ρεῦμα αὐτὸ οὐδέποτε ἐξηράνθη ὀλοσχερῶς, καὶ τὸ εὐγενὲς αἷμα τῆς Ἑσπερίας ἔρρευσε μέχρι τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν τοῦ ἀγῶνος ἐν διαφορωτάτοις ἐν Ἑλλάδι πεδίοις τῶν μαχῶν. Ἡ πρώτη ἰσχυρὰ κίνησις πρὸς τὴν εἰς Ἑλλάδα μετάβασιν μεγάλων φιλελληνικῶν ὁμάδων, αἵτινες ἐν τούτοις ἕνεκα τῆς πολιτικῆς τῆς Αὐστριακῆς ἠναγκάζοντο νὰ ἐδεύωσι δι' Ἑλβετίας πρὸς τὴν Μασσαλίαν, ἐδόθη ὑπὸ πολλῶν πρόφην ἀξιωματικῶν. Ταῦτα τὰ ἀπὸ Ἰουλίου καὶ Αὐγούστου 1821 φερόμενα στίφη ἐτύγχανον τῆς χρηματικῆς συνδρομῆς τῶν Φιλελληνικῶν Γερμανικῶν Συλλόγων ἐγένοντο δὲ πρὸς τούτοις καὶ δαπάναι χρηματικαὶ καὶ διὰ τὰ ναῦλα, ὅπλα, πολεμοφόδια καὶ ἰατρικοὺς καὶ χειρουργικοὺς πόρους. Μέχρι τοῦ Νοεμβρίου 1822 ἐκτῶ τοιαῦτα ἐγένοντο στρατεῖαι εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ μάχη τοῦ Πέτα κατέστρεψεν, ὡς γνωστὸν, μέγαν ἀριθμὸν τῶν ἀρίστων Φιλελλήνων ἢ μεγάλη στρατεία, ἣν ὁ Ἕλλην Κεφάλας, πράκτωρ τοῦ Ἀρείου Πάγου, ᾠδήγησεν ἀπὸ Μασσαλίας (10/22 Νοεμβρίου) εἰς Ἑλλάδα, ἢ ἀπαρτιζομένη ἐξ 150 ἀνδρῶν, ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ καὶ πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ χρόνου τοῦ ἐν Βερῶνῃ συνεδρίου ἐπαισθητὴν κατασταθεῖσαν δυσμένειαν τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ἑλλάδι διεσκορπίσθη ἀνωφελῶς καὶ ἀπράκτως, τὸ μὲν ἕνεκα τῆς ἐκρύβου καταστάσεως, ἐν ἣ διατέλει ἡ χώρα περὶ τὸ τέλος τοῦ 1822, ἐν μέρει δὲ ἐξ ὑπαιτιότητος τοῦ ἀνικάνου καὶ ἰδιοτελοῦς ἀρχηγοῦ, θανόντος ἐν Τριπολιτσᾷ ἀπὸ πυρετοῦ. Ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου καὶ διαρκούσης τῆς ἀμφιβόλου καταστάσεως τοῦ 1823 ὀλοσχερῶς ἐξέλιπον αἱ τοιαῦται ἐπικουραὶ, μέχρις οὗ ἡ ἐνεργητικὴ δρᾶσις τοῦ Φιλελληνισμοῦ ἔλαβε νέαν ἐξ Ἀγ-

λοῦμενος, Γερμανὸς καὶ αὐτὸς τὸ γένος, ὅστις ἀπέθανε κατὰ τὸ 1823, καὶ οἱ λοχαγοὶ ἔδειξαν μεγάλην γενναιότητα καὶ καρτερίαν ἀμίμητον καὶ ἔσως ἢ μητέρα τρέφει καὶ περιποιεῖται τὰ παιδιά τῆς, εἶται καὶ αὐτοὶ ἐπιμελοῦντο τοὺς στρατιώτας των. Ἐἶχαν δὲ οὗτοι καὶ ὀλημέρα πόλεμον μὲ τὴν ἄλλειψιν τῶν ἀναγκαίων μέσων, διότι ἕως νὰ εὔρουν τὸ ἕνα, τοὺς ἔλειπε τὸ ἄλλο, καὶ διὰ ταῦτα τὰ αἷτια καὶ ἄλλα ἀκόμη, ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἐδυνήθη νὰ πῆξῃ αὐτὸ τὸ σῶμα τῶν τακτικῶν. Ὅλοι δὲ οὗτοι οἱ Γερμανοὶ ὑπῆρξαν οἱ εἰλικρινέστεροι καὶ ἀφιλοκερδοτάτοι φίλοι τῆς Ἑλλάδος, καὶ διὰ τὰς τοιαύτας ἀρετάς των ἐμάκρυνα τὸν λόγον». Σ. Μ.

γλίεας προερχομένην λάμπιν διὰ τῆς εἰς τὸν ἀγῶνα συμμεθέξωσ τοῦ τότε περικλεεστάτου ποιητοῦ τῆς «Παγκοσμίου φιλολογίας»¹.

Ἐν τῇ Μεγάλῃ Βρεττανίᾳ ἀφ' οὗ χρόνου ἐπῆλθεν ἡ μνημονευθεῖσα μεταβολή ἐν τῇ ἐναντίον τοῦ Ἑλληνικοῦ κινήματος πολιτικῆ ὁ ἀγῶν τοῦ Φιλελληνισμοῦ προσέλαβεν ἰσχυροτέραν κίνησιν. Καὶ ἐν Ἐδιμβούργῳ μὲν προΐστατο τῶν Φιλελλήνων ὁ Μ' Εἰσιε, ἐν Λονδίῳ δὲ ὁ λόρδος Erskine. Μεταξὺ δὲ τῶν μελῶν τῆς Οὐγγικῆς ἀντιπολιτεύσεως συνεκροτήθη ὁ Λονδίνεος Φιλελληνικὸς Σύλλογος ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Ἔρσκιν, ὁ Ἰωσήφ Χοῦμ, ὁ Ροδέρτος Λόγκ καὶ ὁ Ἰωάννης Βόγρικ' ὁ δὲ Σύλλογος οὗτος ἐγένετο ἔρεισμα καὶ εἰς τὰς ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Εὐρώπῃ φιλελληνικὰς ἐνεργείας. Ἐντολῇ τοῦ Συλλόγου τούτου ὁ συνταγματάρχης Λαϊκέστερ Στάνχωπ (Leicester Stanhope), κόμης Χάρλιγκτων, μετέβη εἰς Γερμανίαν καὶ εἰς Ἑλβετίαν ἵνα πείσῃ εἰς κοινὴν σύμπραξιν τοὺς ἐν ταῖς χώραις ταύταις φιλελληνικοὺς συλλόγους καὶ διενεργήσῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι αὐτῇ ἵδρυσιν φιλελληνικῆς ἐπιτροπείας, λαμβανούσης τὰς ἐξ Εὐρώπης πεμπομένας ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων συνδρομὰς καὶ μεριμνώσης περὶ τῆς προσήκουσης χρήσεως αὐτῶν. Κατὰ Ἰούνιον δὲ ὁ τοῦ ἐν Λονδίῳ φιλελληνικοῦ συλλόγου γραμματεὺς, ὁ πλοίαρχος Βλαγκιέρως, μετέβη διὰ Ζακύνθου εἰς Πελοπόννησον, ἵνα ἐξετάσῃ τὰ ἐνταῦθα πράγματα καὶ συνάψῃ σχέσεις μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀγγλῶν².

Μεγίστην δὲ σπουδαιότητα ἐκτήσατο τὸ γεγονός διτι ἀρχαίως τις γνώστης τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καταστάσεως, ὁ τῆς Ἀγγλίας μέγας μὲν, ἀλλ' ὁ τῆς κοινωνίας τῆς πατρίδος αὐτοῦ πρὸ πολλοῦ ἀποσκιρτήσας ποιητῆς, λόρδος Βύρων, ὁ διάπυρος κοσμοπολί-

1. Πρβλ. τὴν περὶ τῶν ἔργων τοῦ Γερμανικοῦ Φιλελληνισμοῦ ἔκθεσιν ἐν ἄρ. III—VI, σελ. 7—38, ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Schott τῇ ἐπιγραφομένῃ «Erläuternden Nachtrag zu Pouqueville's Geschichte der Wiedergeburt Griechenlands», καὶ Gordon-Zinkeisen τόμ. 1 σελ. 569 κφε. *

* Ἴδε περὶ τοῦ Γερμανικοῦ Φιλελληνισμοῦ τὴν κατὰ τὸ 1896 δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Sauer ἐκδιδόμενῳ περιοδικῷ «Εὐφορίωνι» (Euphorion) πραγματείαν τοῦ ἐν Βιέννῃ λογιῶν Ροβέρτου Ἀρνόλδου. Σ. Μ.

2. Πρβλ. Gervinus ἐν εἰρ. τόμ. 6 μέρ. 2 σελ. 1—12. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 319. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 194.

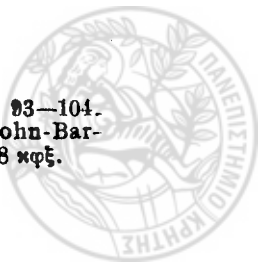
της πολέμιος πάσης δεσποτείας, ὁ ἀπὸ ἐτῶν ἤδη εἰς τὰ ἐν Ἰταλίᾳ κινήματα προσέχων τὸν νοῦν, ἐξεγειρόμενος καὶ ὑπὸ τοῦ Βλαγκιέρου εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα ἔστρεψε πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἀγάπην, πᾶσαν αὐτοῦ τὴν πολυειδῶς καταναλωθεῖσιν δύναμιν. Ὁ Βύρων διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίῳ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἀπῆρεν εἰς τὰς Ἰονίους νήσους τῇ 12) 24 Ἰουλίου 1823 μετὰ τοῦ Ἰταλοῦ κόμητος Γάμδα καὶ τῶν Ἄγγλων Τρελάθνεϋ καὶ Ἄμιλτον Βρόγγ φέρων σπουδαία χρηματικὰ κεφάλαια μεθ' ἑαυτοῦ. Ἐνταῦθα προσωρμίσθη εἰς τὸ Ἀργοστόλιον τῆς Κεφαλληνίας καὶ διέτριψεν ἐνταῦθα μέχρι τῆς 17)29 Δεκεμβρίου 1823, μένων ὅτε μὲν ἐν τῷ πλοίῳ αὐτοῦ, ὅτε δὲ ἐν θελκτικῇ τινι ἀγροτικῇ ἐπαύλει κειμένη ἐπὶ λόφου τινὸς ἐγγὺς τῆς κόμης Μεταξάτων, τῆς γνωστῆς διὰ τὴν ἐνταῦθα κατασκευὴν τοῦ ἀργυρόχρου νήματος τοῦ παραγομένου ἐκ τῶν ἰνῶν τῆς ἀλόης Ἰ. Ἡ ἐμφάνισις αὐτοῦ παρήγαγεν ἀνά τὴν Ἑλλάδα εὐφρόσυνον ἐκπληξιν καὶ μεγάλας ἐξήγειρεν ἐλπίδας. Ἦδη ἡ τοῦ Βλαγκιέρου παρουσία εἶχε πληρώσει τοὺς εὐαισθητοὺς Ἑλληνας ἰσχυροτάτων ἐλπίδων περὶ Ἀγγλικῆς βοήθειας, ἰδίως περὶ εἰσορῆς Ἀγγλικοῦ χρυσίου. Ἄλλ' ἔτι πλέον ἤλπιζον νῦν νὰ ἐπιτύχωσιν ἀμέσως παρὰ τοῦ λόρδου Βύρωνος. Ὡς ἐκ τοῦ χαρακτήρος δὲ τῶν πλείστων τότε ἰσχυόντων Ἑλλήνων ἀρχόντων καὶ ἕνεκα τοῦ διαπληκτισμοῦ τῶν κομμάτων, ἅτινα ἀκριβῶς νῦν ἠυξάνοντο κατὰ τρόπον ὀλεθριώτατον, ἐζήτουν οἱ διάφοροι ἀρχηγοὶ ν' ἀλιεύωσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν εὐνοίαν καὶ τὰς λίρας τοῦ πλουσίου Ἄγγλου «μυλόρδου».

Ἄλλ' ὁ Βύρων ἦτο ἀνὴρ λίαν πρακτικοῦ χαρακτήρος, μὴ ἔχων προθυμίαν νὰ ἀγῆται καὶ νὰ φέρηται τυφλὸς ὑπὸ τῶν ἄλλων. Οὐδόλως ἀπατώμενος ὑπὸ τῶν ἐν μέρει δραστηκωτάτων, ἐν μέρει ἐσχάτην ἀφέλειαν προδιδουσῶν προτάσεων τῶν Ἑλλήνων ἀρχηγῶν, ἐπωφελήθη τὴν ἐν Κεφαλληνίᾳ διαμονὴν ἴνα, ἄνευ προκαταλήψεως, προβλεπτικῶς καὶ προνοητικῶς διαφωτισθῇ περὶ τῆς ἀληθοῦς πρὸς ἀλλήλας θέσεως τῶν μερίδων. Ἡ νοημοσύνη

1. Πρβλ. K. Braun, Reise-Eindrücke aus dem Südosten τόμ. 3 (1828) σελ. 63 κφξ.

τοῦ μεγάλου Ἑγγλοῦ φιλέλληνας συνετάχθη μετὰ τοῦ Μαυροκορδάτου, πρὸς ὃν καὶ ἄλλως μείζονα ἠσθάνετο κλίσιν ἢ πρὸς τοὺς τραχεῖς ὀπλαρχηγούς, καὶ ἀνταπόκρισιν ἰδιαιτέραν εἶχε μετ' αὐτοῦ. Πιὰρὰ τοῦ Μαυροκορδάτου δὲ μαθὼν περὶ τῆς ἀπορίας, ὑφ' ἧς ἐπιέζετο τότε τὸ Αἰτωλικὸν καὶ τὸ Μεσολόγγιον, εἰς ἃς πόλεις ὁ Μαυροκορδάτος, καθὰ εἶδομεν, μετέβη κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1823, διηυκόλυνεν ἤδη διὰ χρημάτων τὸν ἔκπλου τοῦ Ἰδραϊκοῦ καὶ Σπετσιοτικῆς στόλου. Μετὰ ταῦτα δὲ προσκληθεὶς καὶ ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν Στάνχωπ, ὅστις νῦν ἐπεσκέπτετο τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Λονδινεῦ φιλελληνικοῦ Συλλόγου, ἀπέπλευσε τέλος τῆ 17)29 Δεκεμβρίου 1823 ἀπὸ Ζακύνθου μετὰ δύο πλοίων εἰς Μεσολόγγιον, ἔνθα ἀφίκετο τῆ 24)5 Ἰανουαρίου καί, τυχὼν ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς παρὰ τοῦ λαοῦ, ἐγκατεστάθη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ γηραιοῦ Τρικούπη (πατρός τοῦ ἱστοριογράφου) ¹. Ἄλλ' ἢ σφόδρα βραχυχρόνιος δρᾶσις, ἥτις ἔλαχεν αὐτῷ ἐνταῦθα, καὶ αἱ περαιτέρω πρὸς τὸν φιλέλληνα Βρεττανὸν σχέσεις τῶν Ἑλλήνων περιπλέκονται μετὰ τῆς κατὰ τοὺς ἐπομένους μῆνας κατστάσεως τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἀνάγκη νὰ σκιαγραφηθῇ ἐνταῦθα διὰ βραχείων.

1. Νεφουλ. σελ. 133—137. Gordon-Zinkeisen, τόμ. 2 σελ. 93—104. Finlay, τόμ. 2 σελ. 22—24. Gervinus, σελ. 15—20. Mendelssohn-Bartholdy, σελ. 321 κφξ. v. Prokesch-Osten, τόμ. 1 σελ. 229, 238 κφξ.

Η΄.

Ἡ μεταξὺ τῶν Κεντρικῶν Ἑλληνικῶν ἀρχῶν [κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1823 ἔρις.—Ἡ ὑπὸ τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην νέα Κυβέρνησις (1824).—Ἐμφύλιος πόλεμος ἐν Πελοποννήσῳ κατὰ Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον τοῦ 1824 μετὰ τῆς μερίδος τοῦ Κολοκοτρώνη. — Νέαι συγκροίσεις κατὰ Μάιον καὶ νίκη τῆς νέας Κυβερνήσεως κατὰ Ἰούνιον 1824. — Τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν ἐν Λονδίῳ δάνειον.—Ὁ Βύρων ἐν Μεσολογίῳ.—Ὁ Στάγχαπ καὶ ὁ Ὀδυσσεύς.—Ὁ θάνατος τοῦ Βύρωνος.—Ἡ πτώσις τῆς δυνάμεως τοῦ Ὀδυσσεύς.

Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ 1823 ἡ ἐσωτερικὴ ἀναρχία ἔλαβεν αὐξησιν ἐπικίνδυνον ἐν τῇ ὑπ' οὐδενὸς ἐχθροῦ ἀπειλουμένην Πελοποννήσῳ. Ἡ ἔρις ἢ μεταξὺ τῶν δύο στοιχείων τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας, τῆς στρατιωτικῆς μερίδος ἐξ ἑνός, καὶ τοῦ πλήθους τῶν προκρίτων, περιλαμβανομένου ἐν αὐτοῖς καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου, ἐξ ἄλλου μέρους· τέλος αἱ συγκρούσεις αἱ μεταξὺ τῶν μεγάλων ἀρχηγῶν καὶ τῶν ἰσχυρῶν οἰκογενειῶν τῆς χώρας ἐλάμβανον διαστάσεις ἀπειλούσας ἀληθῆ κίνδυνον. Εὐτύχημα δὲ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὅτι τὸ πλῆθος τοῦ λαοῦ οὐδόλως ἐφρόντιζε περὶ τῶν τοπικῶν τούτων καὶ προσωπικῶν ἐρίδων, καὶ ὅτι αἱ συγκρούσεις ἐφ' ὅσον διεξήγοντο διὰ τῶν ὄπλων περιωρίζοντο τό γε νῦν εἰς τοπικὰς τινὰς δηώσεις καὶ τεραστίας διασπαθήσεις πυρρίτιδος, ἐν τῇ ὄλῃ ὀλίγον ἐκχέουσαι αἵμα. Τὴν τοιαύτην κατάστασιν τῶν πραγμάτων ὁμως δὲν μετέβαλλε τὸ γεγονός ὅτι τὸ δημόσιον ἕνεκ τούτου βραδείας ὑψίστατο ζημίας, ὅτι ἐν τῇ Πελοποννήσῳ αὐτῇ ἢ πολιορκία τῶν Πατρῶν ὀλιγορεῖτο κατὰ τρόπον ἀναπολόγητον. Καὶ ὅσα μᾶλλον αἱ τοιαῦται ἐρίδες καὶ ἀνταγωνισμοὶ ἐπέφερον ἐπὶ τέλος διὰ τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων πολέμου ἐμφυλίου, τοσούτῳ δυσχερέστερον ἐπὶ τέλος καθίστατο ἢ κατὰ τὴν στιγμήν τοῦ ἐκ νέου καὶ φοβεροῦ ἐνσκήπτοντος ἀπὸ Τούρκων κινδύνου ἐναντίον τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐχθροῦ συνένωσις πασῶν τῶν δυνάμεων.

Ὁ γηραιὸς Κολοκοτρώνης ἕνεκα τῆς κατὰ τὸ ἔτος 1823 ἀπραξίας αὐτοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ ραδιουργιῶν εἶχεν ἐντελῶς καταστρέψει τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα. Μόνοι οἱ Ἀρκάδες ἔμεινον ἐτι ἀσφαλῶς πιστοὶ εἰς αὐτόν. Ἡ ἔρις ἢ μεταξὺ τοῦ ἐν Ἄργει ἐδρεύοντος Βουλευτικοῦ (ὅπερ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ πρὸς μόνον τὸν Ζαῖμην διετέλει εἰς ἀγαθὰς σχέσεις) καὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τοσοῦτον ἐπετάθη, ὥστε ἐπὶ τέλους καὶ ὁ Κολοκοτρώνης κατέλιπε τὴν ἐν τῇ Ἐκτελεστικῇ ἀντιπροεδρείαν αὐτοῦ, χωρὶς νὰ θέλῃ, ἐννοεῖται, ἐντεῦθεν νὰ καταλίπη καὶ πᾶσαν πολιτικὴν ἐνέργειαν. Τέλος τὰ πράγματα κατήντησαν εἰς ρῆξιν. Πρὸς διάλυσιν τῆς νεωστὶ ἀναφύσεως μεταξὺ τοῦ Πλαπούτα καὶ τῶν Δηλιγιανναίων ἔριδος μετέβησαν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Μεταξᾶς εἰς τὴν Καρύταιναν. Ἐκ τούτου ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Ναυπλίῳ μελῶν τῆς Κυβερνήσεως περιωρίσθη εἰς δύο μόνον ἀνδρας, τὸν Πετρόμπευν καὶ τὸν Σωτήρην Χαραλάμπην. Ἐναντίον δὲ τοῦ νόμου τοῦ ἀπαιτοῦντος ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν κυβερνητικῶν πράξεων τὴν παρουσίαν τοῦλάχιστον τριῶν μελῶν, ἐξηκολούθησαν οὗτοι νὰ ἐκτελῶσι τοιαύτας πράξεις. Τὸ ἀτοπὸν τοῦτο λοιπὸν ἐπωφελέθη τὸ ἐν Ἄργει Βουλευτικὸν καὶ καθήρσε (τῇ 25/7 Δεκεμβρίου 1823) τὸν κόμητα Μεταξᾶν¹, διορίσαν ἀντ' αὐτοῦ τὸν Δρ. Κωλέττην μέλος τῆς Κυβερνήσεως. Ἄλλὰ τοῦτον δὲν ἀνεγνώρισαν ὁ Πετρόμπευς καὶ ὁ Χαραλάμπης· περιπλέον δὲ ἐκήρυξαν οὗτοι ὅτι τὸ Βουλευτικὸν δὲν ὑφίστατο κατὰ νόμον, διότι δὲν εἶχε νῦν τὴν νόμιμον ἀπαρτίαν² τῶν δύο τρίτων αὐτοῦ! Εἶτα δὲ ἐξέπεμψαν τῇ 28)10 Δεκεμβρίου τοὺς ὄπλαρχηγούς Πᾶνον Κολοκοτρώνην, Νικήταν καὶ τὸν (Βούλγαρον) Κατζίτ-Χρῆστον μετὰ σίφους παλληκαριῶν ἐναντίον τοῦ Ἄργους. Διακόσιοι ἔνοπλοι εἰσῆλθασαν τότε εἰς τὴν αἰθουσαν τῶν συνεδριῶν τῆς νομοθετικῆς βουλῆς καὶ διεσκόρπισαν αὐτήν, ἐλεηλάτησαν δὲ καὶ τὰς κατοικίας τῶν βουλευτῶν, ἐπὶ τούτοις ὅμως ἐπέτρεψαν αὐτοῖς ν' ἀπέλθωσιν ἀκώλυτοι. Οἱ βουλευταί, ἐξαιρουμένων δέκα εἰς τὴν Κυβερνήσιν πι-

1. Ὁ Μεταξᾶς ἐπαύθη ὡς ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ Βουλευτικοῦ καταλιπὼν τὴν θέσιν αὐτοῦ καὶ μεταβὰς εἰς Καρύταιναν. Σ. Μ.

2. Διότι μέρος τῶν βουλευτῶν εὐρίσκειτο ἐν Τριπολιτσᾷ. Σ. Μ.

¹ *Ἱστορία Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως. Τόμος Β'.*

στῶν μεινάντων, μετέβησαν τῇ 30)12 Δεκεμβρίου εἰς Κρανίδιον καὶ ἐτέθησαν ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν προκρίτων τῆς Ἰόδας. Στηριζόμενοι δὲ ἐπὶ τῆς προστασίας ταύτης καὶ συνεννοηθέντες σοδαρῶς πρὸς τὸν Ζαΐμην καὶ τὸν Κωλέττην προέβησαν εἰς τὸ νὰ κηρύξωσι καθηρημένους τὸν Πετρόμπευν καὶ τὸν Χαραλάμπην, καὶ νὰ σχηματίσωσι (6/18 Ἰανουαρίου 1824) νέαν κυβέρνησιν ἔχουσαν ὡς πρόεδρον τὸν Ἰωραῖον Γεώργιον Κουντουριώτην καὶ λοιπὰ μέλη τὸν Σπετσιώτην Παναγιώτην Μπόττσην, τὸν Λόντον, Κωλέττην καὶ Ζαΐμην· ἀλλ' ὁ Ζαΐμης παρέδωκεν ὑπερὸν τὴν θέσιν αὐτοῦ εἰς τὸν Σπηλιωτάκην τὸν Μιστριώτην, διότι ἐφαίνετο ὅτι ἠδύνατο νὰ χρησιμοποιηθῆ ὠφελιμώτερον ἀλλοχοῦ¹. Αἱ δὲ ἐπαρχίαι, ὧν οἱ βουλευταὶ μετέβησαν εἰς τὸ Ναύπλιον πρὸς τοὺς ἐκεῖ ὀπλαρχηγούς, διετάχθησαν νὰ ἐκλέξωσι νέους βουλευτάς.

Ἡ εὐτολμία αὕτη τῆς «πολιτικῆς μερίδος», ἐν ἣ ἔξεπροσωπεῖτο ἰσχυρῶς τὸ Φραγκικὸν καὶ τὸ Φαναριωτικὸν στοιχεῖον, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς ὀπλαρχηγούς τῆς στρατιωτικῆς μερίδος νὰ προβῶσι μετὰ τινος δισταγμοῦ ἐτι περαιτέρω. Καὶ οὗτοι, ἀρχηγούς ἔχοντες τὸν Πετρόμπευν καὶ τὸν Κολοκοτρώνην, ἔμειναν εὐσταθεῖς, μεταθέσαντες δὲ ὡς ἀποτελοῦντες νόμιμον κυβέρνησιν τὴν ἔδραν αὐτῶν εἰς Τριπολιτῶν διέταξαν καὶ αὐτοὶ νέας ἐκλογάς. Οὕτω δὲ ἐν τῇ Ξυστήνῃ Ἑλλάδι ὑφίσταντο δύο κυβερνήσεις ἐναντίον ἀλλήλων, κατηγοροῦσαι ἀλλήλων ὡς παρανόμων. Ἐν τούτοις ἡ ὑπεροχὴ τῆς νέας κυβερνήσεως ἦτο ἐπαισθητὴ. Ἡ νοσημοσύνη καὶ ἡ ἠθικὴ ροπή τῶν νησιωτῶν, αἱ τὸν Κωλέττην πρὸς πολλοὺς Ρουμελιώτας συνδέουσαι σχέσεις, ἡ ἠθικὴ δύναμις, ἣν εἶχεν ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ὁ Μκυροκορδάτος, ὠφέλησαν αὐτῇ σφόδρα. Ὁ Κολοκοτρώνης ἠδύνατο νὰ στηριχθῆ μόνον ἐπὶ τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τοῦ Δικαίου, ἀλλὰ οὗτος μετέστη μετ' ὀλίγον πρὸς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κρανιδίου· Ὁ Πετρόμπευς δὲν ἐνέπνεε πολλὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ἐν Μάνῃ δ

1. Ὁ Ζαΐμης παρητήθη ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὠφέλει μᾶλλον ἐκτὸς τῆς ἐξουσίας ἢ ἐντὸς τῆς ἐξουσίας μένων (Τρικουπὴ Γ' σελ. 106). Ὁ Κολοκοτρώνης (σελ. 135) οὐδ' ἀναφέρει περὶ διορισμοῦ τοῦ Ζαΐμη. Σ. Μ.

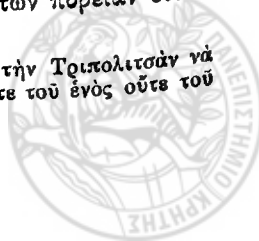
ἀνέκαθεν πρὸς τοὺς Μαυρομιχαλαίους ἀνταγωνιζόμενος οἶκος τῶν Μουρτζίνων τῆς Καρδαμίλης (Σικαρδαμούλης) συνετάχθη μετὰ τῶν πολεμίων αὐτοῦ. Ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλάς τό γε νῦν ἔμενεν οὐδέ- τέρα, καὶ τις πρὸς διαλλαγὴν μεσιτεία, εἰς ἦν, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν στρατιωτικῶν «ἀνταρτῶν», προέβη ὁ νῦν ἐν Τριπολιτσᾷ μένων Δημήτριος Ὑψηλάντης (ἀπὸ 10/22 Φεβρουαρίου 1824) μεταδὰς εἰς Κρανίδιον, ἀπέτυχεν ὀλοσχερῶς.

Ἡ κυβέρνησις τοῦ Κρανιδίου, ὑποστηριζομένη ἐκθύμως ὑπὸ τῶν Ὑδραίων καὶ τῶν Σπετσιωτῶν, ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιρρωσθεῖσα ἠθικῶς ἐκ τῆς ἐλπίδος τῆς ἐπικειμένης ἐπιτυχίας δανείου τινὸς διαπραγματευομένου τότε ἐν Ἀγγλίᾳ, καὶ μέλλοντος κατὰ τὰ προβλεπόμενα νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν μερίδα τῶν προκρίτων, προέβη νῦν τολμηρῶς ἐν τῇ ἔργῳ αὐτῆς. Τῇ 2)14 Μαρτίου ἐκήρυξεν ὡς ἔδραν αὐτῆς τὸ Ναύπλιον, ἔνθα νῦν ἔτι ἤρχεν ἡ μερίς τοῦ Κολοκοτρῶνῃ καὶ τῇ 6)18 Μαρτίου μετέβη εἰς Μύλους ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Μιαούλη καὶ κατὰ διαταγὴν αὐτῆς ἐπολιορκήθη τὸ Ναύπλιον ὑπὸ τῶν Ὑδραίων καὶ τῶν Κρανιδιωτῶν. Ἐνῶ δὲ ἐπολιορκοῦντο ἐνταῦθα ὁ Πᾶνος Κολοκοτρῶνῃς, ἡ Μπουμπουλίνα καὶ ὁ Μεταξᾶς, τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα ἐκυρτίευσαν τῇ 13)25 Μαρτίου τὸ Ἄργος, κατέλαβον δὲ διὰ χρυσοῦ τῇ 21)2 Ἀπριλίου καὶ τὴν σπουδαίαν θέσιν τοῦ Ἀκροκορίνθου, οὗ ἡ φρουρὰ ἔνεκεν καθυστερήσεως τοῦ μισθοῦ οὐδεμίαν ἀντέταξεν ἀντίστασιν. Ὅτε δὲ ὕστερον τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα ἀνερχόμενα εἰς 3000 ἄνδρας ἐπῆλθον ὑπὸ τὸν Λόντον, τὸν Ζαΐμην, τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν καὶ τὸν Γιατράκον ἐναντίον τῆς Τριπολιτσᾶς, συνήφθη μὲν τις ἐκατέρωθεν ἰσχυρὸς πυροβολισμὸς, ἀλλὰ, ἕνεκα τῆς ἀδιαφορίας τῶν στρατιωτῶν πρὸς τὰς διαταγὰς τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, οὐδεὶς ἐκ τούτων ἐφονεύθη, οἱ δὲ αἰχμάλωτοι ἀφίεντο συνήθως εὐθύς ἐλεύθεροι. Εἶτα δὲ ἀπορίαι τροφῆς καὶ τῶν πρὸς πόλεμον ἐπιτηδείων καὶ αἱ μεταξὺ τοῦ Πετρόμπευ καὶ τοῦ Κολοκοτρῶνῃ ἔριδες ἠνάγκασαν τοὺς ὀπλαρχηγοὺς νὰ παραδώσωσι τὴν πόλιν τῇ 5)17 Ἀπριλίου ἐπὶ τῇ δρφ τῆς ἐλευθερίας ἀποχωρήσεως τῶν τέως κατεχόντων αὐτήν¹.

1. Κατὰ Κολοκοτρῶνῃν (σελ. 128) ἡ συμφωνία ἦτο «ὁ Πετρόμπευ; νὰ

Μετά τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ἡ νέα κυβέρνησις μετέθηκε τὴν ἔδραν αὐτῆς εἰς τὸ Ἄργος. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ διεδόθη ἡ εἰδησις ὅτι ἐκ τοῦ πραγματοποιηθέντος ἐν Λονδίῳ δανείου ἡ πρώτη δόσις (40 χιλ. λιρῶν στερλινῶν) ἀφίκετο ἤδη εἰς Ζάκυθον (12)24 Αὐγούστου). Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, κλίπερ νῦν πεντεκαίδεκα μόνον ἔχων περὶ αὐτὸν ἄνδρας ἐν Καρυταίνῃ, ἅπαξ ἔτι κατέβαλε πᾶσαν δύναμιν ἵνα διὰ μεγάλου τινὸς κτυπήματος καταβάλλῃ ἐντελῶς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, πρὶν ἢ οὗτοι δυνηθῶσι νὰ λάβωσι τὰ σπουδαία ταῦτα χρηματικὰ κεφάλαια. Καὶ τὸν μὲν Πετρόμπευν ἐπεμψεν εἰς Μεσσηνίαν, αὐτὸς δὲ συνήθροισε τάχιστα σημαντικὴν δύναμιν παλληκαρίων, μεθ' ὧν ἐχώρησε πρὸς ἀνατολὰς ἵνα πολιορκήσῃ αὐτὸς τὴν Τριπολιτσάν. Τὸν υἱὸν αὐτοῦ Γενναῖον καὶ τὸν Πλαπούταν ἐπεμψεν εἰς Ἀργολίδα, ἵνα λύσωσι τὴν πολιορκίαν τοῦ Ναυπλίου. Ἐνῷ δὲ οἱ Ὑδραῖοι πολεμισταὶ καὶ οἱ Μούρτζινοι ἐπολέμουν ἀπὸ θαλάσσης ἐναντίον τῶν Μαυρομιχαλαίων, ὁ δὲ Πᾶνος Κολοκοτρώνης κατηγάλισκεν ἐναντίον τῶν πολιορκητῶν τεραστίαν ποσότητα πολεμοφοδίων, ὁ Γενναῖος, ὁ Πλαπούτας καὶ ὁ Νικήτας ἀφικνοῦντο τῇ 7)19 καὶ 8)20 Μαΐου εἰς τὸ ἐγγὺς τοῦ Ἄργους Κουτσοπόδι. Ἐνταῦθα ἐγένοντο πολλὰ σφοδρὰ μάχαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ σφοδροτάτῃ τούτων 28 μόνον ἔπεσαν μαχηταί. Τῇ δὲ 11)23 Μαΐου κατώρθωσε μὲν ὁ Πᾶνος νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ Ναύπλιον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γενναῖον, ἀλλ' ἡ μεγάλη ἐπιθεσις, ἣτις τῇ 12)24 Μαΐου ἐμελλε νὰ ἐνεργηθῇ κατὰ τοῦ Ἄργους ἐκ Ναυπλίου μὲν ὑπὸ τῶν δύο υἱῶν τοῦ Κολοκοτρώνη, ἀπὸ τοῦ Κουτσοποδίου ὑπὸ τοῦ Νικήτα καὶ τοῦ Πλαπούτα, καὶ ἀπὸ Κυνουρίας ὑπὸ 300 ὑπὸ τοῦ Μεταξᾶ στρατολογηθέντων Τσακῶνων, ἀπέτυχε τὸ μὲν ἕνεκα τῆς παρὰ τοὺς Μύλους ἐναντίον τῶν Τσακῶνων συμπράξεως τοῦ Μιαούλη μετὰ τῶν Βουλγάρων τοῦ Χατζῆ-Χρήστου, ἐν μέρει δὲ καὶ ἕνεκα τῆς ἀνδρείας τῶν ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην Ρουμελιωτῶν. Τοιαύτην λαβόντων τῶν πραγμάτων πορείαν ἐθεώ-

μείνη ἀπείραγος καὶ νὰ πάῃ εἰς τὴν Μάνην, καὶ τὴν Τριπολιτσάν νὰ τὴν ἀφήσωμεν εὐκαιρῇ, καὶ νὰ μὴ ἔμβουν μέσα οὔτε τοῦ ἐνὸς οὔτε τοῦ ἄλλου τοῦ μέρους στρατιωταί. Σ. Μ.

ρησε σκόπιμον ὁ γηραιὸς Κολοκοτρώνης νὰ συνομολογήσῃ διὰ ἐγκαίρως εἰρήνευσεν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν συνωμολογήθη ἡ εἰρήνη αὕτη, εἶναι ἀξίος προσοχῆς, διότι μαρτυρεῖ πόσον καλῶς συνεννοοῦντο πρὸς ἀλλήλους οἱ ἐκ τῶν αὐτῶν χωρῶν καταγόμενοι προκειμένου νὰ ὑπερασπίσωσι τὰ κομματικά αὐτῶν συμφέροντα. Ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος, οἱ μέχρι χθὲς πολιορκούντες τὸν «γέρον» τοῦ Μωρηῶ ἐν Τριπολιτσᾷ, παρέσχον αὐτῷ ἐπιεικεστάτους ὄρους, διότι δὲν συνέφερον αὐτοῖς νὰ βλέπωσι τὸν γηραιὸν στρατηλάτην καταστρεφόμενον, οὐδὲ νὰ ἐπιτρέψωσι ν' αὐξηθῇ ὑπερμέτρως ἢ τῶν προκρίτων τῶν νήσων ὑπεροχῇ. Ὁ Κολοκοτρώνης ἀνεγνώρισε νῦν τὴν νέαν Κυβέρνησιν καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Κεφύταιναν ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Πᾶνος ἔλαβεν 25 χιλ. γρόσια πρὸς ἀπότισιν τῶν μισθῶν τῶν παλληκαρίων αὐτοῦ καὶ παρέδωκε τῇ 7)19 Ἰουλίου τὸ Ναύπλιον εἰς τὴν Κυβέρνησιν, ἥτις τῇ 12)24 Ἰουλίου ἐποίησε τὴν θριαμβευτικὴν αὐτῆς εἰς τὴν πόλιν εἰσέλευσιν. Ἡ νίκη τῆς νέας Κυβερνήσεως ἦτο τελεία καὶ τῇ 2)14 Ἰουλίου ἐδόθη γενικὴ ἀμνηστία¹.

Ἡ νίκη τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Κραυιδίου ἐφάνη ἀναγκαία ὡς νίκη τῆς τάξεως καὶ τῶν στοιχείων ἐκείνων, ἅτινα εἰργάζοντο ἐν Ἑλλάδι ὑπὲρ τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς νομιμότητος καὶ φιλανθρωποτέρων τοῦ βίου τύπων. Ἄλλ' οὐχ' ἦττον ἀκριβῶς ἡ Κυβέρνησις αὕτη ἀπέβη τὰ μάλιστα ὀλεθρία εἰς τοὺς Ἕλληνας καὶ δὴ, ἵνα εἰπωμεν διὰ βραχέων, ἐπειδὴ ἐδείχθη τάχιστα ἡ Κυβέρνησις κομματικὴν ἔχουσα χροιάν τοπικὴν ἐν τῇ τραχυτάτῃ ἐννοίᾳ τοῦ ὀνόματος, καὶ ἐν τῇ θεραπείᾳ τῶν τοπικῶν αὐτῆς συμφερόντων ἐνθα μὲν δεινῶς ἡμέλησε τῆς ἐναντίον τοῦ νέου ἔξωθεν φοβεροῦ κινδύνου ἀμύνης, ἐξ ἄλλου δὲ ἐνεκὰ τῆς Ἰδραϊκῆς καὶ Ρουμελιωτικῆς τραχύτητος αὐτῆς ἀνῆψε κατὰ τῶν «Μωραϊτῶν» νέον ἐμφύλιον πόλεμον ἐν χρόνῳ, καθ' ὃν ἡ ἀπὸ τῶν νοτιανατολικῶν πολεμίων (Αἰγύπτου) ἐπερχομένη θύελλα καθίστα ζοφερώτατον τὸν οὐρανὸν τῆς Ἑλλάδος. Ὁ νέος ἐμφύλιος πόλεμος ἐγένετο

1. Gordon-Zinkeisen, τόμ. 2 σελ. 83—90, 115—124. Finlay, σελ. 28. Gervinus, τόμ. 5. Μέρ. 1 σελ. 504—517. Mendelssohn-Bartholdy, σελ. 325 κφξ. v. Prokesch-Osten, τόμ. 1 σελ. 237—239, 270—278.

τελευτῶντος τοῦ 1824, κατ' ἀκολουθίαν νέου μετασχηματισμοῦ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω. Ὁ μετασχηματισμὸς οὗτος συνέπιπτε μετὰ τῆς ἀνανεώσεως τοῦ Βουλευτικοῦ, τῆς μετ' ἀσυνήθους νῦν βραδύτητος τελεσείσης· εἶναι ἀληθές ὅτι ἡ Κυβέρνησις διέταξεν ἀπὸ τοῦ Ἄργου, ἵνα αἱ νέαι ἐκλογαὶ ἐνεργηθῶσι τῇ 2)14 Ἀπριλίου 1824, καὶ δὴ κατὰ τὸν ἐν τῇ Ἐθνικῇ Συνελεύσει τοῦ Ἄστρου, ψηφισθέντα «ἐκλογικὸν νόμον»¹. Ἄλλ' αἱ ἐκλογαὶ αὗται ἐπὶ τόσοτον χρόνον ἀνεβλήθησαν, ὥστε τὸ νέον Βουλευτικὸν μόνον τῇ 1)13 Ὀκτωβρίου συνήλθεν ἐν Ναυπλίῳ. Τό γε δὲ νῦν ἡ κυριωτάτη φροντίς τῆς Κυβερνήσεως ἀπέδλεπεν εἰς τὸ νὰ κκαταλάβῃ πράγματι τὸ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπὶ τέλους συνομολογηθὲν δάνειον.

Ὅτι τοιοῦτον δάνειον ὑπὲρ Ἑλλάδος ἐπραγματοποιήθη καθ' ὃν χρόνον τὰ ἄξια λόγου εἰσοδήματα ταύτης² ἀνῆρχοντο κατ' ἔτος ἀπλῶς εἰς δύο ἑκατομμύρια φράγκων, ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας πολέμου αὐτοῦ, πρὸς κρείττονα ὀργάνωσιν καὶ μέχρι τινὸς κκνονικὴν μισθοδοσίαν καὶ διατροφὴν τῶν στρατευμάτων, πρὸς διατροφὴν τῶν ναυτῶν καὶ τῶν πεζοναυτῶν, καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πυροβολικοῦ, οὐχ ἦσσαν δὲ καὶ διακκνονίσιν τῆς ἐν τοῖς στρατοπέδοις ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας· ὅτι τοιοῦτον δάνειον ἐπραγματοποιήθη πάντως, τοῦτο ἦτο ἀποτέλεσμα κατὰ πρῶτον λόγον τῆς ἰσχυρᾶς ἐπιδόσεως τοῦ φιλελληνισμοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ. Ἦδη ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως φίλος τις τοῦ πρίγκιπος Μαυροκορδάτου, ὁ ἐξ

1. Ὁ ἐκλογικὸς οὗτος νόμος (πρβλ. Gordon-Zinkeisen, τόμ. 2 σελ. 124) καθώριζεν ἵνα «ἐκάστη κόμη ἐκλέγῃ ἐπίτροπον ἕνα ἀξιοεβαστον φέροντα ἔγγραφον τῆς ἐπιτροπείας αὐτοῦ ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τῆς πλειονότητος τῶν πολιτῶν τῶν ἐχόντων ἰδιοκτητικὸν οἰκίαν, οἱ τοιοῦτοι ἐπίτροποι συνάγονται ἔπειτα ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ἐπαρχίας καὶ τὸ σύνολον τῶν τοιούτων ἐκλογέων προβαίνει εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν βουλευτῶν. ἐπαρχίαι ἔχουσαι ἡσονας τῶν 25 χιλ. κατοίκων πέμπουσιν ἕνα βουλευτὴν· αἱ δὲ πλείονας ἔχουσαι κατοίκους, δύο· πρέπει δὲ νὰ ὦσιν οἱ ἐκλεγόμενοι Ἕλληνες καὶ ἔχοντες ἡλικίαν τοῦλάχιστον 25 ἐτῶν, προσέτι δὲ ἢ νὰ ἔχωσι γεννηθῆ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἢ νὰ ἔχωσιν οἰκίαν πέντε ἐτη ἐνταῦθα, τέλος δὲ νὰ ἔχωσι καὶ ἀκίνητον ἰδιοκτησίαν ἐνταῦθα καὶ νὰ ὦσιν ἐγγεγραμμένοι ὡς πολῖται. Αἱ ἐκλογαὶ ἐνεργοῦνται κατ' ἔτος, λήγουσι περὶ τὰ τέλη Μαρτίου».

2. Jurien de la Gravière, σελ. 162.

Ἐκ τῆς Ἀνδρέως Λουριώτης, μάτην κατ' ἐντολήν τῆς τότε Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἶχε ζητήσῃ νὰ εὕρῃ δάνειον ἐν Ἰσπανίᾳ καὶ ἐν Πορτογαλίᾳ, εἰ καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ ἐγγύησιν διενεοῖτο νὰ προσφέρῃ Ἑλληνικὰς ἐθνικὰς γαίας. Τέλος ἦλθεν εἰς Λονδίον, ἔνθα διὰ τοῦ φιλέλληκος Βλαγκιέρου συνήψε σχέσεις τῇ 22)3 Μαΐου 1823 πρὸς τοὺς ἰσχυροτάτους ἀνδρας τῆς Οὐίγιγκῆς πολιτικῆς μεριδος. Ἐν συνεννοήσῃ δὲ πρὸς τοὺτους ἐποιήσατο μετὰ ταῦτα ὁ Βλαγκιέρος μετὰ τοῦ Λουριώτου περιόδωσαν διὰ τῆς Ἑλλάδος, ἵνα ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἐξετάσῃ τὰ κατὰ τὴν χώραν. Ὁ Βλαγκιέρος μετὰ τὴν ἐπάνωδον αὐτοῦ διὰ τῆς ἐκθέσεως αὐτοῦ (11/23 Σεπτεμβρίου) προελείανε τὴν ὁδὸν ἔμπροσθεν τοῦ φιλελληνικοῦ Συλλόγου τοῦ Λονδίνου εἰς τοὺς νέους Ἑλληνας ἀπεσταλμένους Λουριώτην, Ὁρλάνδον τὸν Ὑδραῖον καὶ Γ. Ζαΐμηγ. Ἄφου οἱ ἄνδρες οὗτοι ἕνεκα τῶν τότε ἐσωτερικῶν ταραχῶν ἐπὶ μακρὸν ἔτι ἠναγκάσθησαν νὰ μένωσιν ἐν Ἑλλάδι, τέλος δὲ τῇ 14)26 1824 Ἰανουαρίου ἀφίκοντο εἰς τὸ Λονδίον, εὗρον τὸ ἔδαφος λίαν πρόσφορον πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτῶν. Διότι ἡ τοῦ λόρδου Βύρωνος προσχώρησις εἰς τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ τὸ κοσμοπεριβόητον αὐτοῦ ὄνομα ἐπέδρασαν ἰσχυρῶς καὶ ἐπ' αὐτὸν ἔτι τὸν Ἀγγλικὸν ἐμπορικὸν κόσμον. Ἐξ ἐνός ἐν τῇ ἐμπορικῇ κόσμῳ ἐπεκράτει τότε ἐν τῶν κατὰ καιροῦς ἐπαναλαμβανομένων παραδόξων ρευμάτων, ὅπερ μέγα μέρος τῶν κεφαλαίουχων καὶ τῶν ἀποταμιευτῶν (Stockjobber) παρέσυρεν εἰς ἀμφιβόλους, τολμηράς, «ἀγρίας» κερδοσκοπίας. Οἱ Ἑλληνες ἐπίτροποι, ἐξουσίαν ἔχοντες νὰ συνάψωσι δάνειον 800,000 λιρῶν στερλινῶν παρέχοντες ὡς ἐγγύησιν τὰ ἐθνικὰ κτήματα, μάλιστα δὲ τὰς προσόδους τῶν τελωνείων, τῶν ἄλιπηγίων καὶ τῶν ἰχθυοτροφείων, συνωμολόγησαν τὸ δάνειον τοῦτο ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ λόρδου δημάρχου (Mansion-house) μετὰ ἐπίσημον γεῦμα, οὐ μετεῖχον ὁ δούξ Σουσεξίας καὶ τὰ μέλη τῆς Ἀγγλικῆς ἀντιπολιτεύσεως, τῇ 9)21 Φεβρουαρίου 1824 ἐπὶ τόκῳ 5 % μετὰ τῆς ὑπογραφῆς Loughnan, O'Brien, Ellice καὶ Σα. Οἱ Ἑλληνες ἐν τούτοις διὰ τῶν ἀρχαίων αὐτῶν δανείων

1. Τούτου δηλονότι καὶ ἐνός μετὰ τοῦτο σινομολογηθέντος. Σ Μ.

καὶ διὰ τῆς χρήσεως αὐτῶν (μετὰ τῶν χρημάτων τούτων, ἅτινα ὕστερον δίκην ἐφιάλτου ἐπικαθήμενα ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ νεαροῦ βασιλείου ἐκάλυον τὴν τούτου ἀνάπτυξιν καὶ ἐξέθετον τὴν οἰκονομικὴν πίστιν αὐτοῦ) ὄλιγον μόνον ἠτύχησαν· Ἐνεκα τῆς κρισίμου θέσεως, ἐν ἣ ἡ Ἑλλάς διετέλει πάντως τότε, οἱ ὄροι τοῦ δανείου ἦσαν ὡς, εὐνόητον, λίαν χαλεποί· πρὸς τούτοις ἡ ἐμπορικὴ πικουρῆς τῶν νέων οἰκονομολόγων φίλων τῆς Ἑλλάδος κατώρθωσε νὰ πωλήσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας τὰς νῦν ἀπαραιτήτους αὐτοῖς χρηματικὰς βοηθείας ἐπὶ τιμῇ εἰς ὑψίστον βαθμὸν ἀδροτάτη. Ἐν πρώτοις τὸ δάνειον συνωμολογήθη εἰς 59 λίρ. πραγματικοῦ κεφαλαίου ἐπὶ ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου 100 λίρ. Ἐπειτα οἱ τραπεζίται ἐκράτησαν τοὺς τόκους τῶν δύο πρώτων ἐτῶν καὶ τὸ χρεωλύσιον τοῦ 1^ο), διὰ δύο ἔτη, ἔλαβον ἔπειτα 3^ο), διὰ προμηθείας καὶ μετετέλειαν 2/5^ο%, διὰ προμηθείας τῆς τῶν τόκων ἀποτίσεως, ὥστε ἐπὶ τέλους ὁ πραγματικὸς κερπὸς τοῦ δανείου, ἀφαιρουμένου ἐκ τοῦ ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου 56^ο),^ο), περιερίζετο μόνον εἰς 8,400,000 φράγκ. ἢ 348,000 λίρ. στερλ. Οὐχ ἦττον ἡ συνωμολόγησις τοῦ δανείου εἶχε μεγάλην ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας σπουδαιότητα. Διότι ὁ μέγας οὗτος οἰκονομολογικὸς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν δεσμός, πλὴν τῶν ὑλικῶν ὠφελειῶν, αἰσθητικῶς παρεῖχεν, ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ καὶ ὡς πολιτικὴ ἀναγνώρισις καὶ ὡς τρόπος, δι' οὗ ἴσως ἦτο δυνατόν νὰ ἐνεργηθῇ καὶ ἡ διπλωματικὴ τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα προστασία¹.

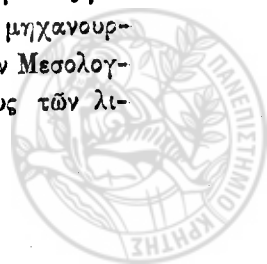
Ἐν τούτοις ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐμελλεν ἔτι νὰ διέλθῃ πολλοὺς ἔτι μῆνας ἀνιαρωτάτης προσδοκίας, φόβου καὶ ἀγωνίας πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ καταστῇ πραγματικῶς κυρία τοῦ χρυσοῦ Ἀγγλικοῦ θησαυροῦ. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Βλαγκιέρρος ἤδη τῇ 19)31 Μαρτίου ἀφίκετο ἀπὸ Λονδίνου διὰ τοῦ βρικίου «Φλωρίδος» εἰς τὴν Ζάκυνθον φέρων τὴν πρώτην ἐκ 40 χιλ. λίρ. στερλ. συγκεκριμένην δόσιν τοῦ δανείου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔνεκα τοῦ τότε ἀγρίου κομματικοῦ πολέμου τῶν ἡμερῶν ἐκείνων δὲν ἔπρεπε νὰ παραδοθῇ

1. Gordon-Zinkeisen τόμ. 2 σελ. 113 κφξ. Gervinus τόμ. 6 μέρ. 2 σελ. 12—15. Mendelssohn-Bartholdy, σελ. σελ. 327, καὶ Moraitinis, «La Grèce telle qu'elle est» (Paris 1877), σελ. 526 κφξ.

τὸ δάνειον εἰς ἀνόμους χεῖρας, εἶχε προστεθῆ εἰς τὴν σύμβασιν τοῦ δανείου καὶ ὁ ὅρος ὅτι τὰ χρήματα ἔδει νὰ προκατατεθῶσιν ἐν Ζακύνθῳ παρὰ τῷ κόμητι Καίσαρι Λογοθέτῃ καὶ τῷ τραπεζίτῃ Σαμουήλ Βάρφ, ἀνδρὶ ἐλευθεριωτάτῳ καὶ δεδοκιμασμένῳ φιλέλληγι, καὶ δὲν ἔπρεπε νὰ δοθῆ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ἄνευ τῆς συναίνεσεως ἐπιτροπείας συγκειμένης ἀπὸ τοῦ λόρδου Βύρωνος, τοῦ συνταγματάρχου Στάνχωπ καὶ τοῦ Λαζάρου Κουντουριώτου. Ὅτε δὲ ὁ Βλαγκιέρος ἀφίκετο εἰς Ζάκυνθον, ἔμαθεν ἐν καταπλήξει καὶ ταραχῇ ὅτι ὁ λόρδος Βύρων δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐν τῇ ζωῇ.

Ὁ Βύρων μετὰ τὴν εἰς Μεσολόγγιον ἄφιξιν αὐτοῦ πλείστα ἐδοκίμασε πικρίας. Καὶ εἰργάζετο μὲν ἀπαύστως, ἐν πνεύματι πρακτικῶς συνετῷ καὶ λίαν πεφωτισμένῳ καὶ φιλοστόργῳ βλέμματι, μεθ' οὗ ἔδλεπεν εἰς τὰς πραγματικὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος, νὰ θέσῃ τάξιν εἰς τὸ χάος, ἐζήτει ἰδὲ νὰ μεταστήσῃ ἐπὶ τὸ φιλανθρωπότερον τὸν μυσαρὸν τρόπον, καθ' ὃν τότε ἐγένετο ὁ πόλεμος, νὰ καταργήσῃ τὸν φόνον καὶ τὰς βασάνους τῶν αἰχμαλώτων, καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ τοιαύτας ἀρχὰς καὶ αἰσθήματα καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἐν Πάτραις Γιουσοῦφ πασσαῦν, πρὸς ὃν ἔπεμπεν ἀπολελυμένους Ὀθωμανοὺς αἰχμαλώτους. Καὶ συνετὴν μὲν τηρῶν ἐπιφυλακτικότητά πρὸς τὰς περὶ ἀντιμαχομένων συμφερόντων ἔριδας, εἰς ἃς ἐνησιμνίζον Ἕλληνες πολῖται ἔχοντες σημασίαν τινά, διηνεκῶς δὲ προτρέπων πάντας τοὺς Ἕλληνας εἰς ὁμόνοιαν προσήρχετο ἐπὶ πολὺν χρόνον μετὰ μεγάλης ἐλευθεριότητος ἀρωγῆς εἰς τὰς οἰκονομικὰς στενοχωρίας τῶν ἀρχῶν τοῦ Μεσολογγίου. Ἐν συνεννοήσει δὲ πρὸς τὸν Στάνχωπ ἐζήτει ν' ἀναδιοργανώσῃ ἐνταῦθα τὰ λείψανα τῶν Φιλελλήνων. Οὗτοι ἐτάχθησαν περὶ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου ὑπὸ τὸν μηχανικὸν Παρρῦ, ὅστις ἀφικόμενος εἰς Ἑλλάδα μετὰ τινος ὑπὸ τοῦ ἐν Λονδίνῳ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου γενομένης ἀποστολῆς ἐπιτηδεῖων πολέμου ἐζήτει νῦν νὰ σχηματίσῃ τάγμα πυροβολικοῦ, ἴδρυσεν δὲ καὶ μηχανουργεῖον. Τοὺς δὲ Σουλιώτας, οἵτινες περιεφέροντο τότε ἐν Μεσολογγίῳ προκαλοῦντες διηνεκῶς ἔριδας πρὸς τοὺς κατοίκους τῶν λι-

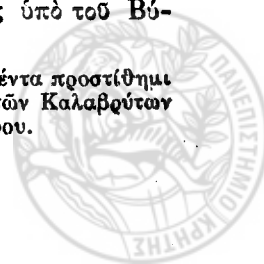
μνοθαλασσίων πόλεων καὶ ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Λεωνίδου αὐτῶν, τοῦ ἀπαραμίλλου Μάρκου Βότσαρη, ἐπὶ μᾶλλον ἐπεσκίαζον τὸν γενναῖον χαρακτήρα αὐτῶν καὶ ἐδείκνυον ἐν τοῖς ἔργοις τὰ φαῦλα ἰδιώματα τῆς Ἀλβανικῆς φυλῆς, ἠγωνίζετο νὰ δαμάσῃ 500 τούτων λαμβάνων εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὑπηρεσίαν. Ἠλπίζε δὲ βραδύτερον ὅτι μετὰ τούτων ἤθελε δυνηθῆ νὰ προσδάλῃ τὴν Ναύπακτον.

Ἄλλὰ πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ἐναυάγησαν ἐν μέρει μὲν ἕνεκα τῆς ἀφροσύνης τινῶν Φιλελλήνων, ἐν μέρει δὲ ἕνεκα τῆς ἰδίαν ἀγροίκου καταστάσεως τῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων. Ὁλεθριώτατον ἐν πρώτοις ἦτο τὸ ἔργον τοῦ συνταγματάρχου Στάνχωπ. Ἡ εἰς τὸ σκληρὸν τοῦτο ἔδαφος μεταφύτευσις Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ πολλὰ ἔτη μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος πολλὰς ἐνεῖχε δυσχερείας ἕνεκα τῶν δεινῶν σφαλμάτων τῶν εὐμενῶν ἐκ τῆς Ἑσπερίας φίλων τῆς Ἑλλάδος. Ὁ δὲ Στάνχωπ καθ' ἑαυτὸν ὑπὸ τοσαύτης κτείχεται ἀπάτης, ὥστε ἀπὸ τοῦδε ἤθελε νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὸ Μεσολόγγιον συλλήβδην τὴν παρασκευὴν τοῦ νεωτέρου Ἀγγλικοῦ πολιτισμοῦ. Τοῦλάχιστον κατώρθωσεν ἀπὸ 31)12 Ἰανουαρίου 1824 νὰ ἀρξῆται ἐκδοιδομένη ἐν Μεσολογγίῳ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ φίλου αὐτοῦ ἱατροῦ Meyer, θερμῶς δημοκρατικῶς Ἑλβετοῦ, ἡ ἐφημερὶς «Τὰ Ἑλληνικὰ Χρονικά». Ἄλλὰ πολλῶν χειρὸν ἐν τοῖς ἀποτελέσμασιν ἦτο τὸ ὅτι ὁ Στάνχωπ ἦτο φανατικὸς δημοκρατικὸς ἐνόμιζεν ὅτι εἶχεν εὐρεῖ ἐν Ἑλλάδι τὸ ἔδαφος νέας τινὸς Ἀμερικῆς· περιῆλθε δὲ εἰς ρῆξιν πρὸς τὸν Μαυροκορδατον, διότι οὗτος, ὡς οἱ πολλοὶ τῶν ἐμφρόνων Ἑλλήνων, ἐφρόνει ὅτι ἔδει νὰ ἰδρυθῆ ἐν Ἑλλάδι Ἑλληνικὸν συνταγματικὸν βασιλεῖον κυβερνώμενον ὑπὸ Εὐρωπαϊκοῦ ἡγεμόνος, καὶ συνήψεν οἰκτροτάτας σχέσεις πρὸς τὸν Ὀδυσσεά, ὅτε ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ νὰ καταλίπῃ τὸ Μεσολόγγιον καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Ἀττικὴν. Ὁ πονηρὸς οὗτος ὄπλαρχηγός, ὃν εὗρεν ὁ Στάνχωπ ἐν Ἀθήναις τῇ 20)4 Μαρτίου, ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ, ἣν εἶχε νὰ ἐλκύσῃ ὡσαύτως πρὸς ἑαυτὸν τὸ Ἀγγλικὸν χρυσίον, ἐγένωσκε μετ' ἀπιστεύτου θεατρικῆς δεινότητος νὰ τυφλοῖ καὶ νὰ μαγεύῃ τοὺς προσερχομένους εἰς αὐτὸν Ἀγγλους. Ὁ τοῦ Βύρωνος

σύντροφος Τρεβλάδνεϋ τοσαύτην μεγάλην εὐαρέσκειαν εὔρισκεν ἐκ τῆς πρὸς τὸν Ὀδυσσεά σχέσεως, ὥστε ἐπὶ τέλους ἐνυμφεύθη τὴν νεωτέραν ἀδελφὴν τοῦ νικητοῦ τῆς Γραβιάς καὶ ἔζη μετ' αὐτοῦ ἐν τινὶ ὠχυρωμένῳ σπηλαίῳ τοῦ Παρνασσοῦ ἐγγυὸς Βελίτσης'. Ὁ δὲ ἀγαθὸς Στάνχωπ τοσοῦτον ἐδαλεάσθη ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς κατὰ τρόπον ἀληθῶς μεγαλοφυᾶ, ὥστε ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τούτου ὁ μόνος ἀληθῆς δημοκρατικὸς τῆς Ἑλλάδος, γνήσιος δημοκράτης (republicaner), ὁ Βιλιθάρ ἢ ὁ Οὐασιγκτὼν τῆς Ἑλλάδος. Ἐντεῦθεν ὁ Στάνχωπ ἀπεδοκίμαζε τὴν ἐν Κρανιδίῳ Κυβέρνησιν, ἀποστρεφόμενος πρὸ πάντων τὸν Μαυροκορδάτον ἐπέισθη δὲ τότε ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσεῶς καὶ τοῦ μετὰ τούτου συντεταγμένου τότε Νέγρη νὰ παραστῇ μετ' αὐτῶν ἐν τινὶ τῇ 28)10 Ἀπριλίου ἐν Σαλώνοις συγκροτούμενῃ συνελεύσει τῶν ὀπλαρχηγῶν, εἰς ἣν προσεκληθήσαν καὶ ὁ Βύρων καὶ ὁ Μαυροκορδάτος. Ἄλλ' ἡ συνέλευσις αὕτη ἔμελλε νὰ παραδῶσῃ πᾶσαν τὴν Ρουμελιαν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Ὀδυσσεῶς. Καὶ ὁ μὲν Μαυροκορδάτος δὲν παρέστη ἐν αὐτῇ εὐλόγως· ὁ δὲ Βύρων δὲν ἠδύνατο νὰ παραστῇ, διότι ἤδη τότε εἶχε καταβληθῆ ἡ δύναμις αὐτοῦ.

Ὁ γεναῖος ἀνὴρ εἶχε τὸ ἀτύχημα νὰ ἴδῃ ὅτι οἱ Σουλιῶται αὐτοῦ, οἵτινες καὶ ἄλλως ἐν τῇ ὑπερφηφανείᾳ αὐτῶν ἤγειρον μεγάλας ἀξιώσεις, νῦν παροτρυνόμενοι ὑπὸ τῶν πρακτόρων τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἄλλων ἀντιπολιτευομένων πρὸς τὴν κυβερνητικὴν μερίδα ἐφαίνοντο ἀνυπότακτοι καὶ στασιαστικοὶ καὶ ἀπήτουν νὰ δοθῶσιν αὐτοῖς οἱ καθυστερούμενοι στρατιωτικοὶ μισθοὶ ἐννέα μηνῶν πρὶν ἢ ἐξέλθωσι τοῦ Μεσολογγίου πρὸς στρατείαν (3/15 Φεβρουαρίου). Πρὸς τούτοις, ὅτε ὁ Βύρων ἀπεχωρίσθη τούτων καὶ συνεκρότησε φάλαγγα 600 Ἑλλήνων, ἀθλιὸς τις ἄνθρωπος ἐκ τῶν τάξεων τῶν Σουλιωτῶν ἐν τινὶ ἔριδι ἐφόνησε τῇ 7)19 Φεβρουαρίου τὸν φιλέλληνα Ἑλβετὸν ἀξιωματικὸν Σάας. Ὁ ἄγριος ὄχλος τῶν τοῦ φονέως ὁμοφύλων διὰ δεινῆς στάσεως ἐξεδίασε τὴν ἀπόλυσιν τοῦ φονέως καὶ μόνον διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Βύ-

1. Διορθῶν ἐνταῦθα τὰ ἐν τῷ Γ' τόμ. σελ. 366 γραφέντα προστίθωμι ὅτι ἡ τοῦ Ὀδυσσεῶς γυνὴ Ἑλένη δὲν κατήγετο ἀπὸ τῶν Καλαβρυτῶν τῆς Πελοποννήσου, ἀλλ' ἀπὸ τῶν Καλαρρεϊτῶν τῆς Πίνδου.

ρωνος γενομένης εἰς τοὺς προκρίτους καταβολῆς 3000 ἰσπανικῶν ταλλήρων κατωρθώθη νὰ πεισθῶσιν οὗτοι νὰ καταλίπωσι τὴν πόλιν. Πρὸς τούτοις δὲν ἔλειπον πολλάκις καὶ ἄλλαι οἰκτρόταται δυσαρέσκειαί. Τέλος δὲ μεγάλην θλίψιν ἐνεποίησε τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄλλως ἰκανώτατος ἀρματωλὸς ὀπλαρχηγὸς Καραϊσκάκης, ἀσθενὴς κατακείμενος τότε ἐν Αἰτωλικῷ, ὀργισθεὶς διότι ἡ Κυβέρνησις τὸ ἀρματωλικὸν τῶν Ἀγράφων ἔδωκεν εἰς τὸν Ράγκον, δούς ὑπονοίας περὶ τὰ τέλη Μαρτίου ὅτι συνώμνυε μετὰ τῶν Τούρκων, καθηρέθη (τῆ 2/14 Ἀπριλίου) ὑπὸ τῆς ἐν Μεσολογγίῳ Κυβερνήσεως καὶ ὡς προδότης ἐξεδιώχθη ἀπὸ τῶν λιμνοθαλασσίων πόλεων καὶ ἐγένετο οἶονεὶ ἐξόριστος, μόνον δὲ ὑπὸ μεταγενεστέρως τινὸς κυβερνήσεως ἀνεκλήθη ἐκ τῆς ἐξορίας ταύτης. Τέλος δὲ τὸ κινδυνώδες κλίμα τῆς λιμνοθαλασσίας πόλεως κατέβαλε τὴν τελευταίαν δύναμιν τοῦ εὐγενοῦς φιλελλήνου. Τῆ 28)9 Ἀπριλίου προσβληθεὶς ὑπὸ ἐπικινδύνου πυρετοῦ ἀπέθανε πρὸς τὴν ἑσπέραν τῆς 7)19 Ἀπριλίου².

Οἱ Ἕλληνες ἐθρήνησαν πικρῶς τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου φίλου αὐτῶν. Οὐ μόνον διότι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Βύρωνος τὸ πῦρ τοῦ Βρεττανικοῦ φιλελληνισμοῦ ὑπέστη μετ' ὀλίγον ὕφαισιν ἐπιστητήν· οὐ μόνον διότι αἱ ὑπὸ τοῦ λόρδου ἀρξάμεναι ὀργανώσεις (ἐξαιρουμένης, ἐννοεῖται, τῆς ἐνισχύσεως τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Μεσολογγίου) ἐγκατελείφθησαν αὐθις, ἀλλὰ καὶ διότι μετὰ τούτου ἐξέλειπε καὶ ὁ εὖνος πρὸς αὐτάς καὶ εὐτολμος ἀνὴρ ὁ δυνάμενος ν' ἀσφαλίσῃ αὐτοῖς τὴν σκόπιμον χρῆσιν τοῦ Ἀγγλικοῦ δανείου. Ἐν πρώτοις ὁ θάνατος αὐτοῦ ἐγένετο αἰτία ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ λαμβάνῃ τὰ χρήματα ταῦτα ἡ κυβέρνησις τοῦ Κρανιδίου. Μαθὼν ὁ Βλαγκιέρος τὸν θάνατον τοῦ Βύρωνος μετεπέμψατο εὐθὺς εἰς Ζάκυνθον τὸν ἐν Σαλώνοις εὐρισκόμενον συνταγματάρχην Στάνχωπ. Τότε δὲ κατώρθωσεν ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀπαξ τοῦλάχιστον νὰ

1. Πρὸβλ. Gordon-Zinkeisen, σελ. 140. Gervinus, τόμ. 6 μέρ. 2 σελ. 21. Mendelssohn-Bartholdy, σελ. 431 κφε.

2. Νερούλ. σελ. 137. Gordon-Zinkeisen, σελ. 128—148. Finlay, σελ. 25—27. Gervinus, σελ. 20—29. Mendelssohn-Bartholdy, σελ. 321—324. v. Prekesch-Osten, τόμ. 1 σελ. 278—284. Jurien de la Gravière, σελ. 262 κφε. Faylor, Raise in Griedal, σελ. 199—202.

φραγὴ πρᾶγματι ὠφέλιμος τοῖς Ἑλλησι. Τὸ σχέδιον τῶν ἱθυόντων τὴν τότε ἐν Σαλώνοις συνελθοῦσαν Ρουμελιωτικὴν σύνοδον ἦτο προφανῶς νὰ ἐπέλθωσι κατὰ τῆς Ἀργολίδος μετὰ τῶν παλληκαριῶν τοῦ Ὀδυσσεύς. Ἡ δὲ μετὰ τοῦ Κολοκοτρῶνη σύμπραξις αὐτῶν ἔμελλεν ἀσφαλῶς νὰ ἐπενέγκῃ τὴν τελείαν νίκην τῆς στρατιωτικῆς μερίδος καὶ τὴν μεταξὺ τοῦ Ὀδυσσεύς καὶ τοῦ «γέρου» τῆς Καρυταίνης διανομὴν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ κατὰ τοῦ τοιοῦτου σχεδίου ἀντέστη φανερώτατα ὁ Στάνχωπ, ὁ δὲ Ὀδυσσεύς, ἵνα μὴ ἀπολέσῃ ἀκριβῶς νῦν τὴν ἰσχυρὰν τοῦ ἀνδρὸς εὐμένειαν, ὑπήκουσεν αὐτῷ τό γε νῦν καὶ ἀνεγνώρισεν ὡς νόμιμον τὴν ἐν Ἄργει κυβέρνησιν. Καὶ ἡ μὲν συνέλευσις τῶν Σαλώνων διελύθη τῇ 25)7 Μαΐου χωρὶς μηδὲν νὰ καταλίπῃ ἴχνοσ, ὁ δὲ Στάνχωπ ἀφίκετο τῇ 30)12 Μαΐου εἰς Ζάκυνθον. Ἐνταῦθα γενόμενος ἠρνήθη, παρὰ πάσας τὰς γενομένας αὐτῷ παραστάσεις νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν τὰ χρήματα τοῦ δανείου «μεχρισοῦ ἀποκατασταθῆ ἢ τελεία ὁμόνοια ἐν τῇ χώρᾳ καὶ ἡ ἀσφάλεια ἢ ἀπαιτουμένη πρὸς καταβολὴν τῶν τόκων» (8 ἔστι, μεχρισοῦ ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Πλαπούτας καὶ ὁ Νέγρης λάθωσιν ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας), καὶ ἐντεῦθεν ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς βραδύτητα ἀλγεινὴν ἐν τῷ τοσοῦτον σπουδαίῳ τῇ Ἑλλάδι τοῦτῳ ζητήματι, ἀφοῦ μάλιστα καὶ ἡ Ἰονία κυβέρησις ἤρξατο (8/19 Ἰουνίου) νὰ παρεμβάλλῃ δυσχερείας ὡς πρὸς τὴν διατήρησιν τῶν χρημάτων ἐν οὐδετέρᾳ χώρᾳ καὶ τὴν ἀποστολὴν τούτων εἰς Ναύπλιον καὶ τὴν εἰς τὰ ἔργα ταῦτα ἀνάμειξιν τῶν ὑπηκόων αὐτῆς. Καὶ ἀνεκλήθη μὲν ὁ Στάνχωπ τότε ἐπὶ Ζακύνθου εἰς Ἀγγλίαν πρὸς τὸ συμφέρον ἑαυτοῦ· τε καὶ τῶν Ἑλλήνων· ἀλλὰ τὸ δάνειον, οὐ καὶ ἡ δευτέρα δόσις, συγκειμένη ὡσαύτως ἀπὸ 40000 λίρ., ἀφίκετο τῇ 1)13 Ἰουλίου εἰς Ζάκυνθον, ἔμενεν ἔτι νῦν ἐν τῷ λογιστηρίῳ τοῦ Βάρφ, ἕωσθε τέλος νέαι ἤλθον διαταγαὶ ἐκ Λονδίνου, ἐπιτρέψασαι εἰς τὸν ἀνδρα τοῦτον νὰ κομίσῃ τὰ χρήματα εἰς Ναύπλιον.

Οὕτως ἡ ἐν Ἄργει κυβέρησις, ἣτις πρὸ μικροῦ εἶχε καταβάλλει καὶ τὴν τοῦ Κολοκοτρῶνη μερίδα, εἶχεν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς σημαντικὰς δυνάμεις χρηματικὰς. Ἡ θέσις δ' αὐτῆς ἐνι-

σχύθη καὶ ἐκ τῆς ἀρξαμένης τότε μεγάλης καταπτώσεως τοῦ ἠθι-
 κοῦ ἀξιώματος τοῦ Ὀδυσσεως. Ἡ περὶ τὰ τέλη τοῦ 1823 ἐπανα-
 ληφθεῖσα ἀπόπειρα τοῦ ἐνισχύσαι αὐθις τὴν ἐπανάστασιν ἐν
 Εὐβοίᾳ, ἰδίως δὲ ἡ ἀπόπειρα τῆς καταλήψεως τῆς Καρύστου, οὐ-
 δὲν εἶχεν ἐπενέγκει ἀποτελέσμη. Ὅτε δὲ ὁ Ὀδυσσεύς, ὅστις ἄλ-
 λως διετήρει καλλίστην τάξιν ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι χάριν
 τοῦ Στάνχωπ καὶ τῶν ἰδίων αὐτοῦ πολιτικῶν σχεδίων, διέμενον
 ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Σαλώνοις, περὶ τὰ τέλη
 Ἀπριλίου στόλος Ὀθωμανικὸς ἤγαγε 2000 γιανιτσάρους εἰς Χαλ-
 κίδα, καὶ ἐξεδίωξε τὰ παρὰ τὴν Κάρυστον Ψαριανὰ πλοῖα, ἐπεσί-
 τισεν ἀμφοτέρω τὰ φρούρια, ἠνάγκασε δὲ καὶ τὰ παλληκάρια τῶν
 Ἑλλήνων νὰ φύγωσιν εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα. Ἡ ἀπο-
 τυχία αὕτη τῶν Ἑλλήνων ἐκλόνησεν ἐπισιθητῶς τὴν στρα-
 τιωτὴν ὑπόληψιν τοῦ Ὀδυσσεως. Καὶ ὅτε οὗτος μετὰ τὴν διά-
 λυσιν τῆς ἐν Σαλώνοις συνελεύσεως ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ
 ραδιοῦργου Νέγρη καὶ Ἰλῆς ἱπέων μετέβη εἰς τὴν Ἀργο-
 λίδα, ἵνα ἐνταῦθα, εἰ δυνατόν, παραστήσῃ πρόσωπον μεσί-
 του, ἀφίκετο τῇ 12)25 Μαρτίου ἔμπροσθεν τοῦ Ἄργους ἀκρι-
 θῶς, ὅτε τὰ στρατεύματα τῶν ἐπαναστατῶν εἶχον πάθει τὴν ἀπο-
 τελεσματικὴν αὐτῶν ἦτταν. Νῦν δὲ μηδεὶς ἄλλου ὑπολειφθέντος
 αὐτῷ ἢ νὰ συγχαρῆ τῇ νικηφόρῳ Κυβερνήσει, ἔτυχε παρὰ τοῦ
 Γεωργίου Κουντουριώτου ψυχρῶς φιλόφρονος ἀπαντήσεως. Ἐνό-
 ησε δὲ νῦν πάντως ὅτι ἡ ἰδιοτελής αὐτοῦ πολιτεία καὶ ἡ ἐπὶ
 πολλὰ ἔτη ἀμφίβολον φέρουσα χαρακτηρὰ διαγωγὴ αὐτοῦ εἶχε
 καταστρέψει πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν. Καὶ ἐνῶ αἱ πολλαὶ ὑπὸ
 τοῦ Ἀλβανικοῦ φιλεκδικίου αὐτοῦ χαρακτηρὸς καὶ τῆς ἐκ δυσπι-
 στίας προερχομένης σκληρότητος αὐτοῦ ὑπαγορευθεῖσαι πράξεις
 ἐπλήθυνον ἐπικινδύνως τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ, δὲν κατώρθω-
 σεν ὁ ἴδιος νὰ συνάψῃ σχέσεις εἰλικρινεῖς καὶ κοιτρὰς πρὸς τὴν ἐν
 Ἄργει Κυβέρνησιν. Διατρίβοντας αὐτοῦ ἐν Ναυπλίῳ, ἡ Κυβέρνη-
 σις, ἐν ἣ ὁ Δρ. Κωλέττης ἦν φανερός αὐτοῦ ἐχθρός, εἴλκυσε πρὸς
 ἐκυτὴν, διαφθειράσα χρήμασι τὸν ἱατρὸν Σοφιανόπουλον, γραμμα-
 τεὰ τοῦ φίλου τοῦ Ὀδυσσεως Γούρα, διοικητοῦ τῆς ἀκροπόλεως

Ἀθηνῶν. Ὁ γιγάντιος Γούρας, ὁ πρότερον μὲν καπνισσυριγγοφόρος, εἶτα δὲ εἰς τῶν πρώτων ἀξιωματικῶν τοῦ Ὀδυσσεῶς διατελέσας, ἀνὴρ ἀνδρείος ἄμα δὲ καὶ πιστὸς μέχρι νῦν εἰς τὸν ἀρχηγὸν αὐτοῦ, δὲν ἀντέστη πλέον νῦν εἰς τὸ δέλεαρ καὶ ἀπεφάτισεν ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ νὰ παραγκωνίσῃ τὸν Ὀδυσσεᾶ καὶ ν' ἀρπάσῃ αὐτὸς τὴν ἀρχὴν τῶν Ἀθηνῶν. Ἄλλ' ὑπήκουσεν ἔτι εἰς τὴν κλήσιν τοῦ ἀρχαίου ἀρχηγοῦ αὐτοῦ καὶ μετέβη. "Ὅτε δὲ ὁ Ὀδυσσεύς, οὗ ὁ ἀστὴρ ἤρξατο ταχέως ὠχρίων, μετὰ τινα κατ' αὐτοῦ φονικὴν ἀπόπειραν, ἐπέστρεφε πάλιν κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1824 εἰς Λεβάδειαν, πικρῶς μηνίων διότι οὐδὲν ἔλαβεν ἐκ τῶν Ἀγγλικῶν χρημάτων, καὶ ἐντεθθεν κατὰ Αὐγουστον ἀπῆλθεν εἰς Βελίτσαν, ὁ Γούρας μετέβη εἰς Ἀθήνας ἔχων ἀπόφασιν νὰ μὴ ὑπακούῃ πλέον εἰς αὐτὸν ἐν τῷ μέλλοντι¹.

Οὕτως ἡ κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτου καὶ Κωλέττου ἐβλεπεν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τὴν θέσιν αὐτῆς πάντοθεν ἀσφαλεστέραν καθ' ἑκάστην καθισταμένην. Δυστυχῶς πλὴν τῆς φροντίδος ταύτης καὶ τῆς φροντίδος τῆς τοῦ δανείου θήρας δὲν ἐφρόντιζε καὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ βαρέος αὐτῆς καθήκοντος, τῆς μερίμνης δηλονότι τῆς ἐξωτερικῆς ἀσφαλείας. Τὴν ἐξωτερικὴν θέσιν αὐτῆς εἶχεν ἤδη καταστήσει ἀρκοῦντως ἐπισφαλῆ ἐκδοῦσα τῇ 27)8 Ἰουνίου 1824, ἐν πνεύματι ἀποτομωτάτῳ τοπικῶν Ὑδραϊκῶν συμφερόντων, διάταξιν, καθ' ἣν τοῦ λοιποῦ ἡ σημαία δὲν ἠδύνατο νὰ καλύπτῃ τὰ ἐμπορεύματα καὶ ἐχθρικὴ παρουσία ἐπὶ οὐδετέρων πλοίων εὐρισκομένη κατελαμβάνετο, ἐπετρέπετο δὲ καὶ ἡ καταδύθις αὐτῆ τῶν πλοίων. Ἡ διάταξις αὕτη, οὕσα ὄλως ἄτοπος, ἠκυρώθη αὐθις κατὰ Σεπτέμβριον κατ' ἐπίμονον ἀπαίτησιν τοῦ ἐν Κερκύρᾳ Ἀγγλοῦ ἀρμοστοῦ (λόρδου ἀνωτάτου ἐπιτρόπου). Ἀλλὰ τὸ δεινότατον τῶν εἰς τοὺς Ἑλληνας κακῶν ἦτο ὅτι οὗτοι περισπώμενοι ὑπὸ τῶν ἐσωτερικῶν αὐτῶν ταραχῶν οὐδαμῶς προσεῖχον εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ Διβάτιον, οὗ τὴν δύναμιν ἀφρόνως ἐν τῇ τυφλώσει αὐτῶν ὑπετίμων σφόδρα οἱ Ἑλληνας, ἐξετέλει νῦν κατὰ τῆς Ἑλλάδος νέον τὰ μάλιστα ἐπικίνδυνον πολεμικὸν σχέδιον².

1. v. Prokesch-Osten, τόμ. 1 σελ. 284—287 καὶ 294 κφε.

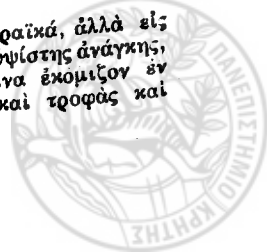
2. Ἡ οὐκ ἄτοπος, ἀλλὰ δικαία αὕτη διάταξις δὲν ἀπέβλεπεν, ὡς λέ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ Β' ἀξιοὶ βοήθειαν παρὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλή τῆς Αἰγύπτου. — Οἱ Αἰγύπτιοι κυριεύουσι τὴν νῆσον Κρήτην κατὰ τὸ ἔαυ τοῦ 1826 καὶ τὴν 8 Ἰουνίου τὴν Κάσον. — Ὁ Χοσρέβ πασσᾶς κυριεύει τὰ Ψαρά. — Ἀτυχεῖς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Σάμου. — Ἡ πολεμικὴ δύναμις τοῦ Μαχμούτ Ἀλή. — Ὁ Ἰβραὶμ πασσᾶς καὶ ὁ Χοσρέβ ἐνοῦνται ἐν Βουδροῦμ. (Ἀλικαρνασσῶ). — Ναυμαχία τοῦ Μιαούλη μετὰ τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου. — Ὁ Μιαούλης ἐκδιώκει τοὺς Αἰγυπτίους ἀπὸ Κρήτης εἰς Καρίαν (1 Νοεμβρίου). — Ὁ Δερβίς πασσᾶς ἐναντίον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος (1824). — Νεαὶ ἐσωτερικαὶ ἔριδες ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀντιπελοποννησιακὴ πολιτεία τῶν κυβερνητικῶν Κουντουριώτου καὶ Κωλέττου. — Ἐπανάστασις τῶν Μωραϊτῶν κατὰ τῆς Κυβερνήσεως (κατὰ φθινόπωρον τοῦ 1824). — Καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως διὰ Ρουμελιωτικῶν στρατευμάτων καὶ ἀμνηχανία ἐν Πελοποννήσῳ. — Ἡ κατάστασις ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι. — Ὀλοσχερῆς πτώσις τοῦ Ὀδυσσεως. — Ὁ Ἰβραὶμ πασσᾶς ἀφικνεῖται εἰς Σούδαν (23 Νοεμβρίου 1824). — Ὁ Ρεσίτ πασσᾶς Κιουταχῆς παρασκευάζεται ἐναντίον τοῦ Μεσολογγίου. — Δεύτερον Ἑλληνικὸν δάνειον ἐν Λονδίῳ (κατὰ Φεβρουάριον 1825). — Ὁ Ἰβραὶμ πασσᾶς ἀποβαίνει τῇ 11 Φεβρουαρίου εἰς Μεθώνην.

Ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ Β', καίπερ οἰκονομικῶς καὶ πολιτικῶς καταπεπονημένος, ἀλλ' οὐχ ἦσσαν ἔχων ἀπόφασιν νὰ ὑποτάξῃ ὅπωςδὴποτε τῶς Ἑλληνας, διδαχθεὶς ἐκ τῆς πείρας τῶν τριῶν τελευταίων ἐτῶν ἀπεφάσισε πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ ὅλων νέου αὐτοῦ πολεμικοῦ σχεδίου νὰ ζητήσῃ ἐν εὐρυτάτῳ μέτρῳ τὴν συνδρομὴν τοῦ ἰσχυροτάτου αὐτοῦ ὑποτελοῦς, τοῦ μέχρι νῦν ἐν Κωνσταντινουπόλει μετὰ μεγίστης δυσπιστίας καὶ σφοδρᾶς ἀντιζηλίας ὑποβλεπομένου ὑποτελοῦς, ἦτοι τοῦ ἰσχυροῦ Μεχμέτ Ἀλή τῆς Αἰγύπτου, οἷα συνδρομὴ ἀποτελεσματικὴ εἶχε παρασχεθῆ ἤδη ὑπ' αὐτοῦ τῷ 1822 κατὰ τὴν ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασιν. Δὲν ἦτο εὐκολον εἰς

γεὶ ὁ συγγραφεὺς, εἰς συμφέροντα αὐστηρῶς τοπικὰ Ὑδραϊκὰ, ἀλλὰ εἰς αὐτὴν τὴν σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἠπυροεῦετο ὑπὸ ὑψίστης ἀνάγκης, διότι διηυθύνετο ἐναντίον τῶν Αὐστριακῶν πλοίων, ἅτινα ἐκομίζον ἐν πλοίοις ἐμπορικῶς καὶ ὑπὸ οὐδετέραν σημαίαν στρατὸν καὶ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια ἐξ Αἰγύπτου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Σ. Μ.

τὸν Σουλτάνον νὰ λάβῃ τοιαύτην ἀπόφασιν. Ὁ Μαχμούτ στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς αὐτοῦ πολιτικῆς, ἦν ἀπὸ ἐτῶν συστηματικῶς καὶ ἀποτελεσματικῶς ἠγωνίζετο νὰ πραγματώσῃ ὡς ἔσχατον τέρμα ἐν τῇ ὁδῷ τῆς κατὰ μικρὸν συντελουμένης καθυποτάξεως πάντων τῶν αὐταρχούντων μικρῶν καὶ μεγάλων ἐν τῷ κράτει αὐτοῦ δυναστῶν, δυνατὸν ἐθεώρει τὴν κατάλυσιν τῆς ἀφορήτου αὐτῷ κατασταθείσης ὑπερόχου δυνάμεως τοῦ νεωτέρου ἐν Κατρω Πτολεμαίου. Καὶ ἂν δὲν ἐξεγείροντο οἱ Ἕλληνες, μετὰ τὴν πτώσιν τῶν Ἰωαννίνων ἤθελεν ἤδη ἐκπραγῆ ὁ μεταξὺ τῶν δύο μεγάλων μουσουλμανικῶν ἡγεμόνων πόλεμος, ὁ ἀρξάμενος εἴτα μετὰ δέκα ἔτη. Γινώσκομεν νῦν ἐκ τῶν σφόδρα ἀξιοπίστως ὑπὸ τοῦ κόμητος Prokesch-Osten ἐκτιθεμένων ὅτι ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς οὐδαμῶς διανοεῖτο νὰ λάβῃ ἐχθρικὴν θέσιν κατὰ τοῦ Σουλτάνου ἢ ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοῦ γενικοῦ δεσμοῦ τοῦ Τουρκικοῦ κράτους τὸ ἀρχαῖον κράτος τοῦ Πτολεμαίου. Ἀλλ' ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς κατείχετο βεβαίως πάντοτε ὑπὸ βαθυτάτης δυσπιστίας ἐναντίον Τούρκου τινὸς πολιτικοῦ ἀνδρὸς ἀπολαύοντος τότε ἰδιαζούσης παρὰ τῷ Σουλτάνῳ μεγάλης εὐνοίας, ἤτοι ἐναντίον τοῦ Χοσρέβ πασσᾶ, πρὸς ὃν ἀνεκαθεν διετέλει ἐν σφοδρᾷ ἐχθρᾷ. Ἀλλὰ νῦν οἱ πρὸς μείζονα ἀνάπτυξιν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ πόθοι τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ συνέπιπτον κατὰ τρόπον παράδοξον πρὸς τὰ πανοῦργα πολιτικὰ σχέδια τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πολιτικῶν, οἵτινες ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ αὐτῶν ἀπέναντι τῶν Ἑλλήνων ἤθελον νὰ προσλάβωσι τὴν Αἰγυπτιακὴν ἐπικουρίαν, καὶ δὴ ἐν τῇ κρυφίᾳ ἐλπίδι ὅτι ἐν τοῖς πιθανοῖς νικηφόροις ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων μάχαις τῶν Αἰγυπτίων ἐμελλον νὰ ἴδωσιν ἐπὶ τέλους καὶ τὰς Αἰγυπτιακὰς δυνάμεις καταναλισκομένας. Ὅπως δὴποτε ἤδη τῷ 1826 ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ μάλιστα ἐν τῷ Αἰγυπτιακῷ στρατοπέδῳ ἐθεωρεῖτο ἀναμφίβολον ὅτι ὁ Χοσρέβ πασσᾶς, οὗ ἡ γνώμη ἐπεκράτει νῦν ἐν Κων/πόλει, ἀπέβλεπε τοῦλάχιστον τοσοῦτον πρὸς τὴν καταστροφὴν τῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν στρατιωτικῶν δυνάμεων ὅσων καὶ πρὸς τὴν καθυπόταξιν τῶν Ἑλλήνων. Ὅτι τέλος τὸ παράδειγμα τοῦ Αἰγυπτια-

1. Prokesch-Osten (VI en 1877) Mehmes-Ali Vicekinig von Agypten σελ. 6.

κοῦ στρατοῦ ἔμελλε νὰ ὑποστηρίξῃ καὶ τὴν ἀπὸ πολλοῦ σχεδιαζομένην πῶσιν τοῦ γιαντισχυρισμοῦ καὶ τὴν εἰς τὴν Τουρκίαν εἰσαγωγὴν νέας στρατιωτικῆς μεταρρυθμίσεως, ἦτο τό γε νῦν μυστικὸν μόνον τοῦ Σουλτάνου ¹.

Κατὰ τὴν ἀληθῆ λοιπὸν ἐξέλιξιν τῶν πραγμάτων, ἡ Πύλη, ἥτις κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1824 ἤρξατο τῶν διαπραγματεύσεων, εἰς τὸν πρὸς μεγάλα ὄργωντα Μεχμέτ Ἀλῆν, τὸν πάση δυνάμει ἐργαζόμενον ἵνα ἐπιδρᾷ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τὴν πορείαν τῆς ἐν Ἀνατολῇ Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς, προσήνεγκε διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πράκτορος τοῦ πατσᾶ Ρεσίτ ἐφέντη, ἀφικομένου τῆ 5)17 Μαρτίου 1824 εἰς Κάϊρον μετὰ μυστικῆς ἀποστολῆς, τὴν ἀνωτάτην ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀρχιστρατηγίαν. Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς συνετῶς ἀκολουθῶν τῇ πολιτικῇ, ἦν ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τῶν Φαραώνων μετήρχετο πᾶς ἰσχυρὸς δεσπότης τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου, ἔλαβεν ὡς ἀμοιβὴν τῆς παρ' αὐτοῦ ζητηθείσης καὶ προθύμως ὑπ' αὐτοῦ ὑποσχεθείσης βοήθειας τὴν περὶ τῆς εἰς αὐτὸν παραχωρήσεως τῆς Κρήτης καὶ τῆς Κύπρου ὑπόσχεσιν. Ὁ ὡς στρατιώτης δὲ καὶ στρατηλάτης δεδοκιμασμένος θετὸς αὐτοῦ υἱὸς Ἰβράιμ πασσᾶς ἔμελλε νὰ καταστῇ διοικητῆς Πελοποννήσου λαμβάνων αὐτὸς τὴν ἀρχιστρατηγίαν καὶ κατακτώμενος αὐτὸς τὴν ἐπαρχίαν αὐτοῦ. Αἰέγραψε δὲ κατ' ἀκολουθίαν σχέδιον συνετόν, καθ' ὃ οἱ Ἕλληνες μόνον ἐν ταῖς Ρουμελιωτικαῖς χώραις ἔμελλον νὰ προσβληθῶσιν ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν, οἱ δὲ Ὀθωμανικοὶ καὶ οἱ Αἰγυπτιακοὶ στόλοι ἔμελλον ἐν πρώτοις ν' ἀποσπάσωσιν ἀπὸ τῶν Ἑλλήνων τὸ Αἶγαῖον πέλαγος, νὰ καταστρέψωσι τὸν Ἑλληνικὸν στόλον καὶ τὰς πέντε ναυτικὰς νήσους Κάσσον καὶ Σάμουν, τὰ Ψαρά, Ἰδρον καὶ Σπέτσας νὰ κυριεύσωσιν. Εὐθὺς δ' ὡς ὁ Ἰβράιμ πασσᾶς ἤθελε δυνήθῃ νὰ ἐπιπέσῃ ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον, ὁ στόλος τοῦ Σουλτάνου ἔμελλεν ἔνθεν μὲν νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἐναντίον τοῦ Ναυπλίου ἐπιθέσεις, ἐξ ἄλλου δὲ νὰ φροντίξῃ περὶ τῆς διατροφῆς τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ.

Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ὑπεσχέθη νὰ πέμψῃ δι' ἰδίων αὐτοῦ πλοίων

1. v. Prokesch-Osten ἀν. ἀρ. 7 καὶ Geschichte des Abfalls der Griechen τόμ. 1 σελ. 268 κφξ.

20000 πεζοὺς (ἐν οἷς 12000 ἠσκημένους τακτικοὺς στρατιώτας) καὶ 2000 ἵππεις διατηρῶν ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸν στρατὸν τοῦτον, καὶ προσήνεγκεν εὐθὺς ἀφθονον προμήθειαν τροφῶν χάριν τῶν ἐν Ἑλλάδι διατηρουμένων ἔτι τουρκικῶν φρουρίων. Ἄν οἱ Ἕλλη- νες ὀπλαρχηγοὶ ἀφιέντες κατὰ μέρος τοὺς ἐσωτερικοὺς αὐτῶν περισπασμοὺς καὶ διαπληκτισμοὺς καὶ τὴν σφόδρα ἄκαιρον κατα- φρόνησιν τῶν Ὀθωμικῶν ἔστρεφον σπουδαίως τὴν προσοχὴν αὐτῶν πρὸς τὰς νέας τῶν πολεμίων ἐπιχειρήσεις, ἤθελον δυνηθῆ οὕτω νὰ νοήσωσι κατὰ τὸ ἔαρ ἤδη τοῦ 1824, ὅτι ἐξ ἀνατολῶν καὶ νότου ἐξώρμα ἤδη καὶ ἐπήρχετο κατ' αὐτῶν δεινῶς ἀπειλη- τικὴ θύελλα. Τὰ πρῶτα φοβερὰ κύματα τοῦ κατακλισμοῦ τούτου ἦσαν καταφανῆ ἐν Κρήτῃ. Ἐνταῦθα Ὀθωμανοὶ καὶ Αἰγύπτιοι κατὰ Φεβρουάριον ἤδη, ἀνερχόμενοι εἰς 20000 ἄνδρας, ἤρ- ξαντο αὐθις τῆς στρατείας. Ἀντίστασις οὐδαμοῦ πλέον ἐγένετο, καὶ οἱ Τούρκοι ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ φοβεροῦ Χουσεὶν πασσᾶ, ἀφοῦ κατέλαβον κατὰ Μάρτιον τοῦ 1824 τὰ Ἀποκόρωνα, φερό- μενοι ἀπὸ βορρᾶ καὶ ἀνατολῆς ἠδυνήθησαν νὰ εἰσελάσωσι διὰ τῶν διόδων Κράτης καὶ Κατρέως εἰς τὰ Σφακιά ἐρημοῦντες πᾶ- σαν τὴν χώραν. Ὁ Ἐμμανουὴλ Τομπάζης, ὅστις ἔκειτο νοσῶν ἐν Βαφέ, ἀπέσχε πάσης ἀντιστάσεως καὶ ἀπεχώρησεν ἀπὸ τῶν πλοίων αὐτοῦ εἰς τὸ Λουτρόν, ὅτε ἔμαθεν ὅτι οἱ Σφακιανοὶ διεπραγ- ματεύοντο πρὸς τοὺς Τούρκους ὑπισχνούμενοι δῆθεν νὰ παραδώ- σωσιν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν καὶ τὸν ἀρμοστήν αὐτόν. Οἱ Ἕλληνες τῆς διὰ φόνου καὶ πυρὸς φρικωδῶς κακουμένης νήσου διετήρουν ἔτι ἐν αὐτῇ τὰ φρούρια τῆς Κισσάμου καὶ Σελίνου καὶ τὰ ὑψηλὰ ἄξυνα «Λευκὰ ὄρη». Ὁ πόλεμος ἐνταῦθα ἠδύνατο νὰ ὑπεκκαίηται ἔτι μόνον ὡς ληστρικὸς μικροπόλεμος. Χιλιάδες νῦν δυστυχῶν ἐπιπτον ὑπὸ τὸ ξίφος τῶν Μουσουλμάνων ἢ ἀπήγοντο εἰς δουλείαν ὑπ' αὐτῶν ἂν δὲν ἠδύνατο νὰ σωθῶσιν εἰς τὰ πλοία, ἅτινα οἱ Ὑδραῖοι ἀπὸ τοῦ τέλους Μαρτίου ἐπεμψαν εἰς τὴν Κρήτην. Ὅτε δὲ ἡ ἀγγελία τῆς εἰς Σούδαν ἀφίξεως Αἰγυπτιακοῦ στόλου ἠνάγ- καζε τὰ πλοία ταῦτα ν' ἀποπλευσῶσιν ἀπὸ τῆς Κρήτης, ἐπέστρεψε μετ' αὐτῶν καὶ ὁ Τομπάζης (12/24 Ἀπριλίου) εἰς Ὑδραν. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ὁ Χουσεὶν πασσᾶς κατὰ δικταγὴν τοῦ Μεχμέτ

Ἄλῃ ἀπένειμεν ἀμνηστειάν, ἐμετρίασε δὲ καὶ τοὺς φόρους καὶ ἄλλως ἐζήτει νὰ πραθῆνῃ τὴν λαόν. Μόνον αἱ πρὸς τοὺς ὀπλαρχηγούς τῶν Σφακίων δοθεῖσαι ὑποσχέσεις ἠθετήθησαν. Οὗτοι ἔλκροθέντες δολίως εἰς Χανία (ἦτο δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ὁ φαύλος Ρούσος) κατεδικάσθησαν εἰς πολυτετῆ εἰρκτήν¹.

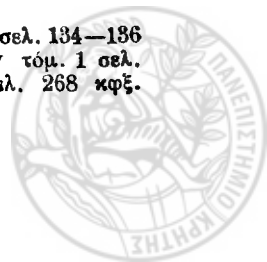
Μετ' οὐ πολὺ ἐπηκολούθησε δευτέρον ὀλέθριον κατὰ τῶν Ἑλλήνων πλῆγμα. Αἱ παρασκευαί ἐν τε τῇ Δέλτῃ τοῦ Νείλου καὶ παρὰ τὸ Χρυσοῦν Κέρας ἐπεδιώχθησαν μετὰ τεραστίας δραστηριότητος. Καὶ ὁ μὲν Ὀθωμανικὸς στόλος συγκείμενος ἀπὸ ἐνὸς πλοίου τῆς γραμμῆς, 6 φρεγατῶν καὶ 34 ἐλασσόνων πλοίων ἐποιεῖτο ὑπὸ τὸν Καπουτάν πασσᾶν περὶ τὰ τέλη Μαΐου ἐναντίον τῆς Εὐβοίας τὴν ἐπίθεσιν ἐκείνην, ἥτις ἐτίθει τέρμα εἰς τὴν ἐνταῦθα νέαν Ἑλληνικὴν ἐξέγερσιν, ἣ δὲ παρὰ τὰς Πάτρας ἔτι καὶ τὴν Ναύπακτον περιπλέουσα μικρὰ ναυτικὴ μοῖρα ἀπέπλευσε περὶ τὰς ἀρχὰς Μαΐου ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἵνα τεθῆ ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἰβραῖμ πασσᾶ. Μέρος τοῦ Αἰγυπτιακοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Ἰσμαήλ Γιδραλτάρ ἐπλευσε περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου εἰς Σουῖδαν, ἄλλο δὲ μέρος κατὰ Μάιον εἰς Ρόδον. Ἐν τούτοις τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικὸν διετήρει ἔτι ἀπέναντι τούτων θέσιν παθητικὴν. Ἡ εἰς τὰς ἐν Πελοποννήσῳ ταραχὰς περιπλοκὴ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἡ χρημάτων ἀπορία παρέλυσαν πᾶσαν ἰσχυρὰν κίνησιν. Οἱ ναῦται τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν περιεφέροντο ἄεργοι μὴ λαμβάνοντες τοὺς μισθοὺς αὐτῶν οἱ οικονομικῶς πολλὰς ζημίας παθόντες πρόκριτοι ἀπειχον, ἣ δὲ Κυβερνήσις ἐν τῇ σχεδὸν ἀπεγνωσμένῃ θέσει, εἰς ἣν περιέστη, ἐξέδιδε τὸ ὀλέθριον ἐκείνο πειρατικὸν διάταγμα. Ἐντεῦθεν οἱ Ἕλληνες ἀδρανεῖς ἐβλεπον ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἔστρεφον τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν ἐναντίον τῆς πλησιεστάτης ἐκ τῶν νήσων ἐκείνων, ὧν οἱ κάτοικοι διὰ τῶν καταδρομικῶν αὐτῶν πλοίων τοσοῦτον ὀχληροὶ καθίσταντο εἰς τοὺς ἐν Κρήτῃ, ἐν Ἀνατολῇ, Συρίᾳ καὶ Αἰγύπτῳ Μωα-

1. Gordon-Zinkeisen σελ. 151—154. Gerwinus τόμ. VI σελ. 39. Mendelssohn-Bartholdy, Die Inselkraté σελ. 493. Geschichte-Criechen Cnds τόμ. 1 σελ. 340. v. Löhna, Kretische Gestade σελ. 157 κφ5. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 270.

μεθανούς. Ὁ ναύαρχος Ἰσμαήλ Γιβραλτάρ, ὅστις ἀπὸ τοῦ τέλους Ἀπριλίου εἶχε προσλάβει ἐξ Ἀλεξανδρείας ἀξιολόγους ἐπικουρίας, ἀπὸ τοῦ τέλους Μαΐου ἐπεχειρήσε μετὰ 17 πολεμικῶν πλοίων δύο κατοπετεύσεις κατὰ τῆς δυσπορθήτου νήσου. Τέλος δὲ τῆ 6)18 Ἰουνίου ἀφίκετο αὖθις μετὰ 45 πλοίων, κομιζόντων 4000 ἄνδρας ἀποδακτικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Χουσεΐν πασσάν. Τὴν ἡμέραν ταύτην καὶ τὴν ἐπομένην οἱ Αἰγύπτιοι ἐκκωνιοδόλουν ἐπὶ πολὺ ἀλλ' ἄνευ ἀποτελέσματος ἐναντίον τῆς μεγάλης θέσεως Ἁγίας Μαρίνης. Τέλος δὲ κατὰ τὴν νύκτα τῆς 7)19 πρὸς 8)20 Ἰουνίου 24 πλοῖα μετὰ γωγικά ἤγαγον 1500 Ἀλβανούς εἰς δυσπρόσιτόν τινα καὶ διὰ τοῦτο κακῶς φυλαττομένην ἀπέναντι τῆς Κρήτης θέσιν ἀποδάσεως, καὶ οὕτω διηκολύνθη ἐνταῦθα ἡ ἐκ τῶν πλοίων ἀπόδασις, ἐνῶ τὰ λοιπὰ στρατεύματα ἀπησχόλουν τοὺς Κασίους ἐν ἄλλῃ τῆς νήσου θέσει. Ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, αἱ τέσσαρες θέσεις τῆς νήσου εὗρισκοντο ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῶν κατακτητῶν. Αἱματοχυσία ἀναλόγως μικρὰ ἐγένετο διότι οἱ ἀγωνιζόμενοι Ἀλβανοὶ ἦσαν τὸ πλεῖστον Χριστιανοί. Ἀλλ' ἐκ τῆς νήσου ἀπήχθησαν ὡς δούλοι εἰς Αἴγυπτον 2000 γυναῖκες καὶ παῖδες, ἀπήχθησαν δὲ καὶ πολλοὶ πρόκριτοι ὡς αἰχμάλωτοι 14 μεγάλα καὶ 30 μικρὰ πλοῖα περιήλθον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Μουσουλμάνων¹.

Πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς τραγικὸν τὸ γεγονός ὅτι οἱ Ἑλληνας τῆς Ὑδρας καὶ τῶν Σπετσῶν ἤρξαντο συγκινούμενοι ὑπὸ τῆς τύχης τῶν Κασίων ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμήν οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς νήσου ναύτης οὐδὲν πλέον ἦτο δυνατόν νὰ γείνη, ἀλλ' ἤδη ἐπὶ ἤρχετο καὶ ἡ φοδερὰ συμφορὰ ἢ μέλλουσα νὰ πλήξῃ χῶραν ἀσυγκρίτως ἔτι σπουδαιότεραν καὶ νὰ καταστρέψῃ αὐτὴν διὰ παντός. Μόλις τῆ 9)21 Ἰουνίου ἤλθαν εἰς τὴν Ὑδραν εἰδήσεις ὅτι μέγας ἐπεκρέμετο κίνδυνος ἐπὶ τὴν Κάσον. Ἐνομήσθη ὅτι ἦτο δυνατὴ ἔτι ἡ σωτηρία τῆς νήσου. Οἱ κάτοικοι Ὑδρας καὶ οἱ Σπετσιῶται

1. Gordon-Zinkeisen σελ. 157—159. Τρικούπη τόμ. 3 σελ. 134—136 (128—130). Gervinus σελ. 39. Mendolssohn-Bartholdy τόμ. 1 σελ. 340. Finlay τόμ. 2 σελ. 46—49. Jurien de la Gravière σελ. 268 κφε.

ὑπερνίκησαν τὴν οικονομικὴν αὐτῶν δυσθυμίαν καὶ τῇ 17)29 καὶ 18)30 Ἰουνίου ἐξέπλευσαν εἰς Κάσον 12 Ὑδραϊκὰ καὶ 18 Σπετσιωτικὰ πολεμικὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Γεώργιον Σαχτούρην καὶ τὸν Βουκουδάαν. Τῇ 21)3 Ἰουλίου ἀφίκοντο εἰς τὴν δυστυχῆ νῆσον καὶ ἔμαθον νῦν πρῶτον ὅτι τὰ πάντα εἶχον καταστραφῆ. Ἐντεῦθεν ἐπλευσαν εἰς τὴν Σάμον, εἰκάζοντες ὅτι ὁ Ὄθωμανικὸς στόλος ἔμελλε νὰ ἐπιχειρήσῃ νῦν μεγάλην τιὰ ἐπίθεσιν ἐναντίον τῆς νήσου ταύτης. Ἄλλ' ὅτε γενόμενοι παρὰ τὴν Θήραν κατελήφθησαν ὑπὸ ἀνέμων ἐναντίων, συνητήθησαν τῇ 24)5 Ἰουλίου πρὸς πλοῖον ἐμπορικὸν Αὐστριακόν, ὅπερ ἠγγεῖλεν αὐτοῖς ὅτι τὰ Ψαρὰ κατελήφθησαν βίᾳ ὑπὸ τῶν Ὄθωμανῶν, ἐξωλοθρεύθησαν δὲ οἱ κάτοικοι. Τὴν ἐπομένην ἡμέραν ὁ Σαχτούρης ἔλαβε γράμματα ἐξ Ὑδρας προσκαλοῦντα αὐτὸν νὰ ἐπιστρέψῃ ταχέως.

Ἡ περὶ τοῦ δυστυχήματος τῶν Ψαρῶν ἀγγελία ἦτο, ὡς μὴ ὄφελεν, ἀληθὴς καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἑκτασιν. Οἱ Ψαριανοὶ εἶχόν κατασταθῆ εἰς τοὺς Ὄθωμανοὺς μισητότεροι καὶ αὐτῶν ἰσως τῶν Σαμίων. Τὰ φοβερὰ καταδρομικὰ τῆς νήσου ταύτης καὶ ἡ καταστρεπτικὴ ἐνέργεια τοῦ Κανάρη εἶχον ἐξεγείρει σφόδρα τὴν ὀργὴν τοῦ Σουλτάνου. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι ἐν τῇ καταστροφῇ τῆς Κάσου εἶχον προτερῆσει τοῦ Καπουτάν πασσᾶ, ἀλλὰ καὶ οὕτως ἡ ἐκδίλησις τῶν Ὄθωμανῶν οὐχ ἦττον ἦτο τρομερὰ ἐπὶ τὰ Ψαρὰ. Οἱ Ψαριανοί, γινώσκοντες τὸν ἐπιχειρῶν κίνδυνον, ἀνέμενον αὐτὸν μεθ' ὑπερβαλλούσης τόλμης. Ἡ μικρὰ βραχὴ νῆσος εἶχε μὲν πάντως τότε 30 χιλ. κατοίκους, ἀλλ' οἱ πλείστοι τούτων ἦσαν φυγάδες ἀπὸ Χίου, Κυθωνίων καὶ Σμύρνης, καὶ οἱ φυγάδες οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ λογιζῶνται ὡς στρατιῶται ἀξιόμαχοι ἐν τῷ ἐπιχειρῶν ἔργῳ. Πράγματι ἀξιόμαχοι πολεμιστὰι ὑπῆρχον μόνον 3000 τούτων δὲ 1027 ἦσαν παλληκάρια ἐξωθεν ἐλθόντα, τὸ πλείστον Ὀλύμπιοι, οἵτινες πρότερον μένοντες ἐν Σκιαθῶ, εἶχον εὐρεῖ νῦν ὑπηρεσίαν ἐμμισθον ἐν Ψαροῖς. Ὄντες δὲ οἱ Ψαριανοὶ ὑπερόπται καὶ κακῶς εἰθισμένοι ἕνεκα τῶν μέχρι νῦν ἐπιτυχιῶν αὐτῶν, ἀνέμενον τὴν τοῦ Καπουτάν πασσᾶ ἐπίθεσιν μᾶλλον μετὰ θάρρους ἢ μετὰ φόβου, ἐν τινὶ δὲ τῇ 8)20 Ἰουνίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου γενο-

μένη δημοτικῆ συνλεύσει ἀπεφάσισαν ἐμοθύμως ν' ἀντιτάξωσιν ἐρωμενεστάτην ἀντίστασιν. Τὸ θάρρος αὐτῶν ἤρουντο κυρίως ἐκ τῆς φύσεως τῆς νήσου, ἣτις, ἐξαιρουμένου τοῦ ἐν τῇ νοτιανατολικῇ παραλίᾳ ὄρμου, παρ' ὃν ἔκειτο ἡ πόλις, τοσοῦτον ἀπορρωγας ἔχει τὰς ἀκτάς, ὥστε οὐδὲ λέμβοι δύνανται νὰ πλησιάξωσιν εἰς αὐτάς. Τὴν ἀπορρωγα λοιπὸν ταύτην κέτρων αὐτῶν ἤλπιζον ὅτι ἠδύναντο νὰ ὑπερασπίσωσι μετὰ 170 τὸ πλεῖστον ἐξαιρέτων κωνόνων. Ἄλλ' ἐν τοῖς λογισμοῖς καὶ σχεδίοις αὐτῶν διπλοῦν διέπραξαν λάθος. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ στρατηγοῦ Γόρδωνος θὰ ἐπραττον κάλλιστα οἱ Ψαριανοὶ νὰ κτίσωσι μεγάλην τινὰ ἀκρόπολιν πρὸς φύλαξιν τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῆς περιουσίας αὐτῶν καὶ ἐνταῦθα ν' ἀθροίσωσιν ὅλα ὄμοια τὰ κωνόνια. Ἀντὶ τούτων ἐκάλυψαν τὸν σκόπελον αὐτῶν ἐν πάσαις ταῖς θέσεσιν, ἐνθα ἠδύναντο μετὰ μικρῶν ὀχυρωμάτων καὶ πυροβολοστασίων, τὴν δὲ τῶν πυροβολοστασίων θέσιν, κατὰ τὴν κρίσιν τῶν Εὐρωπαίων, πλημμελῶς πολλαχοῦ ἐξέλεξεν καὶ κακῶς παρεσκεύασαν. Ἀτυχῶς δὲ οἴκοθεν σχεδὸν νοεῖται ὅτι ἡ εὐμενὴς πρὸς αὐτοὺς συμβουλή τῶν ξένων ἐμπείρων περὶ τὰ τοιαῦτα ἀνδρῶν, τοσοῦτη μᾶλλον ὑπὸ τῶν Ψαριανῶν μετ' ἀδιαφορίας ἠκούσθη, ὅσῳ πλέον οἱ Ἕλληνας ἐνόμιζον τότε ὅτι ἠδύναντο νὰ περιφρονῶσι τοὺς Ὀθωμανοὺς. Ἄλλ' οἱ Ψαριανοὶ καὶ ἕτερον μέγα διέπραξαν λάθος, ἐν τῇ καθόλου διεξαγωγῇ τοῦ πολέμου, μὴ ἐπιχειρήσαντες, παρὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Κανάρη, κατὰ θάλασσαν τὸν ἀγῶνα, ὅστις καὶ ἄνευ ἐπικουρίας ἀπὸ Ὑδρας καὶ Σπετσῶν, ἀκριβῶς ἔνεκα τῆς περὶ τὴν χρῆσιν τῶν πυροπολικῶν δεξιότητος τῶν Ψαριανῶν πυροπολιτῶν, παρεῖχε πάντοτε ἐλπίδας ἐπιτυχίας. Πάντως ὁμοῦ ἀξία σφοδρᾶς κατακρίσεως εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ ἡ σκληρὰ ἰδιοτέλεια τῶν Ὑδραίων καὶ τῶν Σπετσιωτῶν διότι οἱ Ψαριανοί, οἵτινες ἐγίνωσκον τοσοῦτον καλῶς, ὅσον καὶ ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, ὅτι ἐπέκειτο φοβερὰ κατὰ τῆς νήσου αὐτῶν ἐπίθεσις, ἐζήτησαν βοήθειαν πολλάκις ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου τοῦ 1824, ἀλλὰ μάτην, παρὰ τῶν ὀργανωμένων ἐκείνων Ἑλληνικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν Ὑδραίων καὶ Σπετσιωτῶν.

Τέλος ἀφίκετο ἀπὸ βορρᾶ πλέων ὁ Καπουτάν πασσᾶς. Ὁ Χοσρέβ πασσᾶς μετὰ τὸν πρῶτον αὐτοῦ εἰς Εὔβοιαν ἔκπλουν ἐτράπη πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, καὶ προσέλαθεν ἐνταῦθα 6000 Ἄλβανούς, δι' ὧν ἐνίσχυσε τὸν ἐν τῷ στόλῳ εὐρισκόμενον ἤδη στρατὸν γιαντισάρων. Περὶ τὰ τέλη Μαΐου ἐφάνη ἐν τοῖς παραλλοῖς τῆς Λέσβου, ὅθεν προσέλαθεν ἔτι εἰς τὰ πολυπληθῆ μεταγωγικὰ αὐτοῦ πλοῖα πολλὰς ἔτι χιλιάδας ἀγρίων Ὀθωμανῶν Ἀσιανῶν, οἵτινες ἀνέμενον αὐτὸν ἐνταῦθα. Οὕτω δὲ ὁ Χοσρέβ ἔχων ἤδη στρατὸν ἀποδακτικὸν ἀνερχόμενον εἰς 10—14 χιλιάδας ἐξελέξατο μετὰ πολλῆς ψυχρακμίας τὸν πρὸς καιρίαν ἐπίθεσιν κατάλληλον χρόνον. Ἐπὶ πολὺ ἐπεκράτου ἐν τῇ θαλάσῃ νηγεμία καὶ ὁμίχλη. Ἀλλ' ὅτε τῇ 20)2 Ἰουλίου ἐξηγέρθη ὁ ἄνεμος ὁ λεγόμενος «ἀπόγειος» (μελτέμι), ἐλαφρὰ δηλονότι ἀπὸ βορρᾶ πνέουσα αὔρα, τότε μικρὸν μετὰ τὸν ὄρθρον οἱ ὑπὸ τῶν Ψαριανῶν ἐπὶ τῶν ὑψίστων κορυφῶν τῆς βραχῶδους νήσου αὐτῶν ἰδρυσμένοι ὀπτικοὶ τηλέγραφοι ἀνήγγειλαν αὐτοῖς ὅτι οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπέπλεον ἀπὸ Μυτιλήνης ἐπὶ τὰ Ψαρά μετὰ 235 μεγάλων καὶ μικρῶν πλοίων. Ἡ συμβουλή, ἣν κτεπειγόντως ἔδιδεν ὁ Κανάρης, νὰ ἀπαντήσουν κατὰ θάλασσαν τοῖς ἐπερχομένοις, ἀπερρίφθη. Ἀφηρέθησαν μάλιστα καὶ τὰ πηδάλια τῶν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ παρὰ τὴν πόλιν δρμψ διαμενόντων πλοίων, ἐξακρουμένων πέντε μόνον πλοίων, ἵνα καταστῇ ἀδύνατος πᾶσα διὰ τῆς ταχείας φυγῆς πρὸς σωτηρίαν ἀπόπειρα, διότι ἡ δυσπιστία τῶν Ρουμελιωτῶν μισθοφόρων, οἵτινες ἐφοδοῦντο ἐνδεχομένην τινὰ ὑπὸ τῶν νησιωτῶν ἐγκατάλειψιν αὐτῶν, ἀπήτει τὴν ἐγγύησιν ταύτην, ἔμειναν δὲ ἔτοιμα πρὸς ἔκπλουν μόνον τὰ πυρπολικά. Εἶτα πολλοὶ τῶν μηχανητῶν κατέλαβον μετὰ σπουδῆς τὴν νοτίαν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν, ἣτις ἦτο λίαν εὐέφοδος καὶ διὰ τοῦτο ἰσχυρότατα ὠχυρωμένη. Ἡ ὥς ἀπρόσιτος θεωρουμένη ἀνατολικὴ πλευρὰ οὐδὲν ἐφυλάττετο, ἢ δ' οὐχ ἦσαν ἀπορρῶς βορεῖα πλευρὰ, ἐνθα ἐγγὺς τῆς ἄκρας «Ρούσου» (Πούντα Ρούσου) ἐπὶ τινος ὑψώματος ὑπῆρχον ὀχυρώματα, ἐφυλάττετο μόνον ὑπὸ 18 μηχανητῶν καὶ τινῶν ἀγρετῶν ἐπιτηρούντων τὴν ἄκραν Μαρκάκι καὶ τὴν ὁδὸν τὴν

ἄγουσαν ἐντεῦθεν ἀνατολικῶς ἐκ τοῦ μικροῦ ὄρμου τοῦ Ἐρίνου εἰς τὴν κορυφὴν.

Οἱ Ὀθωμανοὶ ἐपुरοδόλησαν ἐν ἀρχῇ ἐναντίον τῆς βορείας πλευρᾶς τῆς νήσου. Τοῦ ἀνέμου δὲ διρκῶς ἰσχυροτέρου καθισταμένου ἐπλησίαζον ἐπὶ μᾶλλον πρὸς τὴν νήσον καὶ περὶ ἐσπέραν ἤρξαντο σφοδροῦ πυρὸς ἐναντίον τῶν ἐν τῇ νοτίᾳ καὶ δυτικῇ πλευρᾷ κανονιοστοιχιῶν, καὶ ὁ κανονιοβολισμὸς οὗτος, εἰς ὃν ἰσχυρῶς ἀπήντων οἱ Ἕλληγες, διήρκεσε μέχρι τῆς 3 ὥρας τῆς νυκτός. Πρωίας γενομένης τῇ 21)3 Ἰουλίου μετὰ τῆς λαμπρᾶς εὐδίας ἐπῆλθε πάλιν παντελῆς νηνεμία. Καὶ ἐνῶ τὸ πῦρ τοῦ πυροβολικοῦ ἀνεπτύχθη πρὸς δυσμᾶς καὶ πρὸς νότον, μέρος τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου ἐκινήθη παρὰ τὴν ἄκραν «Ποῦντα Ρούσου» πρὸς τὴν βορείαν πλευράν, καὶ περὶ τὴν 8 ὥραν τῆς πρωίας τὰ Τουρκικὰ πλοίαρκα ἀπεδίβαζον ἐν τῷ ὄρμῳ τῷ παρὰ τὴν ἄκραν Μαρκάκι σημαντικὸν πλῆθος στρατιωτῶν, οἷτινες ἐν ἀκρῆι κατέλαβον ἐξ ἐφόδου τὰ βραχῶδη ὑψώματα τῆς παραλίας. Καὶ ἡ ἐγγύτατα δὲ κειμένη Ψαριανὴ κανονιοστοιχία κατελήφθη μετὰ σφοδρὰν πάλην. Καὶ νῦν (9—10 ὥρα τῆς πρωίας) οἱ Ὀθωμανοὶ γενομένοι ἐν τοῖς ὑψώμασι τοῖς κατὰ τὰ νῶτα τῆς πόλεως τῶν Ψαρῶν διηρέθησαν εἰς δύο φάλαγγας. Καὶ ἡ μὲν τούτων ἐπεφέρετο ἐναντίον τῶν τριῶν παρὰ τὸ Φτιλιὸ ἰδρυμένων κανονιοστοιχιῶν, ἡ δὲ ἑτέρα, τὸ κύριον πλῆθος ἐτρέπη ἐναντίον τῆς πόλεως. Ἡ ἀπόπειρα ἡ γενομένη νῦν ὑπὸ τῶν Ψαριανῶν ἵνα τὰ παρὰ τὸ Φτιλιὸ ἀγκυροβολοῦντα πυρπολικά ἀπολύσωσιν ἐναντίον τοῦ Τουρκικοῦ στόλου ἀπέτυχε, διότι αἰφνιδίως ἠγέρθη πάλιν ἄνεμος ἐναντίος. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον ἐξ ἐφόδου τὸ παρὰ τὸ Φτιλιὸ ὀχύρωμα, ὅπερ ἐπὶ τέλους ἀνετινάχθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸν ἄέρα. Ἡ πόλις Ψαρά δὲν ἦτο πλέον δυνατόν ν' ἀντισταθῇ ἢ ἀγωνίᾳ τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων καὶ τῶν ἄλλων ἀπολέμων ἐκώλυε πᾶσαν τακτικὴν ἀντάμυναν. Ἐνῶ δὲ οἱ Ὀθωμανοὶ προήλανον πρὸς τὸν αἰγιαλὸν μαχόμενοι, φονεύοντες καὶ κλιόντες, καὶ ὁ στόλος αὐτῶν ἐφάνη ἤδη κατὰ τὴν πρὸς τὸ μέρος τῆς πόλεως θάλασσαν, καὶ ἀπεδίβασε δὲ καὶ ἐνταῦθα στρατεύματα, ἅτινα χαλεπῶς ἀγωνιζόμενα ὤρμων πρὸς

κατάληψιν τῶν κανονιστοειχιῶν καὶ τῶν πυροβολοστασίων, πλῆθος φυγάδων ἐξήτουν σωτηρίαν ριπτόμενοι εἰς τὰ πλοῖα καὶ εἰς ἀφρακτα πλοιάρια. Πολλοὶ ἐν τῇ φυγῇ ταύτῃ ἀπώλεσαν οἰκτρῶς τὴν ζωὴν αὐτῶν, μόνον δὲ 16 βρῖκια καὶ ἑπτὰ πυρπολικά διεξέπλευσαν τὸν Ὀθωμανικὸν στόλον, μαχόμενα ἐναντίον τοῦ Ὀθωμανικοῦ πυρός. Ἔσωσαν δὲ τὰ πλοῖα ταῦτα καὶ τινες ἔτι φυγάδας, ἐν οἷς καὶ τὴν πεντηκοντούτιδα θείαν τοῦ Κανάρη, ἀφοῦ αὐτὴ κολυμβήσῃ εἶχεν ἀπομακρυνθῆ δύο μίλια Ἀγγλικά ἀπὸ τῶν ἀκτῶν τῆς νήσου. Ἡ εἰς ἀνθρώπους ἀπώλεια τῶν Ἑλλήνων ἦτο φρικώδης. Ἰδίως δὲ ἕνεκα τῆς ἀγρίας ἐναντίον τῶν Ψαριανῶν ἐκδικητικῆς λύσεως τῶν Ἀσιανῶν Τούρκων καὶ ὁ Καπουτὰν πασσᾶς οὐδὲν κατώρθου δίδων διὰ τὴν ζωὴν ἑνὸς ἐκάστου αἰχμαλώτου 500 γρόσια. Ὁ ἀριθμὸς τῶν αἰχμαλωτισθέντων ἦτο ἀσυνήθως μικρὸς· καὶ ἐκ μὲν τῶν ἰδίως Ψαριανῶν ἀπώλοντο περίπου 3600, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων τῶν φυγόντων ἐκ τῆς ἰδίας πατρίδος καὶ μενόντων ἐν Ψαροῖς ἀπώλοντο οἱ πλείστοι ἐν τῇ καταστροφῇ.

Ἄλλ' ἡ ἀξιοθρήνητος τραγωδία τῶν Ψαρῶν, πρὸς φρίκην τῶν νικητῶν, εὔρε τέλος φρικωδῶς ἠρωικόν. Ἐν Παλαιοκάστρῳ, τῇ ἐσχάτῃ νοτιοδυτικῇ ἄκρᾳ τῆς νήσου, ἄνωθεν τῆς ἐν αἵματι καὶ φλοξί βυθιζομένης πόλεως ἔκειτο ἔτι ἀκλόνητον ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀποκρήμνου τινὸς πέτρας τὸ μετὰ ἕνδεκα κανονίων ἐξωπλισμένον φρούριον τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ὃν πρότερον μοναστήριον. Ἐνταῦθα ἀντειχον ἔτι 400 Ρουμελιωτικά καὶ Ψαριανὰ παλληκάρια, μετὰ πολλῶν γυναικῶν καὶ παιδῶν, ἀσαλεύτως ἀνθιστάμενοι πρὸς τὸ πῦρ τοῦ στόλου καὶ τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ὀθωμανῶν. Ἡ ἀπόπειρα, εἰς ἣν προέβη ὁ Γάλλος πλοίαρχος Ville-neuve—Bargemont, διοικητῆς τῆς κορβέτας «Ἰσιδος», ὅστις μετὰ φρίκης προσέβλεπεν εἰς τὴν πτώσιν τῶν Ψαρῶν, ἵνα τὴν ἐπομένην ἡμέραν, Κυριακὴν, 22)4 Ἰουλίου πρὸ μεσημβρίας σώσῃ τοὺς Ἑλληνας προταίων αὐτοῖς νὰ παραδώσωσι τὸ φρούριον διὰ συμδόσεως, ἀπέτυχεν ἕνεκα τῆς μανίας, ἣν εἶχον οἱ Τούρκοι στρατιῶται πρὸς τὸ νὰ σαρώσωσι τὰ πάντα. Οἱ Ἕλληνες, οἵτινες τὴν τελευταίαν νύκτα εἶχον μεταλάβει τῶν ἀχράντων μυστηρίων

καὶ εἶχον λάθει τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐφόδου, ἀντέστησαν μέχρι 3 1/2 ὥρας μετὰ μεσημβρίαν, εἰ καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶχε δεινῶς ἀποδεκατισθῆ. Ὅτε δὲ πλεόν τὸ φρούριον δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιστῆ καὶ οἱ νικηταὶ ἄθροοι εἰσώρμων εἰς τὰ τεῖχη, τότε ὁ Ἀντώνιος Βρατσάνος ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν πυριτιδαποθήκην. Ἡ φρικώδης ἀνατίναξις συνέτριψε 2000 Τούρκους καὶ πάντας σχεδὸν τοὺς ἀμύντορας τοῦ φρουρίου· γυναϊκῆς τινες μόνον ἐπέζησαν τῇ καταστροφῇ ταύτῃ (καὶ κατὰ τὰ λεγόμενα δύο παλληκάρια¹).

Ὁ πλοίαρχος Villeneuve ἔσωσε μετὰ ταῦτα, ἐν τῇ βορείᾳ ἀκτῇ, πρὸς μεγάλην δυσαρέσκειαν τῶν Ὀθωμανῶν 156 ἔτι Ψαριανοὺς. Ὁ Χοσρέβ πασσᾶς πάλιν ἐκυρίευσε πλεονα τῶν 100 πλοίων, ὧν τὰ μὲν 26 ἐκράτησε πρὸς χρῆσιν αὐτοῦ, τὰ δὲ λοιπὰ κατέστρεψεν. Εἰς τὰ Ψαρά δὲ ἔθηκε φρουρὰν 600 Ἀλβανῶν καὶ τινα

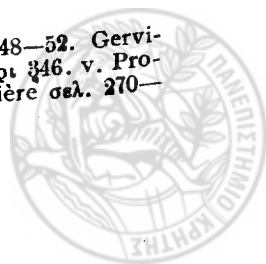
1. Τὰ περὶ τῶν δύο ἐπιζησάντων παλληκαρίων λεγόμενα ἴσως ἔχουσι σχεῖν πρὸς ὅσα γράφει ὁ Στρατηφόδος Καννιγκ, ὅστις μεταβαίνει περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1826 ἐπισκεπταμένου τὰ Ψαρά (ιδ. The Life Stratford Canning from his Memoirs and private and official papers by Stanley Lane—pole 1888 Vol. 1, σ. 389). «Ἐν τῷ λιμένι τῶν Ψαρῶν, λέγει ὁ Στρ. Καννιγκ, τρομερὰν ἐλάβομεν πείραν τοῦ τί ἐστὶ πόλεμος, διεξαγομενος μετ' ἀντιπαθειῶν φυλετικῶν καὶ θρησκευτικῶν. Λίαν πρῶτ' ἠγκυροβολήσαμεν πρὸ τῆς ὀμονίμου τῇ γήσῳ πολεως τῶν Ψαρῶν. Αἰ οἰκίαὶ παρεῖχον δόκησιν ἀταράχου ἡσυχίας καὶ τὸ πρῶτον τῆς ὥρας ἐφαίνετο ἐξηγοῦν ἡμῖν τὴν ἔλλειψιν κινήσεως ἐν ταῖς ὁδοῖς. Ὁ φροντιστῆς τοῦ ναυάρχου ἐξῆλθεν εἰς τὴν παραλίαν ἐν πλήρει πεποιθῆσει ὅτι ἐμελλεὶ νὰ εἴρῃ ἀγορὰν πλῆθουςαν τροφιμῶν. Φαντάσθητε τὴν ἐκπλήξιν αὐτοῦ πρὸ τῆς ἀποκαλυφθείσης αὐτῷ ἀληθείας. Νεκρική σιγή ἐντός καὶ ἐκτός, οὐδεμία φωνή, οὐδεὶς κρότος βήματος, οὐδεὶς κάτοικος· ἡ πόλις ἦτο ἀληθὲς κέλφος, εὐπρεπὲς τὴν ὄψιν, ἀλλ' ἔνδον κενὸν ζωῆς. Βραδύτερον ἐξῆλλομεν μετὰ τῶν ὀπλων ἡμῶν καὶ ἐπλανηθῆμεν ἐν ταῖς ἀμπέλοις χάριν θήρας. Ἐν τοσῷ τινὶ πλησίον τῆς παραλίας κατελήφθημεν ὑπὸ φρικτοῦ θεάματος, τοῦ σωροῦ δηλοῦντι τῶν ὄστων τῶν πολλῶν ἐκείνων, οἵτινες εἶχον προτιμήσει θάνατον ἐκούσιον ἀντὶ τῆς ἀρχαλωσίας, ὅτε αἱ κατοικίαι αὐτῶν ἐγένοντο ἐρμαῖον τοῦ Τουρκικοῦ στολοῦ. Μητέρες ἐν φρίκῃ καὶ ἀπογνώσει εἶχον σφάζει τὰ τέκνα αὐτῶν ἐπὶ τῆς δευράδος, ρίπτουσαι ὕστερον ἑαυτὰς ἐπὶ τὰ σώματα ἐκείνων, ἀφοῦ ταῦτα εἶδον ἀναπνευτικὴν θέσιν ἐνταῦθα. Οὐχ ἦσσανα τῆς σκηνῆς ταύτης τοῦ θανάτου φρίκην ἀνεποίησεν ἡμῖν ἡ ἐμφάνισις δύο ἐπιζώντων τῇ καταστροφῇ ἀνθρώπων ἐρχομένων ἐκ τῶν ἔνδον τῆς γήσου. Κατασπᾶντες οἱ τετριμμένοι σχεδὸν σκαλετοὶ ὑπὸ φόβου καὶ ἀγωνίας καὶ πείνης, ἀληθεὶς εἰκόνας ἀπεγνωσμένης δυστυχίας, μετ' ὀφθαλμῶν κεκοιλωμένων καὶ παγώνων μουσῶν καὶ κεκαλυμμένοι διὰ ρακῶν ἐξεσχισμένων, ἀντὶ ἐνδυμάτων, ἐλάλουν ἡμῖν σιωπηλῶς καὶ ἀφώνως τὴν ἱστορίαν τῶν παθημάτων αὐτῶν». Σ. Μ.

μικρὰ πολεμικὰ πλοῖα καὶ ἐπέστρεψεν εἶτα θριαμβευτικῶς εἰς τὴν Μυτιλήνην, ἀφου ἀπώλεσε 4000 ἀνδρας¹.

Αἱ ἐλπίδες τῶν Ὀθωμανῶν μετὰ τὴν μεγάλην ταύτην ἐπιτυχίαν ηὔξηθησαν σφόδρα. Εὐκόλως δὲ θὰ ἠδύνατο ὁ Χοσερέβ ἐπωφελούμενος τὸν πρῶτον τρόπον νὰ καταβάλλῃ καὶ τὴν Σάμον, πρὸς ἣς τὴν λεηλασίαν καὶ τὸν φόνον τῶν κατοίκων χιλιάδες ἤδη ἀγρίων Ἀσιανῶν εἶχον συναχθῆ ἔν Νεῶ Ἐφέσω (Σκαλανόδα)². Ἄλλ' ὁ Καπουτὰν πασσαῶς προετίμησε ν' ἀναπαυθῆ ἔν ταῖς δάφναις αὐτοῦ καὶ λίαν ἀκαίρως κατηνάλωσε πολλὰς ἡμέρας ἔν Μυτιλήνῃ μετὰ τῆς ἑορτῆς τοῦ Βαῖραμίου. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ ὑπὸ φόβου καταληφθέντες Ἕλληγες τῶν νήσων ἠδυνήθησαν αὐτῆς νὰ συνέλθωσιν εἰς ἑαυτοὺς καὶ νὰ παρσκευασθῶσιν εἰς τὴν ἄμυναν τοῦ ἐπερχομένου κινδύνου.

Οἱ ἐκ τῶν Ψαριανῶν διαφυγόντες τὸν ὄλεθρον (4000 περίπου ψυχαὶ) διεσώθησαν διὰ Τήνου καὶ Σύρου εἰς τὰς δυτικὰς νήσους³. Ἡ Αἴγινα, ἡ Σύρος, ἡ Ὑδρα καὶ ἰδίως αἱ Σπέτσαι ἐγένοντο ἄσυλα τῶν ἐκπατρισθέντων Ἑλλήνων. Οἱ εἰς παντελῆ ἔνδειαν περιελθόντες Ψαριανοὶ μετήρχοντο ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου τὴν πειρατείαν μετὰ νέας φοβερᾶς ἐνεργείας. Ἡ ἔν μέρει δι' αὐτῶν ἀκμάζουσα ἔν Σύρῳ Ἐρμούπολις ἐγένετο κυριωτάτῃ ἀγορὰ τῆς πειρατικῆς λείας. Ὁ πλοίαρχος Ἀποστόλης μετὰ τοῦ βρικίου αὐτοῦ «Δεωνίδου» ἀφίκετο ἠδὴ τῇ 23^ᾠ Ἰουλίου εἰς Ὑδραν. Ἡ ἀγγελία τοῦ ὄλεθρου, ἣν ἐκόμισε, παρήγαγεν ἔνταῦθα, ἔν Σπέτσαις καὶ ἔν Ναυπλίῳ τὴν φρικωδεστάτην ἐξέγερσιν. Καὶ νῦν οἱ ἔνταῦθα Ἕλληγες ἔν τῇ τύψει τοῦ συνειδότης, ἣν ἠσθάνοντο, ὡς βαρυτάτην ὑπέχοντες εὐθύνην ἐπὶ τῇ συμφορᾷ τῶν Ψαρῶν καὶ αὐτοὶ νῦν ἀπειλούμενοι ὑπὸ κινδύνου καταστροφῆς, ἀνέπτυσαν μεγίστην δραστηριότητα. Ἡ διχόνοια, ἡ πλεονεξία, ἡ ἰδιοτέλεια ὑπεχώρησαν αὐτῆς ἐπὶ τινὰς μῆνας εἰς τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν φιλοπάτριδα δραστηρίαν ἐνεργείαν. Ἐνῶ δὲ ἡ Κυβέρνησις μετεβί-

1. Gordon-Zinkensen σελ. 160—168. Finlay σελ. 48—52. Gervinus σελ. 43—46. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 341 μέχρι 346. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 288 κφε. Jurien de la Cravière σελ. 270—278. Ὁρλανδ. τόμ. 2 σελ. 30—32.

θαῖε στρατὸν ἀπὸ Πελοποννήσου εἰς τὰς Σπέτσας καὶ τὴν Ἵδραν, ἦδη τῇ 24)6 καὶ 25)7 Ἰουλίου ἀπέπλεεν ἀπὸ τῆς Ἵδρας ὁ Μιαοῦλης μετὰ 16 πολεμικῶν πλοίων καὶ τεσσάρων πυρπολικῶν, ἀπὸ Σπετσῶν δὲ ἔπλεον νεωστὶ ἐν τῇ νήσῳ ἐξωπλισμένα πέντε πολεμικὰ πλοῖα καὶ τέσσαρα πυρπολικά ὑπὸ τὸν Ἀποστόλῃν, ᾧ ἠκολούθει καὶ ὁ αἰσίως σωθεὶς Κανάρης. Παρὰ τὴν Τήνον συνήντησαν οὗτοι τῷ Σαχτούρῃ, συνήλθον δὲ παρὰ τὴν Χίον (3/15 Ἰουλίου) πάντα τὰ ἀπὸ 18)29 Ἰουνίου ἀποπλεύσαντα Ἑλληνικὰ πλοῖα, ἀφοῦ πρότερον ὁ Σαχτούρης ἐθάρρυνεν ἐν Σάμῳ τὴν μερίδα τῶν γενναιοτέρων εἰς πεισματώδη ἀντίστασιν. Καὶ νῦν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐτράπη πρὸς τὰ Ψαρά. Τῇ 5)17 Ἰουλίου ἐπεχείρησαν οἱ Ἕλληγες τὴν ἐπίθεσιν καὶ ἀπέδησαν ἐπιτυχῶς εἰς τὴν νήσον. Οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ ἄλλοι ὑπολειπόμενοι ἔτι ἐν τῇ νήσῳ Ὀθωμανοὶ κατεβλήθησαν μετὰ σφοδρὰν μάχην, καὶ ἀπεκρούσθησαν ἄλλοι μὲν εἰς τὰ ἐν τῷ λιμένι πλοῖα αὐτῶν, ἄλλοι δὲ εἰς ὄχυράς τινας ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς πόλεως οἰκίας, ἐνθα ἡμύνοντο μετ' ἀπεγνωσμένης λύσσης. Ἀφοῦ δὲ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἐπετέθη ἐναντίον τοῦ ἐν τῷ λιμένι Τουρκικοῦ στόλου, ἐτράπη οὗτος εἰς φυγὴν ἄλλὰ μόνον ἐν βρῖκιον καὶ τέσσαρες κανονιοφόροι διεσώθησαν εἰς Λέσβον, τὰ δὲ εἰς Χίον φυγόντα ἐν μέρει μὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐκυριεύθησαν, ἐν μέρει δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων αὐτῶν κατεστράφησαν ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Χίου. Ἄλλ' οἰκτρῶς χαρακτηριστικὸν ὡς πρὸς τὸ ἦθος τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐξελληνισμένων Ἀλβανῶν ἦτο τὸ γεγονός· ὅτι οἱ Ἵδραῖοι ἠρνήθησαν ν' ἀποδώσωσιν εἰς τοὺς δυστήνους Ψαριανοὺς τὰ ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῶν Ψαρῶν ἐξαρπαγέντα αὐθις ἀπὸ τῶν Ὀθωμανῶν Ψαριανὰ κανόνια καὶ ἐφόδια.

Ἡ ἀπὸ Ψαρῶν ἐλθοῦσα εἰς τὸν Χοσρεὺ πασσάν λυπηρὰ εἶδησις ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ διακόψῃ τὴν ἐορτὴν τοῦ Βαϊραμίου. Ὑπὸ ἰσχυροῦ βορείου ἀνέμου φερόμενος ἀφίκετο αὐθις ἔμπροσθεν τῆς νήσου μεθ' ὄλου τοῦ στόλου αὐτοῦ τῇ 7)19 Ἰουλίου. Οἱ Ἕλληγες, οἵτινες ἐφοβοῦντο μὴ υπερφλαγγηθῶσιν, ἔχοντες τὸ γε νῦν καὶ ὀλίγας τροφὰς ὑπεχώρησαν ἐν ἀρχῇ εἰς Σύρον, εἶτα δὲ εἰς τὸν Καφηρέα τῆς Εὐβοίας, ὅθεν ἀπέπλευσαν εἰς τὰ ἴδια. Οἱ δὲ Ὀθωμανοὶ παρέλαβον μεθ' ἐκυτῶν τοὺς ἀνδρείους Ἀλβανούς, ὅσοι ἐκ

τούτων εἶχον εἴτι σωθῆ, ἠρήμωσαν ὅσον ἠδύναντο ὀλοσχερῶς τὰ Ψαρά¹, ἐπλήρωσαν τὸν λιμένα διὰ λίθων καὶ ἀπέπλευσαν αὐθις εἰς Δέσβον².

Ὁ Καπουτάν πασσᾶς διενεοθήη νῦν νὰ ἐπιτεθῆ ἐπὶ τέλους ἐναντίον τῆς Σάμου, καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς νήσου ταύτης ἐνούμενος μετὰ τῶν Αἰγυπτίων νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν μεγάλην ἐναντίον τῆς Ἰδρας καὶ τῶν Σπετσῶν ἐπίθεσιν. Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξὺ ἡ θέσις τῶν πραγμάτων εἶχεν ἀλλοιωθῆ ἐπαισθητῶς ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Αἱ λίραι τοῦ Ἀγγλικοῦ δανείου εἶχον ἤδη ἔλθει εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν εἶχεν ὀκνήσει νὰ παραδώτῃ σπουδαιότατον μέρος τῶν χρημάτων τούτων εἰς τὰς ναυτικὰς νήσους, ἵνα οὕτως ἐμψυχώτῃ αὐθις τὴν δραστηριότητα τῶν προκρίτων καὶ τῶν ναυτῶν τῆς Ἰδρας καὶ τῶν Σπετσῶν, ἥτις ἀκριβῶς νῦν ἦτο ἀπαραίτητος εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὅτε λοιπὸν ὁ Χοσρέβ πασσᾶς ἐκινήθη ἐναντίον τῆς Σάμου, εὔρε τοὺς κατοίκους αὐτῆς, 10—12 χιλιάδες παλληκαρίων, πεπληρωμένους τολμηρᾶς ἀποφασιστικότητος πρὸς ἀντίστασιν, πάσας τὰς πρὸς ἀπόδασιν καταλλήλους θέσεις ὠχυρωμένας, καὶ πολλὰς γυναίκας καὶ παῖδας εἰς Πελοπόννησον πεμφθέντας. Πλὴν τούτων, ἀπὸ τῆς 24)8 καὶ 27)8 Αὐγούστου ἐξέπλευσαν πρὸς βοήθειαν οἱ Ἑλληνικοὶ στόλοι τῶν Σπετσῶν καὶ τῆς Ἰδρας. Τῆ 27)8 Αὐγούστου ὁ Σπετσιώτης νύαρχος Γεώργιος Ἀνδρουττος ἠγκυροβόλει μετὰ πεντεκαίδεκα πολεμικῶν πλοίων καὶ ἐνὸς πυρπολικοῦ παρὰ τὴν Σάμον ἐν Κολώναις, ἀκριβῶς καθ' ὃν χρόνον καὶ ὁ Ὀθωμανικὸς στόλος ἐξέπλεε ἀπὸ Χίου. Ἔργον νῦν τοῦ Ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ ἦτο νὰ κωλύσῃ τοὺς Τούρκους τοῦ νὰ καταλάβωσι τὸ Τὰρ Μπογάζ³, τουτέστι τὸ πορθμὸν τὸν μεταξὺ τῆς Σάμου καὶ τῆς Ἀσιατικῆς ἠπείρου, οὕτω δὲ νὰ καταστήσωσιν ἀδύνατον τὴν ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τῆς

1. Ἄλλ' ὡς εἶδομεν ὅτι τῷ 1826 ἐπισκέψατο ὁ Στρατηφερόδης Κάννιγκ τὰ Ψαρά, αἱ οἰκίαι τῆς πόλεως τῆς νήσου διετηροῦντο ἐντελῶς σώαι. Σ. Μ.

2. Gordon-Zinkeisen σελ. 168—171. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 290 κφς. Ὁρλανδ. τόμ. 2 (τόμ. σελ. 62—77. Mendelssohn-Bartholdy σελ. 355 κφς.

3. Τὰρ (=στενὸς) μπογάζ (=λαιμὸς) σημαίνει ἀπλῶς «πέραςμα στενὸν» πορθμὸν. Σ. Μ.

Νέας Ἐφέσου εἰς Σάμον μεταβίβασιν στρατευμάτων Ἀσιανῶν. Τοιαύτη τις ἀπόπειρα τῶν Ἀσιανῶν γενομένη κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τῆς Σάμου ἕνεκα τῆς ἐγκαίρου ἀπὸ τοῦ ἐγγύς τῆς Ἰκαρίας ἀφίξεως τοῦ ὑπὸ τὸν Σαχτούρην Ἰδραϊκοῦ στόλου ἔληξε τῇ 30)11 Αὐγούστου εἰς τὴν κατὰ τροφὴν 40 μικρῶν Τουρκικῶν πλοίων καὶ 2000 ἀνδρῶν. Ὁ Καπουτὰν πασσᾶς καταληφθεὶς ὑπὸ φόδου ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει τῶν Ἑλληνικῶν πυρπολικῶν ἀπειράπη τοῦ εἰς τὸν πορθμὸν εἰσπλου. Τῇ 3)15 Αὐγούστου οἱ Ἑλληνεὶς πλοίαρχοι συνεκρότησαν συμβούλιον ἐπὶ τοῦ πλοίου τοῦ Ἀνδρούτσου, ἐν τούτῳ δὲ ἀπεφασίσθη νὰ καταλάβωσι τὸν μεταξὺ τῆς Σάμου καὶ τῆς Ἀσίας πορθμὸν, ν' ἀμύνωνται δὲ ἐναντίον τῶν Ὀθωμανῶν ἀπλῶς διὰ τῶν πυρπολικῶν, ἵνα κωλύσωσι πᾶσαν κατὰ τῆς Σάμου αἰφνιδίαν ἐπιθεσιν. Τὸ σχέδιον τοῦτο ἐστέφθη ὑπὸ λαμπρᾶς ἐπιτυχίας. Ὁ Χοσρέβ πασσᾶς ἐπειράθη τῇ 4)16 καὶ 5)17 Αὐγούστου ματαίως ἵνα καταλάβῃ τὸν πορθμὸν καὶ προκαλέσῃ τοὺς Ἑλληνας εἰς ναυμαχίαν ἢ ἀποβιβάσῃ στρατεύματα εἰς τὴν Σάμον. Τῇ 4)16 ὁ στόλος αὐτῶν ὑπεχώρησε ταχέως πρὸ τοῦ πυρπολικοῦ τοῦ Σπετσιώτου Λέκκx Μιτρώση καὶ τοῦ φόδου ἐμπνέοντος αὐτοῖς Κανάρη. Ἀλλὰ τῇ 5)17 Αὐγούστου κωλύθη ὁ Κανάρης νὰ καταστρέψῃ Ὀθωμανικὴν φρεγάταν 54 κανονίων, ἐνῷ ὥρας τινας βραδύτερον ὁ Λέκκx τὴν ναυαρχίδα τῆς ἐκ Τύννηδος ναυτικῆς μοίρας (ἔχουσαν 48 κανόνια) ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ Ἰδραϊκὸς πυρπολητῆς Βατικιώτης βρῆκτον τοῦ αὐτοῦ (μετὰ 28 κανονίων). Οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ τὰς ἀτυχεῖς ταύτας εἰς αὐτοὺς ἡμέρας ἀπώλεσαν 2000 ἀνδρας. Ἡ Σάμος ἐσώθη αἰθίς, καὶ ὁ Χοσρέβ πασσᾶς οὐδὲν νῦν κρείττον ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἢ νὰ πλεύσῃ (10)22 Αὐγούστου) πρὸς νότον καὶ νῦν μὲν νὰ μεταβίβῃ εἰς Κῶ, εἴτε δὲ εἰς Βουδρούμιον (Ἀλικαρνασσόν), ἵνα ἐνωθῇ μετὰ τῶν Αἰγυπτίων¹.

Ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς μετὰ τὴν συνομολόγησιν τῆς πρὸς τὸν Μέγαν Κύριον πολεμικῆς συμπτύξεως μετὰ μεγάλης ρώμης ἐποιεῖτο τὰς κατὰ θάλασσαν καὶ κατὰ γῆν παρασκευάς. Ὁ νέος Φαρχῶ

1. Ὁρλάνδ. τόμ. 2 (τόμ. σελ. 87—112. Mendelssohn-Bartoldy σελ. 246 κφξ. v. Prokesch-Osten σελ. 297 κφξ.

πολὺ καλῶς εἶχε νοήσει τὴν σημασίαν τῆς Εὐρωπαϊκῆς τακτικῆς ὀργανώσεως καὶ πειθαρχίας, περιπλέον δὲ μετὰ τῆς θελήσεως συνέδεε καὶ τὴν δύναμιν τοῦ νὰ ἐξαναγκάσῃ εἰς τοὺς τύπους τούτους καὶ τὸ ἀνατολικὸν στοιχείον, οὗ ἦρχεν. Ἡ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν πόλεμον ἀνάμιξις αὐτοῦ εἶχε πείσει αὐτὸν ν' αὐξήσῃ σημαντικῶς τὸν κατὰ γῆν στρατὸν αὐτοῦ. Ἐνῶ δὲ τῷ 1823 εἶχε μόνον 19 χιλιάδες στρατοῦ, τῷ 1824 ἡ δύναμις τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἀνῆρχετο εἰς 15 χιλιάδας τελείως ἡσκημένους τακτικοὺς στρατιώτας καὶ εἰς 8000 νῦν γυμναζομένους μαχητάς. Μετὰ δύο ἔτη εἶχεν ὑπὸ τὰ ὄπλα 9¹/₂ χιλιάδας ἀνδρῶν, οἵτινες ἦσαν πάντες διεσπαρμένοι ἐν τῇ μακρᾷ γραμμῇ τῇ ἐκτεινομένῃ ἀπὸ Κορδοφάν μέχρι Πελοποννήσου καὶ ἀνὰ τὸν στόλον καὶ τὰς νήσους Κρήτην καὶ Κύπρον. Μαῦροι τῆς Ἀφρικῆς (Νιγηριτες), Ἀραβες, Φελλάχοι¹ ἀπετέλουν τὸν ὄγκον τῶν συνταγμάτων αὐτοῦ· ἡ δὲ στολὴ τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ συνέκειτο ἀπὸ φές· ἐπενδύτου εἰς τὸ σῶμα προσηρμοσμένου πρὸς τὰ ἄνω ἀνοικτοῦ μετὰ πλατειῶν περιλαιμιῶν ἐρυθρῶν σκελεῶν μετὰ πελαστῶν ἐξ ὑφάσματος, τέλος δὲ καὶ ἐρυθρῶν ἀρβυλῶν· οἱ μαχηταὶ οὗτοι ἔφερον ὄπλα (τουφέκια) μετὰ ξιφολόγητος. Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐλαμβάνοντο ἀπὸ τῶν πρόην Μιμελούκων οἵτινες ἐπαιδεύοντο ὑπὸ Γάλλων γυμναστῶν, ἐν οἷς ὁ συνταγματάρχης Σέβ ἦτο ὁ σπουδαιότατος, ὅστις νῦν ἡσπάσατο τὸ Ἰσλάμ καὶ ὡς «Σουλεϊμάν-βέυς» ἔμελλε νὰ συνοδεύσῃ τῷ Ἰβραὶμ πασσᾶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ὁ στόλος εἶχε διδάσκαλον τοῦ ναυτικοῦ ἱκανώτατον τὸν Γάλλον Λετελλιέ. Πυρκαῖά φοβερά συμβᾶσα ἐν τῇ ἀκροπόλει τοῦ Καίρου (10/22 Μαρτίου 1824) καὶ καταστρέψασα τὰς τεραστίας προμηθείας τοῦ στρατοῦ, οὐδὲ στιγμὴν ἀνέστειλε τὰς παρασκευὰς τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ. Χάριν τῆς εἰς Πελοπόννησον στρατείας, ἐξ ἧς οἱ ἐν Τουρκίᾳ καὶ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ προσεδέχοντο ταχεῖαν καὶ ἀσφαλῆ ἐπιτυχίαν, συνήχθησαν ἐπὶ τέλους κατὰ

1. Φελλάχος σημαίνει Ἀραβιστὶ γεωργός. Οὕτω δὲ λέγονται οἱ εἰρηνικοὶ Ἀραβες τῶν κωμῶν καὶ τῶν πόλεων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Βεδουίνους, τοὺς ὑπαιθρίους, αἵτινες εἰσὶ συνήθως λησταί. Ἄλλ' ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς Φελλάχους ἐννοεῖ τοὺς Αἰγυπτίους Μωαμεθανούς, Ἀραβας δὲ τοὺς τῆς Ἀραβίας. Σ. Μ.

Ἰούλιον τοῦ 1824 54 πολεμικὰ πλοῖα, 400 πλοῖα μεταγωγικὰ (ἐν εἰς 86 φραγκικὰ ἔμπορικὰ πλοῖα), 12 χιλιάδες τακτικῶν, 2 χιλιάδες Ἀλδανῶν, 2 χιλιάδες ἰππέων, 700 πυροβοληταὶ καὶ μηχανικοί, καὶ 150 κανόνια.

Μετὰ τούτου λοιπὸν τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ ἀπῆρεν ὁ Ἰβραΐμ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας ἐν ταῖς ἀπὸ 30)12 Ἰουλίου μέχρις 7)19 Ἰουλίου ἡμέραις. Τὰ 56 πολεμικὰ πλοῖα, μετὰ 16 χιλ. πεζῶν καὶ 2050 ἰππέων ἐπλευσαν τὸ πρῶτον εἰς τὸν ὄρμον τῆς ἐν τῷ δυτικῷ τμήματι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κειμένης Μάκρης. Ἐνταῦθα ἐτέλεσαν οἱ Αἰγύπτιοι τὸ βαϊράμιον. Εἶτα ὁ Ἰβραΐμ μετεπέμψατο τὴν παρὰ τὴν Ρόδον ἤδη σταθμεύουσαν μοιραν καὶ ἠνώθη τέλος (ἡγούμενος 9 φρεγατῶν, 14 κορβεττῶν, 40 βρικίων καὶ γολεττῶν) τῇ 20)1 Σεπτεμβρίου 1824 παρὰ τὸ Βουδρούμιον μετὰ τοῦ Ὄθωμανικοῦ στόλου. Οὕτω δὲ συνήχθη ἐνταῦθα δύνამις κολοσσιαία. Ὅτε οἱ Ἕλληνες στόλαρχοι εἶδον τὸ πρῶτον τοὺς ἠνωμένους στόλους, τὰ 300 μεταγωγικὰ πλοῖα, ἐν τουρκικὸν πλοῖον τῆς γραμμῆς, πλείονας τῶν 20 φρεγάττας, 25 κορβέττας, 50 σχεδὸν βρίκια καὶ σκούνας, πολλὰς γολέττας, μετὰ 50 χιλ. σχεδὸν ναυτῶν καὶ στρατιωτῶν καὶ 2500 κανόνια, ἠδύναντο βεβαίως νὰ ἐρωτήσωσιν, πῶς αὐτοὶ «μικρὸν κυνάριον πρὸς δύο μεγάλας τίγρεις ἔμελλον νὰ ἀντισταθῶσιν». Ἄλλ' ὅμως οἱ Ἕλληνες οὐδαμῶς ἀπέβαλλον τὸ θάρρος καὶ τὸ φρόνημα.

Ὁ παρὰ τὴν Σάμον ἐνεργήσας πρότερον στόλος τῶν ναυτικῶν νήσων εἶχεν ἐνισχυθῆ σπουδαίως περὶ τὰ μέσα Αὐγούστου. Ὁ ναύαρχος Μιαούλης προσήγαγεν εἰς αὐτὸν ἰσχυρὸν ἀπὸ Ὑδρας στόλον, ἀπὸ δὲ Σεπτεμῶν ἦλθον 17 νέα πλοῖα καὶ δύο πυρπολικά. Τῇ 24)5 Αὐγούστου ἠνώθησαν ἅπαντα τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα παρὰ τὰς νήσους Λέρον, Λιψὼ καὶ Πάτμον. Οἱ Ἕλληνες ἔχοντες νῦν ἐν ὄλῳ 80 περίπου πλοῖα μετὰ 850 κανονίων καὶ 5000 ναυτῶν, ἀπεφάσισαν, πρὸς μεγίστην ἐκπληξιν τῶν Αἰγυπτίων, νὰ προσβάλωσι τοὺς πολεμίους εὐθὺς ἐν τῷ κόλῳ τοῦ Βουδρουμίου. Τὸ κύριον πλῆθος τῶν Ἑλλήνων εὗρσκετο ὑπὸ τὴν νήσον Κάλυμνον· 6 δὲ πυρ-

1. Αὐστριακὰ συνήθως. Σ. Μ.

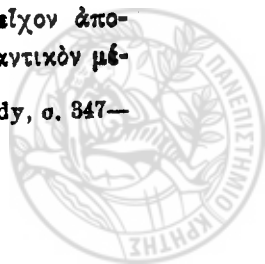
πολικά, ἀγόμενα ὑπὸ 20 πολεμικῶν πλοίων εἰσέδυσαν εὐθὺς ἐναντίον τῶν ἔχθρικῶν στόλων. Πολλὰ δὲν κατῶρθωσαν οἱ Ἕλληνες· οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπεχώρησαν ταχέως, ἀλλ' οἱ Αἰγύπτιοι ἀντέσχον γενναϊότερον. Ἐφ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐγίνοντο δεξιαὶ κινήσεις καὶ πολὺς κνονισβολισμός· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, κλίπερ ἀντέχοντες ἀνδρείως καὶ ἐπιτηδείως ἀπώλεσαν ἀνωφελῶς δύο πυρπολικά, ἠδυνήθησαν δὲ νὰ καταστρέψωσι μόνον ἓν τουρκικὸν πολεμικὸν πλοιάριον. Σπουδαιότερα ὑπῆρξεν ἡ παρὰ τὰ Τσάταλα (βορείως τοῦ Βουδρουμίου) τῆ 29) 10 Σεπτεμβρίου σύγκρουσις. Οἱ Ἕλληνες ἐν ἀρχῇ σφόδρα ἐνοχλούμενοι ὑπὸ ἐνκνίτου ἀνέμου κατῶρθωσαν ἐπὶ τέλους, ὅτε ὁ ἄνεμος ἔλαβε τροπὴν εὐμενῆ πρὸς αὐτοὺς, νὰ ἐνεργήσωσι τελεσφόρως διὰ τῶν πυρπολικῶν αὐτῶν. Εἶναι ἀληθές ὅτι δυσκολώτερον οἱ Αἰγύπτιοι κατεπλήττοντο ὑπὸ τοῦ ὄπλου τούτου ἢ οἱ Ὀθωμανοί, καὶ ἐγίνωσκον ν' ἀμύνωνται κατ' αὐτοῦ καὶ ὅταν ἔτι τὰ πλοία αὐτῶν ἦσαν κτειλημμένα ὑπὸ φλογός, οὐκ ὀλίγα δὲ Ἑλληνικὰ πυρπολικά ἐθυσιάσθησαν ἀνωφελῶς. Ἄλλ' ὅτε τέλος οἱ Ἕλληνες πιεζόμενοι ἀπεχώρησαν βορείως εἰς τὸν κόλπον τοῦ Γέροντα (τοῦ κειμένου ἐν τῇ βορείῳ πλευρᾷ τοῦ Καρικοῦ κόλπου τῆς Μουδαλιᾶς) καὶ ἠπειλοῦντο διὰ κυκλώσεως, δύο Ὑδραϊκὰ πυρπολικά κατῶρθωσαν νὰ καταστρέψωσιν ὀλοσχερῶς Τυνησιακὴν φρεγάτταν 44 κνονίων μετὰ πληρώματος 650 ἀνδρῶν καὶ πυρπολικὸν δὲ Ψαρικὸν κατέστρεψεν ὡσαύτως Τουρκικὴν κορβέτταν, μεθ' ἧ οἱ Μουσουλμάνοι ὑπεχώρησαν εἰς Κῶν.

Καὶ ἤδη ἐξεδηλοῦντο ἔριδες μετὰ τοῦ Χοσρέδ πασσᾶ, τοῦ μικρὰν αἰσθανομένου συμπάθειαν πρὸς τὸν υἱὸν τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ ἐν Αἰγύπτῳ ἔχθρου, καὶ τοῦ Ἰμβρατμ, ὅστις ὀλίγον εὐηρεστεῖτο ἐκ τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς διοικήσεως τοῦ Ὀθωμανικοῦ στόλου. Οὐχ ἤττον ὁ Αἰγύπτιος ἀρχιστράτηγος ἐφάνη πρόθυμος ἅπαξ ἔτι νὰ τάξῃ τὸν στόλον τοῦ Νείλου ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Καπουτὰν πασσᾶ. ὅτε ἤθελεν οὗτος νέαν νὰ πειραθῆ κατὰ τῆς Σάμου ἐπίθεσιν. Ἐνθ' ὁ Ἰμβρατμ ἴδρυσ παρὰ τὸ Βουδρούμιον στρατόπεδον χάριν τοῦ κατὰ γῆν στρατοῦ αὐτοῦ, παρεσκευάζοντο τὰ πάντα πρὸς τὸν περαιτέρω πρὸς βορρᾶν πλοῦν. Τέλος ὁ μέγας

ἐκ 200 πολεμικῶν καὶ μεταγωγικῶν πλοίων συγκεείμενος στόλος ἀπῆρε τῇ 4)16 Σεπτεμβρίου μετὰ τῶν δύο ἀρχιστρατηγῶν, καὶ ἐπειράθη τῇ 6)18 Σεπτεμβρίου νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὰ παράλια τῆς Σάμου. Ἄλλὰ τὸ μὲν ἢ τῶν Ἑλλήνων προφυλακτικότης, τὸ δὲ ὁ τρόμος, ὃν ἐνέπνεον εἰς τὸν Καπουτὰν πασσᾶν τὰ πυρπολικά, ἐν μέρει δὲ καὶ ἢ τοῦ καιροῦ ἐναντιότης, ἐματαίωσε τότε πᾶσαν ἐναντίον τῆς νήσου τοῦ Πολυκράτους ἀπόπειραν. Τέλος προετίμησεν ὁ Χοσρέβ νὰ θέσῃ ὡς πρὸς ἑαυτὸν τέλος εἰς τὴν στρατείαν. Ἄφου οἱ Αἰγύπτιοι ἠκολούθησαν αὐτῷ μέχρι Μυτιλήνης (18/30 Σεπτεμβρίου), ἐπέστρεψε μετὰ 15 Ὀθωμανικῶν πλοίων εἰς τὰ Δαρδανέλλια. Τὰ λοιπὰ πλοῖα κατέλιπεν εἰς τὸν Ἰμβραῖμ πασσᾶν, ὅστις μόνος νῦν ἀντίκρυζε πρὸς τοὺς ἀρκούντως νῦν ἐπαρθέντας τῷ φρονήματι Ἑλληνας. Τολμηροτάτου θάρρους πεπληρωμένοι προσέβαλλον αὐτὸν οὗτοι τῇ 24)6 Ὀκτωβρίου ἐν τῇ εἰς Βουδρούμιον ἐπανόδῳ ὑπὲρ τὴν Μέλαιναν ἄκραν (Καράμπουρνου, βορειοδυτικῶς τῆς Σμύρνης) διὰ τῶν πυρπολικῶν αὐτῶν καὶ ἠνάγκασαν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Μυτιλήνην, κυριεύσαντες καὶ κατακαύσαντες δύο τῶν κορβετῶν αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἔτι κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ὑπαρχόντων αὐτοῖς δύο πυρπολικῶν τὸ ἐν τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἤχθη παρὰ τὴν Μυτιλήνην ἐναντίον Αἰγυπτιακῆς φρεγάττας· ἀλλὰ ἐν μέρει μόνον ἠδυνήθη νὰ ἐμπρήσῃ αὐτήν, ἀπώλετο δὲ καὶ αὐτό. Ὁ Ἰμβραῖμ μόλις τῇ 8)20 Ὀκτωβρίου ἠδυνήθη ἔχων τὸν καιρὸν οὐριον νὰ καταλίπῃ τὴν Μυτιλήνην, καὶ τὴν ἐπομένην ἡμέραν ἀνενόχλητος νὰ πλεύσῃ εἰς Κῶν, εἶτα δὲ εἰς Βουδρούμιον¹.

Ἡ στρατιωτικὴ κατάστασις ἐφαίνετο νῦν λίαν εὐνοϊκὴ τοῖς Ἑλλησιν. Ὁ στόλος αὐτῶν, καίπερ θυσιάσας 22 πυρπολικά ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ στρατείᾳ, εἶχε καταστήσει ἀδύνατον εἰς τὸν κολοσσαίων ἐχθρικὸν στόλον τὸν εἰς Ἰδραν καὶ Πελοπόννησον πλοῦν μέχρι τῆς ἀρχῆς τῆς χειμερινῆς τοῦ ἔτους ὥρας· οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ἕνεκα ἐπιδημιῶν, χειμῶνος καὶ δυσμενοῦς κλίματος εἶχον ἀπολέσει ἤδη ἐν τῷ πολέμῳ οὐκ ὀλίγα πλοῖα καὶ σημαντικὸν μέ-

1. Ὁρλανδ τόμ 2. σ. 112—116. Mendelssohn—Bartholdy, σ. 347—350. Jurien de la Gravière, σ. 280—284.

ρος τῶν πληρωμάτων' οἰκτρὰ δὲ ἦτο ἡ κατάστασις τῶν ἵππων αὐτῶν. Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον ἔτι νικήσει τὴν φύχραμιον καρτερικότητα καὶ ἐπιμονὴν τοῦ νέου πολεμίου, πρὸς ὃν εἶχον νῦν νὰ παλαίωσιν. Τροσῶτα δὲ νῦν πλοῖα Ἑλληνικὰ ἕνεκα τῆς μωρίας τῶν Ἑλλήνων κατέλειπον τὸν στόλον, ὥστε ὁ Μισούλης καὶ ὁ Ἀνδροῦτσος (ὡς καὶ πολλὰ πάλιν πυρπολικά, ἐν οἷς καὶ τὸ τοῦ Κανάρη ἠνώθησαν μετὰ τοῦ στόλου) περὶ τὰ 30 μόνον πλοῖα εἶχον ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν. Ἄλλὰ καὶ οὗτος ὁ ἀνδρεῖος πλοίαρχος, νέους εὐλόγως προδόμενος ἔτι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα κινδύνους, ἐξηκολούθει ἐπὶ πολὺ ἔτι μένων ἐν τῇ θαλάσῃ ἵνα ἐπισκοπῇ μετ' ἀκαταπονήτου ζήλου τὰς κινήσεις τοῦ Ἰμβραῖμ, εὐλογάτα ποιῶν οὕτω.

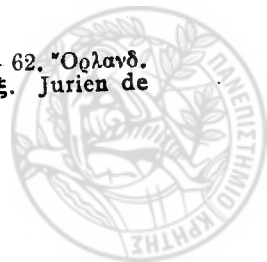
Ὁ Ἰμβραῖμ ἐν Βουδρουμίῳ μένων προσέλαβέ τινας ἐξ Αἰγύπτου ἐπικουρίας. Ἐπειδὴ τὰ παρὰ τὸ Βουδρούμιον στρατεύματα δεινῶς ἔπασχον ἐκ τῶν ἐπιδημικῶν ἐν τῷ στρατοπέδῳ νόσων, διενόηθη ὁ Ἰμβραῖμ νὰ πλεύσῃ ὡς τάχιστα εἰς τὴν Κρήτην, ἥτις ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ αὐτῷ εἴτα κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ ὡς ἀφετηρία τοῦ πρὸς Πελοπόννησον τιγρείου ἄλλματος. Τῇ 27^δ Νοεμβρίου λοιπὸν ἐπλευσεν εἰς Κρήτην. Ἄλλ' ἐπειδὴ μεγάλας αὐτῷ δυσχερείας παρείχεν ὁ καιρὸς, ὁ δὲ παρὰ τὴν Κῶν περιπλέον Μισούλης ἐγκαίρως ἔλαβε γνῶσιν τοῦ ἔκπλου αὐτοῦ, ὁ Ἑλληνικὸς στόλος ἠδυνήθη νὰ ἐπιτεθῇ κρατερῶς τῇ 1)13 Νοεμβρίου ἐναντίον τοῦ πολεμίου ἐγγὺς τῆς βορειοδυτικῆς παραλίας τῆς Κρήτης. Καὶ δὲν ἐπήνεγκε μὲν ἄμεσον-ἀποτέλεσμα ἐν τῇ γενομένη τότε λυσσῶδει συγκρούσει, συνετάραξεν δμως τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ἐκράτησεν αὐτοὺς μέχρι τῆς νυκτός, ὅτε σφοδροτάτη ἠγέρθη χιονοθύελλα, διασκοδάσασα κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις τὸν μουσουλμανικὸν στόλον, ἰδίως τὰ πλοῖα τὰ μεταγωγικά. Μέρος τούτου ἔφυγε μέχρι τοῦ Δέλτα, πολλὰ ἐναυάγησαν, ἄλλα δ' ἔτι περιέπεσον εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων καὶ τῷ Ἰμβραῖμ οὐδὲν ἄλλο ὑπελείπετο νὰ πράξῃ ἢ μετὰ τῶν ἐγγὺς αὐτοῦ μενάντων πλοίων νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν ἐν τῇ Καρικῇ παραλίᾳ (ἀπέναντι τῆς βορείου ἄκρας τῆς Ρόδου) ἀσφαλῆ κόλπον τῆς

Μαρκκρίτσης, ἢ Μαρκμαρά¹, ἐνθα πολλάς ἐν μέσῳ δυσχερεστάτων περιστάσεων κατηγάλωσεν ἐβδομάδας, ἵνα συναθροίσῃ τὸν στόλον αὐτοῦ. Νῦν καὶ ὁ Μιαούλης ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ θεωρήσῃ ὡς λήξασαν τὴν φθινοπωρινὴν στρατείαν· ἄλλως τε, αἱ κατὰ Νοέμβριον θύελλαι καὶ ἡ ἐπικίνδυνος κκτάστασις πολλῶν τῶν πλοίων αὐτοῦ δὲν ἐπέτρεπον ἵνα ἐπὶ μικρότερον ἔτι χρόνον μένη ἐν τῇ θαλάσῃ. Μέχρι τῆς 13)25 Νοεμβρίου οἱ Ἑλληνες ἐπέστρεψαν οἴκαδ, ἐνθα ὁ κράτιστος Μιαούλης ἔτυχεν ὑποδοχῆς τιμητικῆς ἀξίας τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ².

Ἐν ᾧ δὲ κατὰ θάλασσαν ἡ Ἑλλάς εὐτυχῶς καὶ δεξιῶς ἡμύνετο ὑπὲρ ἑαυτῆς ἐν τῇ Ἀσιατικῇ παραλίᾳ, οὐδὲ κατὰ γῆν οἱ Ὄθωμανοὶ ἤρανό τινα ἐπιτυχίαν σημαντικὴν. Τὸ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο πολεμικὸν σχέδιον τοῦ Διδανίου, καθ' ὃ ὁ μὲν πασσᾶς τῆς Σκόδρας ἔμελλε νὰ προελάσῃ αὐθις κατὰ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ὁ Ὁμέρ Βριώνης συνάπτων τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ Ἀβδουλαβοῦδ διοικητοῦ Ρωμυλίας (Ρουμιλιβαλισί) καὶ ἀρχιστρατήγου (σερασκέρ) διορισθέντος Δερβίς πασσᾶ (τοῦ Βιδυνίου) νὰ προχωρήσῃ πρὸς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, ὁ δὲ ἐν Πάτραις Γιουσούφ πασᾶς νὰ ἐνισχυθῇ διὰ 10 χιλιάδων γιαντισάρων, εὖς ἔμελλε νὰ ἀποβιβάσῃ εἰς αὐτὸν ὁ στόλος, τὸ σχέδιον, λέγομεν, τοῦτο ἀπέτυχεν ὀλοσχερῶς. Ὁ τε Μουσταφᾶς πασσᾶς τῆς Σκόδρας καὶ ὁ Ὁμέρ Βριώνης ἀμρότεροι περισπώμενοι ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐτῶν ὑπὸ φροντίδων μᾶλλον κατεπειγουσῶν ἔμειναν σχεδὸν ἀκίνητοι. Ὁ Δερβίς πασσᾶς δὲ βραδέως μόνον συνήγαγεν ἐν τῇ βορείᾳ Ρουμελίᾳ 7—10 χιλιάδας ἀνδρῶν καὶ εἶτα προήλασε κατὰ Ἰούνιον εἰς Λάρισσαν καὶ ἀπὸ Ζητουνίου (Δαμίας) καὶ Πατρατζικίου (Νέων Πατρῶν, Ὑπάτης) ὀρμώμενος ἐφρούρει τὰς διόδους τῆς Οἴτης, ἐνῶ οἱ Ἑλληνες ὀπλαρχηγοί, Πανουργιάς, Σκαλτσοδημὸς καὶ Σήφνακας ἔσπευδον νὰ ἀποκλείσωσι πρὸς αὐτὸν τὴν εἰς Σάλωνα ὁδόν. Ὁ Δερβίς πασσᾶς

1. Κόλπρον τῆς Κάσσου. Σ. Μ.

2. Gordon—Zinkeisen, σ. 189—195. Finlay, σ. 60—62. Ὁρλανδ. τ. μ. σ. 136—139. Mendelsohn—Bartholdy, σ. 350 κφξ. Jurien de la Gravière, σ. 23 κφξ.

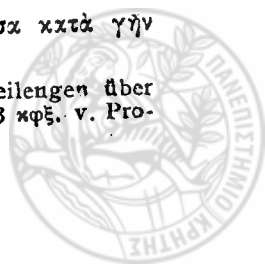
ἀφοῦ ἐπὶ τινα χρόνον εἰργάσθη, βοηθεῖα τῶν αὐστηρῶν διαταγῶν τοῦ Πατισσάχ, νὰ ἐνισχύσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ καὶ διὰ στρατολογίας Γκεκῶν Ἀλθανῶν, προσεκάλεσε συγχρόνως τὸν ἐν Εὐβοίᾳ Ὁμέρ πασσᾶν νὰ πέμψῃ ἐναντίον τῆς Ἀττικῆς τοὺς μικρὸν πρότερον ἀπὸ Σταμποῦλ πεμφθέντας αὐτῷ 2000 γιαντισάρους· Ὅτε οὗτοι ἀπὸ τοῦ Ὄρωπου ἤδη ἤρξαντο τῶν ληστρικῶν αὐτῶν ἐπιδρομῶν, ὑπέστησαν τὴν 6)18 Ἰουλίου ἐν σφοδρᾷ τιμῇ ἐγγὺς τοῦ πεδίου τοῦ Μαρθῶνος συγκροτηθεῖσα μάχῃ ἤτταν ἀρκούντως ἐπαισθητήν, προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου Γούρα, πολεμουτος νῦν ἐξ ἰδίᾳς πρωτοβουλίας, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὸν Ὀδυσσεά. Μετὰ τοῦτο δέ, προελαύνοντος ἀπὸ Ζητουνοῦ διὰ Βοιωτίας στίφους τιγῶν ἱππέων καὶ προσελθούσης διὰ Καλάμου νεαρᾶς ἀπὸ Χαλκίδος εἰς τοὺς γιαντισάρους ἐπικουρίας, τὸ τῶν Ἀθηναίων πλῆθος ἀπεχώρησε κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνθήειαν εἰς Σαλαμίνα. Ἄλλ' ὁ Γούρας, βοηθούμενος νῦν ὑπὸ Ἰδραϊκοῦ στόλου καθαίροντος τὸν Εὐριπὸν ἀπὸ τῶν πολέμων, συνῆπτε πρὸς αὐτοὺς σειρὰν μαχῶν νῦν μὲν παρὰ τὰς Ἀθήνας, νῦν δὲ παρὰ τὸν Καπανδρίτην καὶ Κάλαμον, ἕως οὗ οἱ Ὀθωμανοὶ κατρουχόμενοι δεινῶς ἐπὶ πυρετοῦ καὶ δυσεντερίας ἐξεκένωσαν αὐτοὺς ἀπὸ 8)20 Ὀκτωβρίου τὴν Ἀττικὴν καὶ ἀπεχώρησαν εἰς Φθιώτιδα.

Ἄλλ' ὁ Δερβίς πασσᾶς, ὅστις σημαντικᾶς εἶχε μικρὸν κατὰ μικρὸν συναγάγει δυνάμεις, ἤθελε νὰ προελάσῃ πανστρατιᾷ ἐναντίον τῶν Σαλῶνων, ἵνα τέλος ἐνωθῇ ἐν Νευπάκτῳ μετὰ τοῦ Ὁμέρ Βριώνη. Αὐτὸς δ' ἴδιος μετέστησε τὸ στρατοπεδαρχεῖον αὐτοῦ εἰς τὸ παρὰ τὸν Σπερχειὸν Διανοκλάδι καὶ ἐξέπεμψε περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰουλίου 7000 ἄνδρας ὑπὸ τὸν Γιουσούφ Περκόφτζαλι καὶ τὸν διοικητὴν Δίδρησ Ἀβδᾶν πασσᾶν ἐναντίον τῶν 4000 Ἑλληνικῶν παλληκαρίων (ἀρματωλῶν ἀπὸ Σαλῶνων, Κραβδαρίου καὶ Ζυγοῦ τεταγμένων ὑπὸ τοὺς ἤδη μνημονευθέντας ἀρχηγούς καὶ τὸν Μακρῆν, ἔτι δὲ Σουλιωτῶν ὑπὸ τὸν Τσαβέλλα καὶ τινῶν Πελοποννησίων) συναθροισθέντων νῦν παρὰ τὸν Παρνασσὸν καὶ τὰ Βαρδούσια πρὸς ἄμυναν τῶν Σαλῶνων. Ἄλλ' ἡ ἐπιτυχία δὲν ἐστράφη πρὸς τὸ μέρος τῶν Τούρκων. Καὶ κατῴρθωσαν μὲν οὗτοι νὰ προχωρήσωσι μέχρι Γραβιάς ἐνθα ἔστησαν στρατόπεδον. Ἄλλ' ἡ ἀπόπειρα, ἦν

ἐποιήσαντο τῇ 14)26 νὰ ἐκδιώξωσι τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῆς διὰ δέκα ἰσχυρῶν προμαχῶνων (ταμπουρίων) ὠχυρωμένης παρὰ τὴν Ἀμπλιανην (τὴν κειμένην εἰς 1 1)2 ὥρας ἀπόστασιν ἀπὸ Γραβιάς) θέσεως αὐτῶν ἀπέληξεν εἰς μεγάλην ἦταν τῶν Τούρκων. Ὡσαύτως ἀτυχῆ ἔλαβεν ἑκβασιν καὶ τὸ τόλμημα εἰς ὃ προέβησαν τῇ 19)31 Ἰουλίου νὰ παρακάμψωσι τὴν ἕθῃσιν ταύτην καὶ νὰ προελάσωσι διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Δουβουινιώτου φυλακισμένου Περνασσῶ. Ἐκτοτε ἀμφοτέρω τὰ μέρη ἐπετήρουν ἀλλήλα ἐν ταῖς θέσεσι ταύταις ἐπὶ χρόνον πλείονα τῶν δύο μηνῶν, συχνὰς συνάπτοντες ἀψιμαχίας Ἄφου δὲ ἐπῆλθε τὸ φθινόπωρον καὶ οἱ Ἕλληνες ἀρμυτωλοὶ ἐκώλυον τὴν εἰς Τούρκους προσκόμεσιν τροφῶν, οἱ δὲ Ἄλβανοὶ κατὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν αὐτῶν ἤρξαντο λειποτακτοῦντες, διέταξεν (6/18 Ὀκτωβρίου) ὁ Δερβίς πασσᾶς τὴν ἐκκένωσιν τῆς Γραβιάς καὶ τὴν εἰς Θεσσαλίαν ἐπάνοδον τοῦ στρατοῦ. Ἐπι ἤσσανα σπουδαιότητα εἶχεν ἡ τῶν πραγμάτων πορεία ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τῆς Ρουμελίας. Ὁ Ὁμέρ Βριώνης κατ' ἐπίγειουσαν ἀξίωσιν τοῦ Διβανίου συνήθροισεν ἐπὶ τέλους 5000 ἄνδρας, καὶ διαβάς τὸν κόλπον τῆς Ἄρτης κατέλαθε θέσιν ὄχυράν παρὰ τὸν Καρβασαρᾶν τῆς Ἀκαρνανίας. Ἐναντίον τῶν στρατευμάτων τούτων προὐχώρησεν ὁ Μαυροκορδάτος, διωρισμένος γενικὸς διοικητὴς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ λαδῶν ἐπαρκῆ χρήματα παρὰ τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως ὀρμᾶ ἀπὸ Μεσολογγίου τῇ 28)9 Αὐγούστου μετὰ 2000 ἀρμυτωλῶν τεταγμένων ὑπὸ τοῦ ὄπλαρχηγοῦ Τσόγκαν, Ράγκον, Ἴσκον, Στουρνάρην καὶ Λιακάταν, καὶ κατалаδῶν τὸ ἐν Ἀκαρνανίᾳ μοναστήριον Λυγοβίτσι ἐπετήρει ἐντεσθεν τοὺς Ἄλβανούς. Οὕτως οἱ δύο πολέμοι ἔμειναν ἐπὶ πολλὰς ἐβδομάδας μετέωροι ἀπέναντι ἀλλήλων, ἀνευ σπουδαίων ἐναντίων ἀλλήλων κινήσεων. Τέλος δὲ αἱ φθινοπωριναὶ βροχαὶ ἔπεισαν τὸν Ὁμέρ Βριώνην νὰ ὑποχωρήσῃ (6/18 Νοεμβρίου) 1.

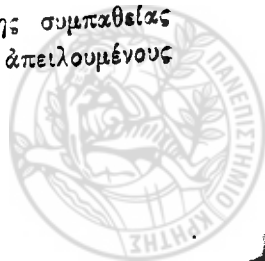
Εἰς τοὺς Ἕλληνας ὀλέθρια ἀπέδησαι αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου καὶ ἡ ἀναλόγως εὐκολοῦ ἀποδοῦσα κατὰ γῆν

1. Gordon-Zinkeisen σελ. 198—204. Brandis, Mittheilungen über Griechenland Μέρ. 2 σελ. 257—261. Gervinus, σελ. 53 κφς. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 291 κφς.

ἐναντίον τῶν Ὀθωμικῶν νίκη. Οἱ Ἕλληνες ὑπετίμησαν τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν νέων στρατηλατῶν καὶ τοὺς χρηματικούς πόρους, ὧν ἡ Πύλη καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς ἐποιοῦντο χρῆσιν ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν. Ὅτι οἱ Αἰγύπτιοι πρὸ πάντων ὑπὸ πολλῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐμπειρῶν περὶ τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὰ ναυτικὰ ἀνδρῶν ἐν ταῖς ὑπηρεσίαις αὐτῶν ἀποτελεσματικῶς βοηθούμενοι, ἤρξαντο νὰ καθιστῶσι τὰ Ἑλληνικὰ πυρπολικὰ ἐπὶ μᾶλλον ἀξήμια εἰς ἐκυτούς, εἰς τοῦτο οὐδεμίαν ἐδόσαν προσοχὴν οἱ Ἕλληνες. Ἐτι κινδυνωδεστέρα ἦτο ἡ περιφρόνησις, μεθ' ἧς τὰ αὐστηρὰ παλληκάρια τῶν Ἑλλήνων ἀπέδλεπον πρὸς τὴν Αἰγυπτιακὴν στρατιωτικὴν δύναμιν. Αἱ τῶν παλληκαρίων φάλαγγες οὐδαμῶς αἰσθανόμεναι τὴν φοδερὰν ὑπεροχὴν, ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ Μαυροὶ καὶ οἱ Φελλάχοι ἐκτήσαντο διὰ τῆς λόγχης καὶ τῆς Εὐρωπαϊκῆς στρατιωτικῆς ἀσκήσεως ἀπέδλεπον μόνον πρὸς τὴν πλουσίαν ἐν ὄπλοις καὶ κοσμημάσι καὶ ἵπποις λείαν τῶν Ἀφρικανῶν στρατιωτῶν. Πολλῶ δ' ἔτι χειρὸν τοῖς Ἕλλησιν ἦτο ὅτι οὗτοι περὶ τὰ τέλη τοῦ 1824, ὅτε ἀπαξ ἔτι ἀρισταὶ ὑπῆρχον πιθανότητες ἵνα διὰ τῆς δραστηρίας χειρώσεως τῶν ἐν Κορώνῃ, Μεθώνῃ, Ρίῳ καὶ τῷ φρουρίῳ τῶν Πατρῶν τουρκικῶν φρουρῶν κλεισθῇ τοῖς Αἰγυπτίοις πᾶσα ἀσφαλὴς ἐν Πελοποννήσῳ πρὸς ἀπόδρασιν θέσις, οὐδὲν κρεῖττον ἐγίνωσκον νὰ πράττωσιν ἢ ἐνώπιον τῶν ἐν τῇ Καρικῇ παραλίᾳ φοδερῶν Αἰγυπτιακῶν δυνάμεων εἰς νέον νὰ ρίψωσιν ἑαυτοὺς ἐμφύλιον πόλεμον.

Τὸ πρῶτον Ἀγγλικὸν δάνειον μεγάλῃν πάντως ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος εἶχε στρατιωτικὴν καὶ πολιτικὴν σπουδαιότητα. Ἐν τούτοις ἡ διαρκεστάτη πολιτικὴ ὡς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀξία αὐτοῦ συνίστατο, κατὰ τὴν κρίσιν συγχρόνου ἀνδρός¹, ἐν τούτῳ ὅτι διησχόλυνεν εἰς τὴν φραγκικὴν χροιάν ἐχουσαν μερίδα νὰ διατηρήσῃ τὴν θέσιν αὐτῆς ἀπέναντι τῆς ἀναρχίας τῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ τῆς τοπικῆς φιλαρχίας (particularisme) καὶ νὰ διασώσῃ τὴν «σκιάν κυβερνήσεως». ἦτις, ἐνεκ τῆς αὐξανομένης συμπαθείας τῆς Εὐρώπης, πρὸς τοὺς ἐπὶ μᾶλλον καθ' ἑκάστην ἀπειλουμένους

Ἑλληνας καρεῖχε τὸ μόνον σημεῖον, πρὸς δ' ἐπὶ τέλους ἠδύνατο νὰ συναφθῇ ἡ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἐπέμβασις τῆς ἐπισήμου Εὐρωπαϊκῆς πολιτικῆς. Ἀλλὰ πρὸ πάντων τὸ Ἀγγλικὸν χρυσίον ἐγένετο ἡ πηγὴ πολλῶν κακῶν. Τὸ χρυσίον τοῦτο, ἀφ' οὗ χρόνου ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφύπνισε πανταχοῦ τὴν πλεονεξίαν καὶ τὸν σφοδρὸν φθόνον· οἱ πλεῖστοι ἐκινουνοτο νῦν χάριν χρημάτων εἴτε εὐθὺς εἰς αὐτοὺς μετρουμένων εἴτε ἐλπιζομένων. Πᾶς ἀνὴρ ἐν στρατείᾳ διατελών, ὅστις μέχρι νῦν ἤρκετο τὸ πολὺ εἰς 20 γρόσια μηνιαίου μισθοῦ, ἔπρεπε νῦν νὰ λαμβάνῃ 50. Ἀλλ' ἰδιαζόντως κακὸν ἦτο τοῦτο διὰ τῆς διανομῆς τῶν χρημάτων αἱ μεταξὺ τῶν μερίδων καὶ ἀτόμων ἀντιθέσεις ὡξύνοντο ἀποτομώτερον. Ἡ κατάστασις, ἐν ἣ διατέλει ὁ πόλεμος κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1824, καθίστα ἀπαράιτητον ἓνα σημαντικώτατον μέρος τῶν χρημάτων 800 ἢ εἰς τὰς ναυτικὰς νήσους· καὶ νῦν ἕκαστον πολεμικὸν πλοῖον ἀπῆτει κατὰ μῆνα κατὰ μέσον ὄρον δαπάνην χιλίων ταλήρων, παντὸς δὲ πυρπολικοῦ ἢ κατασκευῆ καὶ παρασκευῆ δαπάνην 6—8 χιλ. ταλήρων. Ἀλλὰ νῦν καθίστατο ἀδύνατον ἐκπληρουμένων καὶ ἄλλων, καίπερ εὐλόγων ὀπωσθήποτε ἀπαιτήσεων, νὰ εὐαρεστηθῶσιν πάντες· ἰδίως δὲ παρὰ τοῖς ἰσχυροῖς ἀρχηγοῖς, οἳ οἱ ἦσαν ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης καὶ ἡ μερὶς αὐτῶν, βαθεῖα ἐκ τούτου κατελείπετο ἀγανάκτησις.

Ἐπῆλθον δὲ καὶ νέαι γεγονότα, ὧν ἕνεκα ἡ ὑπὸ τοῦ Γεωργίου Κουντουριώτου καὶ τοῦ ἱατροῦ Κωλέττου διευθυνομένη κυβέρνησις παρεστάθη ὡς κυβέρνησις ἔχουσα ἀποτόμως τοπικὸν καὶ κομματικὸν χαρακτήρα. Καὶ περιεποιεῖ πάντως τιμὴν εἰς τὴν κυβέρνησιν ταύτην ἢ μετὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἐμφυλίου πολέμου πρὸς τὴν Σπετσιώτιδα Μπουμπουλιναν διαγωγῆ αὐτῆς, ἐκδιωξάσης τὴν γυναῖκα ταύτην ἀπὸ τοῦ Ναυπλίου, διότι κατὰ τὸν χειμῶνα ἐπ' τοσοῦτον εἶχε προχωρήσει ἡ ἀρπακτικὴ αὐτῆς ὁρμή, ὥστε καὶ αὐτὰ τὰ χαλκᾶ κανόνια τοῦ φρουρίου τούτου ἐπώλει πρὸς τὸ συμφέρον αὐτῆς, συγχρόνως δὲ διὰ τινος ἐν τῇ Ὀθωμανικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελοῦντος πρότερον Ἀρμενίου νομισματικοῦ ὑπαλλήλου ἔκοπτε, ἐξ αὐτῶν νομίσματα ψιλὰ. Ἀλλ' ἐξ ἄλλου ὑπὸ βαθείας καταλαμβά-

νοντο οἱ ἄνθρωποι δυσαρεσκείας παρατηροῦντες ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐφαίνετο σφόδρα συμμεριζομένη τὴν παρά τισιν Ἑλλησιν ἐναντίον τῶν «Μωραϊτῶν» ἀντιπάθειαν καὶ ἐδείκνυε παράδοξον προτίμησιν εἰς τοὺς νησιώτας καὶ τοὺς Ρουμελιώτας Ἑλληνας πρὸς βλάβην τῆς Πελοποννήσου. Ὅτε τοῦ σπουδαιοτάτου φρουροῦ Ναυπλίου διοικητῆς διωρίσθη ὁ Σουλιώτης Φωτομάρας, ἡ πράξις αὕτη τῆς Κυβερνήσεως, μετὰ τὴν πείραν, ἣν κατέλιπον ἡ ὑπὸ τοῦ Πλαπούτα καὶ τοῦ Πάνου Κολοκοτρώνου διοικήσεις τῆς αὐτῆς θέσεως, δὲν ἦτο ἀντικρὺς παράδοξος. Ἄλλ' οἱ πιστοὶ πρόκριτοὶ Λόντος καὶ Ζαΐμης λίαν βρᾶως ἔφερον ὄνειδιζόμενοι πικρῶς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τῆς κυβερνήσεως διὰ τὴν πραότητα, μεθ' ἧς κατὰ τὴν μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης προσηχέθησαν πρὸς τὸν γηραιὸν τοῦτον ἀντάρτην ὑπηγίσσαντο μάλιστα οἱ περὶ τὴν κυβέρνησιν ὅτι ὑπῆρχον ἴσως ἐν τῇ συμβάσει ἐκείνῃ καὶ μυστικὰ ἄρθρα ἰ-

1. Αὐτὸς ὁ Κολοκοτρώνης (σ. 138—139) λέγει περὶ τῶν πρὸς τοὺς δύο Ἀνδρέας (Ζαΐμην καὶ Λόντον) ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ σχέσεων αὐτοῦ τὰς: «Τότε ἦλθε ὁ Ἀνδρέας Ζαΐμης καὶ ἀμείξαμεν ἀπ' ἑξῶ ἀπὸ τὴν Τριπολιτσά. Μὲ εἶπα νὰ γράψω τοῦ Πάνου νὰ παραδώσῃ τὸ κάστρο· ἐγὼ τοὺς ἀπεκρίθηκα ὅτι «δὲν ἤμπορῶ νὰ τὸ παραδώσω εἰς τοὺς τοχοδιώκτας, εἰς εἰσὶς ἂν εἰσθε ἱκανοὶ νὰ τὸ βιστάξετε, σὰς τὸ παραδίδω, καὶ ἔχω καὶ 300000 γρόσια ἔξοδα εἰς μισθοὺς· αὐτὸς μ' ἀπεκρίθηκε ὅτι εἰμὲθα ἱκανοὶ νὰ τὸ βαστάξωμεν καὶ ἀποκρινόμεθα ὅλα τὰ ἔξοδα ὅπου ἔχετε καμμένα». Καὶ εἶσι ἔγραψα τοῦ Πάνου καὶ τὸ παράδοξε τὸ φρουριον εἰς τοὺς Ἀνδρεῖδας, ὅτι εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοὺς προεῖπα νὰ βάλουν φρουρὰν εἰς τὸ Παλαμηδὶ ἰδικούς τους καὶ ὄχι χαϊμένους· καὶ ἐκεῖ ἔβαλαν τὸν Φωτομάρα καὶ ἔπειτα ὁ Γρίβας καὶ ἐγειναν ἐκείνα τὰ κακά δσα ἐγειναν».

Περὶ δὲ τῆς μικροπρεποῦς ἀντιπελοποννησιακῆς πολιτικῆς τοῦ Γ. Κουντουριώτου, ἣν ὑπαινίσσεται ἀνωτέρω ὁ συγγραφεὺς, καὶ περὶ τῶν ἀφορμῶν καθόλου τῆς πρὸς τὸν Ζαΐμην καὶ Λόντον συγκρούσεως τῆς Κυβερνήσεως ἀναφέρει ὁ Φωτάκος τὰ ἑξῆς (τόμ. Α', σ. 535—539): «Ἡ διοίκησις ἔπειτα ἔδωκεν ἀμνηστειὰν εἰς τὸν Πάνον καὶ εἰς ὅλην τὴν φρουράν, καὶ διὰ τὴν ἀπακημιώσιν ἔδωκε μόνον 2500 γρόσια καὶ ἐπομένως ἡ φρουρὰ ἐμεινεν ἀπλήρωτος. Ὁ Κουντουριώτης δὲν εἶδεντο νὰ ἐκδικηθῇ περισσότερο τὸν Πάνον... Τοιοῦτρόπως δὲ ἡ νέα διοικήσις ἀφοῦ ἐπῆρε τὸ Ναύπλιον ἐστερεώθη, τὸ Ἐκτελεστικὸν συνήλθεν εἰς συμβούλιον καὶ ὁ Πρόεδρος τότε ἐπρότεινε νὰ σταλοῦν τὰ στρατεύματα εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Πελοποννήσου, νὰ τρέφωνται παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ λόγῳ οἰκονομίας καὶ λόγῳ τιμωρίας. Ὁ Α. Ζαΐμης ἀντίειπεν εἰς τὴν τοιαύτην πρότασιν τοῦ Προέδρου καὶ ἐπρότεινε νὰ σταλῶσι τὰ στρατεύματα εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος. Τότε ὁ Κουντουριώτης ἀποκριθεὶς εἶπεν ἐμπαικτικῶς πρὸς τὸν Ζαΐμην· μήπως θέλεις νὰ σταλῶμεν στρατὸν καὶ εἰς τὴν Ὑδρην; Ὁ δὲ Ζαΐμης παραχθῆς ἀπήντησεν, ὅτι καὶ ἡ Ὑδρα ἐπαρχία Ἑλληνικὴ εἶναι. Τότε ὁ Κουντουριώτης, χωρὶς νὰ εἶπῃ ἄλλον λόγον, ἔστρεψε τῆς πλάταις του εἰς τὸν Ζαΐμην,

Ἄμφότεροι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες ἐπέστρεψαν εἰς τὰς ἐπαρχίας αὐτῶν βαρέως δησηρεστημένοι. Πρὶν ἢ δὲ παρέλθῃ πολὺς χρόνος ὁ τε Λόντος καὶ ὁ Σισίνης τῆς Γαστοῦνης λόγῳ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐνεργουμένης, καίπερ λίαν κακῶς διεξαγομένης, πολιορκίας τῶν Πατρῶν ἐκράτησαν τὰς προσόδους τῶν ἐπαρχιῶν αὐτῶν, μεμφόμενοι τὴν Κυβέρνησιν ὡς ἀμελοῦσαν τῆς Πελοποννησοῦ καὶ δαπανῶσαν πάντα τὰ χρήματα εἰς τὸν στόλον.

Ἄλλὰ χαρακτηριστὰ κάκιστον προσέλαβεν ἡ ἀντιθεσις αὕτη κατὰ τὸ φθινόπωρον. Αἱ ἐκλογαὶ αἱ γινόμεναι τότε πρὸς ἀνανέωσιν τῆς Νομοθετικῆς Βουλῆς, ἐν αἷς ἄλλοι πολλοὶ τῶν τέως βουλευτῶν ἐξελέγησαν ἀπλῶς ἐκ νέου, ἀνεβλήθησαν ἐπὶ πολλοὺς μῆνας. Ἡ νέα Συνέλευσις, συγκειμένη ἀπὸ 60 τῶν ἀριθμὸν ἀνδρῶν, συνήλθε μόλις τῇ 1)13 Ὀκτωβρίου 1824 ἐν Ναυπλίῳ, καὶ ἡ πρώτη πράξις αὐτῆς δυσηρέστησε σφόδρα τοὺς Πελοποννησίους. Διότι ἡ πλειονότης ἡ συγκειμένη ἀπὸ νησιωτῶν ἐξέλεγε τῇ 3)15 Ὀκτωβρίου, ἐναντίον τοῦ γράμματος τοῦ νόμου, ὡς μέλη τῆς Κυβερνήσεως τὸν Γ. Κουντουριώτην, Μπότασιν, Κωλέττην καὶ Σπηλιωτάκην καὶ ἀντεκατέστησε μόνον τὸν Λόντον διὰ τοῦ ἀπὸ Καλα-

ἔστις ἀμέσως ἔφυγε θυμωμένος ἀπ' τὸ συμβούλιον. . . Οἱ δὲ Ἄνδρας Ζαΐμης καὶ Λόντος, ἀφοῦ οἱ πολιτικοὶ φίλοι των ἐπῆραν ἀπὸ αὐτοῦ τὸ Ναύπλιον καὶ δὲν τοὺς ὑπεδέχθησαν καθὼς ἔπρεπεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπεριφρόνησαν καὶ τοὺς ἐνέπαιξαν, τότε πλέον ἐνόησαν ὅτι ὑπῆρχε πάθος καὶ συνωμοσία κατὰ τῶν Κοτσαμπασιδῶν ἐκ μέρους τῶν φίλων των οὕτω ἀπεφάσισαν καὶ ἀνεχώρησαν ἐκείθεν θυμωμένοι καὶ χολιαστοὶ ἔγειναν στρατιωτικοὶ ἀπὸ πολιτικῶν, ἐσύναξαν στρατιώτας ἀπὸ τὰς ἐπαρχίας των, ἐζήτησαν διαταγὴν παρὰ τοῦ ἐκτελεστικοῦ καὶ μισθοῦ τῶν στρατιωτῶν διὰ τὰς πολιορκήσεις τὰς Πάτρας. Ἡ Διοίκησις τοὺς ἀνεγνώρισεν ὡς πολιορκητὰς καὶ οὕτως ἀπειμακρύνθησαν ἀπὸ τὰ πολιτικὰ πράγματα. Οἱ δὲ Ἄνδρες τότε ἰδόντες τὴν μὲν ὕδραν δέσποιναν τῆς Ἑλλάδος, τὸν δὲ Μαυροκορδατὸν ἀνώτερον πολιτικόν, ἔχοντα ὅλα τὰ πράγματα εἰς χεῖράς του, ἐνθυμηθέντες τοὺς λόγους τοῦ Κολοκοτρώνη, οἱ ὅποιοι ἀλήθευσαν, ἄρχισαν νὰ τὸν συλλογίζωνται καὶ νὰ ἐπιθυμοῦν νὰ τὸν κάμουν σύντροφον διὰ τὰ ἐδικηθῶν τὴν περιφρόνησιν καὶ τὴν ὕβριν, τὴν ὁποίαν τοὺς ἔκαμεν ἡ ἀχάριστος συντροφία των. Τοιοῦτοτρόπως ἤρχισαν ἀλληλογραφίαν μὲ τοὺς ἐν Βυτίῳ τότε ἐδρισκομένους Κολοκοτρώνην καὶ Δεληγιανναίους. . . . Πρβλ. Κολοκοτρ. (σ. 139) «αὐτοὶ ἦσαν δυσηρεστημένοι μὲ τὸν Κουντουριώτην ἐνώθησαν μὲ ἡμᾶς» Πρβλ. καὶ Τρικούπ. Γ. σ. (168—169), ὅστις καὶ αὐτὸς δικαιολογεῖ μᾶλλον τοὺς Ἄνδρας καὶ κατακρίνει τὴν Κυβέρνησιν. Σ. Μ.

δρύτων Ἀνδρέου Φωτίλα¹. Πρόεδρος τοῦ βουλευτικοῦ ἐγένετο ὁ Πανοῦτσος Νοταρᾶς, ἀντιπρόεδρος δὲ ὁ ἐπίσκοπος Βρεσθῆνης Θεοδώρητος. Ὁ Δικαίος ἐγένετο ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν.

Ἡ τοιαύτη πράξις τοῦ βουλευτικοῦ ἐξήγειρε μεγάλως τὴν ὄργην τῶν τε δπλαρχηγῶν καὶ τῶν προκρίτων τῆς Πελοποννήσου. Ἐν τῇ πράξει ταύτῃ διείδον νῦν οὔτοι τὸ σχέδιον, ὅπερ εἶχον οἱ περὶ τὴν Κυβέρνησιν, νὰ κάμψωσιν ὀλιγὴν τὴν χώραν αὐτῶν Πελοπόννησον ὑπὸ τὸ κράτος τῶν νήσων καὶ τῶν Ρουμελιωτῶν. Καὶ θέσαντες κατὰ μέρος τὰς προηγουμένως ἀντιθέσεις αὐτῶν ἠνώθησαν πρὸς ἀλλήλους ἐπὶ τῷ σκοπῷ ν' ἀντισταθῶσι βιαίως ἐναντίον τῆς παρανόμου ἐκλογέσεως Κυβερνήσεως². Αἱ οἰκογέ-

1. Ὁ συγγραφεὺς περιπίπτει ἐνταῦθα εἰς μεγάλην σύγχυσιν προσώπων καὶ πραγμάτων. Ὁ Λόντος, περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα, δὲν εἶναι ὁ Ἀνδρέας, ἀλλ' ὁ Νικόλαος Λόντος. Ἀλλ' ὁ Νικόλαος Λόντος ἐκλεγείς μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἢ Νομοτελεστικοῦ, ἦτοι τῆς Κυβερνήσεως, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1824, εἶχεν ἀποθάνει πρὶν συνέλθῃ ἡ βουλή κατὰ φθινόπωρον, ἢ δὲ βουλή ἢ προηγουμένη ἀντὶ τοῦ ἀποθιπόντος Λόντου διώρισεν τὸν Ζαῖμην, τοῦτον δὲ μὴ ἀποδεξαμένου τὴν θέσιν, ἀρ' ἤς καὶ πρότερον εἶχεν ἀποχωρήσει ἐκείν, διώρισεν ἀνε' αὐτοῦ κατὰ Ἰούλιον ἡδὴ τοῦ 1824 τὸν Πανοῦτσον-Νοταρᾶν. Ἡ δὲ βουλή ἐξελέξατο ὡς μέλος τῆς νέας Κυβερνήσεως ἢ (ὡς ἐλέγετο) Διοικήσεως τὰ προηγουμένα μόλις ἀντικαταστήσασα μόνον τὸν Νοταρᾶν διὰ τοῦ Φωτίλα. Οὔτε δὲ ὁ Τρικούπης, οὔτε ὁ Κολοκοτρώνης, οὔτε ὁ Φωτάκος δίδουν σημασίαν ἀντιπελοποννησιακῆν εἰς τὴν πράξιν ταύτην τῆς βουλῆς. Καὶ ὁ μὲν Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Φωτάκος οὐδένα λόγον περὶ τοῦ γεγονότος τούτου ποιοῦνται, ὁ δὲ Τρικούπης λέγει ἀπλῶς «προσεγγίζοντος δὲ τοῦ τέλους τῆς β' κυβερνητικῆς περιόδου, ἐκλήθησαν οἱ λαοὶ ἐπανεπιθυμίας εἰς ἀποστολὴν ἀντιπροσώπων πρὸς ἐναρξιν τῆς γ'». Ἀλλ' ἂν καὶ τὸ κυβερνητικὸν ἔτος ἔληγε τὸν Ἀπρίλιον, ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς τῶν ἀντιπροσώπων δὲν συνῆλθεν εἰς Ναύπλιον, εἰμὴ τὸν Σεπτέμβριον καὶ δὲν ἤρχισεν ἡ νέα βουλή τὰς προκαταρκτικὰς ἐργασίας τῆς εἰμὴ τῆν 1 Ὀκτωβρίου. Τὴν παραμονὴν δὲ τῆς ἐναρξέως ἢ βουλῆς τῆς β' περιόδου ἀνήγγειλε τὴν λήξιν αὐτῆς ἐπισήμως. Πρὶν δ' ἐκλεχθῶσι παρὰ τῆς βουλῆς τῆς γ' περιόδου ὁ πρόεδρος, ὁ ἀντιπρόεδρος καὶ οἱ γραμματεῖς αὐτῆς, ἐψηφίσθησαν τὴν γ' Σεπτεμβρίου ὑπὸ τὴν προσωρινὴν προεδρίαν τοῦ γεροντοτέρου τῶν βουλευτῶν τὰ πέντε μέλη τῶν νομοτελεστικοῦ, παμψηφεί μὲν ὁ Γεώργιος Κουντουριώτης ὁ καὶ πρόεδρος, καὶ ὁ Παναγιώτης Μπότας ὁ καὶ ἀντιπρόεδρος· κατὰ πλειοψηφίαν δὲ ὁ Ἀσημάκης Φωτίλας, ὁ Ἀναγνώστης Σηλιωτάκης». Σ. Μ.

2. Παράνομον κυβερνήσιν οἱ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην ἐθεώρουν τὴν προηγουμένην κυβερνήσιν τοῦ Κουντουριώτου, διὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἰδρῦθη ἡ Κυβέρνησις αὕτη. Καθόλου δὲ αὕτη ἢ βραδύτης τῆς συνόδου τῆς βουλῆς ὡς καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐκλογῆς τῶν μελῶν τῆς Κυβερνήσεως ἔδωσαν ἀφορμὴν νὰ ὀργισθῶσιν οἱ Πελοποννήσιοι καὶ νὰ προβῶσιν εἰς ὄπισσιν καὶ εἰς ἐμφύλιον πόλεμον. Τούτου ἀφορμὴ κυριωτάτη ἐγένοντο οἱ δύο Ἀνδρεῖαι διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἐκτεθέντας λόγους. Οἱ Ἀνδρεῖαι καὶ πρὸ πάντων ὁ Ἀνδρέας Ζαῖμης δὲν εἶχον ἐμπιστοσύνην οὔτε

νειαι Ζαΐμων, Λόντων, Σισσινῶν, Νοταράδων, Δηλιγιανναίων καὶ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ἔτειναν πρὸς ἀλλήλας τὴν χεῖρα χάριν τοιοῦτου σκοποῦ. Οἱ Ἀρκάδες ἤρξαντο τῶν ἐχθρικῶν πράξεων ἀρνηθέντες πκνδήμως τὴν ἀπότισιν φόρου. Ὅτε δὲ Δικαῖος (23/4 Νοεμβρίου) ἐπέμφθη ὑπὲρ τῆς Κυβερνήσεως μετὰ 500 παλληκάρων, ἵνα ἀποκταστήσῃ τὴν τάξιν ἐνταῦθα, οἱ πρόκριτοι τῆς Ἡλίδος καὶ τῆς Ἀχαΐας κατέλιπον τῆς πολιορκίαν τῶν Πατρῶν καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγὴν τὸν Δικαῖον, καὶ ὁ Φωτίλας παραιτήσας τὴν ἐν τῇ Κυβερνήσει θέσιν αὐτοῦ (8/20 Νοεμβρίου) ἔφυγεν ἀπὸ Ναυπλίου καὶ μετέστη εἰς τοὺς πολεμίους τῆς Κυβερνήσεως. Ἀλλὰ νῦν ἡ βουλὴ, ἡ μέχρι νῦν ζυγοῦσα νὰ μεσολαβήσῃ μεταξὺ τῶν δύο μερίδων συνετάχθη ὀριστικῶς μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις καὶ φρόνησιν νῦν ἔδειξε καὶ ἐνέργειαν ἀποφασιστικὴν. Ἴνα ἡ Μάνη προσέλθῃ εἰς τὴν μερίδα τῆς Κυβερνήσεως, εἰς τὴν θέσιν τοῦ Φωτίλα ὡς μέλος Κυβερνήσεως διωρίσθη ὁ τοῦ Πετρόμπευ ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος¹. Ἀλλὰ ψυχὴ τῆς Κυβερνήσεως ἦτο, (ἀφοῦ δὲ μὲν

εἰς τὸν Κολοκοτρώνην οὔτε εἰς τοὺς περὶ τὸν Κουντουριώτην καὶ Μαυροκορδάτον, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀρχῇ μὲν ἔλαβον θέσιν μεταξὺ Κολοκοτρώνη καὶ τῆς Κυβερνήσεως εἶτα δὲ ἠναγκάσθησαν νὰ συμμαχήσωσι μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη ἐναντίον τῆς Κυβερνήσεως. Τὰ ἀλλήθῃ φρονήματα τοῦ Α. Ζαΐμη ἐκδηλοῦνται ἐν ἐπιστολῇ τινι αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἀναγνώστην Δεληγιάννην, ἐν ἣ κατὰ Φωτάκον (σ. 533) ἔγραψε πρὸς αὐτόν. «Ὁ Κολοκοτρώνης (ἔγραφεν ἐν αὐτῇ) θὰ χάσῃ τὴν πατρίδα μας· τί περιμένετε ἀπὸ αὐτόν; Εἶναι κούφος καὶ περιστοιχισμένος ἀπὸ κούφους καὶ κόλακας. Καὶ ὁ Μεταξᾶς, ὅστις μὲνει μαζὺ του, θέλει νὰ μεγαλώσῃ δι' αὐτοῦ. Ἡμεῖς πρέπει νὰ φροντίσωμεν νὰ ἔλθῃ ἀπ' ἔξω ἄνθρωπος Κυβερνήτης, νὰ μᾶς διοικήσῃ προσωρινῶς καὶ ἀκολουθῶς νὰ ζητήσωμεν βασιλεῖα, διὰ νὰ σωθῇ ὁ τόπος, ἄλλως ἐχάθημεν. Αὐτοὶ οἱ ὅποιοι γνωρίζουν νὰ διοικήσουν (ἐννοεῖ τοὺς Φιναριώτας, τὸν Μαυροκορδάτον καὶ τοὺς λοιπούς, λέγει ὁ Φωτάκος) εἶναι δολεροὶ καὶ μᾶς ἀπατοῦν. . . Μὴ σὲ φοβίξῃ ἡ ἔλευσις τοῦ Ἰμβραῖμ· δὲν θὰ καταλάβῃ τὴν Πελοπόννησον. Ἡ Ἑλλὰς θὰ γείνη ἀνεξάρτητον κράτος, ἀλλὰ ἡμεῖς δὲν θὰ γλυτώσωμεν ἀπὸ τοὺς λύκους». Ταῦτα ἔγραφεν ὁ Ζαΐμη διαρκούντος τοῦ πρώτου ἐμφυλίου πολέμου, ὅτε ἐξήτει νὰ πείσῃ τὸν Κολοκοτρώνην νὰ παραδώσῃ τὸ Ναύπλιον εἰς τὴν Κυβερνήσιν τοῦ Γ. Κουντουριώτου, ἧς ἀπειλεῖ μέλος καὶ αὐτός. Πρὸς οὐδατέραν τῶν μερίδων εἶχε ὑπόληψιν καὶ ἐμπιστοσύνην ὁ ἀνὴρ. Σ. Μ.

1. Κατὰ Φωτάκον (σελ. 540) ὁ Π. Μαυρομυχάλης ἦτο ἐν ἀρχῇ σύμφωνος μετὰ τῆς Πελοποννησιακῆς μερίδος, καὶ ἀπεδέχθη τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν ταύτης ἐν Κονσταντῖνίσι (τῆς Μεσσηνίας) ἀποφασισθέντα, καίπερ μὴ παρὼν ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ. «Ἐπειτα ὁμως ἀπεμακρυνθὴ καὶ δὲν ἔδωκεν οὐδεμίαν βοήθειαν, εἶτε διότι πρότερον οἱ περὶ τὸν Κουντουριώτην ἐδιώρισαν τὸν ἀδελφόν του μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ εἶτε διότι

Κουντουριώτης νοσῶν μετέβη εἰς Ὑδραν καὶ ὁ Σπετσιώτης Παναγιώτης Μπότασης ἀπέθανε τῇ 29)10 Νοεμβρίου, τὴν δὲ θέσει αὐτοῦ ἐν τῇ Κυβερνήσει ἔλαβεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Νικόλαος Μπότασης¹⁾ ὁ ἐπιτηδεῖος δραστήριος καὶ πολιτικὴν ἀγωγὴν ἔχων λεπτὴν Κωλέττης. Οὗτος ἐγίνωσκε νὰ ποιῆται χρῆσιν ἐπιτυχεστάτην πάντων τῶν εἰς τὴν νίκην τῆς Κυβερνήσεως συντελούντων. Καὶ ἐνῶ ζωηρῶς ὑπεστήριξε τὴν Κυβέρνησιν ὁ ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις ἐν Μεσολογγίῳ, Ἀθήναις καὶ Ὑδρᾷ ἀναπτυσσόμενος νεαρὸς Ἑλληνικὸς τύπος, ἡ τοῦ Μαυροκορδάτου δὲ ἐπιτηδειότης ἐτήρησε πιστὴν τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα εἰς τοὺς τούτου φίλους, ἐξ ἄλλου ὁ Κωλέττης εἰργάζετο πάσῃ δυνάμει καὶ διὰ πάσης τῆς δημοτικότητος αὐτοῦ ἵνα τοὺς Ρουμελιώτας ὀπλαρχηγούς, οὓς οἱ ἀντάρται τῆς Πελοποννήσου ἤθελον νὰ προσαγάγῃσι πρὸς ἑαυτούς²⁾, πείσῃ νὰ ἐπιχειρήσωσιν ἐναντίον τῶν Πελοποννησίων

ὑπῆρχε μυστικὸν συμπιεθεῖριον νὰ λάβῃ οὗτος εἰς γυναῖκα τὴν ἀνεψιάν τοῦ ἀρχιμανδριτοῦ Φλέσα, εἶτε καὶ δι' ἄλλην τινὰ ἀγνωστον αἰτίαν. Σ. Μ.

1. Ὁρλανδ. τόμ. 2 σ. 149—153).

2. Ἴδε Φωτάκου αὐτόθι «Κατὰ τὴν τὴν συνέλευσιν ἐκείνην (τῶν Κωνσταντινίων Ἴδε σελ. ἀνωτέρω) πολλὰ ἐλέχθησαν περὶ τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἔθνου, καὶ ὡς πρὸς τοῦτο ἠλπίζαν εἰς τοὺς συντρόφους τῶν Στερεοβλαδιῆταις καὶ εἰς τὰς νήσους τὰς βαρυνόμενας τὴν «μάχαιραν» τοῦ Ὑδραίου, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον ἀπεφασίσθη νὰ ζητήσωσιν καὶ διὰ τῶν ὀπλων Ἑθνικὴν συνέλευσιν».

Ταῦτα λέγει ὁ Φωτάκος. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικώτατον τὸ λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ περὶ τῆς «μαχαίρας τῶν Ὑδραίων», ἐκδηλῶν τὴν σφοδρότητα τοῦ μεταξὺ τῶν Ὑδραίων προκρίτων καὶ τῶν Πελοποννησίων ἀρχηγῶν ἀνταγωνισμοῦ, εἰς ὃν καθὰ εἶδομεν οὐκ ὀλίγον συνετέλεσε καὶ ἡ τοῦ Γ. Κουντουριώτου προσωπικὴ ἀγέρωχος, Ἰταμὴ καὶ περιφρονητικὴ πολιτικὴ πρὸς τὴν Πελοπόννησον καθόλου καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸν Δ. Ζαΐμη. Χαρακτηριστικώτατα ὡς πρὸς τοῦτο εἶναι ὅσα ὁ «γέρονς τοῦ Μωρητᾶ» ἔλεγε πρὸς τὸν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Γ. Κουντουριώτου κατὰ τὸν πρῶτον ἐμφύλιον πόλεμον δι' ὑποσχέσεων περὶ ἀρχιστρατηγίας τῆς Πελοποννήσου διαβουκουλούμενον Δ. Παπούταν, καθ' ὃν χρόνον καὶ ὁ μετριοπαθὴς Δ. Ζαΐμης εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς εἰρήνης: «Δεν θέλετε μὲ τὰ σωστά σας νὰ βαλθῆτε νὰ σπρώξετε τὰς δυνάμεις τοῦ Κουντουριώτου (ἔλεγεν ὁ Κολοκοτρώνης πρὸς τὸν Δ. Παπούταν) μακρὰν καὶ νὰ ἐλευθερώσατε τὸ Ναύπλιον νὰ τὸ ἔχετε. Θὰ ἔλθῃ καιρὸς νὰ μὴν ἡμπορήτε νὰ βγῆτε ἀγνάτιον οὐτε ἀπὸ τὸ Παρθένι καὶ κάτω νὰ πηγαίνετε. Θὰ ἔλθῃ καιρὸς νὰ ἀκούετε τὸ κ ε ρ α τὰ νὰ σὰς τὸ λέγουν οἱ νησιῶται καὶ οἱ ἄλλοι μὲ πενήγτα ρ ἂ καὶ ἄλλα πολλὰ θὰ πάθετε». (Φωτάκου Α' σελ. 532). Ἀξιοσημείωτον καὶ ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἔλεγε (κατὰ Φωτάκου σελ. 534—535) τῷ Ζαΐμῃ ἐν τῷ ζητήματι τῆς παραδόσεως τοῦ Ναυπλίου εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Γ. Κουντουριώτου. «Τὸ δίδω (τὸ Ναύπλιον) ἀλλὰ εἰς σὲ καὶ ὄχι εἰς ἄλλον (ἴδτε τὰ ὑπὸ τοῦ ἰδίου Κολοκοτρώνη περὶ τούτου λεγόμενα).

στρατεία, ἧς αἱ δαπάναι ἐμελλον νὰ καταβληθῶσιν ἐκ τῶν ὑπολοίπων τῶν Ἀγγλικῶν χρημάτων¹. Ὁ Γούρας ὁ διοικητὴς Ἀθηνῶν, οἱ ἐν Σκοπέλῳ καὶ Σκιαθῶ Ὀλύμπιοι, οἱ Σουλῶται οἱ ἐν Σαλῶνοις καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ἐν ὄλῳ 8000 παλληκάρια, ὑπήκουσαν τῇ φωνῇ αὐτοῦ. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐπὶ βραχὺν μόνον ἐμελλε νὰ διαρκέσῃ χρόνον.

Οἱ ἐπαναστατήσαντες Ἀρκάδες ἐπετέθησαν ἐν πρώτοις ἐναντίον τῆς Τριπολιτσᾶς². Ἀλλὰ τῇ 11)23 Νοεμβρίου, ἀκριβῶς τὴν παραμονὴν τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν ὁ γηραιὸς Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Ἀναγνώστης Δεληγιάννης ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον καθ' ὅλους τοὺς τύπους, ἐγένετο μάχη σφοδρὰ μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως, καθ' ἣν τὰ στρατεύματα τῆς Κυβερνήσεως ἤσαντο τελείαν νίκην. Ὁ ἀνδρεῖος ὀπλαρχηγὸς Σταΐκος συνελήφθη αἰχμάλωτος, καὶ ὁ τοῦ γηραιοῦ Κολοκοτρώνη γεν-

ἀλλὰ σὰς λέγω καὶ τοῦτο, ὅτι τὸ αἶτι τῆς Πελοποννήσου, διὰ τὸ ὁποῖον ἡ Πελοπόννησος ἔχυσεν τόσα αἵματα καὶ τόσα ἐξοδα ἔκαμε διὰ τὸ πάρη ἀπὸ τοῦ Τούρκου, δὲν πρέπει νὰ τὸ καρβαλικεύσῃ ξένος ἄνθρωπος, διότι τὸ σακατεύει». Σ. Μ.

1. Ἰδε. Φωτᾶκον σελ. 337 «Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἐφθάσε καὶ τὸ περιμενόμενον δάνειον, τὸ ὁποῖον ὁ Κοεντουργιώτης παρέλαβε καὶ τὸ ἐμοίραζεν εἰς τοὺς ἰδικούς του φίλους στρατιωτικούς καὶ ναύτας· ὁ δὲ Μαυροκορδάτος ὁ διδάσκαλος τοῦ Κουντουργιώτου καὶ γραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ μετεχειρίζετο καὶ αὐτὸς τὸ δάνειον ὅπως ἤθελε Βλέπων δὲ ὁ Κωλέττης τὸν Μαυροκορδάτον ὅτι μανθάνει γράμματα τὰς Ἀγγλικὰς λίρας, ἔγραψε καὶ αὐτὸς εἰς τὴν Ρουμελιὰν πρὸς τοὺς φίλους του στρατιωτικούς νὰ στείλουν καὶ αὐτοὶ ἀναφοράς καὶ νὰ ζητοῦν μισθοὺς καὶ οὕτως ἄρχισαν νὰ παρουσιάζονται ὅλοι οἱ Καπαταναῖοι νὰ ζητοῦν καὶ νὰ λαμβάνουν μισθοὺς». Μάτην οἱ Πελοποννήσιοι ἀρχηγοὶ προσεκόλουσαν τοὺς Ρουμελιώτας ἀρχηγούς νὰ ἐνωθῶσι πρὸς αὐτοὺς ἐναντίον τῆς οὕτω δαπανώσης τὸν Ἀγγλικὴν χρυσὸν κυβερνήσεως πολλὰ ἄλλα λέγοντες ἐναντίον αὐτῆς. Πολλοὶ ὀπλαρχηγοὶ τῆς Ρουμελιᾶς εἶχον ἤδη συνηνοηθῆ πρὸς τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἵνα ζητήσωσιν ἐν ἀνάγκῃ καὶ διὰ τῶν ὀπλων τὴν συγκρότησιν Ἐθνικῆς συνελύσεως. Ἀλλὰ μεθ' ὅλα ταῦτα καὶ ἐν Ρουμελιᾷ ὑπερίσχυσαν οἱ θιασῶται τῆς Κυβερνήσεως καὶ καθὼς λέγει ὁ γηραιὸς Κολοκοτρώνης (σελ. 139) «τὰ δάνεια ἐδυνάμωσαν τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Κουντουριώτη καὶ ἡ δύναμις τὸν ἔκαμε νόμιμον». Σ. Μ.

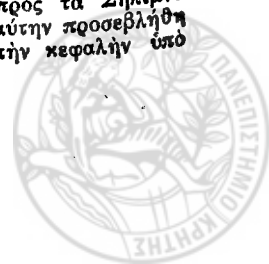
2. Τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές. Οἱ Ἀρκάδες περιορίσθησαν ἀπλῶς εἰς τὴν ἄρνησιν τοῦ φόρου. Ἀλλ' ἡ κυβερνήσις θεωροῦσα τὴν πρᾶξιν ταύτην ἐπαναστατικὴν ἐπέμψεν κατ' αὐτῶν τὸν Δικαῖον μετὰ στρατοῦ Ρουμελιωτικοῦ. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς τοὺς παρὰ τὰς Πάτρας στρατοπεδεύοντας Πελοποννησίους ὀπλαρχηγούς νὰ σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τῶν Ἀρκάδων καὶ ἐντεῦθεν ἤρξατο ὁ ἐμφύλιος πόλεμος, διότι τότε ἡ Κυβερνήσις ἐν ὀνόματι τῶν Νόμων καὶ τῆς Βουλῆς καὶ πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν ἐξήγησε τὴν συγδρομὴν τῶν Ρουμελιωτῶν ὀπλαρχηγῶν. Σ. Μ.

ναίος καὶ δραστήριος υἱὸς Πάνος εὗρεν ἐν τῇ μάχῃ τὸν θάνατον¹. (Ἡ νεορὰ αὐτοῦ χήρα, ἡ θυγάτηρ τῆς Μπουμπουλίνας) ἐγένετο εἷτα σύζυγος τοῦ Θεοδώρου Γρίβα². Ὁ Νικήτας, ὅστις εἶχε διακόψει τὴν μεταξὺ Τριπολιτσᾶς καὶ Ναυπλίου συγκοινωνίαν, καὶ εἶχεν ὀδηγήσει στίφος Τσακωνικὸν εἰς τὸ παρὰ τὸ Ἄργος Κουτσοπόδι, κατετροπώθη ὑπὸ τοῦ Δικαίου, ἐνῶ ὁ Χαδζή-Χρήστος μετὰ τῶν Βουλγάρων αὐτοῦ ἠνέωξε πάλιν εἰς τοὺς Κυβερνητικοὺς τὴν πρὸς τὴν Τριπολιτσάν ὁδόν. Ὁ δὲ Ἄνδρέας Λόντος καὶ ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς, ὅτινες ἐπήρχοντο κατὰ τῆς Κορίνθου, βλέποντες τὸν Γούραν καὶ τὸν Καρατάσον διερχομένους τὸν Ἰσθμὸν μετὰ 3000 Ρουμελιωτῶν, ἠναγκάσθησαν μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς 800 ἀνδρῶν νὰ υποχωρήσωσιν εἰς τὸν Ἅγιον Γεώργιον (Φλιοῦντα), ἔνθα τῇ 7)19 Δεκεμβρίου 1824 μετὰ σφοδρὰν μάχην ἐξεβλήθησαν τῶν ὀχυρωμάτων αὐτῶν. Καὶ νῦν κατέστη γενικὴ ἡ φυγὴ τῶν ἀνταρτῶν, οἱ δὲ στρατηγοὶ τοῦ Κωλέττου δὲν ὤκνησαν νὰ καταδιώξωσιν αὐτοὺς πανταχοῦ μετὰ συντόνου δραστηριότητος. Ὁ Γούρας προήλασε μέχρι τῆς Γαστούνης (περὶ τὰ τέλη Δεκεμβρίου τοῦ 1824) καὶ συνέλαβεν αἰχμάλωτον Χρῦσανθον τὸν υἱὸν τοῦ εἰς τὴν Ζάκυνθον φυγόντος Σισσίνου. Πρὸς τούτοις οἱ Σουλιῶται, ὅτινες ἀπὸ Σαλώνων εἶχον μεταβῆ κατὰ θάλασσαν εἰς Βοστίτζαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Τσαβέλλα³ διεσκόρπισαν ἐν Κερπινῇ (παρὰ τὰ Καλάβρυτα) τὰ στίφη τοῦ Λόντου, Ζαῖμη καὶ Νικήτα καὶ ἠνάγκασαν τοὺς ἀρχηγοὺς τούτους νὰ φύγωσιν εἰς τὸ Αἰτωλικόν. Ὁ Χαδζή-Χρήστος καὶ ὁ Βάσσος ὑπέταξαν τὴν Καρίταιναν, ὁ δὲ Δικαίος καὶ Μακρυγιάννης μετὰ τὰς δύο ἐν Μεσσηνίᾳ, παρὰ Σουλινᾶ (κώμη παρὰ τὴν Ἰθώμην) καὶ ἐν Μελιγαλᾶ συγκροτηθείσας ὑπ' αὐτῶν ἐναντίον τῶν ἀνταρτῶν

1. Ὁ Πάνος δὲν ἐφονεύθη ἐν τῇ μάχῃ καθ' ἣν ἡχμαλωτίσθη ὁ Σταῖκος (ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ἁγίου Σώστου), ἀλλὰ μαθὼν τὰ περὶ τῆς μάχης ταύτης ἐσπευδεν εἰς βοήθειαν τοῦ Σταϊκου, Ἄφου δὲ ἐμαθῆς τὴν συνταλεσθεῖσαν ἤδη ἦταν καὶ αἰχμαλωσίαν αὐτῶν, ἐτόρπη πρὸς τὰ Σήλιμνα πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ὁδὸν ταύτην προσεβλήθη ὑπὸ τινῶν στρατιωτῶν τῆς Τριπολιτσᾶς καὶ πληγείς τὴν κεφαλὴν ὑπὸ σφαίρας ἐφονεύθη, Σ. Μ.

2. Ὁρλανδ. τόμ. 1 σελ. 70.

3, Καὶ Καραϊσκάκη. ΣΜ

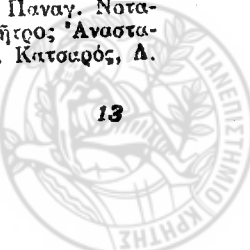

μάχας, κατέβαλον καὶ ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ἐν ἀρχῇ τοῦ 1825 ἡ νίκη τῆς Κυβερνήσεως ἦτο πανταχοῦ ὀριστική. Ὁ δὲ γηραιὸς Κολοκοτρώνης καταδληθεὶς ὀλοτελῶς τὸ φρόνημα ἤτήσατο ἀμνηστειαν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Κυβέρνησις ἤξιον ἐνα προσέλθῃ αὐτὸς εἰς τὸ Ναύπλιον, μετέδῃ αὐτὸσε τῇ 30)11 Ἰανουαρίου 1825 καὶ ἐκήρυξε τὴν ὑποταγὴν αὐτοῦ¹. Ἄλλ' ἀφοῦ καὶ οἱ Δεληγιάννκι, καὶ ὁ Γρίβας καὶ ἄλλοι ἀρχηγοὶ τῆς ἐπανάστασεως, ὡς καὶ ὁ Σισλίνης, ἐκδιωχθεὶς ἀπὸ Ζακύνθου ὑπὸ τῶν Ἰονίων ἀρχῶν ἀφίκοντο εἰς τὸ Ναύπλιον, ἡ Κυβέρνησις πρὸς μείζονα ἐξασφάλισιν τῆς ἡσυχίας ἐπεμψε πάντας τούτους τοὺς ἀνθρώπους, πεντεκαίδεκα τὸν ἀριθμόν², ὡς πολιτικὸς αἰχμαλώτους τῇ 2)14 Φεβρουαρίου³ 1825 εἰς Ὑδραν, ἐνθα περιωρίσθησαν ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Ἀγίου Ἥλιου³.

1. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐκτίθησιν (σελ. 110) ἄλλως πῶς τὰ πράγματα; Ἡ Κεραϊοκάκης καὶ ὁ Τσαβέλλας μετ' ἐγγραφὸν διὰ νὰ μείνω νὰ ἀμιλήσωμεν καὶ μετὰ παίρνουν ὄλανας τοὺς ἀν πύθῳ τίποτε. Ἐγὼ ὄμως δὲν ἤμου πλεόν εἰς τὴν Κορυθαίαν, διότι ἤλθεν ὁ Κολιόπουλος (Πλαπούτας) σταλμένος ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν καὶ μου εἶπεν ὅτι νὰ πάμην εἰς τὸ Ναύπλιον διὰ νὰ συμβιβασθῶν τὰ πράγματα. Ἐπήγαμεν εἰς τὴν Τριπολιτείαν· ἐκεῖ μὴ ἐπιτροπὴ ἀπὸ τὸν Σκούρτην, τὸν Γ. Μαυροματτην καὶ Κ. Ζαφειρόπουλον, καὶ μετὰ ἔκιμεν ὄρκους ὅτι νὰ πάγω κάτω καὶ νὰ συμβιβασθῶν τὰ πράγματα καὶ ἀπὸ αὐταῖ. Ἐνεπιστεῦθηκα ἐγώ, ἐπίγα εἰς τὸ Ναύπλιον· ἐκεῖ εἰς ἕνα δὺο μέρας βλέπω νὰ διοχτοῦν τοὺς ἀνθρώπους μου καὶ νὰ μετὰ ἀφίνοιγ μονιχον, in arresto ἕως ὅτου νὰ μαζώξουν καὶ τοὺς ἄλλους· μὰς ἐβαρκαίρησαν μίαν γολετταν, Γοργῶ, ἤσο καὶ ὁ Σκούρτης καὶ μὰς ἐπήγαγιν εἰς τὴν Ὑδραν. Ἐκαθήραμεν δὺο ἡμέρας καὶ μὰς ἔστειλαν εἰς τὸν προφήτην ἄγιον Ἥλιον· ἕνα μοναστήρι. Ἐκαθήραμεν τέσσαρους μῆνας. Εἴκοσι ἡμέρας μετὰ τὸ πιάσισμό μας ἤλθεν ὁ Μπραϊμης εἰς τὴν Πελοπόννησον. Ταῦτα τὰ ὄπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη αὐτοῦ λεγόμενα εἰς τὴν ἐπιβραβεύονται μετὰ πολλῶν λεπτομερειῶν ὑπὸ τοῦ Φωτάκου (τόμ. Β' 59-20), ἐξ ὅν καταφαίνεται ὅτι ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ναυπλίου δόλιως καὶ ἀνάδρως προσηγγετὴ πρὸς τὸν Θ. Κολοκοτρώνην, καὶ οἱ αὐτοῖς δυνάμενος νὰ φύγῃ ἀπὸ Ναυπλίου καὶ προτροπομένος πρὸς τοῦτο ὑπὸ ἀφισιωμένων φίλων δὲν ἠθέλησεν, ἀλλ' ἀγογγύστας καὶ μεγαλοφρόνας ὑπέμεινε τὴν τύχην αὐτοῦ. Ἐλύπει δὲ τὸν ἄνθρωπος σφόδρα καὶ ὁ θάνατος τοῦ προσφιλὸς υἱοῦ αὐτοῦ, ὡς θανάτῳ ἐν πολέμῳ ἐμφυλῳ ἀδόξῳ. Σ. Μ.

2. Gordon—Zinkeisen, σ. 206—213. Gervinus, σ. 56—59, v. Prokesch—Osten, τόμ. 1, σ. 295 κψ. Mendelssohn—Bartholdy, σ. 329—331. Finlay, σ. 32—37. Ὁριανδ., τόμ. 2 σ. (τ. μ. 152—165).

3. Οἱ φυλακισθέντες ἐν Ὑδρᾷ ἦσαν ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, οἱ τέσσαρες ἀδελφοὶ Ἀναγν. Δεληγιάννης, Κανέλλος Δεληγιάννης, Δημ. Δεληγιάννης καὶ Νικόλ. Δεληγιάννης, ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς, ὁ Παναγ. Νοταρᾶς, ὁ Γεώργιος Σισλίνης, ὁ υἱὸς αὐτοῦ Χρυσάνθος, ὁ Μῆτρος, Ἀναστασόπουλος, ὁ Μιτροπέτροφας, ὁ Γιαν. Γεριώταυλις. Α. Κατσαρός, Δ. Παπατσώνης καὶ Θεόδ. Γρίβας. Σ. Μ.

Ἡ νίκη τῆς Κυβερνήσεως ἦτο τελεία· ἀλλ' ἡ Ἑλλάς λίαν ἀδρῶς ἀπέτισε τὴν τιμὴν τῆς νίκης. Καὶ δὲν ἐχύθη μὲν πολὺ αἷμα ἐν Πελοποννήσῳ· ἀλλ' ἡ χώρα δεινότατα ἔπαθεν ἐκ τοῦ ἐμφυλίου τούτου πολέμου. Ἀκριβῶς ἡ Πελοπόννησος, ἥς ἡ ἐξαγωγικὴ ἐμπορία οὐδ' ἐν αὐτῷ τῷ πρώτῳ ἔτει τοῦ πολέμου εἶχε πάθει, ἐξαιρουμένων μόνων τῶν χωρῶν, αἵτινες τῷ 1821—2 ἐγένοντο θέατρον τοῦ πολέμου, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, καθ' ἃ πέραν τῶν τεσσάρων ἔτι ἐν ταῖς χερσὶ τῶν Τούρκων μενόντων φρουρῶν οὐδεὶς ἐφαινετο ἐχθρὸς, ἔλαβεν ἐπίδοσιν ταχέαν καὶ λίαν εὐχάριστον. Φρονεῖται γενικῶς ὅτι ἀφ' οὗ χρόνου ἐξηλείφθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ ἐκ τῆς χερσονήσου· ἡ καλλιεργήσιμος ἐν αὐτῇ χώρα εἶχεν αὐξηθῆ κατὰ δλόκληρον τριτημόριον. Καὶ αὐτὴ ἡ δημοσία ἐκπαίδευσις δὲν ἐλησμονήθη διαρκούντος τοῦ πολέμου. Ὡς ἐν ταῖς νήσοις, ἔτι δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Μεσολογγίῳ ἔνεκα τῆς αὐτόθι δυνάμεως τοῦ Μαυροκορδάτου, οὕτω καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ἐδίδετο ἡ δέουσα προσοχὴ εἰς τὸν σπουδαῖον τοῦτον κλάδον τοῦ δημοσίου βίου, ἰδίως ἐν Τριπολιτῶν. Ἀλλὰ νῦν μέγα ἐπεγίνετο κακὸν εἰς τὴν χώραν ταύτην διότι τὰ Ρουμελιωτικὰ παλληκάρια, καίπερ φειδόμενα τοῦ αἵματος τῶν Πελοποννησίων, ἐφέροντο πρὸς τὴν Πελοπόννησον, ὡς πρὸς χώραν ἐχθρικήν, ὡς ἰδιαιτέρως ἐλέγχθη τοῦτο περὶ Γούρα. Δὲν ἤρκεσαν αὐτοῖς ἡ λεηλασία καὶ ἡ διαρπαγὴ τῆς περιουσίας τοῦ Ζαῖμη ἐν Κερπινῇ καὶ τοῦ Σισσῖνη ἐν Γαστούνη, ἀλλὰ καὶ μέγα πλῆθος ἀγροτῶν οὐδόπως μετασχόντων τοῦ ἐμφυλίου πολέμου περιῆλθον εἰς μεγάλην ἀπορίαν, διότι οἱ ἀρματωλοὶ, οἷς πάντοτε ἔμεινε ξένον τὸ σύστημα κανονικῆς ἐπιμελητείας περὶ τὴν τροφοδοσίαν, κατέστρεφον τοὺς οἴκους τῶν ἀνθρώπων δι' ἀτάκτων ἀποφορῶν, ἀρπάζοντες σωρηδῶν τοὺς ἀροτῆρας βούς, τὸν εἰς τὴν σπορὰν ἀποκείμενον σίτον, τὰ πρόβατα καὶ τὰς αἰγας·

1. Gordon—Zinkeisen, σ. 213 κρξ. Brandis ἐν εἰρ. 1, τόμ. 2, σ. 262. Finlay, σ. 37. Mendelssohn—Bartholdy, σ. 332.*

* Τὴν βάρβαρον ἐν Πελοποννήσῳ διαγωγὴν τοῦ στρατοῦ τοῦ Γούρα (διότι, καθὼς ὁμολογεῖ αὐτὸς ὁ Φωτάκος, ὁ Καραϊσκάκης καὶ ὁ Τσαβέλλας ἐπέρασαν μὲ τα στρατεύματά των ἀπὸ τὰ βουνὰ καὶ τὰς πόλεις τῆς Καρύταινας καὶ χάριν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῆς καλῆς του φήμης ἐσεβάσθησαν πολὺ τὸν τόπον καὶ τοὺς κατοίκους τῶν βουνῶν, καὶ δὲν

Οὐχ ἦσαν ὀλέθρια ἀποτελέσματα εἶχε τὸ γεγονός διὰ τὰ ὑπό-

ἔκαμαν καμίαν κατάχρησιν») ζωηρότατα περιγράφει ὁ Φωτάκος, προσθέτων (Α. σ. 551) διὰ «καὶ ἐκ τῶν Πελοποννησίων ὀλίγοι τότε κατὰ δυστυχίαν ἔμειναν φίλοι τῆς πατρίδος αὐτῶν καὶ ἀμέτοχοι τῆς καταστροφῆς καὶ λεηλασίας αὐτῆς». Ἐννοεῖται δὲ ὅτι οὗτοι ἦσαν ἀκριβῶς οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν καταδιωκομένην ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως μεριδα, οἱ καὶ φυλακὴν ὑποστάτες καὶ ἐξορίαν καὶ ἄλλα πολλὰ κακὰ «οἱ δὲ λοιποὶ Πελοποννήσιοι ὅλοι ἐνώθησαν, λέγει ὁ Φωτάκος, μὲ τὸν Κωλέττην καὶ τὸν παρηκολούθουν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς πατρίδος των». «Κατὰ δὲ τὰς ἡμέρας ἐκεῖνας, λέγει ὁ Φ. (τόμ. Β' σ. 15 κφξ.) κίνησις μεγάλη ἐγένετο καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἐφαίνετο χωρῶν καὶ τρώων καὶ πῶων, φοβερίζων καὶ ἀγγαρεύων τὸν λαὸν τῆς Πελοποννήσου. Ὅλοι ἐλέγοντο ἄνθρωποι τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, διότι ὅλοι ἐπληρώνοντο ἀπὸ τὰ χρήματα τοῦ δανείου καὶ μόνον ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐβλέπε τις ὀλίγους τοὺς φρονιμωτέρους, ὅσοι ἀγαποῦσαν τὴν πατρίδα των, λυπημένους καὶ συλλογισμένους, οἵτινες ὡς φίλοι τῶν ἀνταρτῶν ὀλίγον ἐφαίνοντο ἔξω καὶ ἦσαν τρυπωμένοι εἰς τὰ ἔγκατα τῆς γῆς, διότι τοὺς ἔκαταφρόνουν οἱ πολλοὶ φίλοι τῆς ἐξουσίας καὶ τοὺς ἀγγάρευαν, καὶ μάλιστα τότε ἐλέγχοτο καὶ τοῦτο πρὸς ἐμπαιγμὸν τῶν Πελοποννησίων» «μὴ με βαρῆς διότι δὲν εἶμαι Μωραΐτης, εἶμαι Χιώτης», διότι τότε οἱ Χιώται εἶχον περισσότεραν ἀξίαν». Οἱ δὲ Τριπολιτικοὶ, ὡς καὶ ὅλη ἡ ὀμίονμος ἐπαρχία, ἐπειδὴ ὅλα τὰ στρατεύματα τῆς Διοικήσεως ἐρχόμενα εἰς Ναύπλιον ἐπέρασαν ἐκεῖθεν, τότε πλέον ἐνόησαν ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης ἦτο προτιμωτέρος ἀπὸ τὰ ξενικὰ στρατεύματα, διότι ὑπέφεραν μυρία κακὰ, ἐπειδὴ οἱ στρατιῶται τοῦ ἐκτελεστικοῦ δὲν ἔβαλαν σύνορον διὰ νὰ διακρίνουν διὰ τοῦτου τὸν φίλον καὶ τὸν ἐχθρὸν τῆς Διοικήσεως» ἦρκει μόνον ὅτι ὅλοι ἦσαν Μωραῖται καὶ ὅλους τοὺς ἐγγύμωναν, καὶ τοὺς ἔκαταφρόνουν. Δὲν ἀκούε τις ἄλλο τίποτε παρὰ στεναγμούς, χουχουλητὰ καὶ κλάματα. Οἱ δὲ στρατιῶται, διὰ νὰ βασανίζουν τὸν κόσμον περισσότερον εἰς τὰ στήθια ὅπου κατέλουν, ἐξήτουν ἀπὸ τοὺς οἰκοδεσπότης σουσάμι ψητὸν εἰς τὴν σούβλαν, ψητὸν καὶ ζάχαρι, ἐλθαῖς τηγανισμένας, χαβιάρι ἐγκαιρον διὰ τὴν ὄρεξιν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἀλλόκοτα καὶ ἀσυνείθιστα φαγητὰ εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὰ ὅποια οἱ χωρικοὶ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἔχουν, καὶ πολὺ διὰ τοῦτο ὑπέφερον». Οἱ Σουλῶται τοῦ Καραϊσκάκη, οἵτινες ἐν Καρυτοίῳ δὲν εἶχον διαπράξει καταχρήσει, εἰσβαλόντες μετὰ τὴν φηγὴν τοῦ Α. Ζαῖμη εἰς τὴν Κρητίνην (Φωτ. Α. 549) «ἐλαφύραγώγησαν αὐτὴν καὶ τὴν οἰκίαν τοῦ Ζαῖμη, τὰ δὲ πράγματα καὶ τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ τὰ ἔβαλαν εἰς δημοκρασίαν, καὶ ὁ κήρυξ φωνάζων χλευαστικῶς ἔλεγε» πωλεῖται τὸ φουστάνι τῆς Ζαῖμαινας καὶ ἄλλα τοιαῦτα πρὸς ἐμπαιγμὸν ἔλεγεν». «Οἱ δὲ στρατιῶται τῆς Διοικήσεως (λέγει ὁ Φωτάκος, σ. 550) ἐπιάσθησαν ἀναμεταξύ των καὶ παρεπονούντο ἐνώπιον τοῦ Κωλέττη, ἐπειδὴ οἱ ὕστερον ἐρχόμενοι δὲν εὗρισκαν λάφυρα, διότι τὰ εἶχον ἀρπάσει οἱ ἔλθόντες πρότερον». Ἄνθρωπος δὲν εὗρίσκετο (λέγει ὁ αὐτὸς Φωτάκος, τόμ. Β', σ. 17) νὰ ἐλαφρύνῃ τὴν Πελοπόννησον ἀπὸ τὰ δεινὰ. Ἡ δὲ ἀνωμαλία αὕτη καὶ ἡ ἀταξία ἦτο γενική, ὄχι μόνον εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Στερεάν, διότι καὶ ἐκεῖ δὲν ἐφρόντιζε κανεὶς διὰ τὴν πατρίδα ὅλων ἢ προσπάθεια ἀπέβλεπεν εἰς τὸ πῶς καὶ διὰ ποίου τρόπου νὰ ἀπολαύσων χρήματα, εἴτε ἀπὸ τὸ δάνειον εἴτε ἀπὸ τὰς προσόδους. Καὶ ἐκεῖ περισσότερον ἐτρώοντο ἀναμεταξύ των, διότι δὲν ἐσυμβιβάζοντο ποιοὶ νὰ μείνουν καὶ ποιοὶ νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Πελοπόννησον διὰ νὰ ἀποκτήσουν λάφυρα καὶ νὰ λάβουν καὶ μισθόν». Κατὰ Τρικούπη (Γ. 176)

λοιπα τοῦ Ἀγγλικοῦ δανείου τὰ τοσοῦτον ἀναγκαιὰ καθιστάμενα νῦν πρὸς ὀχύρωσιν θέσεων, οἵαι ἦσαν τὸ Νκαρλίνον καὶ ἡ Σφακτηρία, κατ' ἀκολουθίαν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου κατεσπαθῶντο κατὰ τρόπον χειρίστον¹. Διότι οἱ στρατιωτικοὶ βοηθοὶ καὶ σύμμαχοι τῆς κυβερνήσεως ἐξεμεταλλεύοντο νῦν τὴν νίκην αὐτῶν κατὰ τρόπον ἥμισυ διαστακτικόν. Οὐχὶ μόνον διότι οἱ νικηταί, ὀπλαρχηγοὶ τε καὶ πλληγκάρια, ἐφόρου ἐνδύματα κεντητὰ καὶ ὀπλα ἐπηργυρωμένα²· οὐχὶ μόνον διότι ἀρχαὶ καὶ ἀξιώματα διενέμοντο πλειστάκις ἀνωφελῶς εἰς ἀνθρώπους οὐδεμίαν πρὸς ταῦτα ἔχοντες ἰκανότητα καὶ ἀξίαν ἀπλῶς μόνον χάριν ἰδιωτικῶν συμφερόντων· ἡ χειρίστη τῶν κατχρήσεων ἦτο ὅτι τινὲς τῶν ἀρχηγῶν ἐλάμβανον μισθοὺς καὶ σιτηρέσιον διὰ στρατιώτας ὀλιγωτέρους κατὰ τὸ πλῆθος τῶν διδομένων μισθῶν, διὰ στρατεύματα, ἅτινα «οὐδέποτε ἐπιθεωρήθησαν ὑπ' αὐτῶν»³.

ἢ εἰς τὴν Πελοπόννησον εἰσβολὴ τῶν πέραν τοῦ Ἴσθμοῦ στρατευμάτων, δοθέντων εἰς ἀφαιγὴν καὶ εἰς ἀκολασίαν, ἀνεκάλεσον εἰς τὴν μνήμην τῶν παθόντων ὅσα κακὰ ἐπαθάν ἐπὶ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ἀλβανῶν οἱ πατέρες αὐτῶν». Σ. Μ.

Ἡ κυβέρνησις Κοκκινουσιώτου καὶ Κωλέττου κατεδίκασε καὶ τὸν Γερμανὸν Π. Πατρῶν, ὅστις συλληφθεὶς ὑπὸ τινος Νικολάου Σοφιανοπούλου. ὃν ὁ Κωλέττης εἰχε διορίσει φρούραρχον Χλουμουσιῶν, δεσμιος μέχρι τινὸς καὶ πολλὰ βιτανιζόμενος κατ' ὁδὸν ἀπὸ τινος ἐγγυῶ τοῦ Νεξερῶ μοναστηρίου ἤχθη εἰς Γαστούνην πρὸς τὸν Κωλέττην. «Οἱ περὶ τὸν Νικολέτον διήρπασαν ὅσα εἰχε χρήματα καὶ τὰ ἀρχιερατικά αὐτοῦ ἄμφια καὶ αὐτὰ αὐτοῦ τὰ ζῆφα» (Φωτ. Β'. σ. 5). «Ὡς δὲ γνωστὸν ὁ Α. Ζαΐμης καὶ ὁ Λόντος φεύγοντες ἀπὸ τοσούτου εἰς τόπον διεσώθησαν εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα· ἐνταῦθα δὲ κατέφυγε καὶ ὁ Νικητῆς (ἴδε κατωτέρω). Σ. Μ.

1. Ἴδεβλ. τὴν ζωγραφὴν τοσούτων περιγραφῆν παρὰ Νερουλῶ σελ. 148 κφξ. (τόμ. 148 κφξ.) Finlay σελ. 37—44. Méndelssohn-Bartoldy σελ. 332 κφξ.

2. Τὰ φορέματα τοῦ φονευθέντος Πάνου Κολοκοτρώνη (οὗ οἱ σύντροφοι κατὰ τὸν θάνατον μόνον τὰ πιστόλια καὶ τὴν σπάθην ἠδυνήθησαν νὰ λάβουν, ἀναγκασθέντες νὰ καταλίπωσι αὐτὸν εἰς τοὺς φονεύσαντας) ἐφόρου οἱ Βούλγαροι στρατιῶται τοῦ Χατζῆ-Σεραφῆ (Φωτ. τ. Α. σελ. 544). Ὁ μνημονευθεὶς ἀνωτέρω Νικολέτος Σοφμανόπουλος ὁ συλλαβῶν τοσούτων ἀρχιεπισκόπων Γερμανῶν ἐν τῷ εἰρημένῳ μοναστηρίῳ, συνέλαβε καὶ τὸν ἡγουμένον Νικηφόρον καὶ τὸν μοναχον Νεκτάριον «τοὺς δύο αὐτοὺς παλληκισσάδας τοῦ ἀγῶνος» καὶ ἀφῆραν τὰ ὄπλα αὐτῶν, ἐβασάνισε δ' αὐτοὺς ἵνα δημολογήσωσιν ὅ,τι ἄλλο πολῦτιμον εἶχον. Ὁ Σοφμανόπουλος ὅστις ἐν τῇ πατριῷ αὐτοῦ Σοπωτῶ ἀφόρει «τὰ λαμπρὰ ἄρματα τοῦ ἡγουμένου Νικηφόρου». (Φωτ. Β. 5). Σ. Μ.

3. Ἴδε Φωτιάκ. τόμ. Α' σελ. 880. «Οἱ δὲ στρατιῶται τῆς διοικήσεως (οἱ λεηλατήσαντες τὴν Κερπινὴν καὶ οἱ ὕστερον ἐλθόντες καὶ δυσσεύστη-

Ἐν τούτοις τό γε νῦν ἵτε δύναμις καὶ τὸ ἠθικὸν ἀξίωμα τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως ἠδῆξαντο ἔτι καθ' ἑκάστην. Ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι εἰργάζετο ἐπιτυχῶς ὁ Μυροκορδατος κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐν Ἀκρνανίᾳ στρατείας συνεκροτήθη ἐν Αἰτωλικῷ συνέλευσις ἐπρχιακῆ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος, ἐν ἣ ἑκατὸν παρισταμένων ἀνδρῶν, ἔμελλον ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Τσόγκα νὰ ἐξετασθῶσιν αἱ ἀπειροὶ δυσχέρειαι καὶ τὰ παράπονα τῆς χώρας, νὰ ἐξομλυνθῶσι δὲ αἱ μεταξὺ τῶν πολιτῶν καὶ τῶν πολλῶν ὀπλαρχηγῶν λίαν κρωξυσμέναι σχέσεις. Ἐν τῇ συνελεύσει ταύτῃ τῇ ἀρξαμένη τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς τῇ 17)29 1824 ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας, ἔνθα ἰδίως ὁ ἀνδρεῖος, ἀλλὰ ληστρικῶς καὶ βίαιος Μακρῆς ἐταπεινώθη σφόδρα, ἐφάνησαν καὶ οἱ ἰκέται προσελθόντες φυγάδες Νικήτας, Ζαΐμης καὶ Λόντος. Ὁ τοῦ Κολοκοτρῶνῃ ἀνεψιὸς Νικήτας εὔρε καταφύγιον ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Τσόγκα. Ἄλλ' οἱ πρόκριτοι, εἰς οὓς ἕνεκα ἀρχαίας φιλίας δὲν ἠρνήθησαν φιλοξενίαν οἱ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἀρχηγοὶ (ἀλλὰ μετὰ τῆς διακηρύξεως «ὅτι ἐθεώρουν αὐτοὺς διατελοῦντας πάντοτε ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ νόμου»), περιωρίσθησαν ἐν τῇ περιτῶν Ἀχελφῶν Κατοχῇ, τέλος δ' ἐπέισθησαν νὰ μεταδῶσιν εἰς τὴν Ἰονίαν νῆσον Κάλαμον'. Καὶ ὁ Μαυροκορδατος δὲ ἀπῆλθε τῇ 24)5

θέντες διότι οὐδὲν πλέον εὔρον πρὸς ληλασίαν ἐσπανάθησαν κατὰ διαταγὴν τοῦ Κωλέττη, ὅλοι εἰς τὴν μητρόπολιν τῶν Καλαβρυτῶν. Ἐκεῖ οἱ κλιπεταναῖοι ὅλοι ἔδωκαν εἰς τὸν Κωλέττην τοὺς καταλόγους τῶν στρατιωτῶν τῶν, καὶ ἕκαστος ἐσημείωσεν εἰς αὐτοὺς ὅχι ὅσους εἶχε στρατιώτας, ἀλλ' ὅσους ἤθελε γράφων ὀνόματα ἀνίπορτα, καὶ τοὺς τοιούτους καταλόγους ὁ Κωλέττης τοὺς ἐπικίρωσε. Πρὸ τοῦ ἀναχωρήσασθαι ἀπὸ τὰ Καλαβρυτα, πολλοὶ τῶν καπεταναίων ἐστειλαν τοὺς γραμματικούς των εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ ἐπληρώθησαν τοὺς μισθοὺς των παρὰ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, τὸ ὁποῖον τίποτε ἄλλο τότε δὲν ἔκαμνεν εἰμὴ νὰ πληρῶνῃ μισθοὺς εἰς τοὺς στρατιώτας τῆς ξηρᾶς καὶ εἰς τοὺς τακτικούς, ἐπειδὴ ἔλαβε τὸ μέτρον νὰ μοιράσῃ τὸ ταχύτερον τὰ χρήματα τοῦ δαυεῖου, διότι τοιαύτη ἦτο ἡ τύχη του'. Σ. Μ.

1. Ταῦτα δὲν ἐκτίθενται ἀκριβῶς. Ὁ Ζαΐμης, Λόντος καὶ Νικήτας δὲν προσῆλθον εἰς τὴν συνέλευσιν, ἀλλ' ἀφοῦ ἀπέπλευσαν ἀπὸ τῶν παραλιῶν τῆς Πελοποννήσου ἀφίκοντο εἰς τὸ τρεῖς ὥρας καὶ τέταρτον ἀπέχον τοῦ Μεσολογγίου νησιδίου Προκοπάνιστον, καὶ ἐκεῖθεν ἔγραψαν ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Νικήτας ἐπιστολὴν πρὸς τὰ μέλη τῆς Συνελεύσεως ἀφοῦ δὲ ἡ Συνέλευσις ἀπήντησεν ὡς ἐκτίθεται ἐν τῷ κειμένῳ, ἦλθον εἰς Αἰτωλικὸν καὶ ἐνταῦθα φιλόφρονος τυγόντες δεξιώσεως παρὰ τῶν ἐν τῷ Αἰτωλικῷ μετέβησαν εἰς Κατοχὴν τοῦ Ξηρομέρου ὑπὸ τὴν ἐγγύθειαν τῶν στρατηγῶν

Ἰανουαρίου 1825 εἰς τὸ Ναύπλιον, κληθεὶς ἐνταῦθα ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ὡς γενικὸς γραμματεὺς αὐτῆς, ἐν Ναυπλίῳ δὲ ἤρξατο κατὰ μικρὸν ὁ πρᾶγόμενος μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κωλέττου ἀνταγωνισμὸς¹.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Κυβέρνησις εὐρέθῃ ἀπηλλαγμένη καὶ ἄλλων τινῶν ἀρχαίων ἐχθρῶν. Ὁ ραδιοβρῆγος Νέγρης, ὅστις ἀφότου ἐμειώθη ἡ δύναμις τοῦ Ὀδυσσεύως ἔμενον ἐν Ναυπλίῳ καὶ μάτην εἰργάζετο ἐνταῦθα ἵνα περιποιήσῃ ἑαυτῷ τὴν εὐνοίαν τῶν νέων ἀρχόντων, ἀπέθανεν (ὡς πρότερον ὁ Παναγιώτης Μπότασης) τῇ 22)4 Δεκεμβρίου προσβληθεὶς ὑπὸ τύφου λυμαινομένου τότε τὸ ἀνθρώπων ὑπερπληρωμένον Ναύπλιον. Ἀλλὰ πολλῷ τραγικώτερον ἦτο τὸ τέλος τοῦ Ὀδυσσεύως. Ὁ πρότερον ἰσχυρότατος ἀρχηγὸς τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν κατὰ τὸ θέρος εἰς Λεβάδειαν ἐπιστροφὴν αὐτοῦ εἶδεν ὅτι οἱ ὄπλαρχηγοὶ καὶ ἀρματωλοὶ ἐβλεπον αὐτὸν δυσαρέστως. Ἀφοῦ δὲ παρετήρησεν ὅτι ἡ Κυβέρνησις εἰσηγήσει τοῦ ἀρχαίου αὐτοῦ ἐχθροῦ Κωλέττου ἀφήρει ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν τῆς φάλαγγος αὐτοῦ μισθὸν καὶ σιτηρέσια καὶ ὑπέθαλπε τὴν τῶν παλληκαριῶν αὐτοῦ εἰς ἄλλους ὄπλαρχηγούς μετᾶστασιν, ἀπεχώρησε μηνίων εἰς τὸ ἐνδοτέρω τῆς περὶ Λεβάδειαν χώρας ἔρεισμα ἔχων τὸ ὠχυρωμένον ἐν Παρνασσῷ παρὰ τὴν Βελίτσαν σπήλαιον, ἐνθα ἔκρυπτε καὶ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ. Κατὰ μικρὸν ἕνεκα τῆς δυσπιστίας τοῦ χαρακτήρος αὐτοῦ φοβούμενος περὶ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἀσφαλείας, πληγείς δ'

Τσόγκα, Μακρῆ, Ράγκου καὶ Βλαχοπούλου, ὑπὸ τὴν ἰδιαιτέραν δὲ ἐπαγούρησιν καὶ περιποιήσιν τοῦ Τσόγκα, εἰς οὗ τὴν ἀρχηγίαν ὑπέγητο ἡ Κατοχή. Ταῦτα κατὰ Τρικούπην (Γ. σελ. 179). Κατὰ δὲ Φωτάκον Α. 552 καθ' ὃν χρόνον οἱ φυγάδες ἔγραψαν εἰς τοὺς ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι φίλους αὐτῶν «μόνος ὁ καπετὰν Μακρῆς ἀπήνησεν ὅτι δέχεται τὸν Νικίταν Σταματοπούλον καὶ δὲν τὸν παραδίδει εἰς τὸ Ἐκτελεστικόν, τοὺς δὲ δύο Ἄνδρέας, ἂν τοὺς ζητήσῃ θά τοὺς δώσῃ, ἕνεκα δὲ τούτου αὐτοῖ δὲν ἐβγήκαν εἰς τὸ Μεσολόγγι, ἀλλὰ μὲ τὸ πλοῖον ἐπήγαν εἰς τὸν Κάλαμον καὶ ἐπὶ τὸ τέλος κατέφυγαν εἰς τὸν Γέρω Τσόγκα παλαιὸν κλεφτοκαπεταναῖον. Αὐτὸς τοὺς ἐδέχθη, δὲν τοὺς παρέδωκεν εἰς τὴν Διοίκησιν, ἀλλὰ τοὺς ὑπερασπίσθη καὶ ἐπὶ πολὺν καιρὸν τοὺς διεφύλαξε». Ταῦτα δὲ κατὰ Φωτάκον. Ἐγνοεῖται ὅτι προκειμένου περὶ γεγονότων ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ἀκριβεστέρα πάντοτε ἢ τοῦ Τρικούπῃ ἀφήγησις. Σ. Μ.

1. Gordon-Zinkeisen σελ. 204 κφξ. 212. Τρικούπη τόμ. Γ. σελ. 184 κφξ. (168 κφξ.) Gervinus σελ. 59 κφξ.

αὐθις ἐν τῇ φιλοτιμίᾳ αὐτοῦ, διότι ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐδέχθη τὴν συνδρομὴν, ἣν προσήνεγκεν αὐτῇ ἐναντίον τῶν ἀνταρτῶν, διενόηθη ὅτι ἔδει ἐπὶ τέλους νὰ εἰρηνεύσῃ πρὸς τοὺς Ὀθωμανούς. Πρὸς τοῦτο συνῆψε διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν ἐν Εὐβοίᾳ Ὁμὲρ πασσάν, καθ' ὃν δὲ χρόνον ὁ Γούρας, ὡς εἶδομεν, ἀπησχολεῖτο ἐν Πελοποννήσῳ, συνωμολογήθη ἡ συνθήκη, δι' ἣς ἐμελλε ν' ἀσφαλισθῆ εἰς τὸν Ὀδυσσεά ἢ ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ἀρχηγία ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Περὶ τὰ μέσα Ἰανουαρίου ὁ προδότης συνῆψεν ἀπ' εὐθείας σχέσεις πρὸς τὰ τουρκικὰ στρατεύματα. Τῇ δὲ 13)25 Φεβρουαρίου δι' ἐπιστολῆς αὐτοῦ πρὸς τοὺς δημογέροντας τῶν Ἀθηνῶν ἐζήτησε παρ' αὐτῶν τὴν ἀπότισιν 15 χιλιάδων γροσίων, ἅτινα οὗτος εἶχε δαπανήσει ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ περιουσίας πρὸς τροφοδότησιν τῆς Ἀκροπόλεως Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρόκριτοι ἤθελον νὰ παραπέμψωσι τὴν ἀπόδοσιν τῶν χρημάτων τούτων εἰς τὴν κεντρικὴν Κυβέρνησιν, ἠπέλπει τοὺς Ἀθηναίους λέγων ὅτι ἐμελλε νὰ καταστρέψῃ τὸν μέγαν παρὰ τὸν Κηφισσὸν ἐλαιῶνα αὐτῶν καὶ περὶ τὰς ἀρχὰς Μαρτίου ἠρήμωσε δι' Ἑλλήνων καὶ Τούρκων στρατιωτῶν τὰς ἐν τοῖς μεθορίοις τῆς Ἀττικῆς κώμας.

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ Ἀθηναῖοι μετεπέμψαντο ἐν πάσῃ σπουδῇ τὸν Γούραν. Οὗτος ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας τῇ 3)15 Μαρτίου τῇ 11)23 Μαρτίου μετὰ στρατοῦ ἀριθμητικῶς ἰσχυροῦ συγκειμένου ἐκ τῶν ἀπὸ Πελοποννήσου ἀκολουθησάντων αὐτῷ παλληκαρίων, ἐπῆλθεν ἐναντίον τοῦ μετὰ 600 Ἑλλήνων καὶ 400 Μουσουλμάνων ἐν Καπούρνη (Χαιρωνεῖα) εὐρισκομένου Ὀδυσσεύος καὶ ἠνάγκασεν αὐτὸν τέλος νὰ ὑποχωρήσῃ μέχρι τῆς ἐν Λοκρίδι παρὰ τὴν Ἀταλάντην κώμης Διβανατῶν (τοῦ γενεθλίου τόπου τοῦ Ὀδυσσεύος¹). Ἐνταῦθα ἐγκλισθεὶς ὁ Ὀδυσσεὺς καὶ ζωνῶς πιεζόμενος ἐκάλεσεν ἐν ἀρχῇ εἰς βοήθειαν αὐτοῦ τοὺς ἐν Λαμίᾳ Τούρκους, ἀλλ' εἶτα βλέπων τὴν ἀθρόαν ἀποστασίαν τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν αὐ-

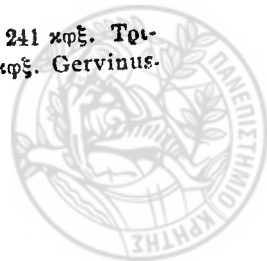
1. Δηλαδή τοῦ γενεθλίου τόπου τοῦ πατρὸς τοῦ Ὀδυσσεύος (Ἀνδρούσου), διότι ὁ Ὀδυσσεὺς ἐγενήθη, ὡς γνωστόν, ἐν Ἰθάκῃ. Σ. Μ.

τοῦ, μετανοῶν καὶ ἐν μέρει κητλημδανόμενος ὑπὸ ἀπογνώσεως περὶ τῶν τελευταίων δικημάτων αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ παραδοθῆ τῇ 7)19 Ἀπριλίου 1825, αὐτὸς προπελθὼν, εἰς τὸν Γούραν, μεθ' ὃ οἱ ἐξ ὀργῆς ἐκμκνέντες Τούρκοι κητέσφραξαν τοὺς ὑπολοίπους τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐν Λιβανάταις κητλειφθέντων Ἑλλήνων.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐν Λαμίᾳ Τούρκοι διέδδχινον τῇ 5)17 Ἀπριλίου, ὑπὸ τὸν Ἀββᾶς πασσᾶν τὸν Σπερχεῖον ἔχοντες δύναμιν πεζικὴν 2000 ἀνδρῶν καὶ κηνόνια δύο, καὶ προήλαυον μέχρὶ Σαλώνων. Ἐπὶ τῇ ἀγγλίᾳ ταύτῃ ὁ Γούρας κητληπὼν μικρὸν στίφος παρὰ τὰς Λιβανάτας (ὅπερ ὕστερον δὲν ἠδυνήθη νὰ κωλύσῃ τὴν ἔξοδον καὶ τὴν φυγὴν τῶν ἐνταῦθα πολιτορκουμένων Τούρκων) ἐστράτευσεν ἐναντίον τοῦ Ἀβδῶς παστᾶ. Κηθ' ὁδὸν ἠνάγκασε τὸν Ὀδυσσεᾶ νὰ προσκλήσῃ τὸν ἐν τῇ ἀπορθήτῃ σπηλαίῳ τοῦ Παρνασσοῦ εὐρισκόμενον Ἄγγλον γημδρὸν αὐτοῦ Τρελάδνεῦ νὰ παραδῶτῃ τὴν θέσιν. Ἀρνηθέντος δὲ τούτου νὰ ἐκτελέσῃ τὴν πρόσκλησιν, ἦν ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκδιασθεὶς ἐποιήσκητο πρὸς αὐτόν, διαταγῇ τοῦ Γούρα μετήχθη ὁ Ὀδυσσεὺς εἰς τινα παρὰ τὸν Ἑλικῶνα μονήν. Αὐτὸς δὲ ὁ Γούρας ἀπέκρουσε τὸν Ἀβδᾶ πασσᾶν ἐν δυσι παρὰ τὸ Δαύλιον καὶ τὸ Τουρκοχωρι μᾶχης, καὶ κητέλαθεν αὐθις διὰ μέρους τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ τὴν θέσιν Ἀμπλιανι. Ὁ δ' αἰχμάλωτος Ὀδυσσεὺς ἀχθεὶς ὑπὸ τοῦ Γούρα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἔνα φυλακισθῆ ἐνταῦθα ἄνευ ἐλπίδος ἀπολύσεως, ἐκκωθῆ μισαρῶς, καὶ ὑπὸ μὲν τοῦ ὄχλου σχεδὸν ἐλιθοβολεῖτο, ὑπὸ δὲ τῶν γυναικῶν ἐτύπτετο εἰς τὸ πρόσωπον, τέλος δὲ καὶ ἐπισήμως ἐδασανίσθη, ἔνα ἀναγκασθῆ νὰ παραδῶτῃ τοὺς θησαυροὺς αὐτοῦ. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ λῆγει ἐν τινι δεσμητηρίῳ τοῦ ἀρχαίου ἐν Ἀκροπόλει παρὰ τὰ Προπύλαια ὑψουμένου φραγκικοῦ πύργου¹.

Ἐν τούτοις καὶ ἐναντίον τῆς μέχρὶ νῦν νικηφόρου Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐνέσκηψεν ὁ ἀπὸ πολλοῦ ἀπειλούμενος ὀλεθρος οὗ-

1. Gordon-Zinkeisen σελ. 218—221. Brandis σελ. 241 κφξ. Τρικούπη σελ. 237—242 (σελ. 225—231), Finlay σελ. 92 κφξ. Germinus σελ. 60 κφξ. Mendelssohn-Bertholdy σ. 331 κφξ.

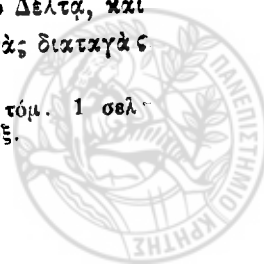

τῆς ἀφηγήσεως ἐπιλαμβανόμεθα ἐν τοῖς ἐπομένοις. Ὁ ἀκαταπόνητος Ἰβραΐμ πασσαῦς οὐδεμίαν εἶχε διάθεσιν νὰ διχχειμάσῃ ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Μαρμαρίτσης, ἀφοῦ ἐνταῦθα τὰ πληρώματα τοῦ στόλου ἔνεκον ἀπορίας τῶν τροφίμων καὶ τῆς κκκοκκιρίας καὶ τῶν ἐπιδημιῶν ἤρξαντο δεικνύοντα τάσιν πρὸς λιποταξίαν. Διὰ τοῦτο εὐθὺς ὡς συνήχθη αὐτῆς ὁ στόλος καὶ κατέστη πλώϊμος, ἀπέπλευσεν ἀμελλητί ὁ Ἰβραΐμ, νῦν δ' ἐπὶ τέλους καὶ ἡ τύχη ἐφάνη αὐτῇ εὐμενῆς. Τῇ 23)5 Δεκεμβρίου 1824 κκταλιπὼν τὴν Μαρμαρίτσαν ἀφίκετο ἐν μιᾷ ὀρμῇ ἀνευ ἀτυχήματός τινος καὶ κωλύματος εἰς τὸν λαμπρὸν τῆς Σούδας ὄρμιον καὶ εἰσέπλευσεν εἰς τὸν βῆθον καὶ μεγάλην ἀσφάλειαν εἰς τὰ πλοῖα κκρέχοντα ὁμόνυμον ἐν τῇ βορειοδυτικῇ πλευρᾷ τῆς Κρήτης κόλπον, ἐνθα 25 — 3) μόνον ἀπέτειε μιλια ἀπὸ τῶν κκραλίων τῆς Πελοποννήσου¹.

Ὁ Αἰγυπτιακὸς στρατὸς τοῦ Ἰβραΐμ ἔνεκ τῶν κκθημάτων τῆς μέχρι τοῦδε στρατείας εἶχεν ἐλαττωθῆ πάντως κατὰ τὸ ἐν τρίτον τῆς μέχρι νῦν δυνάμει αὐτοῦ. Ἄλλ' ὁ ῥέκτης καὶ ὄραστήριος θετὸς υἱὸς τοῦ Μεχμέτ Ἀλή δὲν κατέτριβεν ἐν ἀρχῇ τὸν χρόνον αὐτοῦ μένων τὸν χειμῶνα ἐν Κρήτῃ, Εὐρεν αὐτόθι μεγάλας προσφάτως κομισθείσας προμηθείας τροφῶν καὶ ἐφοδίων πολεμικῶν. Διχκοῦντος δὲ τοῦ χειμῶνος ἔπεμπεν ἐξ Ἀλεξάνδρειας καὶ Σούδας εἰς Κορώνην καὶ Μεθώνην, ἀνευ οὐδενὸς ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων κωλύματος, τοσοῦτον πλῆθος τροφῶν, ὥστε κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐνάρξεως τῆς νέας στρατείας εὐρίσκοντο ἐν ταῖς θέσεσι ταύταις τροφαὶ ἀρκοῦσαι ἐπὶ 6 μῆνας εἰς 20 χιλιάδας ἀνδρῶν. Πρὸς τούτοις ὁ Ἰβραΐμ ἐν τῇ ἀπαύστῳ αὐτοῦ ἐργατικότητι 5000 ἀνδρας πεμφθέντας πρὸς αὐτὸν εἰς Κκρῖαν μετεδίβασεν εἰς Σούδα, συνεκρότησε δὲ στρατὸν ἐπικουρικὸν καὶ ἐκ τῶν Γούρκων τῆς Κρήτης. Τέλος δὲ αἱ κκρασκευαὶ τοῦ Ἰβραΐμ ἐπὶ τοσοῦτον προῦχώρησαν, ὥστε πλὴν τῶν 18 χιλ. τακτικῶν στρατιωτῶν οὗς ὁ Μεχμέτ Ἀλῆς συνήθροισεν ὡς ἐπεδρεῖαν ἐν τῷ Δέλτῳ, καὶ πλὴν τῶν ἐν Κρήτῃ φρουρῶν, ὁ Ἰβραΐμ εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς

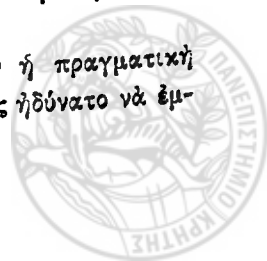
1. Gordon-Zinkeisen σελ. 193. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 300, Finlay σελ. 62. Jurien de la Gravière σελ. 286 κφξ.

αὐτοῦ πρὸς ἑναρξιν τοῦ ἐν Πελοποννήσῳ πολέμου 18 χιλ. μαχητὰς καὶ 40 κωνόνια.

Καθ' ὃν χρόνον διενηργεῖντο ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων αἱ φοβεραὶ αὐταὶ παρασκευαί, δὲν ἔμενεν ἀργὸς καὶ ὁ Σουλτάν Μαχμούτ. Ὁ Καπουτάν πασσᾶς ἐνήργει νέας ἰσχυρὰς παρασκευὰς ἐν τε τῷ Κερατῖῳ Κόλπῳ καὶ ἐν τῷ Ἑλλησπόντῳ. Ἐξ Ἀλγερίου δὲ ἀφικοντο ὡς δῶρον ἐν ἑκατομμύριον γροσίων καὶ ἡ ἀγγελία ὅτι ὁ Δεῦς ἔμελλε νὰ πέμψῃ δώδεκα πολεμικὰ πλοῖα. Τὸν δὲ κατὰ γῆν πόλεμον ἀπεφάσισε νῦν ὁ Σουλτάνος ν' ἀναθέσῃ εἰς ἐκεῖνον ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν στρατηγῶν, ὅστις ἐν τοῖς προηγουμένοις πολέμοις εἶχεν ἀναπτύξει τὴν μεγίστην καὶ ἀποτελεσματικωτάτην δραστηριότητα καὶ δύναμιν, ἤτοι εἰς τὸν Κιουταχῆν. Πρὸς ἐξομάλυνσιν δὲ τῶν ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ πρὸς τοὺς Ἀλβανοὺς δυσχερειῶν οὐ μόνον μεγάλα κατεβλήθησαν χρηματικὰ κεφάλαια εἰς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν Σκυπετάρων, ἵνα οὕτως ἀποδοθῶσι πάντα τὰ ὀφειλόμενα αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ τὸν Ὁμέρ Βριώνην μετέθηκεν ὁ πατισᾶχ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ σανδζᾶκια δὲ τῆς Αὐλῶνος, Τρικκάλων καὶ Κοσταντιλ ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀνεψιοὺς τοῦ Ὁμέρ Βριώνη βεϋλερβέϋδας Ἰβραῖμ Ζαδὲ Σουλεϊμάν, Ἰλεσσάν Σαχλί καὶ Ἀχμέτ. Ὁ δὲ Κιουταχῆς, ὁ Μεχμέτ Ρεσίτ πασσᾶς ἐκεῖνος, ὅστις κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἦτο διοικητὴς Βιδυνίου, διωρίσθη σερασκάρ (ἀρχιστράτηγος) καὶ Ρουμελι-βαλίσι (γενικὸς διοικητὴς Ρουμελίας) καὶ ἔλαβε τὴν ἐντολὴν νὰ ἐνεργήσῃ νῦν πάσῃ δυνάμει πρὸς ἐκπόρθησιν τοῦ Μεσολογγίου, ἐνῶ συγχρόνως ὁ Ὁμέρ πασσᾶς τῆς Εὐδοίας διατάσσετο νὰ ἐπιτεθῇ ἐναντίον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ καὶ τὰ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατεύματα. Ἐν μέσῳ δ' ἀκριβῶς τοῦ χειμῶνος ὁ Ρεσίτ πασσᾶς μετέβη ἀπὸ τοῦ Μοναστηρίου διὰ Μετσόδου καὶ Τρικκάλων εἰς Ἰωάννινα προσαγόμενος πανταχοῦ τοὺς Σκυπετάρους ἀρχηγοὺς καὶ συνήθροισε στρατὸν ἀνερχόμενον ἤδη κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1825 εἰς 24 χιλιάδες ἄνδρας.

Ἀπέναντι τοιούτων παρασκευῶν Τουρκικῶν ἡ πραγματικὴ θέσις τῆς Ἑλλάδος βρχυτάτους μόνον δισταγμοὺς ἠδύνατο νὰ ἐμ-

πνεύσῃ· Ἀκριβῶς δὲ αἱ ἐσωτερικαὶ νίκαι τῆς νέας κυβερνήσεως καθίστων τὴν θέσιν κινδυνωδεστάτην. Ὁ λαὸς ἐν τῇ ἄρτι εἰς τὴν κυβέρνησιν ὑποτεταγμένη καὶ νῦν ἐν πρώτοις ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν ἀπειλουμένη Πελοποννήσῃ ἦν βαθέως δυσηρεστημένος καὶ δυσανασχετῶν. Πολλοὶ τῶν ἀρίστων Πέλοποννησίων στρατηλατῶν ἦσαν ἐν φυλακῇ ἢ ἐν ἐξορίᾳ· τὰ δὲ Ρουμελιωτικὰ στρατεύματα ἠδύναντο νὰ μένωσιν ἐν Πελοποννήσῃ μόνον ἐφ' ὅσον δὲν ἐφαίνετο ἀπειλουμένη σοβαρῶς ἡ Στερεὰ Ἑλλάς. Πᾶσα ἐλπίς τοῦ ἐκπορθεῖσθαι ταχέως τὰ ἐν Πελοποννήσῃ τουρκικὰ φρούρια νῦν τοῦλάχιστον εἶχεν ἐντελῶς ἐξαφανισθῆ· μόνον δὲ ἐναντίον τῶν Πατρῶν μετὰ τὴν λήξιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐνήργει ὁ ρέκτης Κωλέττης μετὰ συντόνου δραστηριότητος, ἔχων ὑφ' ἑαυτὸν στίφη τινὰ Ρουμελιωτικὰ καὶ ἄλλον στρατόν, ἐν ὧν 8—10 χιλιάδας παλληκαρίων. Ἀπὸ δὲ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1824 καὶ ὀκτῶ περίπου πολεμικὰ πλοῖα ἀπέκλειον τὸν κόλπον τῶν Πατρῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα καὶ ἡ ἐσχάτη παρασχεθεῖσα εὐκαιρία ἀπώλετο ἐξ ὀλιγοφρίας, διότι ὁ βραδύς πρόεδρος Κουντουριώτης, εἰς ὃν μόνον ἠθέλον νὰ παραδοθῶσιν οἱ καταπεπονημένοι Τοῦρκοι τῶν Πατρῶν, ἠμέλλησε νὰ μεταβῆ εἰς τὴν θέσιν ταύτην μεχρικοῦ παρήλθεν ἢ κατάλληλος εὐκαιρία. Οὐδεμία ἐγένετο φροντίς καὶ ἐνέργεια πρὸς καταστροφὴν τῶν ἐχθρικών τροφοφόρων πλοίων τῶν πλεόντων ἀπὸ Ἀλεξανδρείας εἰς Σούδαν καὶ ἀπὸ Σούδας εἰς Μεσσηνίαν ἢ πρὸς ἐπίθεσιν ἐναντίον τῶν ἐν Ἡρακλείῃ, Ρεθύμνῃ καὶ Χανίοις ἀποθηκῶν τοῦ Ἰβραΐμ. Καὶ δετε ὁ Μιαούλης καὶ ὁ Σαχτούρης κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1825 ἐπῆλθον μετὰ ἐβδομήκοντα περίπου πλοίων ἐναντίον τῆς Σούδας οὐδὲν ἄλλο οἱ Ἕλληνες διέπραξαν ἢ τὴν ἀπώλειαν πέντε ἀνωφελῶς καέντων πυρπολικῶν αὐτῶν.

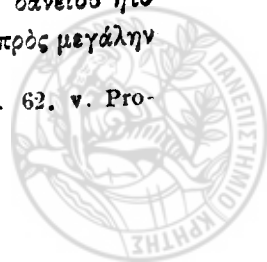
Μόνον ἐν ἐνὶ σημείῳ κατὰ τὴν τελευταίαν ἔτι στιγμὴν διεφάνη τις ὠφέλεια πρὸ τῆς ἐνσκήψεως τοῦ καταστρεπτικοῦ κεραυνοῦ, ἀλλὰ καὶ αὕτη μετὰ ταῦτα κατὰ τὸ κύριον αὐτῆς μέρος ἐξωλίσθησεν ἐκ τῶν χειρῶν τῆς Κυβερνήσεως. Κατ' ἐντολὴν τῆς Κυ-

1. Πρὸβλ. Gordon-Zinkeisen σελ. 231—234. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 326—330.

θερνήσεως τοῦ προηγουμένου ἔτι ἐνιαυτοῦ κατ' ἀκολουθίαν διατάγματα ἐκδοθέντος ἐν Ναυπλίῳ τῇ 13)25 Ἰουλίου καὶ ἐνὸς δευτέρου ἐκδοθέντος τῇ 14)26 Αὐγούστου οἱ ἐν Λονδίῳ οἰκονομικοὶ ἐπίτροποι τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ θέρος ἤδη τοῦ 1824 ἐπειράθησαν νὰ συνάψωσι δεύτερον δάνειον μείζον τοῦ πρώτου. Καὶ εἶχε μὲν καταστήσει πάντως τὰ ἔργον αὐτῶν λίαν δύσκολον ἢ ἀπώλεια τῶν Ψαρῶν, διότι κατ' ἀκολουθίαν ταύτης αἱ ὁμολογίαι τοῦ πρώτου δανείου εἶχον πέσει παροδικῶς μέχρι 15 ο)ο. Ἀλλὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους Ἀγγλικοὶ καὶ Γαλλικοὶ οἴκοι ἐναμίλλως εἰργάζοντο πρὸς συνομολόγησιν αὐτοῦ. Οἱ Ἕλληνες προετίμησαν τὸν ἐν Λονδίῳ οἶκον τῶν ἀδελφῶν Ἰακώβου καὶ Σαμψῶν Ρικάρδων καὶ συνωμολόγησαν μετ' αὐτῶν τῇ 26)7 Φεβρουαρίου 1825 σύμβασιν περὶ καταβολῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα δύο ἑκκατομμυρίων λιρῶν στερελινῶν. Τὸ γεγονός συντελεσθὲν καθ' ἣν στιγμὴν μέγιστοι κίνδυνοι ἠπέιλον τὴν Ἑλλάδα ἐθεωρήθη μέγιστη ἐπιτυχία τῆς κυβερνήσεως τοῦ Κουντουριώτου. Ἀλλ' αὐτὴ ἡ κυβέρνησις ὀλίγην μόνον ἐντεύθεν ἐπορίσαστο ὠφέλειαν. Ἐν πρώτοις οἱ ἔροι ἦσαν βαρύτατοι. Τὸ δεύτερον δάνειον μόνον ἐπὶ 55 1)2 ο)ο τῆς ὀνομαστικῆς ἀξίας καταρθώθη νὰ συνομολογηθῇ. Αἱ δὲ «δαπάναι» τῆς συνομολογήσεως περιλαμβανομένων καὶ τῶν «προμηθειῶν» καὶ τῶν ἐνταῦθα ὅπως καὶ ἐν τῇ συνομολογήσει τοῦ πρώτου δανείου γενομένων ἀφαιρέσεων ἀνῆρχοντο εἰς 58 2)10. Ἀλλὰ νῦν οἱ τοῦ δανείου ἀνάδοχοι ἀφήρεσαν εὐθὺς ὁμολογίας τοῦ πρώτου δανείου ἐν τοιαύτῃ τιμῇ. Οὕτω δὲ ἡ Ἑλλάς ἐκ τοῦ δευτέρου δανείου ἐμελλε νὰ λάβῃ πρᾶγματι μόνον 572 χιλ. λίρας. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ οὕτως σημερινικῶς ἐλαττωθέντος κεφαλαίου ὀλίγα μόνον χρήματα τοῖς μετρητοῖς ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι μέρος τῶν χρημάτων τούτων προωρίσθησαν εὐθὺς εἰς κατασκευὴν ἀτμήρων πολεμικῶν πλοίων, ἐν τῷ ἔργῳ δὲ τούτῳ αἰσχροῦς ἠδίκηθησαν.

Ἀλλὰ καὶ οὕτω ἡ συνομολόγησις τοῦ δευτέρου δανείου ἦτο μέγα κέρδος εἰς τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν. Ἀλλὰ πρὸς μεγάλην

1. Moraitin, La Grèce σελ. 527 κφε. Gervinus σελ. 62. v. Prokesch-Osten τόμ. 1 σελ. 402.

ζημίαν αὐτῆς συνέπεσε τὸ γεγονός μετὰ τῆς ἐπιτυχίας τῆς πρώτης μεγάλης ἐναντίον τοῦ μάλιστα τρωτοῦ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς χώρας ἐπιθέσεως. Διότι ὁ Ἰβραΐμης ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ τόλμῃ οὐδαμῶς λογιζόμενος ὅτι ἐν Ἑλλάδι ἀκριβῶς ὁ Φεβρουάριος εἶναι συνήθως ὁ χειριστος μῆν τοῦ ἔλου ἔτους, ἀκριβῶς νῦν ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸν ἀπὸ Σούδας εἰς Μεσσηνίαν πλοῦν. Ἡ ἐπιτυχία ἤμειψε τὴν τόλμην αὐτοῦ. Τῇ 11)23 Φεβρουαρίου 1825 ὁ Ἰβραΐμ πασσαῶς εἰσέπλευσε μετὰ 50 πλοίων εἰς τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης καὶ ἀπέβηκε τὴν προφυλακὴν τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ τὴν συγκειμένην ἐκ 4000 πεζῶν καὶ 400 ἵππων¹. Καὶ ἤδη ἐσήμαιναν ἡ πρώτη ὥρα τοῦ περὶ ζωῆς καὶ θανάτου ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ

1. Gordon-Zinkeisen σελ. 234. Τρικούπη σελ. 197. Orlandos σελ. 166. Jurien de la Gravière σελ. 288.

ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

BIBLION ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

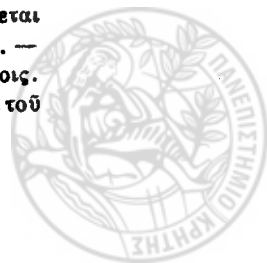
Ἡ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀρχῇ τοῦ 1822. — Ὁ Κολοκοτρώνης πολιορκεῖ τὰς Πάτρας. — Ὁ Μιαούλης. — Ἡ Κρήτη. — Ὁ Ἥλιος Μαυρομιχάλης πίπτει ἐν Καρύστῳ. — Τὸ κατὰ τὸ 1822 πολεμικὸν σχέδιον τῶν Τούρκων. — Ἡ ἐν Ναούσῃ ἐπανάστασις καὶ αἱ παρὰ τὸν Σπερχεῖον μάχαι. — Ὁ Ἀβδουλαβοῦδ ὑποτάσσει τὴν νοτιαν Μακεδονίαν καὶ τὸν Ὀλυμπον. — Ἡ δεινὴ ἔρις τοῦ Ὀδυσσεῶς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν. Σελ. 3—23.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄.

Ἡ Χίος προσάγεται εἰς τὴν ἐπανάστασιν ὑπὸ τῶν Σαμίων. — Ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κυριεύεται αὐτὴς καὶ φρικωδῶς κακοποιεῖται. — Ἐκδικητικὴ στρατεία τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου καὶ ἐνδοξον κατόρθωμα τοῦ Κανάρη. — Ἡ δυσχερὴς θέσις τῶν Σουλιωτῶν. — Ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τῶν τακτικῶν καὶ τῶν φιλελλήνων πορεύεται εἰς Ἱπείρον. — Ὁ Γῶγος Βακόλας. — Ἡττα τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὸ Πέτα. — Ἡ εἰς τοὺς Ἑλληνας παράδοσις τῆς Ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν καὶ αἱ ἐπακολουθήσασαι αἱματηραὶ σκηναί. — Ἡ ἐν Ναυπλίῳ κατάστασις. — Σελ. 24—52.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ΄.

Ἡ ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων στρατεία τοῦ Μαχμούτ Δράμαλη. — Ὁ Δράμαλης καταλαμβάνει τὸν Ἀκροκόρινθον. — Φυγὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ Ἄργους. — Εὐσταθὴς ἀντοχὴ τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. — Ὁ Δράμαλης ἐμβάλλει εἰς Ἀργολίδα. — Ἀναγκάζεται ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη ν' ἀποχωρήσῃ εἰς Κόρινθον. — Μεγάλῃ ἦττα τῶν Ὀθωμανῶν ἐν ταῖς Τρητοῦ διόδοις. — Ἀθλία διαγωγὴ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου. — Νέα ἐπιτυχία τοῦ

Κανάρη.—'Ο 'Οδυσσεύς ἀναχαιτίζει ἐν Φωκίδι τὸν Μαχμουτ Κιοσέ πασᾶν.—Θάνατος τοῦ Χουρσίτ πασᾶ καὶ τοῦ Δράμαλη.—Οἱ Ἕλληνες κυριεύουσι τὸ Ναύπλιον.—'Ἡ ἐν Ἀχαΐᾳ καταστροφή τῶν λειψάνων τοῦ στρατοῦ τοῦ Δράμαλη. Σελ. 52—76

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ΄.

Οἱ Σουλιῶται ἀναγκάζονται νὰ ἐκκενώσῃσι τὴν ὄρεινὴν αὐτῶν χώραν.—'Ἡ ἀπώλεια τῆς Ἀκαρνανίας.—'Ἡ πρώτη πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου.—Γενναία στήσις τοῦ Μαυροκορδάτου καὶ τοῦ Μάρκου Βότσαρη.—'Ο 'Ομέρ Βρυώνης ἀναγκάζεται νὰ καταλίπῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου.—'Ο ἐν Κρήτῃ ἀγὼν κατὰ τὸ ἔτος 1822. Σελ. 76—89

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

'Ἡ ἐσωτερικὴ κινάστασις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1822.—'Ἡ ἐν Ἀστρει Ἐθνικῇ Συνέλευσις.—Νέα κυβερνήσις ὑπὸ τὸν Πετρόμπετην καὶ Ζαΐμην (1823).—Ἔρις μεταξὺ Κολοκοτρώνη καὶ Μαυροκορδάτου καὶ τὰ ἐπακολουθήματα ταύτης. Σελ. 89—98.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ΄.

Τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1823 πολεμικὸν σχέδιον τῶν Τούρκων.—'Ο ὑπὸ τὸν Χοσερέβ πασᾶν Τουρκικὸς στόλος καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ναυτικόν.—Αἱ μεταξὺ τοῦ Γιουσούφ Περσφόρτσλι καὶ τοῦ 'Οδυσσεῶς ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι μάχαι.—Στρατεία τοῦ Μουσταῖ τῆς Σκόδρας ἐναντίον τῆς Αἰτωλίας.—Νίκη καὶ ἥρωικὸς θάνατος τοῦ Μάρκου Βότσαρη παρά τὸ Καρπηνησίον.—Οἱ Τούρκοι μάτην πολιορκοῦσι τὸ Αἰτωλικόν.—'Ο ἐν Κρήτῃ ἀγὼν τοῦ 1823. Σελ. 99—111

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ΄.

'Ἡ ἀπὸ τοῦ 1821 ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ ζητήματος θέσις τῆς Εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας.—Αἱ ἀπὸ 24 Φεβρουαρίου μεταξὺ Ρωσσίας καὶ Αὐστρίας διαπραγματεύσεις.—Αἱ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος θεωρίαι τῶν Δυνάμεων τούτων.—'Ἡ Πύλη καὶ ἡ Ρωσία.—'Ο Κόμης Καποδίστριας ἀποχωρεῖ τῆς ὑπηρεσίας τῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσσίας.—Οἱ Ἕλληνες καὶ ἡ Παπικὴ αὐλή.—Τὸ συνέδριον τῆς Βερώνης.—'Ἡ φιλελληνικὴ πολιτικὴ τοῦ Γεωργίου Κάννιγκ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1823.—'Ἡ κατὰ 'Οκώβριον τοῦ 1823 ἐν Τσερνοβίτς Ρωσσοαυστριακὴ συνδιάσκεψις.—Τὸ

Ρωσικὸν ὑπόμνημα τῆς 9 Ἰανουαρίου 1824. — Ὁ φιλελλη-
νισμὸς ἐν τῇ ἑσπερίᾳ. — Οἱ Ἄγγλοι φιλέλληνας καὶ ὁ λόγ-
νος Βύρων. —

Σελ. 112—141

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η΄.

Ἡ μεταξὺ τῶν Κεντρικῶν Ἑλληνικῶν ἀρχῶν κατὰ Δε-
κέμβριον τοῦ 1823 ἔρις. — Ἡ ὑπὸ τὸν Γεώργιον Κουντου-
ριώτην νέα Κυβέρνησις (1824). — Ἐμφύλιος πόλεμος ἐν
Πελοποννήσῳ κατὰ Μάρτιον καὶ Ἀπρίλιον τοῦ 1824 μετὰ
τῆς μερίδος τοῦ Κολοκοτρώνη. — Νέαι συγκρούσεις κατὰ
Μάϊον καὶ νῆαι τῆς νέας Κυβερνήσεως κατὰ Ἰούλιον 1824.
— Τὸ πρῶτον Ἑλληνικὸν ἐν Λονδίῳ δάνειον. — Ὁ Βύρων
ἐν Μεσολογγίῳ. — Ὁ Στάνχοπ καὶ ὁ Ὀδυσσεύς. — Ὁ θάνα-
τος τοῦ Βύρωνος. — Ἡ πτώσις τῆς δυνάμεως τοῦ Ὀδυ-
σεύς.

Σελ. 144—159

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ΄

Ὁ Σουλτάνος Μαχμούτ Β΄ ἀξιοὶ βοήθειαν παρὰ τοῦ
Μεχμέτ Ἀλή τῆς Αἰγύπτου. — Οἱ Αἰγύπτιοι κυριεύουσι τὴν
νῆσον Κρήτην κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1826 καὶ τὴν 8 Ἰουνίου τὴν
Κάσον. — Ὁ Χοσερὲβ πασᾶς κυριεῖ τὰ Ψαρά. — Ἀτυχεῖς
ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων ἐναντίον τῆς Σάμου. — Ἡ πολεμικὴ
δύναμις τοῦ Μεχμέτ Ἀλή. — Ὁ Ἰβραήμ πασᾶς καὶ ὁ
Χοσερὲβ ἐνοούνται ἐν Βουδρούμ (Ἀλικαρνασσῷ). — Ναυμαχία
τοῦ Μιαούλη μετὰ τοῦ ἑθνικοῦ στόλου. — Ὁ Μιαούλης ἐκ-
διώκει τοὺς Αἰγυπτίους ἀπὸ Κρήτης εἰς Καρίαν (1 Νοεμβρίου).
— Ὁ Δερβίς πασᾶς ἐναντίον τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος
(1824). — Νέαι ἐσωτερικαὶ ἔριδες ἐν Ἑλλάδι καὶ ἀντιπελο-
ποννησιακὴ πολιτεία τῶν κυβερνητῶν Κουντουριώτου καὶ
Κωλέττου. — Ἐπανάστασις τῶν Μοραϊτῶν κατὰ τῆς Κυβερ-
νήσεως (κατὰ φθινόπωρον τοῦ 1824). — Καταστολὴ τῆς ἐπι-
ναστάσεως διὰ Ρουμελιωτικῶν στρατευμάτων καὶ ἀμηχανία
ἐν Πελοποννήσῳ. — Ἡ κατάστασις ἐς τὴ Δυτικὴ Ἑλλάδι. —
Ὀλοσχερῆς πτώσις τοῦ Ὀδυσσεύς. — Ὁ Ἰβραήμ πασᾶς
ἀφικνεῖται εἰς Σούδαν (23 Νοεμβρίου 1824). — Ὁ Ρεσίτ πα-
σᾶς Κιουταχῆς παρασκευάζεται ἐναντίον τοῦ Μεσολογγίου.
— Δεύτερον Ἑλληνικὸν δάνειον ἐν Λονδίῳ (κατὰ Φεβρουά-
ριον 1825). — Ὁ Ἰβραήμ πασᾶς ἀποβαίνει τῇ 11 Φεβρουα-
ρίου εἰς Μεθώνην.

Σελ. 160—

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ
ΓΕΩΡ. Ι. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΑΘΗΝΑΙ - 42 ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ 42

